

S Z A R V A S   K U L T U R Á L I S   É L E T E
1848-1945 K Ö Z Ö T T.

L O V Á S Z   G Y Ö R G Y

D O K T O R I   D I S S Z E R T Á C I Ó J A

Tartalomjegyzék

Bevezetés /4/

I. Szarvas kialakulása, politikai és kulturális élete 1848-ig

Szarvas kialakulása és rövid története 1848-ig /7/

Szarvas 1848-49-ben /8/

Az ujkori Szarvas kulturális élete 1848-ig /8-21/

II. Az önkényuralom és a kiegyezés korának kulturális élete /1849-1867/

A megtorlás és az önkényuralom esztendei Szarvason /22-26/

A nemzeti ének-és zenekultúra a haladás szolgálatában, a Szarvasi Dalárda megszervezése /26-32/

III. Szarvas kulturális életének fejlődése a dualizmus korában /1867-1918/

Gazdasági, társadalmi és politikai élet Szarvason a dualizmus korában /33-38/

Az általános kulturális helyzet alakulása Szarvason 1867 után /38-41/

A Szarvasi Dalárda ténykedése a dualizmus korában /41-57/

Szarvas hangverseny és színház élete /58-70/

A "Világosság" Dalkör megalakulása és első évei /70-74/

IV. Az októberi polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság győzelme Szarvason /1918-1919/

Az októberi polgári demokratikus forradalom győzelme /75-76/

Szarvas Tanácsköztársaság ideje alatt /76-78/

Kulturális élet alakulása a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság idején /78-83/

V. Kulturális élet alakulása a Horthy korszak idején /1920-1944/

A konszolidáció és a válság évei Szarvason /84-88/

Műveltség és kultúra /88-97/

A Szarvasi Dalkör működése /97-104/

A Világosság Dalkör működése

A szarvasi munkásmozgalom helyzete a Horthy rendszer idején /104-106/
Kulturmozgalom helye a munkásmozgalomban /107-112/

A Világosság Dalkör újjaalakulása és működésének csúcspontja /112-132/

A fasizálódás és a háború évei Szarvason /1933-1944-ig/ /132-134/

A kulturális élet alakulása a fasizmus előretörése és a háború éveiben /134-146/

Használt rövidítések

J e g y z e t

F ü g g e l é k

K é p e k

F e l h a s z n á l t i r o d a l o m

B e v e z e t é s.

A jelen alkotó munkát kíván.

A múlt emlékezésre kötelez.

A jövőnek felelősséggel tartozunk.

Nemzeti, avagy szűkebb értelemben szülővárosunk, haladó kulturális értékeinek feltárása és megbecsülése kötelessége és megtisztelő feladata a szocialista jelen építőinek. Ez azért is fontos, mert nemzeti múltunknak sok olyan értékes hagyománya van, amelyre sok esetben a feledés homálya borul. Pedig ezek a hagyományok mindenkor erősíthetik nemzetünket, erőt adhatnak a jelen munkájához.

Már 1819-ben Magda Pálnak a későbbi szarvasi tanárnak intelme így hangzik korához, amelyet a "Magyarországnak statisztikai leírása" c. műve előljáró beszédében mond: "Csak a magát nem esmerő ember mehet nagyobb erkölcsi tökéletességre; és csak a magát, erejét s hazáját esmerő nemzet jobbithatja meg állapotját, öregbitheti fényét, dicsőségét, boldogságát, hatalmát; csak a hazáját jól esmerő magyar szeretheti azt okosan, buzgón és állandóul; szeretheti a szolgálatjára való készséggel és hathatós tüzes indulattal, s midőn a tudatlan hazafi nacionalizmussal dicsekszik, a megvilágosodott, s hazáját esmerő magyar patriótizmusát mutathatja. Mennél jobban esmeri ezen különös, a természet becses, ritka javaival bővelkedő drága hazát, s ama javakkal élő, nagyraemelt s hathatós természeti erővel és karakterrel bíró nemzetet: annál alkalmasabb a hazának szolgálatjára, annál nagyobb áldozatokat s fontosabb és tetemesebb szolgálatokat várhat a patriotizmustól szeretett haza"/1/

Magda Pálnak ez az intelme szülővárosunk / Szarvas / kulturális emlékeinek feltárásában is irányt mutató. Szarvasnak vannak haladó kulturális emlékei. Nevének hallatára két kimagasló egyéniség jut eszébe az embernek: az egyik Tessedik Sámuel, a másik Vajda Péter. Az előbb említett két név olyan szorosan kapcsolódik városunk nevéhez, mint Csokonai neve Debrecenhez, Kazinczy neve Széphalomhoz, vagy Kölcseyé Csekéhez.

Szarvast sokan szeretik úgy emlegetni, mint a "Körös parti Athént". Ebben, a kissé lokál patrióta színezetű megjegyzésben annyi az igazság, hogy valóban az Alföld közepén lévő város sok esetben, mint később látni fogjuk, történelmi, kulturális központ volt.

Történelmi jelentőségét bizonyítja, hogy már az őkorban is éltek itt emberek, akik a Körös kultúrájának hordozói voltak.

Már Anonymus Gesta Hungarórumában a "Cervinó monte" /Szarvashegy/ kifejezést használja. A török palánkot épít ezen a helyen, amelyet III. Rákóczi Ferenc újjá akar építtetni. 1845-ben Szarvason, az országban harmadik helyen kötik meg az örök váltságot, 1848 március 17-én Cegléd után másodiknak csatlakozik a szabadságharchoz.

Kulturális jelentőségét bizonyítja, hogy a kitűnő agráruttörő Tessedik Sámuel itt fejti ki elméleti és gyakorlati munkásságát. Elméleti munkássága mellett a gyakorlatban vezeti be az új oktatási rendszert. Iskolát szervez, amely szinte ~~Ész~~ Európa első gazdasági iskolája. /2/ Az iskolát tanmühelyeivel és 39 holdas gyakorlókertjével a politechnikai oktatás uttörő megnyilvánulásának tekinthetjük.

Szarvason, Tessedik Mellett olyan kiválóságok oktattak, mint a magyar forradalmi demokrata Vajda Péter, kiben Petőfi a "függetlenség hőseit" siratja, s könnyei "a függetlenség bajnok férfiaiért" omlanak. Vajda Péter mint író, politikus és nevelő volt kiváló. 1843-ban került Szarvasra. Néhány évi itt tartózkodása alatt vezető egyéniséggé vált. Döntő szerepe volt az 1845-ös örökváltság megkötésében. Megreformálta a gimnázium oktató, nevelő munkáját. A közönségnek elmondott "Erkölcsei beszédei" a népnevelés gyakorlati megvalósítását jelentették. Ezek előkészítői voltak annak, hogy Szarvas népét 1848 március 15-én nem érte váratlanul és felkészületlenül.

Vajda Péter tanártársa Ballagi Mór, aki szintén részt vett 1848 előkészítésében. A szabadságharc alatt a katedrát felcseréli a harctérrel. A bukás után állásából elbocsájtották és börtönbe vetették.

Vajda 1846 februárjában meghalt, közvetlen utódjaként került a szarvasi gimnáziumba Greguss Ágost az országos hírnévű tudós, az esztétika, irodalomtörténet és a szépirodalom elismert kitűnőse, a MTA tagja. Szarvasi tanároskodása alatt "ponyvairodalmi" tevékenységével táplálta a nép lelkesedését. Ezekben a műveiben időszerű hazafias kérdéseket boncolgatott. Műveit, amelyek az országban elterjedtek, a szabadságharc bukása után a kormány elkobozta és megsemmisítette.

A szabadságharc bukása után a gimnázium nevelői között találjuk Petőfi Sándor volt aszódi tanárát Koren Istvánt, volt aszódi osztálytársát Delhányi Zsigmondot. Az iskola igazgatója a dualizmus éveiben Petőfi jóbarátja Tatai István. /3/ Tatai nyugalomba vonulása után vette át a gimnázium igazgatását Benka Gyula, a kiváló pedagógus és kulturmunkás. /4/ Aki 1862-ben szervezi meg a Férfi Dalkart, amely Szarvas kulturális életének büszkesége lett. A kulturális élet szinte valamennyi területén dolgozott, festett, verseket írt, zenedarabokat komponált. Az ifjúság mellett az egész társadalom nevelését irányította

Benka Gyula munkásságát a korabeli sajtó többször méltatja. /5/

Szarvas olyan művészeknek szülővárosa, mint Ruzicskay György Grand Prix-díjas festőművésznak, aki az 1920-as évek végén és a 30-as évek elején a Világosság Dalkör tevékeny irányítója volt. A Kossuth-díjas Melis György operaénekesnek és Borgulya András zeneszerzőnek.

A szarvasi gimnáziumban tanultak, illetve tanítottak: Orlai Petrics Soma, Gyóni Géza, Szabolcska Mihály, s nem utolsósorban a nagy szlavisztikus Melich János.

Az aviatika kimagasló uttörője Székely Mihály szintén szarvasi diák volt.

Szarvas politikai, kulturális életének kiemelkedő egyénisége, a Kossuth oldalán harcoló Réthy Lipót nyomdász, aki Szarvason született, s külföldi tanulmányai befejezése után Landerer nyomdájában dolgozott és 1847-ben Szarvason /Békés megyében elsőnek/ nyomdát alapított. /6/ Réthy a szabadságharc alatt mindvégig Kossuth céljaiért harcolt. A bukás után börtönbüntetésre ítélik, Szabadulása után tovább is jelennek meg nyomdájában haladó írások, amelyért szintén üldözik.

Az eddig felsorolt kiválóságok mellett talán Szarvas arra a legbüszkébb, hogy olyan nemzeti politikusnak szülővárosa, mint Bajcsy-Zsilinszky Endre aki 1886 június 6-án született a mai Vajda Péter utca 22. számú házban. Bajcsy-Zsilinszky életművét nem célozom bemutatni, hisz ismert politikusról van szó. Elég talán néhány momentumot emlékeztetőül felidézni. Bajcsy-Zsilinszky helyes politikája akkor kezdődik, amikor 1941 decemberében a Népszava karácsonyi számában cikket ír "Kossuth és a magyar külpolitika" címmel. /7/ Amelyben összefogásra szólítja "a szentistváni birodalom fiait" mint azt Kossuth tette. Külön is érdeme ez Bajcsy-Zsilinszkynek, aki még 1919-ben Horthy, Gömbös, Eckhardt és Kozma fegyvertársa volt. A háború alatt állandóan balratolódik. 1943-ban Emlékiratot ad át Kállay Miklósnak, s ő volt az egyedüli képviselő, aki a parlamentben ellen mert szólni a német szövetségnek. Nem csoda, hogy a Gestapó listájára került. /8/ Tovább tevékenykedett és ő lett a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának elnöke, akit 1944 december 24-én a részeg nyilas suhancok kivégeztek. /9/

Az itt felsorolt írók, politikusok nevelők azért tudtak nagyot alkotni, naggyá válni, mert a haza, a nép érdekeit szem előtt tartva dolgoztak, alkottak.

Felismerték azt, hogy a kulturának szoros kapcsolatban kell lennie a néppel, mert csak így tölti be igazi szerepét. Kulturális munkájukat igyekeztek időszerűvé tenni, s mindenkor összekapcsolni a napi politikai eseményekkel. Ez sikerült nekik, s kulturmunkásságuk így vált a politikai munka részévé.

Szarvas kialakulása, politikai és kulturális élete 1848-ig.

Szarvas kialakulása és rövid története 1848-ig.

Szarvas, Alföldünk közepén, a Hármas-Körös egyik holt ágának pontján terül el. Településtörténetét ha kisebb megszakításokkal ugyan, de a honfoglalás előtti korra vezethetjük vissza. Az itt letelepült ősember a szalagdiszes kultúrából alakítja ki e táj jellegzetes kultúráját, a Körös-Kulturát. /1/ A népvándorlás és a honfoglalás korában igen sok idegennép élt ezen a vidéken. /2/

A város reagált az országos eseményekre. A Dózsa-féle parasztháború hatása, a Mohácsi csatavesztés következménye, a török hódoltság, a kurucz harcok kora egy-egy mozgalmas fejezet a régi Szarvas történetében. A török kiűzése után a kincstár kezébe került, 1720-ig annak birtokában is maradt. E korszak kultúrájáról nem sokat tudunk, emlék alig van. /3/

1720-ban Haruckern János "érdemei" jutalmául kapja Szarvast. Ezzel kezdődik a város ujkori története, melynek a régihez szinte semmi köze nincs. /4/ Uj élet indul meg itt, új emberekkel akik az ország különböző vidékeiről vándoroltak ide, s némi kedvezményben részesültek. Helyzetük az 1772-ben kiadott "szarvasi" urbárium után romlott. Birtokelaprózódás következtében sokan elvándoroltak, ennek ellenére a lakosság állandóan szaporodik. /5/ A származás /nyelvi/ szerinti alakulás azt mutatja, hogy sok nemzetiségű várossá alakult, amely még a dualizmus korában is fenn áll. /6/

A város társadalmi, politikai életének alakulása azt mutatja, hogy a reformkorig különösebben jelentős esemény nem játszódik le. Lakossága még az igen közeli Péró, majd a Törő-Pető-Bujdosó mozgalomban sem vesz részt.

Gazdasági életének valamennyi ágazata az országos fejlődést követi. Mezőgazdaságban a majorsági gazdálkodás, az iparban a céhek kialakulása és fejlődése megtalálható ugyanugy, mint ahogy érezhető a kereskedelemben a rossz utviszonyok bénító hatása, valamint az egész népgazdaságot érintő 1811-es devalváció hatása.

A reformkor harcaiban Szarvas igen jelentős szerepet játszott. Olyan eseményekről olvashatunk, amelyek néhány esetben megelőzték az országos eseményeket is. Az országgyűlés 1836. évi VI.tc. 3.§.-a

kimondta a legelő elkülönítés lehetőségét, illetve tényét. Szarvason már 1835-ben alakult egy 80 tagú bizottság, hogy alkudozzék az urasággal a legelőelkülönítés tárgyában. Ez február 17-én meg is történt "kijelölték a határvonalakat". Kb. két hét múlva nagy zendülés támadt Szarvason, amelyet csak katonasággal tudtak levezetni. Oka: "a jobbágyság keveselték a legelő juttatást". 1835. március 9-én valóságos forradalmi mozgalom volt kibontakozóban emiatt. A szarvasi jobbágyság földfoglaló mozgalma azonban a reakciós tulerő győzelmével végződött. /7/ A zendülés hatása továbbra is érezhető volt a jobbágyság nem nyugodott bele vereségébe. Olyan kijelentéseket tett amelyek arra engednek következtetni, hogy a jobbágyság készül a további küzdelemre, /8/ Ezek az események mutatják, hogy Szarvas jobbágyságai, a maguk módján, 1848 előkészítői.

Ezek után talán nem véletlen a reformkornak Szarvason lejátszódó másik nagy jelentőségű eseménye, az 1845-ben megkötött örök váltsági szerződés. /9/ Szarvas község 1845 szeptember 14-én megkötötte a "Legelőszabályozási Örökös Egyesség"

"Örökbevallási Szerződést"

"Örök Váltsági Urbéri Szerződést". E hármas szerződés megkötése mutatja, hogy Szarvas a reformkor haladó küzdelmeiben emi-nens helyet foglalt el. Az Örök Váltsági Szerződést az országban harmadiknak kötötte meg. A szarvasi jobbágyság tehát tíz évi küzdelem után jutott el a Legelőelkülönítés gyakorlati megvalósításához.

Hogy az Örök Váltsági Urbéri Szerződést sikerült 1845. szept. 14-én megkötni abban döntő szerepe van az 1835. évi zendülés mellett olyan reformkori politikusok ténykedésének, mint Vajda Péter aki székfoglaló beszédében a következőket hirdeti: "A természet egyenlő szeretettel alkotá gyermekeit és nem jogozza fel senkit kényuraságra és nem alacsonyít le senkit rabszolgává." /10/

Vajda tevékenyen dolgozik a szerződés megkötésén. Mindez azonban talán nem lett volna elegendő, ha Szarvas földesurai ridegen elzárkóztak volna a szerződés megkötésétől. Nem ez történt, a szerződés szövegét aláírták. /11/ Pedig a szövege elég világosan meg is indokolja állásfoglalásukat: "Szarvas Mező Városának Köz Birtokosai és Földes Urai... miután magok is megvoltak győződve arról, hogy az urbéri viszony a mezeti gazdálkodásra, a nemzeti iparra, a nép kifejlődésére, a gyarapodására olly akadálya lenne, hogy ennek végképpen megszüntetése nélkül népünk s jobbágyságunk boldogulása allig lenne eszközölhető." /12/

Nem céloim az olasz származású szarvasi Bolza grófok, akik csak 1792-ben kaptak magyar hofiuságot, érdemeit túl kimeleni, tény az, hogy ebben az esetben haladó gondolat támogatását célozzák. /13/

Az Örök Váltásági Szerződés értelmében a község hat év alatt 5 %-os kamattal köteles kifizetni 323.033.20 Ft váltáságdíjat. A szerződést a megye, az országgyűlés jóváhagyta, s 1846 november 20-21-i ülésén Szarvas "Város más állásba lépve" mivel a földesuri hatalomtól teljesen független, önálló szervezetet kapott, jogéletébe nem szólt bele az uraság többé. A város igyekezett minél hamarabb kifizetni a váltáságdíjat gazdasági érdekből is, de hazafias érzésből is.

A szerződés megkötése sietteteti a kapitalista viszonyok kibontakozását. Szarvas esetében nem találkozunk, Mérey Gyulának azon jogos megállapításával, hogy az Örök Váltásági Szerződés "csak a jómódu jobbágyság vékony rétegének felelősségvállalását segítette elő és nem javított, sőt néha rontott az ugyanott lakó szegény jobbágyság sorsán. /14/

A város az örök váltással "más állásba lépett" s jellemző, hogy a város polgárai maguk kezdeményezik 1847-ben korszerű közigazgatási apparátus létrehozását.

A reformkor alatt Szarvas történetében az előbb tárgyalt két esemény is mutatja, hogy a város benne él a napi politikai eseményekben. Ha ehhez hozzászámítjuk azt a kulturális ténykedést, amely Tessedik elvein alapulva, készíti elő a forradalmat /erről részletesen szólnok a későbbiekben/ nem meglepő számunkra a bevezetésben írt ama mondatom, hogy Szarvas népét 1848 március 15-e nem érte váratlanul és felkészületlenül.

S z a r v a s 1848-49-ben.

Szarvas, ahogy eddig láttuk a történelmi események menetébe beilleszkedett és sokszor ezen események alakítója volt. A nép megmozgatása, már a reformkorban azt mutatja, hogy voltak olyan haladó gondolkodású egyének, akik a reformkor haladó politikai eszméit felismerték és a vidéki városban azok hatását gyümölcsöztették. Az ő ténykedésük és agitációjuk révén alakul a város haladó politikai arculata. /15/

1848 forradalmi tavasza Szarvas haladó közvéleményét méginkább forrongásba hozta Greguss Ágost vezetésével olyan hangokat hallatnak, ha Pest hallgat "a vidéknek, Szarvasnak is kellene mozdulni". /16/ A Bárány vendéglőben a "szarvasi Pilvaxban" a forradalom győzelme után még lázasabb tevékenység folyt. /17/

Szarvas vezető férfiai felismerték, hogy forradalomról van szó, amely nem korlátozódik csupán Pestre. Állásforgalásuk azt mutatja, hogy bár felismerik az események forradalmi jellegét, de tevékenységükkel a forradalmi események tompítását igyekeznek elérni. Az volt a céljuk, hogy az "~~új~~"uri kaszinó" vegye át a dolgok irányítását. /18/

Ballagi, Greguss, Pecz Gyula tanárok az ifjúságot villanyozták föl, míg Jancsovícs és Placskó papok a szószékről a népet lelkesítették a forradalmi harcra. /19/ Ez a lelkesedés továbbra is megmaradt. Lassan a város élete visszatért a régi kerékvágásba. Mindenki munkahelyén dolgozott, harcolt a forradalom teljes sikeréért. Szarvas 1848 május 25-én rendezett tanácsu város lett, ez volt az örökváltság teljes megvalósulása a gyakorlatban. /20/

Szarvas lelkes lakossága a kormány felhívására anyagi támogatást biztosított és nemzetőröket állított ki. /21/ A szeptemberi fordulat további lökést ad az események menetének. Szarvason a lelkesedés ismét tetőfokra hágott. /22/ A Függetlenségi Nyilatkozatot örömmel üdvözölte a város lakossága, valamint a tavaszi hadjárat eredményeit. /23/

Sem az országos lelkesedés és erőfeszítés, sem a szarvasiak lelkesedése nem volt elegendő ahhoz, hogy a vég be ne következzen. Bekövetkezett 1849 aug. 13-án a világosi fegyverletétel.

Az u j k o r i S z a r v a s k u l t u r á l i s é l e t e 1848-ig.

Nádor Jenő az ujkori Szarvas kulturájáról, műveltségéről igen lehangolóan nyilatkozik: " ... Szarvas XVIII. századbéli lakosainak az általános műveltsége igen alacsony fokon állott... az akkori Szarvas paraszt község volt, a szónak nem mai, hanem XVIII. századi értelmében. A papokat, tanítókat, jegyzőket... s egynéhány egyéb itt megfordult tisztviselőt kivéve nem volt itt tanult ember." /24/

A mű további részében utal néhány mondatban arra, hogy bár némi fejlődés tapasztalható, de ő az igazi fejlődést csak 1834-től a gimnáziumnak Szarvasra kerülésétől számítja.

A török pusztítás gazdasági és társadalmi téren jelentkező hatása szinte megbénította a kor kulturális életét. A karlócai, illetve szatmári béke után az alapok lerakásánál kellett kezdeni mindent így a műveltség fejlesztését is. Az alapfoku iskolázás ujjaszervezése volt a döntő. Új iskolák nyílnak országosan. Békés megyében is találkozunk új, alapfoku iskolák szervezésével, megnyitásával. /25/

Szarvason 1723-ban keletkezett az első iskola. Első tanítója Deutschensmied Dániel, aki saját házában oktatta tanítványait, ezt csinálta utóda is Farkas Gergely. A fiuk és lányok oktatása együtt történik, bár Békésen és Füzesgyarmaton ez már külön van. /26/ A nemek szerinti szétválasztás csak 1740-ben következik be, amikor az egyház annyira megerősödik, hogy az iskola céljára külön épületet emeltet.

A tanítók rendkívül nyomorúságban éltek "nem egyet, sokszor az éhhalál környékezett" /27/

Az iskola benépesítési számadatait nem ismerjük pontosan. Madai i.m. csak feltevésekre támaszkodik, amikor az első iskola tanulóinak számát kezdetben 40-re, később 300-ra taksálja. Tény az, hogy a lakosság számarányának emelkedésével az iskolák népesedése nem tart lépést. Igen sok az analfabéta.

Ezekben az iskolákban, a tanterv hiánya nélkül, a tanítók azt tanítottak, amit akartak, illetve amihez értettek. Minden esetre az egyházi hatás erősen érvényesül. Elsősorban olvasni, írni, számolni tanították a tanulókat, de imádkozni, egyházi énekeket énekelni szintén.

A szarvasi egyház papjai igen sokat fáradoztak azon, hogy az iskolai nevelés megerősödjön, különösen Markovitz Mátyás, Tessedik Sámuel, Hamaljár Dániel, Machnla Gábor. Az ő tevékenységüknek volt köszönhető, hogy 1814-ben Szarvasnak 5 tanítója, 1329 tanulója volt. 1840-ben 7 népiskolát, s több mint másfélezer tanulót találunk Szarvason.

A XVIII.század végén, a XIX.század elején Szarvas kulturális életének kiemelkedő egyénisége "a haladás megtestesítője" Tessedik Sámuel. Ő volt "a szellemileg sötét békési éjszakában a világító fáklya" Elek László egyik cikkében így jellemzi Tessediket és az ő munkásságát: "Tessediket kiváló emberi erényei, kora legnagyobb szerűbb férfiai közé emelték. Nehéz eldönteni, mi volt a

legnagyobb: tudásban, hazaszeretetben, emberiességben, kötelességtudásban? Egy biztos: teljes életet élt, s ehhez életének minden pillanatára szüksége volt. Óriási teherbirás, tudatos népnevelői szándék, egy egész ország gazdasági, ipari és kereskedelmi fellendítésének a vágya sarkallta minden percben. Nagy szív és kiváló ész egyesült benne." /28/

Életét és munkásságát részletesen nem elemzem, csupán azokra a leg-lényegesebb elvekre, elméleti és gyakorlati alkotásaira szeretnék utalni amelyek ma is sok tekintetben "világító fákjaként" hatnak.

1742 április 20-án született Albertiben, apja is pap. Nagyszülei Cseh-és Morvaországból jöttek Trencsén megyébe. Iskoláit több helyen végzi. Legnagyobb hatással van rá a Debreceni Kollégium és az Erlangeni Egyetem, ahol visszaemlékezései szerint a kitűnő tanárok "a reális tudományoknak legjózanabb elveit csöptették szívébe". Már ekkor is a "praktikus" dolgok iránt érdeklődik és szeret gondolkoni a dolgok felett. "Önállóan nem gondolkodhatni, magamnak nem vizsgálódhatni ez volt az én második legnagyobb kinom". /29/

Jéna, Lipcsé, Halle, Dessau, Potsdam, Berlin után tudással és élettapasztalattal hazatér és 1767-ben Szarvasra jön lelkésznek. Ez a hely lesz "életének minden szépsége és dicsősége - de egyuttal tragikuma is". /30/

Megdöbbentő az amit itt először lát: "az utcák keskenyek, egyenetlenek, nevezetlenek, szeméttel és ganéjjal teljesek, s imitt-amott döglött kutya, s macska" döbbenetéből felocsudva jelöli meg célját: "...a tapasztalt hiányokat kipótoljam, a rosszat jóvátegyem... kiakartam kutatni az emberi nyomoruság forrását!" /31/

Valóban pótolta, a rosszat igyekezett jóvátenni, kutatta az emberi nyomoruság okait, de nem minden esetben tudott helyes következtetéseket levonni. Nem volt forradalmár, a felvilágosodás korának gyermeke, természettudományos műveltséggel rendelkezik, ugyanakkor pap. Ezzel az ellentmondással magyarázható, hogy pld. az 1735-ös Péró féle felkerlésben csak erkölcsi problémát látott "emberséges bánásmód az alárendeltekkel szemben". Az ország gyarmati függését felismeri, de nem tartja szükségesnek a Habsburgoktól való elszakadást. Látta a nyugati országokban a kapitalizmus fejlődését, de csak "szarvasi perspektívában gondolkozik". Ez okozta bukását, tragikumát. "A felépítményt akarja átplántálni

- anélkül, hogy észrevenné, hogy a polgári társadalom megteremtésének alapját: a korszerű mezőgazdaságot, ipart, kereskedelmet - csak akkor építheti ki, ha az ország megszűnik gyarmati, függő ország lenni. Ez Tessedik bukásának igazi történelmi háttére." /32/

Szarvason "életének szépségét és dicsőségét" nevelő munkájával és mezőgazdasági kísérleteivel érte el.

Figyelme az ifjúság felé fordult, azt akarta nevelni, felkészíteni az életre. Világosan látta azonban azt, hogy ha ennek a feladatnak meg akar felelni rengeteget kell tanulnia. Tanulmányozza Pestalozzi, Rousseau, Montesquieu munkáit. Hogy pedagógia rendszerét, elképzeléseit a gyakorlatban is megvalósítsa 1780-ban iskolát szervezett Szarvason. Ez az iskola szinte teljes egészében Tessedik költségein épült fel és működött. A kormányzat csupán minimális támogatást adott. Ebben a Practicum Economiucum Institutumban" haladó, szakosított oktatás folyt" Tessedik elképzelése szerint. Az iskolában műhelyeket szervezett, az volt az elve, hogy a tanulók minél több szakmában jártasságot szerezzenek. Az iskola mellett előbb 6, majd 39 holdas gyakorlókertet szervezett, amelyben a különböző mezőgazdasági kísérleteket végezte. Iskolájában a tanulók több, mint 60 féle munkát végeztek "lelki-testi képességeik hajlam és kedvük szerint". Ezzel a ténykedésével, valamint az alábbi elvi megállapításával a politechnikai oktatás uttorójének kell tekintetni: "... ébreszt^{et}tem, fejlesztettem, buzdítottam, foglalkoztattam a paraszt gyermekek tehetségeit saját munkájuk által; így készítettem őket elő jövőendő életpályájukra, hogy a közszolgálatban, a munkában megerősödvén, a nemzeti iparnak művelt előmozdítói lehessenek" /33/

Iskolája Európa-hirűvé vált. Egyrészt a sok új gondolat, amelyet Tessedik hirdetett, másrészt paptársának irigysége váltotta ki a hivatalos szervek közönyét, illetve ellenállását munkásságával szemben. /34/

Mint a haladó mezőgazdaság előharcosa sokat tett a mezőgazdasági ~~xxx~~ termelés előmozdítása érdekében. Csak adatszerűen soroljuk fel azokat a gondolatait, amelyek a haladó mezőgazdaság fejlesztését jelentik ma is. A talajjavítás munkáját elsődlegesnek tartotta a szikes talajon. Igen nagy gondot fordított a talaj trágyázására. A talajjavítás egyik eszközének a csatoránázást tartotta, Ez vezeti el a kertészkedés gondolatához. Az Alföld fásításának gondolata tőle származik, az akácfát ő honosítja meg, felismerve annak jó tulajdonságait ezen a vidéken. Az akácfa mellett más gyümölcsfák

meghonosítását is szorgalmazta. Különböző növények termesztésével kísérletezett: lucerna, lóhere, perje, cirok stb.

Az állattenyésztés terén a faj tenyészállatok jelentőségét hangsúlyozta. Felismerte a méhészet és selyemhernyótenyésztés gazdasági jelentőségét.

Több elméleti munkájában foglalkozott ezekkel a problémákkal, valamint egyéb városrendezési, közigazgatási kérdésekkel.

Az itt, csupán dióhéjban felsorolt tessediki alkotások alapján megállapíthatjuk, hogy Szarvas kulturája Tessedik örökségére épül.

/35/

Tessedik fő ellensége "a gyenge munkafegyelmi és szerényebb képességű" paptársa Boczkó Dániel volt, aki Tessedik Iskolájával szemben egy latin iskola szervezésének lehetőségét vetette fel.

/36/

Az eredmény: 1802-ben megalakult egy protestáns gimnázium, melynek székhelyéül Mezőberényt jelölte meg az esperesség. Első igazgatója, Tessedik iskolájának akkori igazgatója, Skolka András lett, akinek vezetésével 1802 október 2-án 22 tanulóval, három tanárral az iskola működni kezdett. Aránylag nehéz anyagi gondokkal küzdött állandóan. Már Mezőberényben kiváló tanárok oktattak, s olyan tanítványok tanultak ott, mint Hajnóczy József vérrokona, az 1850-es évek politikai vértanúja Hajnóczy Sámuel, Petőfi unokatesvére Orlai Petrics Soma, jóbarátja Sárósy Gyula és a többiek.

/37/

A tanulók létszámának növekedése folytán Wenckheim család által adományozott épület és anyagi támogatás kevésnek bizonyult. Ennek lett következménye, hogy a Bolza grófok által tett alapítvány, valamint a régi Tessedik épületnek az egyházmegye által való átvétele folytán a gimnáziumot 1834-ben Szarvasra helyezik. Ettől az időtől kezdve lesz a gimnázium Szarvas kulturális életének központja.

A gimnázium igen lassan fejlődik Szarvason, egyrészt az anyagi gondok még mindig fennállnak, másrészt a tanár-hiány, illetve állandó változás bénítja a fejlődést. Változik a helyzet amikor 1843-ban Vajda Péter, 1844. szeptemberében Ballagi Mór, 1845-ben Pecz Gyula és 1846-ban Greguss Ágost jön Szarvasra tanítani.

Ezek a tanárok voltak azok, akik irodalmi, politikai, oktató nevelő munka tekintetében országosan is szerepet játszottak. Szarvasra kerülésük után a város kulturális életének irányítói, politikai életének hangadói, az 1848-as forradalom előkészítői

voltak.

Először Vajda Péterrel kell foglalkoznunk, nem csak azért mert ő jött elsőnek Szarvasra, hanem azért, mert ő volt a legnagyobb az előbb említettek közül. Nem véletlen, hogy halálakor Petőfi verssel búcsuzik tőle. /38/

Vajda Péter 1808 január 20-án született Veszprém megyei Ványolán. Szülei jobbágyszármazásuk. Iskoláinak elvégzése után Pesten dolgozik. Ott megtalálta mind azt amit óhajtott: menyasszonyát, barátait, a pezsgő politikai és irodalmi életet. Tevékenyen bekapcsolódott ebbe a pezsgő életbe, s elég nehezen hagyta ott, amikor 1843-ban Szarvasra jött. Számára Szarvas, mint Tessedik számára a szépséget és a dicsőséget jelentette.

A köztudatban mint író ismeretes, de ő ennél több volt. Valóban az irodalomnak a legkülönbeféle ágazatait művelte. Írásainak minden sorában a reformkori Magyarország égető kérdései tükröződnek. /39/ Irodalmi tekintetben a Bajza, Toldy, Vörösmarty triót támogatta, tetszett neki a Bajza által meghirdetett elv; - nem érdem, nem születés, nem hivatal többé, egyedül okok, egyedül ész adnak elsőséget; ő ezeknek hajt térdet és fejet, nem semmi tekintélynek, nem semmi méltóságnak!. /40/

A Kritikai Lapok demokratizmusa Vajda meggyőződése volt. Az akkor megjelenő szinte valamennyi jelentősebb lapban írt. /41/ 1837-ben az Akadémia tagja lett, 1841-ben a Kisfaludy-Társaság tagja. Az itt elmondott székfoglalójában határozza meg mintegy ars-poetikáját: "Én életemet csak annyiban becsülöm, amennyiben a tanok és szépművek isteneinek van szentelve, ehhez leszek hű utóbb is, és mindinkább ehhez mérve lépteim, eszerint számolhat rám ezen Társaság is! /42/

Mind erkölcsi, mind anyagi tekintetben elismert egyén lesz. Elismerését jól összegzi első életrajz írója Széchy Károly amikor ezt írja "Már ez évek folyamán a kiadók keresték, a szerkesztők édesgették, alig indult meg vállalat neve nélkül". /43/

Írói munkássága az 1839-40-ben megjelent Dalhon c. munkájában domborodik ki "az ember nemes szívével, s a költő csapongó képzeletével."

Vajdát mint politikust aránylag kevesen ismerik. Politikai nézeteiben a reformkorszak ahaladó eszméit összegezte és fejlesztette tovább. Kossuth programját fogadta el, amikor Erkölcsi beszédeiben hitelt tett a közteherviselés és a jog-egyenlőség mellett. Már iskolai székfoglalójában 1843 november 26-án

hirdette az egyenlőséget, a kiváltságosokat nyíltan és határozottan tagadja és elítéli: "a természet egyenlő szeretettel alkotá gyermekeit és nem jogozza fel senkit kényuraságra és nem alacsonyít le senkit rabszolgájává," azt szerette volna, hogy mindenki érvényesülni tudjon, minden pálya nyitva legyen mindenki előtt. Politikai téren hirdette meg azt, amit Bajzánál irodalmi téren fogadott el: "... A gazdag nemzet gazdag polgárokból áll. És nem áll a tehetségeknek útjában, hogy ki alant születik, alant maradjon, ha esze a trónra is tenné máltóvá; ellenben ki főpolcon születik, minister legyen, ha csizmatisztitónak is elég buta volna..." /44/

Világosan látta korának helyzetét, látta a reális valóságot: "a becsületes munkás sanyarog, a csaló uriaskodik, a renyeség lakmároz... A haza pedig és a nemzet csak az előjogozottaké. Én terheket ismerek és fájdalmakat - élvezés igazságot nem -. /45/

Eljutott annak felismeréséhez, hogy az ország elmaradottságának a nagybirtok /feudalizmus/ a fő oka, amely a szegénység és a műveletlenség gyökere is. Ezért hirdette meg a gyökeres változást Petőfi módján, nem foldozgatni kell a hazát, hanem új ruhába öltöztetni: "...ez az állapot a felbomlás állapota, mely meg nem maradhat, meg kell halnia az ónak... a félszeg toldozás fönt és alant semmit sem ér, gyökeres változásra van szükség, a régi szívek helyére új szívek, a régi elvek helyébe új elvek állítandók... jog és igazság honosítandó meg a hazában mindenki számára". /46/

Elemmezve korának helyzetét a megújódást, mint Petőfi, közelinek tartotta: "A menydörgés már hallatszík távolról... a levelek már nállunk is zörögnek." /47/

Politikai nézeteivel szorosan összefügg patriotizmusa, amely a ~~magyar~~ reformkor leghaladóbb gondolkodóinak felfogására emlékeztet. Vajda hazafisága internacionális, ezt ő maga hirdette is: "Kivethetné szememre, ha meghaltam e hazának és megszülék élni nemzetemnek? Hisz az egész világ egyaránt hazám, s az egész emberiség egyaránt nemzetem." /48/

Hazafisága a tettekben megnyilvánuló hazafiság hirdetése volt. Bizott abban, hogy "szent hazám, hű nemzetet táplálsz bő kebleden", aki mindenre kész érte.

S mit hős apáink adtanak,
Megfoggjuk tartani,
E hon miénk lesz, amig egy
Magyar fog állani.
Mert éles a magyar vasa,
És lelke mint acél,

Honát megóvni, védeni,
Előtte drága cél.

"Magyar lelkület"

Széchy Károly írja im.művében: "1842-től fogva, az irodalom mellett már a közoktatás iránt lelke egész hevével érdeklődött". /49/ Ekkor megjelent írásai azt igazolják, hogy munkásságának központi problémája az oktató-nevelő munka iránti érdeklődés. Egy felállítandó pesti középponti főiskola számára tervezetet ír, melyben közoktatási programját fogalmazza meg: "Álmaim legszebbikéhez tartozik, hogy e nemzet valaha az értelmesség, igazság és jog világánál egyesülni fog: egy lesz nyelvre, akaratra, tanra nézve". /50/

A magyar nyelvű oktatás mellett szállt sikra és olyan hazafiak kinevelése a célja "akik a legműveltebb ész mellett a legtisztább erkölcsöt és legfáradhatatlanabb munkásságot viszik ki az életbe". /51/

1842-ben először hívja meg tanárának a szarvasi gimnázium, akkor még nem jött. De 1843-ban már igen. Szarvas lett életének az a pontja ahol mint tanár és népnevelő kimagasló eredményeket ért el. Nehezen vált meg Pesttől, de optimizmussal tekint a jövőbe, bizakodással üzente a futamló felhőktől a rá várakozóknak:

Mondjátok el gyors fellegek
Hogy utnak indulok
S a költő jövőm szerelmivel
Gyorsan utánatok.
És a költő szerelme tud
Égetni, gyujtani
Rettegjetek, ti férfiak
S Alföld leányai.

A következő versszak már a forradalmat előkészítő Vajdát mutatja

Ti égni fogtok, mint maga
Költőtök ég, hevül
S reátok e szent tűz alatt
Új menyország derül...
Nem fér meg kebeleitekben az
Új pezsgő indulat
Bámulva nézitek,
Mikép megjött a virradat /52/

Lelkesedéssel érkezik ebbe az elhagyott földesuri községbe, mely "nem dicsekedhetett a nagyvárosok szellemi élveivel, társadalmi csillogásaival, érdekes változatosságaival..." az iskolában "a legteljesebb rendszertelenség, s legmegátalkodottabb maradiság uralkodott". /53/

Szarvasra érkezve célját a Napszámos c. versében fogalmazta meg: Céлом ki van tűzve,

Én onnan indulok,

Hogy minden jogtalant

A földön feldulok.

Fényt hozni e bus tömkelegbe, még,

Hiszem rásegít a kegyelmes ég.

Székfoglaló beszédében pedagógiai nézeteit fejtette ki:

"Keresni és hirdetni fogom az igazat, terjeszteni a jogszeretetet, ápolni mint hű kertész az erkölcsösséget. Mindenkor a szív és lélek fenekére tekintett, gyűlölve az álimaságot, s álműveltséget és az erkölcs fattyú sarjadékait... Nevelésemből nem felejttem ki a testet. A test a lélek műszere; csináljatok ép testet, hogy ép maradjon a lélek,... A honszeretetre nevelem ifjaimat". /54/

"Meg kell halnia az ónak" - hirdeti politikai felfogásában, s ezt gyakorlati pedagógiájában is megvalósította: eltörli a botbüntetést, létrehozza a tanulói esküvetszéket, hogy a tanulók maguk vegyelmezzenek, kiirtja a kémkedést, mindenkitől őszinteséget és igazságot kíván, közeli kapcsolatba kerül diákjaival, szabad embert akar nevelni belőlük hiszen akkor "a belső szabadság a test és lélek teljes kifejtésében, kiidomításában áll!"

Az értelem, az ész, a magyar nyelvük oktatás mellett tör lándzsát: "... ma már azon tulvagyunk, hogy minden elénkbetálaltak úgy vegyük, amint adatik? jó szóhoz többé nem hagyjuk magunkat kötni, hanem hasznát vesszük Isten legszebb ajándékának az észnek". /55/

Hirdeti az esztetikai nevelés szükségességét, hiszen "a szép-művészetek emelik ki az embert az állatvilágból!"

A gyakorlati életre való nevelés másik uttörője Szarvason Tessedik mellett: "olyan iskolákra van szükség, amelyekből minél több hasznos polgár kerül ki... Haladnunk kell az iskolák közhasznosításában, hogy az életre nagyobb befolyást gyakoroljanak, mint eddig!" /56/

Az iskolát olyanná akarta tenni, hogy az a tanulók otthonává váljon "ahol a munkát nem teherként, elégedetlenkedve, hanem lélekkel, kedvvel végzik".

Didaktikai nézeteiben bírálta a feudális iskolarendszert, azt akarta, hogy iszonyu üressége helyett tartalomdussá váljék.

A természettudományokat és a törvényt akarta bővebben tanítani "olyan tárgyakat, amelyek tulajdonképpen az elmefőlvilágosítására szolgálnak... való ismereteket kell tanítani... nem pedig üres szóhalmazokat." /57/

Ujjításait a régi tanárok kissé viszolygva fogadták, de az újak /Ballagi, Pecz/ támogatták. Egy évi működésével a hatóságok és ő maga is megelégedett "Lelke pezsgő elevenisége, új szellemet honosított meg." /58/ Haladó gondolkodású tanártársai és a tanulók rajongásig szerették, sikerült elérnie, hogy "a tanár ne növendékének zsarnoka, s a tanuló ne tanárának jobbágya legyen." Ballagó Mórnak /59/ 1844. május 14-én kelt levelében a következőket írja: "Te voltál egyik fő biztatóm, hogy eljöjjen Szarvasra tanítónak, és én nem bántam meg, hogy Te és Lelkem szavát követtem. Életem majdnem legboldogabb évét töltöttem el. Jó tanítványok, elismerő felsőség, s közszeretet kísérem; oly jutalom minőre ritka tehet szert a halandók között". /60/

Vajda Péternek írói, politikai, iskolai, oktató-nevelő pályája mellett még egy területről kell szólnunk. Sokan nemzetnevelőinek szeretik őt emlegetni, mi maradjunk meg inkább a népművelő elnevezés mellett. Vajda Szarvason legnagyobb sikerét Erkölcsei beszédeivel éri el, s ezek jelentették vesztét is. /61/

Életének, munkásságának mintegy mottójaként szoktuk emlegetni következő mondatát: "Keressük a legszebbet, merjük a legnagyobbat!" Ő valóban valóban merte a legnagyobbat: hozzányulni a nép neveléséhez, műveléséhez. A nép sorsával, műveletlenségével foglalkozni, azon javítani a feudalizmus nyomasztó világában valóban nagy dolog volt. Ő a nép művelését már 1834-ben a Lipcsében szerkeztett Garasos Tárban meghirdette: "sokkal vagyunk még hazánkban adósok az emberiségnek, honfiuságnak, nemzetiségnek és ezen adóság addig lefizetve nem lesz, míg a nép lelkét az esmeretek világa át nem járja". /62/

Külföldről hazatérve a Természettudományi Társulatnak egyik szervezője és első titkára lett. /63/ A nép nevelését társadalmi feladatnak tartotta. Ezt valósította meg gyakorlatban Szarvason Erkölcsei Beszédeivel, melyekkel célja: "az értelmességet gyarapítani, a boldogságot és haladást eszközteni". /64/ Beszédeit a nagyközönség előtt mondta el a legkülönbözőbb témakörökből. A lakosság apraja, nagyja, dolgozók, vezetők hallgatták és hatásuk igen nagy volt. /65/

1844. április 20-án felterjeszti két vaskos kötetben a cenzorhoz, kikarja nyomatni a Réthy nyomdában. A cenzor, Szabó János a Pesti egyetem teológia professzora volt, aki "kevés tehetséggel, sok elfogultsággal" mint veszélyes anyagot elvetette. Vajdát racionalizmussal, demokratizmussal, forradalmisággal, anarchizmussal vádolta, akinek célja "az ifjúságot és a népet a fennálló egyház és politikai alkotmány ellen lázítani". A nádor, a helytartótanács, sőt maga V. Ferdinánd is tudomást szerez az újról. Vajda ellen vizsgálatot rendeltek el, a könyvet a Réthy nyomdában foglalták le. Az esperesség huzza, halassza az ügy kivizsgálását, megvan elégedve Vajda munkásságával. De a Habasburg hű állami szervek sürgetik a felelősségrevonást, s így tüzik ki 1846. február 17-én, de Vajda február 10-én bekövetkezett halála miatt erre már nem volt szükség. /66/

Szarvas lakosságát halála megrendítette, több ezren kísérték utolsó útjára. A sirnál legjobb barátja, Ballagi Mór mondott gyászbeszédet. Többek között ezeket mondta: "Élete minden álmaival és sejtelmeivel, minden örömeivel és fájdalmaival dal, édesen ömledező dal volt; bölcs esze, szenvedélyt nem ismerő lelke öszhangba tudá olvasztani az élet viszhangzatait". /67/

A hír Pestre is eljutott, Petőfi verssel bucsuzik tőle, a vers mutatja, hogy Petőfi éles szeme észrevette Vajda jelentős forradalmi tevékenységét és a versben méltóképpen örökitette meg emlékét: És míg ki benne dalnokot sirattok:

Az én könnyűim hadd omoljanak:
A függetlenség bajnok férfiaiért,
Ki e hajlongó, görnyedő időkben
Meg nem tanula térdethajtani,
Ki sokkal inkább hajtá le fejét a
Szabad szegénység kőszikláira,
Semmint a függés bársony pamlagára.
Sirassa benned elhunyt férfiu,
S természet leghivebb gyermekét,
Sirassa benned dalnokát a hon...
Legkeserűbb az én könnyüm, ki benned
A függetlenség hőseit siratok!

Petőfi Sándor: Vajda Péter halálára.

1861. május 8-án emeltek sirkövet hamvai fölé, amelyre rávésették szavait: "Az igazság szava áthatóbb a mennydörgésnél, s az igazságtalanság villámot hord kebelében".

Az iskola 1930-ban vette fel Vajda Péter nevét, s azóta is viseli.

Vajda körül kialakult egy, a korabeli irodalomban szerepet játszó tanári kör, melynek minden tagja az átalakulás bátor harcosa volt. Ez a csoport különösen 1848-ban, tehát Vajda halála után, játszott nagy szerepet.

Ennek a körnek vezetői Ballagi /Bloch/ Mór és Greguss Ágost. Ballagi Mór Vajda legjobb barátja, aki 1844. szeptember 12-én került a szarvasi iskolához. Ballagi volt az, aki biztatta Vajdát, hogy jöjjön Szarvasra, egy év múlva ő is itt tevékenykedett. Ballagi, szemben Vajdával és Gregussal, inkább elméletieskedő típus volt. Ő is új módszerekkel tanít, új pedagógiai elvek szerint. Támogatója és lelkes folytatója Vajda pedagógiai nézeteinek. Idejét különböző könyvek, tankönyvek írása kötötte le. Közéleti szereplése mérsékeltebb, de igen hatásos. Gyakorlati, közéleti szereplése 1848-ban lesz aktívabb, amely elsősorban mint katonát emeli ki. /68/ Ballagit a szabadságharc bukása után üldözik, visszatér ugyan az iskolába és tanította a fizikát. Az önkényuralom ideje alatt a hatóságok nem nézték jószemmel. 1850-ben előbb eltiltották a tanítástól, majd Geringer cs.kir.biztos parancsára letartóztatták. Hiába érvel rehabilitálódó folyamodványában, hogy "forradalmi vezér Görgei" mellett olyan kis pont volt, hogy "önhatalmulag semminemű merényben" része nem volt. A hatóságokat megtéveszteni nem lehetett, sorsát ő sem kerülhette el.

A harmadik előkészítő és irányító Greguss Ágost, aki 1846-ban Vajda halála után, került az iskolához. Az 1848-as szarvasi eseményeknek írásaival ő volt elsősorban előkészítője. A Réthy nyomdában névtelenül megjelent röpiratok szerzője legtöbbször ő volt. Néhány publikációjának tárgya betekintést nyújt akkori politikai és társadalmi nézeteibe. Ezek a nézetek a forradalmat előkészítő és vezető Greguss nézetei. A függetlenség kérdése, a polgári átalakulás szükségessége, a nép lelkesítése szinte valamennyi írásában megtalálható. /70/ Eredeti írásai mellett az ő gondozásában jelenik meg Robespierre beszéde a szabadságról, ~~Rousseau~~ Rousseau, Hitvallomása egy papnak, Magyar Marseillaise stb. A forradalmi eszmék íróját mutatják ezek a művei.

A szabadságharc bukása után 11. hónapi fogházra ítélték. Kiszabadulása után ismét irogatott, s egyik versének forradalmi hangja miatt ismét bebörtönözték és végleg eltiltották a tanítástól. /71/

Szarvas politikai, társadalmi és kulturális élete a reformkorban, a forradalom és szabadságharc alatt elképzelhetetlen Réthy Lipót nyomdája nélkül. Ez a nyomda az, amely publikálja azokat az írásokat, amelyek a népközé kerülve, annak hangulatát, lelkesedését irányították. A megyében elsőnek állt és működött ez a nyomda "... valósággal ontotta azokat a népi termékeket, melyek nem annyira a kultúra, mint inkább a hazafias közszellem fejlesztésének célját szolgálták..." /72/

A nyomda 1848-ban időszerű hazafias kérdéseket, elsősorban a meginduló szabadságharc legfrissebb eseményeit ismertette népies feldolgozásban. Kiadványai mindenfelé elterjedtek, amelyeket a szabadságharc bukása után elkoboztak és megsemmisítettek. Maga a megsemmisítés ténye ékes szószólója a népies versikék szellemének. /73/

Három, a nyomdában megjelent költeményből legyen szabad idéznünk bemutatására annak, hogy ezek a népies versikék valóban lelkesítő és szatirikusak voltak. Ilyen pld. "A hazaáruló Lamberg Grófnak csufos halála szeptember 28-án 1848" c. versben a következő lelkesítő sorokat találjuk.

Árulóval, ellenséggel
Találkozunk szerte-széjjel.
A magyarok hazája,
Majd a gazok prédája.

Fel magyar nép! ne hagyd magad!
Üzzed, irtsad a gazokat!
Csak úgy lesz boldogságod,
Ha óvod a szabadságod.

A "Szeptemberi dal" c. költeményben ezt olvashatjuk:

Leng a zászló, tombol a mén,
Zivatar dul hazám egén,
Fel vitézek! Villogó kard
Ékesitse a honfi kart.

Az idézett költemény második része igen szatirikus hangon irt Jellasichról:

Jellasiának és Fehérvár
Vivatlanul kapukat tár,
S a korcs fiak ott hódolnak,
Hajh egy hitvány kalandornak. /74/

Az ilyen, szatirikus típusu, hangnemű költeményeknek mintegy
pregnans példája "Gróf Zicsi Ödön emlékoszlopa" c. költemény

Mig közöttünk barangolt
Honáru^{ló}bitang volt
M/No hanem már
          meglakolt:
Örülünk, hogy
          elpatkolt.

Az istenben boldogult grófnak tiszteletére állította Furkó
Peti. /75/

Réthy Lipót 1848-49-ben kapcsolatot tartott fenn Táncsics
Mihállyal aki egy időben kérte, hogy Debrecenbe tegye át nyomdáját. Nem csinálta meg, Szarvason maradt, itt élt a szabadságharc bukása is. 1850-ben letartóztatták, majd a Nagyváradi hadbíróóság elé állították, amely félévi börtönre ítélte. Szabadulása után adta ki a "Magyar Alföldi legújabb kalendárium" -ot, mely továbbra is a forradalom ügye mellett lelkesített. /76/

Ezzel az ujkori Szarvas kulturális életét 1848-ig áttekintettük. Igyekeztünk bemutatni a kultura Tessedik szellemében gyökerező fejlődését, bemutatni azon kulturpolitikuskok ténykedését, akik ezt továbbvitték, továbbfejlesztették. Mindjezt azért, tettük hogy az olvasó világosan lássa, milyen kulturális multhoz kapcsolódik a kiegészítés és a dualizmus korának kulturális élete. Tessedik és Vajda által meghirdetett kulturális program a későbbiekben is éltető és utmutató alap a község művelődés politikájában.

II.

A z önkényuralom és a kiegyezés korá- nak kulturális élete /1849-1867/

A megtorlás és az önkényuralom esztendei Szarvason.

A Habsburg és az Orosz tulerő leverte a szabadságharcot. A szabadsárharc bukása után a megtorlás évei következtek hazánkra, ez a vidéket sem kimélte. Igen sokat szenvedtek azok a helyek, amelyek a szabadságharcban jelentősebb szerepet játszottak. Így volt ez Szarvas esetében is. Már 1849. aug. 28-án elrendelik a honvédek összeírását, akiket később besoroztak az osztrák hadseregbe. /1/

A lakosság megfélemlítése napirenden van, a rekvirálások gazdaságilag sújtják a népet. Ezek csak 1850. júniusában csökkentek. A község közigazgatását az 1851. decemberében kiadott ³ alapelvek szerint rendezték be, /2/ amely az önkényuralmi rendszer megszilárdítását segítette elő. A közigazgatási intézkedések, a cenzura szigorítása, a zsandárok ténykedése mind bénító tényezői voltak a haladó gondolatnak. A szarvasi uralkodó osztály elnyomó-szervezete, a zsandárság ezekben az években telepedett meg Szarvason. /3/ A helyi vezetők az egyház szinte valamennyi kérését teljesítették, mintegy honorálva a szabadságharc alatt és utána viselt ellenforradalmi magatartását.

Az értelmiség üldözésére is sorkerült. Balassa János orvos professzor, Kolosi György jogász esete élesen bizonyítja az üldözést. A költők és írók közül börtönbe vetették azokat, akik a szabadságharc alatt jelentős, haladó szerepet játszottak velük együtt. Tízezrek bujdosnak az országban azok közül, akik még pár hónappal a szabadság, a függetlenség eszméiért küzdöttek. A szabadságharc vezetői közül többen külföldre emigráltak.

Szarvason is összeírták és üldözték azokat, akik "a forradalom alatt exponált állást töltötték be" Ballagi, Greguss, Réthy sorsát már ismerjük, melléjük még pár nevet emlékeztetőül, akik harcukért börtönt szenvedtek: Boczkó Dániel kormánybiztos, Boczkó Károly képviselő, Mojsissovics János főbíró, Jancsovics István lelkész és Szarvas két vezető orvosa is.

(Szarvas továbbra is az országos események középpontjában volt. Társadalmi, politikai élete azt mutatja, hogy az 1848-as hagyományok tovább éltek)

A cenzurára, a csendőrszuronyokra támaszkodó rendszerről próbálták az osztrák kormányférfiak bizonygatni, hogy ott "a rend és nyugalom" helyreállt. Maró gunnyal így jellemezte a rendszert az elnyomottak reménysége, Kossuth Lajos: " aki meghalt, hát meghalt, akit felakasztottak, hát felakasztottak: akit börtönbe vetettek, hát ott sinylődött, aki bujdosott, hát üldözték; akinek elkobozták vagyonát, hát családja megtanult koplalni; a nép fiát elvitték katonának, hát ment; megrótták a népet terhes adóval... hát arcának véres verejtékét elfizette; az árvák, özvegyek sirtak titokban; a polgárok átkozódtak titokban, a legrejtettek kamrákban, a jól bezárt ajtók és balakok mögött - különben csend volt, mint a sirban van. És a hatalmasok ezt a rend és nyugalom állapotának nevezték." /3/a/

A terror, az önykény látszólag elnémitotta a forradalmi lelkesedést, a csend amely uralkodott a sir csendje volt; "Most tél van és csend és hó és halál" - írta megrázó nagyversében az Előszóban Vörösmarty Mihály. Nem tudta azonban a hazafiui gondolatot kiölni a népből. A magyarság legjobbjait nem tudták sem aranyzsinneggel magukhoz fűzni, sem fenyegetéssel megfélemlíteni. A helytállás példáit szolgáltatták íróink, művészeink, tudósaink. Arany János, aki visszautasítja, hogy az országba látogató Ferenc Józsefet hodoló verssel köszöntse és megírja "A Walesi bárdok" -at, melyben a középkori Welsben vérengző Edward angol király alakját idézi, döbbenetes képben mutat körül a letiprt országban: /

Fegyver csörög, haló hörög,

A nap vértóba száll.

Egy hazafi előtt sem volt kétsége, hogy Ferenc Józsefre gondolt, amikor vádlóan felkiált: "Te tetted ezt király!" A Szondi két apródja c. másik híres balladájában nem hajlandó megtagadni Drégelyt /értse szabadságharc/ vértanuit, hogy a török /értse Ausztria/ dicsőségét zengje. Vörösmarty Mihály 1854-ben írott halhatatlan nagy versében "A vén cigány" -ban egy szép jövő reményében bizott:

Lesz még egyszer ünnep a világon.

A hazafiak ezekből az írásokból, kiadányokból megértették, hogy a nemzet jövője nem reménytelen. Még inkább bíztak ebben akkor, amikor Ausztria verséget szenvedett Olaszországától. Magyarországon helyzetét nem tudja megszilárdítani, hiszen Haynau, Bach, Schmerling bukása, illetve menesztése is ezt mutatta.

A főnemesség, az egyház egyértelműen támogatta az osztrákokat, a középnemesség passzív rezisztenciába vonult. A nép elle volt az osztrák berendezkedésnek és várta az alkalmat, hogy "a mostani uralkodástól / helyzettől LGY/ megszabaduljon." Az 1850-es évek vége a 60-as évek eleje erre alkalmasnak látszott.

Magyarországon a függetlenségi eszme ismét a lelkesedés közép-pontjába került. 1859-60 telén egymást érték az emlékünnepek: Zrinyi, Kazinczy, Kisfaludy, Berzsenyi, Vörösmarty, Dugonics, Lorántffy Zsuzsanna emlékére rendeztek ünnepélyeket, amelyek mind az önkényuralmi rendszer elleni tüntetésekké váltak. 1860. január-jában hazatért Reményi Ede, az emigrációban világhíróvá lett hegedűművész, minden fellépése a nemzeti és osztrák ellenes tüntetés alkalmául szolgált. 1860. március 15-én Táncsics Mihály az egyetemi ifjúsággal karöltve tüntetést készített elő. Tavasszal és nyáron egymást érik a tüntetések, amelyeken Kossuth és Garibaldi neve a jelszó. E mozgalmak hatása alatt tovább éleződik az osztrák válság. 1859-ben, 1860-ban kedvező kilátások voltak a magyar függetlenség kivívására. Ezekben az években kissé enyhül a terror. Pest és a nagyobb városok mellett a függetlenség eszméjének újjáéledése a vidékre is eljutott. Mozgalmak vannak a bányavárosok mellett az Alföld agrárfalvaiban, városaikban Kiskunfélegyházán, Kalocsán, Orosházán.

E vidéki mozgalmakból Szarvas sem maradt ki. Kifejezetten olyan mozgalom, mint pld. Orosházán, Szarvason nincs, de a község közigazgatási kulturális életének alakulása azt mutatta, hogy a függetlenség eszméje ismét megmozgatta életét. Szarvas ismét kissé előljárt az országos eseményeknek.

1860. július 2-án "képviselési gyűlés" volt Szarvason. Erre a 48-as képviselési tagok jöttek el, s kirekesztettek minden kinevezett tisztviselőt, hoznak egy határozatot, hogy az új elnök "csak addig fog működni, míg Szarvas városa az 1848.-i törvények szellemében a népképviselést és az elnökséget szervezendő". /4/

Miről van itt szó? 1848 teljes restaurációjáról. Az ellenállás fokozódásának az 1860-ban kiadott októberi diploma adott lendületet. Szarvason 1848 restaurációja ez előtt már megtörtént. A megyében is hasonló a helyzet. /5/

1860. december 2-án tartott ülésen egy ugynevezett "külső tanácsot" alakítottak, amely "csak akkor oszlik fel midőn a községi tisztviselők a nép által fognak megválasztatni". Így tehát két tanács volt Szarvason: "a ténylegesen működő külső tanács és a kinevezett előljáróság."

1860. december 10-i "vegyes ülésen" már polgárőrség szervezéséről intézkednek, addig amíg "a régi 48-as nemzetőrséget fel nem állítják". Népképviseleti választásokat írnak ki, s 1861. január 3-án meg is tartották. Az így megválasztott testületnek, a sok pozitív intézkedése mellett volt egy rendkívül retrográd intézkedése, amelyben lemondott arról "hogy Szarvas továbbra is rendezett tanácsu város legyen".

Az 1861-es országgyűlési választások alkalmával Szarvas képviselői /Tatay István gimnáziumi igazgató, majd az ő lemondása után Báró Podmaniczky Frigyes/ a határozati párt programját támogatták. Gróf Teleky Lászlót a község diszpolgárává választották. Teleki Öngyilkossága után Deák, és a középnemesség álláspontját, a passzív ellenállást választották. A június 5-én tartott közgyűlés ezt világosan ki is fejezte: "Szigoru szenvedőlegesség legyen tehát jelszava, minden alkotmányos polgárnak, erősödjék mindenki abban a reményben, hogy igazságos ügyünket győzelemre segíti a magyarok istene, s hogy nincs távol az idő, midőn a kényuralom romjain örvendezve fogjuk megülni a szabadság diadalának ünnepét. /6/

Sajnos a passzív ellenállás nem segített Szarvason sem. Október 2-án a választott "külső tanács" "a mostoha körülmények között... nem gyakorolható törvényes hatáskörét" lemondott, 1862 január 15-én a képviselők is lemondtak. Így a kiegyezésig a "közigazgatási ügyeket egy kinevezett ideiglenes" tanács" irányította," amely mellé a gazdasági ügyek intézésére egy 80 tagú Gazdasági Bizottmányt választottak.

Mind a tanács, mind a Bizottmány tagjai közt voltak 48-as gondolkodású tagok, megmutatkozott ez 1865-ben, amikor a király országgyűlést hívott össze. Szarvason ekkor az 1861-ben megválasztott községi képviselőket hívták egybe, mint az utolsó törvényes képviselő tagjait, épügy, mint 1860-ban az 1848-ban megválasztottakat.

Ausztria gyengülő helyzete és a magyar uralkodó osztály egyezkedni kész politikája eredményezte az 1867-es kiegyezést, amely az elkövetkezendőkben mind az ország, mind Szarvas helyzetét, ténykedését meghatározta.

Szarvas továbbra is az országos események középpontjában van. Társadalmi, politikai élete azt mutatta, hogy az 1848-as hagyományok

elevenen éltek még jóval a bukás után is. Ez a politikai éra alkalmas volt arra, hogy a haladó gondolat ébredtartsása kulturális síkon megtörténjen. Azok a haladó egyéniségek, akik a reformkorban és a szabadságharc alatt is irányítói a politikai kulturális életnek, ismét hallatták szavukat. Keresték azokat a lehetőségeket, módszereket, amelyek legalkalmasabbak a haladó gondolat terjesztésére. Az elnyomás szinte megbénította a község politikai életét, maradt a kulturális élet, azon belül is elsősorban az ének-és zenekultúra, amely a legalkalmasabb arra, hogy a nép érzés-és gondolatvilágát a haladás szolgálatába állítsa.

A nemzeti ének-és zenekultúra a haladás szolgálatában, az Szarvas-i Dálárda megszervezése.

Az idegen elnyomás alatt sínylődő nemzeteknél a függetlenségért vívott küzdelem nem jelentkezett mindenkor politikai síkon. Ez azért volt, mert az akkori történelmi viszonyok éretlenek még erre. Ezekben az országokban a függetlenség, a szabadság eszméjét sok esetben a kultúra tartotta ébren. Az irodalom a képzőművészet, az ének, a zene juttatta kifejezésre a nemzetnek, a népnek a szabadság, a függetlenség utáni vágyát.

Az önykényuralom ideje alatt az írók, költők írásaikkal tartják ébren a szabadságharc emlékét, a függetlenség eszméjét. Arany balladái, Tompa Mihály és Vajda János allegóriái mind szép példái ennek a küzdelemnek.

Arany János intelme: Szeretni a hont...

... rendületlenül...

Ó értsd meg a szó: árban és apályon

- Szirt a habok közt - hűséged megálljon.

"Rendületlenül"

Tompa Mihály gyönyörű allegóriájában refrénként hangzik a költők felé: Fiaim, csak énekeljete!

"A madár fiaihoz"

Az irodalom mellett a zene, az ének az amely talán legjobban kifejezi a nép, a nemzet érzés-és gondolatvilágát.

A nemzeti függetlenségükért, a polgári átalakulásért küzdő nemzeteknél a művészetek érzelem-felkeltő- és alakító szerepe méginkább a politikai, társadalmi harcok eszköze lesz.

Élenjáró képviselői tekintetüket a nép felé fordítják. Céljuk felkészíteni a népet a politikai küzdelmekre. Ezekben az időkben a haladó irodalom és a zene fő mozgató ereje a néphez való kapcsolás. Az irodalom és a zene képviselői magukévá teszik a nagy orosz demokraták utmutatásait. Belinszkij ezt mondta: "A természet a művészet örök témája, a természetben a legnagyobb és a leghálásabb tárgy pedig maga az ember". Ezt a humanizmust még tovább fejleszteni amikor tekintetét a nép felé fordítja és ezt írja: "Talán a paraszt nem ember? Dehát mi lehet érdekes egy durva, faragatlan emberen? Hogy mi? - A lelke, az esze, a szive, szenvedélyei, hajlamai, szóval ugyanazok a dolgok, mik egy művelt emberben érdekesek." Dobroljubov még ennél is továbbment: "...a nép éppen úgy, ha nem jobban képes különféle fenkölt érzésekre és cselekedetekre, mint bármely más réteg". /7/

Az elnyomott országokban a népi, nemzeti irodalom megerősödésével egyidőben alakult ki a nemzeti zenekultúra, a nemzeti opera, hogy aztán a többi művészeti ággal együtt folytassa harcát a függetlenségéért. Az idegen elnyomás elleni harc idején születik meg az orosz, a cseh, a lengyel, s nem utolsósorban a magyar nemzeti opera Glinka, Smetana, Moniuszkó és Erkel munkássága révén. "A nemzetiz zenekultúrák kialakulásának rendkívül jellemző vonása a történelmi témaválasztás. Kelet Európa népei a nemzetté-válás a nemzeti kultúra kialakulásának korszakában különös figyelemmel fordulnak történelmük egy-egy sorsdöntő eseményéhez". /8/

Ennek a korszaknak nagy zeneszerzői "finom érzéssel" veszik észre, érzik meg egy-egy nagytéma esetében az analógiát és az aktualitást. Néhány példát az orosz zenéből: Borogyin Igor hercege a tatár hordák betörései ellen küzdő hősi multat elveníti fel. Rimszkij-Kozakov: Pszkovi lánya Rettegett Iván alakját idézi. Muszorgszkij: Hovanscsinája Nagy Péter Oroszországának belső ellentmondásait, konfliktusait tárja a néző elé. "...Ezek a történelmi fordulópontok valamilyen vonatkozásban összefüggésben vannak az orosz nép nemzetté-válásának hosszú történelmi folyamatával."

Nem véletlen tehát, hogy ezen témák felé fordulnak a zeneszerzők, írók, művészek. Ezt csinálják az orosz zeneszerzők mellett a cseh, magyar, lengyel nép zeneszerzői is. Ez a magyarázata annak, hogy míg ezen népek operaművészete a dicső multból fakad, s a jelen égető kérdéseire kapcsolódik, addig a német romantika a "jelentőtlenséggel való kiábrándult elfordulást" választja.

Ez a helyzet nyomon követhető a magyar opera-művészet kialakításában is. "A magyar reformkor nagy politikai-művészeti for-

rongásában előtérbe kerülnek, fokozott jelentőséget nyernek a nemzet multjának sorsdöntő eseményei." /9/

Szinte a kor valamennyi nagy művésze történelmük egy-egy sorsdöntő eseményét dolgozza fel művében. Elég talán csak a legnagyobbakra gondolni: Petőfire, Vörösmartyra, Aranyra, Jókaira, Tompa Mihály is így biztatja költőtársait:

Hozzatok dalt emlékül, a hajdan

Lomb- s virággal gazdad tájru.

A mult történelmének egy-egy témája azért is jó volt, mert a történelmi köntösbe bujtatva sok olyat lehetett leírni, elmondani, amit különben az idegen /osztrák, orosz/ cenzura nem engedélyezett volna.

Erkel Ferenc felismerte ennek jelentőségét, ezzel magyarázható, hogy szinte valamennyi operájának témáját a magyar történelem egy-egy eseményéhez kapcsolja. Opera-művészetét nem faladatunk elemezni, csupán egy operáját emeljük ki a "Bánk bán" c. Eddigi operáiban még a nép nem kapott szerepet. A szabadságharc bukása utáni években, amikor látja, hogy a nemesség elárulta, illetve elárulja a szabadságharcot, hazáját, tudatosan igyekezett megszólaltatni műveiben a nép hangját, vágyait, forradalmi törekvéseit.

Nem volt véletlen, hogy 1861-ben zenésítette meg Katona József Bánk bán c. drámáját. Akkor alkotta meg nemzeti zenedrámánkat amikor a nemzeti ellenállás az önkényuralom idején a legmagasabbra lángolt. Erre a feladatra csak olyan zeneművész vállalkozhatott, akiben erős hajlamként élt a drámai érzék és a drámai képzelet. Dráma és opera mindég összetartoztak, összefügték, "...de kivált azokban az országokban, ahol a nemzeti függetlenség és a polgári átalakulás érdekei összefonódott egységben jelentkeztek, a dráma és az opera- mint leginkább a tömegekhez szóló műfajok, s mint éppen a nagy konfliktusok műfajai- szükségszerűen megelőzték a többi nagy zenei műfaj klasszikusát". /10/

Ez az 1861-ben először bemutatott Bánk bán c. opera, melyben az idegen elnyomás és a nemzeti öntudat, az önző léhaság és a tiszta emberség kettős drámáját vitte színpadra Erkel, megtette hatását. A kortárs Ábrányi Kornél eszt írja a bemutatóról: "... Ekkor tűnt ki, minő oriai erőt képeznek az oly művészi alkotások, amelyekben egy nemzet összes aspirációiban együtt magát feltalálja, mert soha opera a politikai világban még nem játszott oly fontos, s kiható szerepet, mint e válságos időszakban magyarországon Erkel Bánk bánja... Könnyebb lett mindig a közönség lelke, ha tombolásig

kitapsolhatta magát Petur bordalára, vagy Bánk bán kifakadásaira az idegen uralom ellen. A magyar hazafiság, kitartás, lelkesedés élesztő forrásává vált, s hatalmasan pótolta az erőszakosan feloszlatott országgyűléseken elnémitott politikai szónoklatokat."/11/ A kormánykörök is felfigyeltek a mű hatására, megértették mondanivalóját, s csakhamar betiltották előadását.

Az ilyen tartalmu művészet teljesíti igazi hivatását, küzd
Előre...

A néppel tűzön-vízen át! a haza, a nép, az emberiség boldogulásáért. Így válhatott a nemzeti zenekultura a nemzeti küzdelmek támogatójává, mivel: nagymértékben képes a tömegek érzelmeit kollektíve felkelteni, ezért a politikai érzelemkeltés általános kedvelt eszköze. /12/

Ugyancsak Erkel volt az, aki felismerte, hogy a zenei életnek fontos területe a kórus-kultura, amely szintén alkalmas, a kellemes szórakozás mellett, az érzelemkeltésre, politikai feladatra. A nemzeti ének- és zenekulturának ezt a szerepét ismerték fel Szarvas vezetői kulturpolitikusi, elősorban Benka Gyula, aki a nemzeti ellenálás éveiben szervezi meg a Szarvasi Dalárdát, amely a község kulturális életének hosszú időn keresztül centruma lesz.

A szabadságharc bukása után, a megtorlás és az önkényuralom éveiben, Szarvas kulturális élete aránylag lassan kezdett kibontakozni. Az önkényuralom eléggé sujtja a községet, éppen 1848-ban viselt magatartásáért.

A közoktatás terén továbbra is jellemző tényező, hogy az iskolák egyházi jellegűek, amelyekben az egyházi tantervek és oktatási rendszer szerint oktatnak. Ez mindenkor kiszolgálja az uralkodó osztály és az egyház érdekeit. Az analfabétizmus igen magas, amelyet a meglévő iskolahálózat nem tudott megszüntetni. /13/ Ezzel magyarázható, hogy a középiskola helyzete is válságos.

A gimnáziumban a Thun-féle Organisations-Entwurf bénító germanizáló hatása erősen érződött. Egyesek már az gimnázium becsukásának gondolatával is foglalkoztak, de a kitartóbbak vállalták a harcot a németesítő gondolat ellen. Ebben a gimnázium két jeles igazgatója Domanovszky Endre és Tatay István járt elől. Az iskola 1850-ben kapja meg a nyilvánossági jogot, de fejlődése ezután is lassu, bár a közéletben már ekkor is igen jelentős szerepet játszott.

Benka Gyula írja: "... a főgimnázium jó tanszellemét igazolja az a körülmény is, hogy tanárainak vezetése mellett soha sem zárkózott el a Szarvasi Főgimnázium a közélettől. A társadalom öröme, bánata, hazafias ünnepe és gyásza soha sem hagyta az iskolai ifjúságot érintetlenül"./14/

Benka Gyulának ezt a megállapítását eddig igazolva láttuk a gyakorlatban. A későbbi időkben ez mégjobban beigazolódott. Az 1860-as évek elejének fellendülő hazafias mozgalma - mint láttuk - a község politikai életét, s így a gimnázium éleltét is mozgásba hozta.

1861 Vajda Péter siremlékének leleplezési éve. Tudatosan, avagy véletlenül esik ez az esemény éppen 1861-re, tény az, hogy a "függetlenség bajnok férfiának" sírkövét éppen a hazafias mozgalmak fellendülésének idején felállítani, leleplezni hazafiui tett volt a maga nemében. Talán Tatay István, aki az Organisations- Entwurf elleni mozgalmak vezetője volt, ezzel a ténnyel is az ellenállást mutatta.

Az 1860-as évek hazafias fellángolásaira hogyan reagált országosan a kulturális élet azt már láttuk./15/ Szarvason is hasonló jellegű munkával találkozunk. Az ének-zenei kultúra hazafias szellemű, tömegenevelő hatását és a kórusmozgalomban rejlő lehetőségeket ismerte és felhasználta Benka Gyula a gimnázium akkori tanára, később kiváló igazgatója. 1862-ben megszervezi a Szarvasi Dalárdát néhány lelkes gimnáziumi tanár és tanító, illetve a "jobb hangu iparosok" közreműködésével. Az utóbbiak részvétele a dalárdában később is megtalálható, s mintegy ez szabta meg annak jellegét. Már a megalakításkor szerkesztettek alapszabályt, de ennek jóváhagyása nem következett be, csak az újjáalakulás után, 1874-ben. Ez a tény, valamint az, hogy a szarvasi kórus, az 1867-ben létrejött Országos Daláreggyesületnél /Erkel szervezi/ öt évvel korábban alakult, Szarvasnak a kóruskultúra területén ismét előkelő helyet biztosított.

Ha dalárda ilyen értelmű megalakulását és ténykedését vizsgáljuk meg kell állapítanunk, hogy öntevékeny, a hazafiui lelkesedésből fakadó kezdeményezésről van szó, amely a maga nemében, a maga idejében pozitív értékelendő.

Az énekkar öntevékenyen, de szervezeten működött. Benka pontosan vezette az énekkar adminisztrációját is. Az énekelt partitúrák mellett megtaláljuk évenkénti feljegyzésben az énekkari tagok névsorát. Ezekből a feljegyzésekből megállapíthatjuk, hogy a

"négyyszólamu egynemű kar" létszáma és tagsága állandóan változott. /16/ Ez az állandó létszámváltozás rendkívül megnehezítette a karvezető munkáját. A feljegyzett névsorokból megállapíthatjuk, hogy minden szólamnak megvolt a törzsgárdájaa. /17/

Ennek a kórusnak volt szervezője és karnagya több, mint három évtizeden keresztül Benka Gyula, aki Szarvas köz- és kulturális életének a magyar tanítóképzés megszervezésének, a helytörténeti kutatás jelentőségének olyan hirdetője volt, hogy méltán tekinthetjük munkásságát Tessedik, Vajda Péter munkásságának folytatójaként. Munkássága a XIX. század második felében Szarvason és környékén a haladó szellemi kulturális és politikai élet fókuszát jelentette.

Pályája hazánk történelmének csaknem 100 éves korszakát iveltte át. A reformkorban született /1838/ a szabadságharc alatt érlelődött, a dualizmus korában fejtette ki munkásságát, megéri és lelkesedett az 1918-as polgári demokratikus forradalomért és a Tanácsköztársaságért, hogy aztán élete alkonyán elítélje Horthy vérengzéseit. /1922-ben halt meg./

Pedagógus családból származott, aki iskoláit itthon, majd külföldön végezte. Már ifjukorában tanárai döntő hatással vannak jellemének alakulására. Vajda Péter hatása a legerősebb "akinek lángoló hazafiságát, demokratikus gondolkodását, természetszeretét egész életére magáévátette". Vajda bevonta az elsősök tanításába, s ezzel, okot szolgáltatott arra, hogy mások tanításával örömmel foglalkozzék. Talán ezek voltak azok a kezdeti lépések, amelyek megérlelték benne, hogy pedagógus legyen. Mint pedagógus /elméleti, gyakorlati egyaránt/ a legnagyobb.

Már külföldi tanulmányai alatt /tanulmányozta a németországi tanítóképzés rendszerét/ megérlelődik benne: "... a nevelés terén a puszta elmélet milyen kevés - a helyes elmélettel párosított gyakorlat mily roppant jelentősséggel bír. " /18/ Pedagógiai nézetében a mai, modern pedagógia több gondolatát találjuk meg. Felismerte a munka pedagógiai jelentőségét, munkával akar munkára nevelni "arra kel törekednünk, hogy értelmet, szívet, akaratot fejlesztő munkában és munka által erősödjék ifjúságunk". Ő maga írja hogy ebben Tessedik hagyományát követi "ne legyünk hűtlenek örökségképpen reánk maradt Tessedik által formulázott elvhez".

Az oktatás, nevelés valamennyi problémájával foglalkozott. A gyakorlati életre való nevelés, a testi nevelés, az esztetikai, a hazafias nevelés fontosságát hangsúlyozta.

A nevelés állt pedagógiájának középpontjában, és ennek társa-

dalmi jelentőségét a legmesszebbmenőkig hangsúlyozta, s mint művelődéspolitikus "a nemzetet erkölcsösebbé, a társadalmi-politikai, rendszert igazságosabbá, a dolgozó nép számára jobbra, demokratikusabbá akarta tenni. /19/

Eddig csupán Benka pedagógiai nézeteit tekintettük át röviden. Ezek a kiegyezés korára már kialakultak nála. Politikai nézetei a dualizmus korában érlelődnek meg, válnak hatásossá a község életében. /részletesen ott foglalkozunk velük/

A kiegyezést megelőző évek a dalárda szempontjából a szervezés és a beindulás éveit már ekkor nyilvánvalóvá vált, hogy a dalárda életképes, amit a későbbi szereplések igazolnak is.

III.

Szarvas kulturális életének fejlődése a dualizmus korában 1867-1918.

Gazdasági, társadalmi és politikai élet Szarvason a dualizmus korában.

1867. évi XII. t.c. értelmében az osztrák és a magyar uralkodó osztály kiegyezett. A magyar főnemesség áruló magatartása, a középnemesség passzív ellenállása, az egyház támogatása eredményezte a kiegyezést, amely "az akkor helyzetben történelmileg elkerülhetetlen volt." /1/

A kiegyezés, ha felemásan is, de megoldotta a polgári átalakulás kérdését. Az osztrákoktól való gazdasági és politikai függés közepette megindult Magyarország kapitalista fejlődése. Ez a fejlődés éreztette hatását vidéken is, s így Szarvas fejlődését is ezek a tényezők határozták meg.

A város kapitalizálódásának jelei már 1856-ban megmutatkoznak, amikor a Békés-Csanád-Arad Vasuti Társulattal tárgyal a vasutépítés ügyében. Az uraság földet, a község 20.000 "gyalogkézi nap-számot" ajánlott fel. A kiegyezés után a kapitalista viszonyok további kibontakozását figyelhetjük meg a községben amely első-sorban azonf nagy- és középbirtokosoknak kedvezett, akik mind több tőkét tudtak szerezni. Szarvas virilistáinak száma egyre szaporodott, s a vezetők /országgyűlési képviselők, a község vezetői/ ezek közül kerültek ki. A bankhálózat országos fejlődését követi Szarvas is. 1868-ban alakult meg a Szarvasi Takarékpénztár /1944-ig működött/, amely a század végén Békésszentandrás, Endrődön tartott fen fiókokat.

Ha a mezőgazdaság kapitalizálódását figyeljük Szarvason meg kell állapítanunk, hogy itt is erőteljes a fejlődés. Ekkor alakul ki a kisközgazda társadalom, amely a nagybirtokokat megveszi. Különösen azokat a területeket, amelyek az ármentesítési munkák révén váltak művelhetővé.

A szarvasi "modos gazdák" 1867-1909- közötti időben már nem csak a szarvasi határ jórészét, hanem a környező falvak határában is vesznek földeket. /Csabacsüd, Kondoros, Nagyszénás határában/

Szarvas⁷ a kapitalizálódás idején nem tudott fejlett ipari nagyközséggé alakulni. A hivatalos politika is "földmivelő paraszt községnek" tartotta s talán ezért is buktak meg azok a gyár/alapítási kísérletek, amelyekkel egyesek próbálkoztak.^{4/} Kisebb iparosok nagyszámban működtek Szarvason, akik 1884-ben alakult Szarvasi Ipartestületben tömörültek, mely "iparszabadság"jelszavát hirdette.^{5/} A kereskedelem fejlődése a kapitalista érdekeknek megfelelően alakult. A Körösön előbb komp közlekedett, majd 1874-ben fahidat, 1893-ban vashidat építettek. 1880-ban adták át a forgalomnak a szarvasi vasutat, amely Mezőtúr és Orosházát kötötte össze. A kereskedelmi élet fejlesztésére alakultak azok az egyesületek, amelyekben az iparosok és kereskedők tömörültek.^{6/}

Összegezve megállapítható, hogy Szarvas gazdasági élete a dualizmus korában kapitalizálódott, lépést tartott az országos eseményekkel.

A kiegyezés politikai sikon a nagybirtokos arisztokráciát és a dzsentrivé vedlett középbirtokos nemességet jutkatta hatalomra. A kialakulóban és fejlődőben lévő burzsoázia is kap politikai jogokat a dualizmus rendszerében. A kiegyezés belpolitikai tekintetben tulajdonképpen az arisztokrácia és a burzsoázia kiegyezése volt. Az Andrássy kormány, majd az őt követő Tisza Kálmán minden intézkedésével a dualista rendszer megszilárdítását igyekezett elősegíteni, tegyük hozzá sikerrel. A dualista rendszer válsága csak a század utolsó évtizedeiben jelentkezett, amelyet a milléniumi ünnepségek kissé feledtettek hogy aztán a XX. sz. első évtizedében mégjobban kiéleződjön s a világháború befejeztével meg is bukjon.

Szarvas politikai életét a kiegyezés utáni években a személyi ellentétekkel összefonódott politikai harcok jellemezték, amelyek a város vezetéséért folynak. Ezekhez járult hozzá az egyház ugyan ilyen jellegű harca, amely a község lakosságát szinte teljesen megosztotta. A tanácsülési jegyzőkönyvek semmi közügy tárgyalásáról nem adnak hírt, pedig volt bőven ilyen probléma.

Talán csak az egyik legjellemzőbbet ragadjuk ki, amely azt is mutatja, hogy még 1872-ben élénken élt 1848 hagyománya a község népének tudatában. 1872. május elsején a szarvasi nép /első-sorban agrár-proletárok/ a főjegyzőt és a főbíró szidalmazva, bántalmazva Darabos György vezetésével tiltakoztak a földek hasznobérbeadása ellen. Annak kivizsgálását követelték, hogy a föld tulajdonjoga a községé, avagy pedig a lakosoké. /1848-as föld-

osztás hagyománya/. A község nem vesz tudomást a nép követeléseiről hanem elhatározta, ha szükséges fegyverrel veri le. Az 1848-as honvédek is elégedetlenek és követelték az 1848-ban kötött szerződés pontjainak végrehajtását. A pert 1871-ben a honvédek meg is nyerték a község 20.999.- Ft 54 krajcárt fizetett ki nekik.

Nagymértékben fokozta az elégedetlenséget az 1873-as kolera-járvány, amely a községben rendkívül nagy pusztítást és nyomort hagyott maga után, ez a nyomor a századvégén még csak fokozódott. A cselédek száma egyre nőtt. Az árak állandóan emelkedtek. Ezt méginkább fokozták a XX.század elejének válságos évei, valamint az első világháború pusztításai.

A község politikai életében megnyilvánuló mozgalmak is az 1848-as hagyományok tovább élését igazolták. A Szabadelvű Párt és a Függetlenségi- és 48-as Párt harca több választáson igen éles volt. Ezek közül is kiemelkedett az 1896-os választás, amikor gróf Csáky Albin kultuszminiszter a Szabadelvű Párt jelöltje és Haviár Dániel, a Benka Gyula vezette, Függetlenségi Párt jelöltje harcolt a mandátumért. A kultuszminiszter Benkát felrendeli Pestre s próbálja meggyőzni, hogy függetlenségi magatartása sem neki, sem az iskolának nem kedvező, hadjon fel ezzel a politikájával. /A gimnázium új tornacsarnokot akar építeni/ Benka felajánlotta a miniszternek lemondását, de elveiről nem volt hajlandó lemondani, s ő vezeti azt a küldöttséget Mezőtúrra, amely a Szarvasra érkező Kossuth Ferencet fogadta. Kossuth Ferenc, a mai Kossuth téren mondta el választási beszédét, amelyet több ezer főnyi közönség nagy tapsal fogadott. /közébeében 700-an vettek részt/ A kormánypártiak csak adminisztratív eszközökkel tudták biztosítani jelöltjük megválasztását. Különben a megyében, az országban is előretört a kormánypárt.

Ugyanez a harc játszódott le 1910-ben is, amikor a Munkapárt és a Függetlenségi Párt ütközött össze. A Függetlenségi Párt választási szónoka Just Gyula volt Szarvason, jelöltje ismét Haviár Dani, aki pótválasztásokon ugyan, de elsőpró sikert aratott /800 szavazatot kapott/ a munkapárti Zsilinszky Mihállyal szemben. Ezekben a harcokban Benka Gyulának óriási szerepe volt aki mint a 48-as eszmékhez ragaszkodó politikus vezette pártját küzdelemről, küzdelemre, s mint láttuk sikerrel.

Politikai küzdelmekben nagyrabecsülte a népet, a népre támaszkodva gondolta^a nemzetté/válást, a nemzeti egység gondolatának megvalósítását: "Megvagyok győződve, hogy hazám jövője ellen vétkeznek azok, kik oly mereven ragaszkodnak az előkelő uralmának biztosításához. Homokra építenek. Kősziklás, meg nem bolygatott talaj az, mely most még a mélyben fekszik. Ha azt felszánjuk, okos intézkedésekkel fölemeljük a népet, új termőréteget kapunk, mely átkeremti a viselt világot"./7/

Más helyen ezt írja: "Nagyon becsülöm azt a romlatlan, egyszerű nép-ehemet, mely egyszerűségében a nemzet alaprétegét képviseli!"/8/ Ennek az "alaprétegnek" követel jogot, tudást, műveltséget. Petőfi gondolatainak folytatóját véljük itt felfedezni "jogot a népnek... Az emberiség nagy szent nevében adjatok jogot..." "... uralkodóvá tenni a népet a költészetben, hogy a politikában is uralkodjék! Ezért kelt ki több költeményében a zsarnok önkény ellen Benka Gyula

Lehet ott nemzet boldog,

Hol legfőbb ur kéjenc, zsarnok?

Benka Gyula Ütközet
előtt.

Egész életén át a Kossuth-kultusz lelkes ápolója volt. Kossuth Lajos^t "hatalmas szellemnek" nevezi, aki "a nemzet újjászületésének atyja... kiváló státusférfiu, mintaszerű és ~~példáért~~ példás, mint hazafi, s teljes mértékben szeretetünket érdemli, mint mindig és mindenkor igaz magyar"./9/ Benka Gyula Szarvason a függetlenségi-és 48-as párt egyik vezére aki mindig az ellenzéki baloldalon foglalt helyet, elhatárolva magát minden kompromisszumtól.

A Kossuth kultusz, a 48-as hagyományokhoz való ragaszkodás megmutatkozott abban a tevékenységében is, hogy amikor Kossuth nevét kiejteni sem volt tanácsos ő iskolájában szimpatizált és a nevelése hatását látta a diákoknak azon megmozdulásaiban, hogy a Lajos napot előszeretettel ünnepelték, kirándulással köttették össze és Kossuthról beszélgettek, Kossuth nótákat énekeltek. A Kossuth kultusz ápolásának gondolata, Kossuth emzméinek győzelmébe vetett hite jutott kifejezésre a Kossuth halálakor írott Kossuth gyászemlékére című költeményében:

Nemzetünk borus egéről
Vezércsillagunk letűnt
Engedd hinnünk és remélnünk
Hogy ragyogni meg nem szűnt!
Hálás kornak emlékében
Élve újra felragyog.
S hon szerelmünk tette hívja
Majd ha jönnek nagy napok.
/lo/

Március 15-ét mindig megkülönböztetett módon ünnepelte, illetve ünnepeltette diákjaival. Az itt elmondott beszédeivel hazaszeretetre nevelt. Lángoló szenvedéllyel buzdított a minden áldozatra kész patriotizmusra: "Légy vulkán! Néma, komor, kihaltak, s érzékeletlennek látszó - de lángolóan kitörő, fellobbanó, perzselő és pusztító, ha a nemzetnek, a hazának komoly és szent érdekei mellett tenni, szólni, követelni, küzdeni kell!" /11./

Szinte valamennyi jelentősebb politikai kérdésben, eseményben progresszíve nyilatkozott, foglalt állást.

A sok nemzetiségű Szarvason alkalma nyílt a nemzetiségi kérdés tanulmányozására. Helyesen ismerte fel a nemzetiségi kérdés szükségességének megoldását. Nézeteiben nem jutott el Kossuth Duna-Konföderációs tervéhez, vagy Mocsáry Lajos álláspontjáig, de az 1868-as Eötvös-Deák féle nemzetiségi törvénnyel nem értett egyet. Elismerte a nemzetiségek létezését, s nem értett egyet a minden áron való magyarosítás eszméjével.

Azok a haladó politikai harcok, amelyeknek Benka Gyula egyik igen aktív szereplője döntő befolyást gyakoroltak a kulturális élet alakulására. Ő a férfi dalkart igyekezett ezen harcok szolgálatába állítani. A község politikai életében megvoltak azok az objektív feltételek, amelyek a kulturális élet ilyen irányu fejlődését biztosították.

A helyes objektív feltételek mellett ezek a politikai harcok korlátokat is rejtegettek a kultúra számára. Ez elsősorban ott mutatkozott meg, hogy a kulturális élet szinte központi témája lett a hazafiság hirdetése, amely igen gyakran felfogkozott mértékben jelentkezett. Más jellegű témakörök háttérbe szorulnak.

A község politikai életét századfordulón elsősorban azok az események jellemzik, amelyek egyrészt a századvégén meginduló agrárszocialista mozgalmakban nyilvánulnak meg elsősorban Békés megyében, illetve a századelején azokban az aratósztájkokban, amelyekben a "Viharsarok népe" szintén előljár.

Ezek a mozgalmak az 1905-07-es oroszországi polgári demokratikus forradalom hatására fokozódnak, a világháboru éveiben érik el csúcspontjukat.

A sok pusztítás, ember és hadianyagban, a sok néikülözés, amely Szarvas lakosságát érte a háboru alatt alapja volt annak, hogy a község népe egyértelműen fogadja az 1918-as polgári forradalmat és az előők között alakítja meg 1919-ben a munkáshatalmat.

A z á l t a l á n o s k u l t u r á l i s h e l y z e t a l a k u l á s a S z a r v a s o n 1867. u t á n.

Az 1867-es kiegyezés gazdasági, politikai, társadalmi élet mellett a műveltség, a kultúra irányát is megszabta. Az a nemzeti kultúra, amely 1848-ban vezetője, irányítója volt a forradalmi mozgalomnak 1849, illetve 1867 után ellenzékivé lett. Nem véletlen hogy a kiegyezés ellenzői között, Kossuth mellett, írók, művészek neveit alkotásait találjuk meg elsősorban. Emlékeztetőül említünk néhányat.

Vajda János szívének legkeserűbb érzését szólaltatja meg a Luzitán dal című 1867-ben írott költeményében, amelyben a hazát bírálja a kiegyezés megkötése miatt:

Becsületed- e legfőbb kincsed,
Mit vissza nem hoz semmi sem! -
Eszeveszetten odadobtad
A szabadulás perceiben!
.....
Nem hű fiaid hagytak cserbe,
Te hagytad cserbe azokat.
Elökted őket, s felölelted,
akik szerezték gyászodat.
.....
- Ó én hazám, boldogtalan hon!
Bukott hölgy, eltévedt anya!
Hősök szülője, elkerített
A sok hazudozó banya!
A m

A művészek közül elég talán Munkácsi Mihály 48-as képeire utalunk, amelyek mind a kiegyezés elleni tiltakozást fejezik ki.

A nemzeti zenekultúra, a nemzeti opera megteremtője Erkel Ferend is hallatja tiltakozó akkordjait. 1867-ben, a kiegyezés évében mutatták be a Dózsa György c. operáját, melyben az évszázados

feudális elnyomásnak ellenszegülő és a vele kapcsolódó erőket mutatja. Ebben a műben a népet már hatalmas politikai tömegek képviselik. Ennek a műnek nem nagy a hatása. A főváros 67-es nemesi és polgári közönsége fagyos közönnyel, sőt feszélyezve hallgatja a mű előadását, hiszen már teljesen elfordult a forradalomtól, míg Erkel tovább harcol érte. A Dózsa György zenéjében Erkel visszanyúl a kuruckor, a históriás énekek hagyományaihoz.

A kiegyezés utáni kor kulturájának fejlődése nem a nemzeti kultúra hagyományainak folytatása. "A kiegyezés után a magyar nemzeti kultúra legnagyobb képviselői a nemzeti öntudat védelmezői egyre inkább ellenzékbe szorulnak. A lassu polgárosodás, a magyar társadalom visszamaradt fejlődése kulturális téren is fékező hatással van az elmaradott gazdasági viszonyoknak megfelelően a széles tömegek életszínvonala és általános műveltsége igen alacsony. Az alacsony általános műveltségi színvonal a vidéki és városi középosztály jelentős részére, a dzsentrikre is jellemző!" /12/

A fejlődő kapitalizmus megkövetelte a közoktatás bizonyos mérvű fejlesztését, de ez csak nagyon minimális lehetett. "Ha a polgárság - írja Engels - csak annyit ad nekik /ugyanis a munkásoknak/ a megélhetésre, amennyit elkerülhetetlenül adnia kell, akkor nem kell csodálkozni, hogy csak annyi műveltséget ad nekik, amennyit saját érdeke megkíván!" /13/

Ismeretes mindenki előtt, hogy a kapitalizmus előrehaladásával technikai vívmányok is tökéletesednek. Ahhoz, hogy egy munkás többet tudjon termelni a technika segítségével bizonyos tudásra van szüksége. Erre a tényre utalnak Engels fent idézett sorai. Ebből logikusan következik, hogy az agrárjellegű vidékek lakóinak műveltsége még alacsonyabb szinten mozog, hisz a mezőgazdaságban még igen kevés technikai eszközt alkalmaztak. A felesbérlet, a harmadosság ezt nem teszi szükségessé, az arisztokrácia még megtalálja számítását, nagyobb összegek hefektetése nélkül.

Az utóbbi állapot jellemző Szarvasra is, amikor az általános műveltségét vesszük elemzés alá a dualizmus korában. A művelődés szervezett formában az iskolában történt csupán. A tárgyalt korszakban Szarvason eléggé kiépült az iskola hálózat, s ez mintegy alapja lesz annak, hogy ma úgy emlegetik Szarvast, mint "iskola várost".

A népiskolák az 1868-as XXXVIII. t.c. szabályozta tervezett alapján működtek. A község népiskolában döntően magyar nyelven folyt az oktatás. Az iskolák kizárólagos egyházi vezetése 1876-ig állott fenn. Ettől az időtől kezdve a felállított községi

iskola szék veszi át a vezetést, amely az iskolákban a világi vezetést biztosítja. A község mostmár anyagiakban is többet fordít az iskolákra. /14/

A középfoku oktatás szervezeti élete ekkor épült ki. Az 1883. XXX.t.c. a középiskolákat a reakciós 67-es rendszerhez alkalmazta. Biztosította az uralkodó osztály műveltségi monopóliumát, és az egyház fenhatóságát. /15/

A szarvasi gimnázium az önkényuralom éveiben biztosította fennmaradását. A különböző adományok, s a község 1000 Ft-os alapítványa lehetővé tette, hogy bővítsék a tanszékeket és kiváló neveket alkalmazzanak. /Háberern Jonathán, Koren István, Dorner József, Hóhóván Károly/ Tatay István, majd Benka Gyula igazgatása alatt a gimnázium a felvirágzás idejét élte. Az állam is támogatta az középiskolát bizonyos feltételek mellett. /16/

A tanulók létszáma is emelkedett. /17/

Igy a század elejére a régi /Tessedik épület/ szűknek bizonyult. 1904-05 -ben épület fel az új, kétemeletes épület, amelybe a gimnázium 1906 szeptember 1-én költözött be. A szép fejlődést megtörte az első világháború. A tanulók, tanárok katonának mentek, az épület lassan elnéptelenedik. Az itthon maradt néhány tanulónak is nehezen tudnak helyet biztosítani, mert egyrészt lefoglalták az épületet hadikórházra, másrészt idezsufolták a polgári és elemi leányiskolákat.

Ezekben az években is több kiválóságot nevelt az iskola és ekkor tanult Szarvason Petőfi Zoltán is.

A tanítóképző már az önkényuralom idején kezdett működni Benka Gyula vezetésével. 1895-ben gyakorló iskolát kapott, 1907-ben vált ki a gimnáziumból, s ebből kezdve önállóan működött. Az első világháború idején Szarvasi Tanítóképző Intézetté szervezték. /18/

Az iskolai életen kívül a felnőtt oktatás szószólója Benka Gyula volt, aki a társadalom felnőtt tagjainak nevelése és kulturálódása érdekében különféle egyesületeket szervezett és résztvett több társulás életének tartalmasabbá tételén. 1874-ben alakult a régi hagyományokra épülő Szarvasi Tanító Egyesület, melynek csiráit már 1804-ben megtaláljuk. Az egyesület elnöke Benka Gyula. Az ő kezdeményezésére és elnöklétével 1893-ben alakult meg Szarvasi Helyi Tanítóegyesület, amely tevékenyen működött kulturműsoraival tett eleget feladatának.

Ugyancsak Benka kezdeményezése hozta létre 1894-ben a "Szarvasi Társadalkört" amely "alkalomadtán művészetével, tudományával, ügyességével, s vállalkozási készségével arra van hivatva, hogy a napi foglalkozás köréből olykor kiemelkedve társas életünk élénkítésére s élvezetessé tételére a tőle telhetőt megtegye"./19/ A kör működött, de az intrikák, gáncsoskodások, osztályellentétek már 1896-ban a bomlás szélére juttatták. /20/

Ez az, aránylag széles iskolahálózat, közművelődési munka mutatja azt, hogy Szarvas a dualizmus idején próbált kötörni a viék kulturálatlanságából, próbálta a "népet" nevelni. Meg kell itt azonban jegyeznünk, hogy a "nép" sok esetben az uralkodó osztály képviselőit, de elsősorban az értelmiségieket jelentette, akik a kultúra, közművelődés hordozói voltak.

Ezek a jellemzői Szarvas kulturális életének általános vonatkozásban. Az itt elemzett helyzet tette lehetővé azt, hogy a Szarvasi Dalkar, a Színházi előadások, különféle hangversenyek, műkedvelő előadások, s nem utolsó sorban az Építőipari Munkások "Világosság" Dalkörének megszervezése mind egy-egy fejlődési csúcspontot jelentsen a kultúra speciális területein.

A s z a r v a s i   D a l á r d a   t é n y k e d é s e   a   d u a - l i z m u s   k o r á b a n .

A kiegyezés hatása, a lassu polgárosodás, a fejlődés visszamaradottsága kulturális téren is érezteti hatását. Ezzel az alacsony kulturális színvonallal az osztrákok németesítő törekvéseivel magyarázható, hogy a kiegyezés utáni kor zenekulturája két részre szakadt. "Az egyik a szűk, éppen alakulni kezdő nagyvárosi iparos- és kereskedő réteg és körülöttük az értelmiség egy részében hangverseny- és opera látogató közönségeinek igényeit elégíti ki. A nyugati zenéjért lelkesedik ez a közönség és az elsősorban Bécsen keresztül kapja." Főleg a német és olasz zenét ismerik, a francia és orosz zene ismeretéig nem jutott el. Ezen irány zeneszerzői idegen mintákat utánoznak, "és a műzenét alig tartják a magyar népzenevel összeegyeztethetőnek". "A másik, nagyobbik "uri" réteg: A zenei analfabétizmus és a városi nóta színvonalán áll. Ez a városi nóta, népies műdal a XIX. század közepén, haladó korszakában még a magyar népzenevel és a hangszeres magyar műzenei hagyományokkal, a verbunkos irodalommal is kapcsolatban állott". /21/

Ez az irány a századfordulón már jelentős műveket tudott alkotni.

Valószínűnek látszik, hogy ebben az zenei "összeviesszaságban" a vidéki dalárdák nem találták meg az egységes irányt. Adataink vannak olyan dalárdák pangásáról, szinte széteséséről, amelyek a szarvasiaval egy időben keletkeztek. Ezek a dalárdák "az egységes irány" hiánya miatt a kezdeti fellendülés után némi törést szenvednek. Ezzel magyarázhatók, hogy a Szarvasi Dalárda működése a dulaizmus korában hol fellendül, hol pedig alig hallatja hangját. Benka Gyulának a Főgimnázium "köztisztelőtben álló" igazgató tanárának volt köszönhető, hogy a szépen induló Szarvasi Férfi Dalkar a kiegyezést követő években nem esik szét teljesen, sőt közvetlen a kiegyezés megkötése utáni években pályája felfelé ível. A hangversenyeken előadott műveket elemezve, meg kell állapítanunk, hogy a dalárda már ekkor is a későbbi alapszabályban /1874/ megfogalmazott célt valósította meg gyakorlatban. A "honfiúi önértzet emelésére hatni" volt a tulajdonképpeni cél. Az előadott darabok között mindenkor ott szerepelt /helyen/ a Szózat és a Himnusz. Emellett a kiegyezést követő hangulatot is dalban igyekeztek kifejezni.

A Hazám c. szerzemény, Mátray Gábortól, ilyen sorokat szólaltatott meg

Édes hazám hová lett a jókedved
ez a hires, rózsapiros örömd? de a bizakodás hangja
itt is megvan.

Édes hazám ne légy oly szomorú,
Jó az Isten, majd eloszlik a ború,
A sötét felhőkből a nap szépen kigyul,
s rád az áldás, béke csöndes esője hull.

A hazához való ragaszkodás, a hazáért való munkálkodás biztató sorai szólalnak meg Hubert Károlytól a Nemzeti zászló c. férfikarra írt szerzeményéből.

Három színű zászló lobogj...
Légy üdvöz és virulatos
te ősi szent haza!
Kit honfi kar e három
szin alatt oltalmaz.

A tettekben megnyilvánuló hazaszeretetre való serkentés után a vég következtetés így hangzik:

S midőn sötét lesz a világ
és minden tűz kiég
a honfi szívben fenn-marad,
ott fennmarad egy szikra,
mely él még, él még.

Ugyanezen gondolatok jutnak kifejezésre Zimay Lászlónak
a Honfi dal című szerzeményében:

Ne hagyjátok a hazát el
Balsorsában hűtlenül,
.....
Szeressétek annál jobban
minél több vész közeleg.
.....
Óh a hazát könnyen ne
hagyjátok veszni hát!

Továbbiakban arra utal a szerző, hogy esetleg máshogy barátot
találhat az ember és megélhetést, de hazát ha "bajaiban elveszett"
...lelteni e világon
többé nem lehet.

E sorok olvasásakor akaratlanul is Vajda János Luzitán dal,
Tompá Mihály a Madár fiaihoz c. költeményében kifejtett gondol-
atok jutnak eszünkre:

Mert ami szintoly drága, mint te,
Mi szentebb még tán, mint magad,
Mi nélkül hitvány rongy az élet
S haszontalan minden java /Vajda/

S most, hogy a szél összevissza tépte,
Ugy tennétek, mint az emberek?
Itt hagynátok, idegent cserélve?
- Fiaim csak énekeljétek! /Tompá/

Felhangzanak a kórus ajkain "Tied vagyok, Tied hazám, e szív,
e lélek" valamint a "Trombita harsog, dob pereg" ismert sorai is
mind, mind azzal a célzattal, hogy a kiegyezés után a hazafiúi
lelkessedést ébren tartsák.

Mintegy a kórus ars poétikájának tudható be Ábrányi Emilnek
a Dalra magyar című költeménye, melynek zenéjét Erkel Sándor sze-
rezte. Ezt a művet mindekor elénekelték, felismerve a kórus-kul-
tura nemzeti, hazafias küldetését. A zene, a dal erősítő hatásá-
val kezdődik a költemény:

... a dal éltet, emel, nemesít

... igaz dal úgy erősít, úgy vigasztal.

A viszály elmúltát, a béke eljövételét hirdeti, majd az ~~xxx~~ ars poetika megfogalmazása következik:

Dalra magyar, dalra keljünk, e hazának
énekeljünk, dalra magyar, dalra keljünk...
dalainkkal, dalainkkal
enyhítsük a sebeit...

dalainkban halkan zengjen a béke hit.

A dalárok ~~éneke~~ c. szerzemény /szöveg Szép Károlytól, zene Mosonyi Mihálytól/ szintén a magyar dal, a magyar kórusművészet nemzeti feladatát hirdeti.

Szállj~~á~~ szabadon, Szállj~~x~~ szabadon
büszke magyar dal
az egekig a szivekig
Gyujts sziveket
Szent honszerelemre
halja meg az ég, hogy él a magyar,
s míg fiainak őrzi szerelme
nem dönti e hont meg semmi vihar /24/

A hazafias ~~kórus~~számok mellett igen sok népdal, népdali feldolgozást is énekeltek. Ez sem volt véletlen ebben az időben, hiszen a magyar népdalhoz való visszanyulás szintén a nemzeti érzés fokozását jelenti, s mintegy előjátéka Bartók és Kodály népzenei gyűjtő munkájának. Néhány cím ebből a repertoárból: Még a tóban halak vannak - Az én szeretőm - Cserebogár, sárga cserebogár stb. Igen szép számmal énekeltek Petőfitől népdal jellegű költeményeket, melyeknek zenéjét legtöbb esetben Benka Gyula szerezte.

E műsorok repertoárjaiból csupán néhányat elemeztünk, Ez a néhány szám is elég ahhoz, hogy hü képet kapjunk a dalárda szemléletéből és a hazafias lelkesítésben vállalt szerepéről.

Ezek a műsorszámok elsősorban Benka Gyula~~l~~ karnagy politikai nézeteit tükrözik. A függetlenségi harc hagyományainak továbbélése, a hazaszeretetre való buzdítás a dualizmus éveiben ~~a~~ haladó vonást ad a dalkar működésének.

A dalkarnál az 1860-as évek végén és az 1870-es évek elején jelentkezett először a kiegyezés kulturát bénító hatása. Ez szoros összefüggésben van a község politikai, társadalmi életének pangásával. /25/ Ezekkel a tényezőkkel magyarázható, hogy a dalárda a kezdeti sikerek után 1872 végén egész rövid időre szinte feloszlik.

1872. november 23-i keltezéssel Bucsuzó cím alatt Benka Gyula szerzeményével találkozunk. Ez a dal igen sajnálatos tényre világít rá, a cím alatt ezt olvassuk: "a dalkar fölösztatására szerzi Benka Gyula". A szerzemény tartalma részben a fölösztás okaira is rávilágít:

Bucsura föl dalárok, bucsura föl!
Elreked már minden vége
Dalkarunknak vége, vége!
Énekünket fülhegyre sem méltatja
Senki sem!

Majd ugyan ott az "érdemes nagyközönséget" aposztrofálja, "ki néha pártolá" s irónikusan kéri a "vakszerencsét, hogy adja vissza neki "a dalkarunkra költött filléreket". Tehát a felosztás egyik oka a közöny. Ez a közöny kettős lehetett, egyrészt a társadalom részéről, másrészt a tagok passzivitása, hisz az 1872-es tabló szerint csak 23 tagja volt a dalárdának. /1865-ben 31/

A közöny mellett a község pangó politikai élete is hozzájárult az ideiglenes felosztáshoz. Tény azonban az is, hogy az abszolutizmus idején igen híres és fejlett dalárdák "szokványos formákba megmerevedve" országszerte elsekélyültek.

A községben lezajló 1873-as események, a politikai, társadalmi élet meginduló pezsgése pozitívan hat a "dalárkarnak" fejlődésére. Ehhez járult hozzá Benka Gyula lehetetlent nem ismerő agitáló, szervező készsége és munkája. Neki volt köszönhető, hogy az ideiglenesen felosztott dalkar 1874-ben újjáalakult Szarvasi Férfi Dalkör néven. A dalkör működését alapszabályban rögzítették az április 12-én tartott közgyűlésen. Ezt az alapszabályzatot 1874 június 7-én a magy.kir.belügyminiszter jóváhagyta, s ezzel jogerőre emelkedett. Az alapszabály a legaprólékosabban foglalkozik a dalkör életével, és munkájával, a tagok jogaival és kötelezettségeivel. A dalkar célját ez az alapszabály a következőkben fogalmazza meg: "A több-hangu férfi éneklés művészi kiképzése, mint főképpen a férfi négyesek betanulása és előadása, valamint a Békés megyei és magyar daláregyesületekbe való belépés által iparkodik elérni.

Részletesebb feladata: Helybeli és vidéki ünnepélyek rendezése által a közönség műérzékének fejlesztése és a honfiúi önértzet emelésére hatni, másfelől a társas életet élénkíteni és jóteköny célokat előmozdítani... " /26/

Nagyon helyes a cél megfogalmazása. "A honfiúi önértzet emelése" mellett fontos a "közönség" /értő nép/ nem pedig egy uri réteg műérzékének fejlesztése. A művészeteknek ez a feladata: a tömegek érzéseit, gondolatát, akaratát kifejezni.

Ezt már az utópista szocialisták is felismerték, az ő hatásukra támaszkodva hirdeti pld. Liszt Ferenc a művészet szocialis küldetését: "Igen úgy van, számúzik a kételyt, nem sokára fölfognak harsanni a mezőkön, az erdőkön, a falvakban, a külvárosokban, a gyárak csarnokában és a városok belsejében ezek a nemzeti, erkölcsi politikai és vallásos érzelmektől áradó dallamok, dalok és himnuszok, amelyeket a nép számára fognak költeni, amelyeket... munkások, napszámosok, kézművesek, a nép fiai, lányai, férfiai és asszonyai fognak énekelni."

Wagner is utópista hatásra hirdette a mindenki számára szóló művészetet a Művészet és forradalom c. művében, amely lángoló vallomástétele az előbbi eszmének: "A művészet átrezgő ugyan időnként futó villámsugaraival a ki nem elégitő gondolkodás és az emberiség tépelődő örjöngésének sötét éjelét, de azok csak egynek fájdalmai és öröm felkiáltásai valának... de a felüditő italból nem szolgálhattak egyszersmind a világnak is." /27/

Ezzel tulajdonképpen az a feladat is szükségessé vált, hogy az embereket /népet/ képessé kellett tenni arra, hogy befogadja a szépet, igényelje azt és felkellet ébresztetni ezt az igényt. A művészetet a "széles dolgozó tömegek sűrűjébe kell bocsátani". Ebben látja a művészetek feladatát Lenin is Az irodalomról írott művében. "Nem az a fontos, hogy mit ad a művészet a lakosság milliókat számláló egész tömegéből néhány 100 száznak, vagy akár néhány ezernek. A művészet a népé, legmélyebb gyökereit a széles dolgozó tömegek sűrűjébe kell bocsájtania. Ezek előtt a tömegek előtt kell értehetőnek és kedvesnek lenni. Ezeknek a tömegeknek érzéseit, gondolkodását és akaratát kell összefognia, őket kell felemelnie. Bennük kell a művészt felépbreszttenie és kifejlesztenie. Kell-e egy törpe kisebbségnek finom édes biszkviteket felszolgálni, amíg a munkás- és paraszt tömegek feketekenyéren tengődnek". /28/

A Dalkar a művészeteknek ezt a célját tartotta szem előtt, amikor mind helyben, mind vidéken hangversenyezett. Az alapszabály szerint "minden két hónapban nyilvános dalestét ad". A minél jobb felkészülés érdekében az alapszabály a következőket rögzíti. "az egyesület hetenként kétszer, ugymint kedden és pénteken 6-7 órakor tart gyakorlatokat és vasárnap ugyanazon időben összgyakorlatokat..."

Még inkább ezt a célt szolgálja a tagok kötelességéről szóló cikke: "1. Gyakorlatokon jelen lenni, mely kötelezettség alól csupán alapos, s a legközelebbi közönséges gyűlésen közölt indokok folytán menthető fel.

"2. Az indokolatlanul mulasztó minden egyes esetről/meghatározott pénzbírságot köteles az egyeslet javára a pénztárnoknak haladéktalanul befizetni.

3. Helybeli dalestélyeken, hangversenyeken, vidéki kirándulásoknál és minden olyan vállalatban, amelyben a dalkar, mint testület szerepel, részt venni köteles... azon tag, ki díját az év első negyedében ki nem fizeti, vagy egymás után hat gyakorlatról indokolatlanul elmarad közgyűlésileg az egyesületből kizárható."

Ezek az aránylag elég szigorú kötelességek valamint az újjáalakulással járó lendület eredményezte azt, hogy kb. 10-12 évig jól haladt a dalkar.

Az alapszabály megállapítja: "Az egyesület hivatalos nyelve magyar." Az egyesület áll: "működő, pártoló és tiszteletbeli tagokból. Tagul csak jóhírnevű, fedhetetlen és önálló egyén vétethetik föl". Az "önálló egyén" kritérium világít rá arra, hogy a dalkar magját önálló iparosok képezték. Ez az elszepárlás nem volt helyes, a magyarázatát adja annak is, hogy a létszám mindig csupán 20-30 fő között mozgott, valamint annak, hogy egy-egy társadalmi, politikai válság megrázkódtatás a dalkar életére negative hatott. Ezt tapasztaljuk a dalkar életében az 1880-as évek végén és az 1890-es évek elején. Ezen évek gazdasági, politikai válsága okozta a dalkar válságát is.

Az 1888. március 15-én megtartott közgyűlésen módosítják az 1874-es alapszabályzatot, több cikket elhagynak a régiből. A 21. cikkely bővítésként szerepel ebben az alapszabályban, amely arra enged következtetni, hogy a kormányzat figyeli a dalkart "honfiúi önértéket ébrentartó" ténykedését. A dualizmussal szemben megnyilvánuló ellenállás idején az 1848-as szabadságharc eszméinek idézése, a kormány szemszögéből nem volt kívánatos. Félt az uralkodó osztály a függetlenségi eszme terjesztésétől, terjedéséről. Az említett cikkelyben az alábbiakat rögzítetteti: "Azon esetben ha a szarvasi dalkör az alapszabályokban megszabályozott célt és eljárást, illetőleg hatáskörét meg nem tartja a m.kir. kormány által, amennyiben további működésének folytatása által az állam vagy az egyesleti tagok vagyonérdeke veszélyeztetné hala-

déktalanul felfüggesztetik, s a felfüggesztés után elrendelő szabályos vizsgálat eredményéhez képest végleg feloszlattatik, vagy esetleg az alapszabályok legpontosabb megtartására különbeni feloszlátás terhe mellett köteleztetik." /29/

Az 1888-as alapszabály zárómondata "Az ez alapon megalakult dalkar megbizásából beterjeszti" - szerint ismét ujjaalakulásról van szó, immáron másodszor.

Az alapszabályt Benka Gyula, mint dalkari elnök; Kutlik Endre, a szarvasi dalkar titkára írja alá. Mindketten gimnáziumi tanárok. Nem tudott fellendülni a dalkar működése. Nem volt elég Benka Gyula tekintélye, odaadása, szervezése, Kutlik Endre segítése, válsággal küzd a dalkar. A Sz.L. 1889. január 8-i számában ez áll: "... az ujonnan szervezett dalárda több mint egy éve nem adott életjelt magáról, és ez azt bizonyítja, hogy nem életképes..." A cikk szerint a dalárda "a társadalmi széthuzódásnak lett áldozata..."

Benka Gyula hagyatékában található, kézzel írott partitúrákból tudjuk, hogy a dalkar részt vett ugyan az 1889. aug.15-20-ban tartott szegedi dalárünnepélyen, s ott a Himnusz, a Szózatot Benka Gyulának, ~~X~~6hová Zsigmondnak egy-egy darabját adta elő igen szép sikerrel. /30/

Ezek a sikerek sem tudják megakadályozni a további bomlást, amely a dalkar feloszlatásához vezetett. A "társadalmi széthuzódás" amely az 1890-es években mindinkább előrehaladt a dalkar mellett más olyan szervezetek megszűnését is eredményezte, amelynek a társadalmi élet élénkítését voltak hivatva szolgálni. A Benka által szervezett és vezetett Társas kör és Tulipán Egylet is a feloszlátás sorsára jutott.

Mielőtt a dalkar további ténykedését elemznénk szükségesnek tartjuk, hogy kitérjünk Benka széles skálájú munkásságának két területére, melyek még eddig nem érintettünk részletesen, de a századvégén igen szorosan kapcsolódik a dalkar munkájához.

Ez a két terület: költészete és zeneszerzői ténykedése.

Nem célunk és nem feladatunk Benka Gyula költészetének részletes elemzése. Csupán arra szorítkozunk, hogy témakörök szerint mutassuk be költészetét, igazolva ezzel is azt, hogy Benkát minden érdekelte, mindenre reagált, mindenről volt véleménye, de mindig megmaradt 48-asnak és a Kossuth kultur ápolójának. Költészetében a Kossuth-i emlék még egyszer hangot kap a Kossuth Ferenc halálakor c. költeményében. /31/

Politikai nézeteinek tárgyalásakor láttuk, hogy a tettekre kész hazafiság mellett tesz hitet. Ugyancsak hitet tesz a nép, a munkások mellett is, amikor elismeri azok nemzetfentartó munkáját: "Nagyon becsülöm azt a romlatlan, egyszerű népelemet, mely egyszerűségében a nemzet fejlődésének alaprétegét képviseli... Az alsóbb néprétegek életképes nemzedéke munkában edzett, erős, kifejlésre alkalmas, vállalkozó és nagyra hivatott. Az előkelők még ma - holnap szerepelnek aztán hanyatlanak, letűnnek, elpusztulnak..." /32/

Ezért írja, mintegy emlékeztetőül későbbi költeményében:

Ha középületet
Nézegetsz merengve,
Az alap, s a munkás
Alig jut eszedbe.
Pedig ott pihennek
Lent a néma földben
Temetve... s feledve /33/

E felfogás az alapja annak, hogy felháborodottan kelt ki Benka Gyula mind prózában, mind lirában az uralkodóosztály önkénye ellen, amellyel a népet elnyomja, pedig a haza- és társadalomfentartó erő. Ütközet előtt c. költeményében ezt írja:

Láttál diszlenni virágot
Vad, sivár homokban?
Hallottál madárdalolást,
Ahol örök tél van?
Lehet ott a nemzet boldog
Hol legfőbb ur kéjenc, zsarnok? /34/

Bíráló sorok ezek a népet elnyomó önkény és a kizsákmányoló zsarnoki hatalom ellen. A költemény további részében a nép jogainak kivívását hirdeti és eljut addig a helyes következtetésig, hogy "a munkások, parasztoknak kell átkeremteni a társadalmi rendszert". Tudja, hogy ez nehéz, harc árán lévő munka lesz

De ki félne hős haláltól
Ha az megvált zsarnokságtól?

Ezek után nem véletlen, hogy az 1917-es oroszországi februári forradalom hírére is lelkesen reagált. /35/

Tavaszi enyhe fuvalmában
Öntudatra ébred a nép
Cárt kikerget, trónt eléget,
Rabláncot zuz, törvényt széttép!

Benka: Mi az ember!

Költészetének mintegy ~~és~~poétikáját foglalja össze az Arany János c. költeményében amikor ezt írja:

Tündér álmok fátyolából

Szó a költő világot.

Sokszor szebbet, s jobbat annál,

Mint aminőt itt látott.

S a költészet balzsamával

Ma is gyógyít sziveket,

Táplál reményt, éleszt hitet,

Serkent, buzdít csüggedőt /36/

Költészetének ilyen mondanivalója világosan mutatja, hogy Benka Gyula politikai fejlődése egyenes vonalú, töretlen. Az 1848-as eszméket magáénak valló, azokért harcoló pedagógusról van szó, aki, mint kulturpolitikus és közéleti személyiség a politikai események minden pozitív megnyilvánulására reagált. Politikai fejlettségét mutatja az a tény is, hogy az események haladó, illetve negatív jellegét felismerte, s azokat mindig a nép szemszögéből ítélte meg.

Ugyanez a politikai felfogás tükröződik zeneszerzői munkásságában is. Ez munkásságának másik területe, amelyről szólnunk kell. Szintén nem cél a teljesség igényével fellelő. Zenei érdeklődése igen korai, Már a szarvasi diákévei alatt is, de később külföldi tanulmányai során behatóan foglalkozik a zeneszerzés, a kórus- éneklés elméleti kérdéseivel. Hallgatja Berlinben A.B. Marx zeneelméleti előadásait, Göttingenben Krüger zenetanárnak elméleti és gyakorlati előadásait. /37/

Itthon tanít zenét és ír, főleg kórusműveket, dolgoz át kórusműveket a dalkar számára. Felismerte a társas éneklés "személyiség formáló" jelentőségét, és a zene-énekkultúra hazafias feladatát. Gyökössy Endre, egyik tanítványa így ír művészetéről:

Nem játék volt kezében a hangszer,

Vele lélekző testvér és barát.

A dallam forró szivéből szakadt fel,

Ha zongorázta egy-egy új dalát.

Gyökössy Endre: Emlékezés egy kiváló magyarra /38/

Szerzeményeiben sikerült egy sajátos nemzeti énekstilust kialakítani, amely a népre, a népdalokra támaszkodva mintegy programszerűen felveszi a küzdelmet a németes hatással szemben. /39/ Kapcsolata volt a kor stílusáramlataival, talán legköze-

lebb állt a "magyar nóta" ujjonnan fellendülő hagyományaihoz. Aránylag nem fedezhető fel nála szoros kapcsolat a népdal stílussal, amelyre Bartók Béla és Kodály Zoltán építik művészetüket.

Benka szerzeményeit kéziratos és nyomtatott művei alapján vehetjük számba. /Az anyag a gimnázium könyvtárának tulajdonában lévő, Benka hagyatékában van számnélkül/. Két összefoglaló mű, 5 partitúra füzet, több tucatnyi külön lapra irt szerzemény alapján állítható össze az alábbi csoportosítás Benka kari műveiből.

Teljes kari mű, tehát szövege és zenéje is Benka Gyulától/49/	
Neves költők, szerzők szövegének zenei feldolgozása Benka Gyula által	53
Népdalfeldolgozások Benka Gyulától	48
Más szerzők műveinek /szöveg, vagy dallam adott/ kari feldolgozása Benka Gyulától	39
Idegen művek	30
	<hr/>
Összesen	219
	/40/

Ebből 189 mű Benka szerzeményének tekinthető. E műveket a dalkar szívesen énekelte, ezekben "a szöveg és a dallam kölcsönösen kiegészítette egymást". Tóth Lajos megállapítása szerint az énekkari alkotásain keresztül közelíthető meg legjobban Benka belső érzelmi élete, annak sokszínűsége, egyéniségének alapvonásai./41/

Elemzésünknel az előbbi csoportosítást tartjuk szem előtt.

49 olyan művet ismerünk, melynek szövegét és zenéjét is ő szerezte. Ezen szerzemények témája nagyon változatos. Valamennyire nem térünk ki csupán a legkritikusabbakat ragadjuk ki. Egyes műveiben az énekkari tagok hangulatát, összetartási érzését igyekszik ápolni és fejleszteni. Ezt a Tavaszi kiránduláshoz c. dalában a következőkép juttatja kifejezésre:

Aki a dalt igazán szereti
Dalolásban rossz kedvét temeti.
S ha kedélye olykor le is borul
Dalolásban feléled, megújul!

A hazafiúi érzés, lelkesedés, lekesítés a haza sorsán való töprengés szólal meg legtöbb szerzeményében, néha allegórikusan ugyan. Az Alföldi tavaszdal c. dala Petőfire emlékeztető sorokban juttatja kifejezésre a táj, a természet, az Alföld szeretetét.

Áldott Alföld, róna pusztasága

Te vagy a szabadság ősi, szent oltára!

Ebben közrejátszik Vajda Péter természetszeretetének a hatása is. 1864-ben írja az előbbi dal, s a szép természet ábrázolás után keményen elítéli azokat, akik alkudozni akarnak az osztrákokkal:

Gyáva, hűvány, nem magyar, bitang az,
Kit ha harczra, küzdésre szólítasz,
Megtagadja övéit, hazáját,
S alkuvással feladja szent jogát.

Vajda János csak a kiegyezés évében ír le hasonló gondolatokat tartalmazó sorokat a Luzitán dal c. versében:

Ha keblet, mely tejével táplált,
Fertőzi undok idegen;
S ne fussak a földél alól, mely
Szégyent, gyalázatot terem!?

Az 1848-49-es szabadságharcban elesettek emlékét idézi a Nyugodjatok a föld alatt c. szerzeménye:

Emlékteket a közkegyelet
Mély, édes álmaitokat
Ne háborítsa keservünk!
S egy nemzet áldja, s őrzi meg.

A szabadság és függetlenség eszméjé mellett tesz hitet:

Mig él a nemzet, s érez agy, sziv,
Elveitekhez marad hiv!

1906-ban költözik a gimnázium új, kétemeletes reprezentatív épületébe, három dalkari szerzeményt is erre az alkalomra. /Szállj büszke dal! Föl barátim! Haladás ünnepén/

A természet megváltozhatatlan törvényeiről, a pusztulásról is. Öcsém sirkövének felállításakor, valamint Nőm gyászemléke c. dalában, de felfutott mindig emelkedni a sors legsúlyosabb csapásainak óráiban is:

De nézd a siron is fű, virág fakad,
Az élet mély folyó, árja so' sem apad.

Benka mindig hű maradt a 48-as eszmékhez, saját politikai felfogásához, programjához. Az 53 megzenésített szerzeményét elemezve azt tapasztaljuk, hogy "sok olyan körülményt zenésített meg, melyet korabeli nagy költők irtak" de csak olyan költeményeket, melyek az "ő érzésvilágát, politikai és erkölcsi nézeteit tükrözték". Nem véletlen, hogy Petőfi és Bajza mellett Csokonai,

Vörösmarty, Arany, Kölcsey, Berzsenyi, Tompa, Fáy András, Gyulai Pál egy-egy, vagy több versét zenésítette meg és alkalmazta férfikarra. A költemények elemzésébe nem bocsátkozunk, hiszen legnagyobb részük ismert műköltői alkotás. /42/

Rendkívül sok kari feldolgozását ismerjük. Ezek nagyrésze népdal "népdalként kezelt népies műdal". Ezek elemzése mutatja, hogy témaválasztásuk rendkívül változatos. /43/

Hagyatékában sok olyan szerzemény is található, mely más szerzők dallamainak kari feldolgozásai. Mosonyi Mihály, Zimay László, Hehová Zsigmond dallamaira épült kórusművei igen gyakoriak.

Benka Gyula ezzel a munkásságával teljesítette életének azt a feladatát amelyet ő így fogalmazott meg:

Megvett minden önzőt, ki csak magának él
S nem lebeg előtte közérdek, s nemes cél,
De becsüli azt, ki szereti hazáját
S közhasznu munkával rójja le háláját.

Benka: Korrajz /44/

Az elemzett költői és zeneszerzői alkotások azt a Benkát mutatják, aki politikai programot ad az énekkarnak. Ezekből a művekből az derül ki Benkára és az énekkarra vonatkozóan, hogy mindenkor támogatója az énekkar a hazafiui érzésnek műsorszámával. Hogy miért ezeket a verseket választották az elsősorban a karnagy politikai felfogásával magyarázható.

Benka dalszövegei nem választhatók el költeményeitől. Tartalomban szinte azonosak, hisz mindkettőben első helyen a hazafiság érzésének ébredtartalása, fokozása a domináló egyrészt, másrészt reagálnak az aktuális politikai, társadalmi problémákra.

A költemények és dalszövegek művészi színvonala igen gyenge. Nem üti meg a kor színvonalát. Költeményeiben érződik a népiesség hatása tartalomban és formában egyaránt, de ez messze kerül Petőfi népiességétől. Viszont több, mint a Petőfi epigonok költészete. A népköltészet, a népdalok hatása szintén erősen érződik ezeken az alkotásokon. Az ilyen tartalmu művek előadása biztosította elsősorban azt, hogy a dalkar sikereket ért el. A város lakossága igényli működését. Sz.L. 1896. december 1-i száma foglalkozik a dalkar szükségességével, amely ismét pang: "Minthogy a régi elnököt /Benka Gyulát/ kinek érdemei e téren elvitázhatatlanul nagyok és maradandók, megnyerni többé nem igen van remény". Új elnök vezetésével fel kell éleszteni.

Valóban Benka Gyula nem vállalta többé a dalkör elnökségét, karnagyságát. /45/ Tevékenyen már nem kapcsolódott be a sok nehézséggel küzködő, de ma is fennálló, szarvasi énekkar munkájába. Mint diszelnök tanácsokkal segítette csupán. Mint láttuk a "társadalmi széthuzódás" mely a 90-es években negative éreztette hatását Szarvas kulturális életében, több szarvasi egyletnek és a dalkanak feloszlataához vezetett. De a kulturához, dalkarhoz szokott közönség igényelte a közművelődést szolgáló dalkar újjá alakulását: "Most hogy a helyben társaskör feloszlott általános-sá kezd lenni az az óhály, hogy újra megalakuljon egy életerős, jól szervezett férfi dalkar." /46/

A gimnázium lelkes tanárai ezt az igényt magukévá tették és agilisán tevékenykednek a dalkar újjászervezésén, hogy ezzel is az elődök, igazgatójuk példáját kövessék.

1897 április 23-án a közgyűlés elfogadja az új alapszabályzatot, s ezzel ismét megalakultnak tekinthető a dalkar. Az alapszabály az 1874-es, 1888-as alapszabály módosított változata, lényeges bővítés nincs. Az aláírók között szintén gimnáziumi tanár aláírása szerepel. Liska János volt az, aki a dalkar alelnöki tisztségét ellátta. A dalkar ezen megalakulása valóban csak megalakulásnak tekinthető. Különösebb aktivizálódás nincs az ezt követő időben. Ezt bizonyítja a korabeli sajtó közlése amikor a Szarvasi Lapok 1900. május 13-án ezt írja: "... a régi s hosszabb idő óta delejes állomban lévő férfi dalkarunk három éves kötelezettsége lejárván..." más közlést az eltelt három évről nem olvashatunk. A "delejes álom" csak három évig tartott, hisz az előbb közölt közlésben olvashatjuk a következőket: "...férfi dalkarunk... május 11-én Léviusz Ernő zenetanár vezetésével mellett újból megalakult. Ismerve a nevezett karnagy példás kötelességtudását, lankadatlan tevékenységét, önzetlen és kitartó fáradozását, biztosra vesszük, hogy a dalkar hosszabb időn át életképes lesz. Működő tagjainak száma 32..."

1901-ben a sajtó a dalkar tevékeny működéséről számol be. 1901. febr. 3-án táncdal-egybekötött dalestét rendezett, melynek tiszta jövedelme 112 korona 54 fillér. /47/ A 1900-as évek elején a dalkar tevékenyen működött. /48/

1901 október 25-én tartották a közgyűlést, a tagok nagyszámú megjelenése mellett, ezen az elnöki beszámoló utalt arra, hogy "e rövid ténykedéssel a dalkar bebizonyította életrevalóságát" határozatot hoztak arra, hogy a dalkar lép be az Országos Dalkar Szövetségbe. A tanórákra /próbákra/ következő határozatokat

hozta a közgyűlés: I. és II. tenor jár próbákra kedden 6-7; az első és második basszus csütörtökön 6-7; az összpróba pénteken 6-7 óra között. /49/

Ezek a határozott intézkedések valóban a kezdeti jó időkre emlékeztetnek, akkor is ilyen határozottsággal szervezte, irányította Benka Gyula a dalkart és sikereinek egyik alapja volt ez is.

1902-ben szintén aktív a dalkar márciusban, júniusban, augusztusban rendez dalárestélyt igen nagy sikerrel a "szépszámu közönség" előtt. Az itthoni sikeresen felbuzdulva határozta el hogy vidékre mennek turnéra. Így jutott el a dalkar április 30-án Kondorosra ahol mind az anyagi, mint az erkölcsi siker megnyugtató. /50/

Talán ennek hatásaként könyvelhető el, hogy "Kondoroson a polgárok e hét folyamán megalkotották a kondorosi férfi dalkart, amelyben máris 30-an vesznek részt". /51/ A későbbiekben is hallatja hangját a kondorosi dalkar, amelyet a szarvasi mintegy patronál.

A dalkar szereplései folytatódnak 1903-ban is és igen szépszámu közönség előtt többször szerepelt, s ezzel "életképességének tanujelét adta". /52/ Rendeztek családias jellegű dalástélyt is, ahol "saját mulattatásukra" több dalt adtak elő.

Léviusz Ernő karnagy, aki a főgimnázium zenetanára volt, a helyi dalástélyek rendezése mellett híve volt a vidéki kirándulásoknak. A kondorosi kiruccanás mintegy próbája volt annak a vállalkozásnak, amelyet a dalkar 1904-ben valósított meg: erdélyi hangverseny körutjával. Az 1904-es év kiemelkedő eseménye ez az út, amely a dalkar itthoni szereplése mellett országosan is tekintélyt szereznek. Az itthoni szereplései igen jól sikerültek: "...örvendetes jelensége volt ezen kulturegyületünk újraébredésének, másrészt eklatáns tanubizonysága volt életképességének... A dalárdánk egy igazi változatos, szépen élvezetesen és kiválóan jól összetanult műsorral lépett nyilvánosság elé." /53/ Ugyanebben a cikkben már komolyabb bíráló hangot is olvashatunk, amely szinte mintegy előrevetíti árnyékát az újabb válságnak. Az intelligencia meg sem jelent "mintha a műélvezet vezett volna ki kebeléből".

A vidéki utat a helyi lapok többször is kommentálják s igen jó véleménnyel vannak a hangversenyekről.

Az 1905-06-os esztendőben már a válság jelei mind erősebben mutatkoznak kevesebbet is szerepelt itthon a dalkar. "Nyilvános szereplésekben meglehetősen ritkán mutatkozó dalkarunk "

- nál nincs valami rendben. Az ujságíró még értékeli munkáját. "Dalkarunk visszavonultsága felett nem csodálkozhatnánk, ha kvalitása olyan volna amely nem bírná ki a kritikát... /55/ De ez nem állt fönt a dalkarral kapcsolatban hiszen dalestélyei még ekkor is jól sikerültek. Az előadásokon mind kevesebb és kevesebb lesz a néző, s ez a gyérszámu közönség mutatja azt, hogy ezekben az években a dalkar ismét válsággal küzd. Szemrehányóan bírálja a cikkiró az egyesületeket valamint egyes egyének magatartását: "igen mostoha elbánás a tanárikar, az egyesületek részéről, hogy midőn a dalárda rendez valamit, szinte tüntetőleg tartja magát távol annak pártolásától. Elvégre jogos, hogy ne csak a közönség kapjon valamit a dalárdától, hanem a dalkör is lássa néha jutalmát a közönség pártfogásának..." /55/

Ismét a társadalom közönye, a pártfogás hiánya az, amely a dalkar szépen ivelő pályáját megtörte. Hogy ennek mi az oka? Talán az 1906-07-es politikai, társadalmi mozgalmak elvonják a közönség figyelmét a kulturális problémáktól. Lehet, hisz a kis alföldi község közönsége még nem elég fejlett ahhoz, hogy a társadalmi, politikai harcok mellett a kulturális élet teljes értékű támogatója legyen. Magyarázható talán azzal is, hogy a dalárdának "nagyközönsége" elég szűk. Törzsgárdáját az iparosok alkották, de már ezek is külön műsorral léptek fel gyakran az Iparos Ifjak Önképzőkörében. Az "inteligencia" sokszor távol tartja magát a népet alacsony műveltségi színvonalra és politikai harcai tartják távol.

Az első világháború zivataros esztenteiben a kultúra szervezése, támogatása, háttérbe szorult. A gyakorlatban valósult meg az a latin közmondás, amely több évszázadon keresztül kísérte a háborukat: "Inter arma, silent musae" Valóban elhalgattak a muzsák ebben az időben. Igen ritkán, inkább csak egy-egy ünnepélyen szerepelt a dalkar. Talán ez a ~~ki~~ törés a legnagyobb eddigi pályáján, amely majdnem két évtizedig tartott.

Ha az előadott műsorszámokat elemezzük meg kell állapítanunk azt, hogy még mindig első helyen Benka Gyula alkotásai szerepelnek repertoárjuk központi magját alkotják. A műsorszámok arról győznek meg, hogy a dalkar műsoraiban ismétlődnek ugyanazok a darabok, egy-két Kossuth nótával kiegészülve, jó néhány kuruc dal beleszővésével. /56/

Megállapíthatjuk, hogy a dalkar repertoárjai nem széles skálájúak, sok bennük az ismétlés. Éveken át ugyanazokkal a darabokkal találkozunk, s az elődott darabok azt mutatják, hogy régi hagyományokat folytatják. Hazafias és népdalfeldolgozások dominálnak a műsorokban. Az előbbi két téma mellé a kuruc darabok felvétele. /57/ A kuruc kor felidézését szolgálták. A Rákóczi-kor felidézése pedig mindig a hazafiui érzés emelését szolgálta. Hogy ez pont 1906, 1907-es években erősödött feltétlen Rákóczi hamvainak hazahozatalával kell összekapcsolnunk. Kossuth halála után /1904/ ez volt olyan alkalom, amikor "a honfiui önértzet magasra csaphatott" ezt segítették elő a kör politikai viszonyait is. Ellenállás a dualizmus rendszerével, valamint a darabont kormányral szemben elősegítette a hazafiui érzés kibontakozását, illetve a hazafiui érzés táplálta az ellenállást. A darabont kormány bukása, a koalíció győzelme ennek az "ellenállásnak" volt eredménye. A szarvasi dalkar, ha nem is tudatosan, de támogatta ezt, ami igen pozitív tény.

A dalárdának igen aktív kapcsolata volt a szomszéd községekkel is. Különösen a század elején, vidéki hangversenyeink igyekezett a környék kórus-kultúráját fellelendíteni. Sok esetben mint patronáló szerepelt. Legnagyobb hatást Kondoroson érte el, ahol 1902 őszén alakult meg a dalárda 30 taggal. A korabeli sajtó többször adott életjelt a kondorosi dalárdáról, bár elég sok problémával küzdök. Az öcsödi dalárda alakulásáról pontos adatunk nincs. A század elején még nincsenek erre vonatkozó adatok, majd csak a Horthy korszakban, amikor is tevékenysége igen nagy.

Még egy dalárdáról kell említést tennünk: a Mezőturiról. A turi dalárda alakulásának éveit az önkényuralom korszakára nyulnak vissza. Fejlődése sok esetben hasonlít a Szarvasihoz: fellelendülés, feloszlás, ismét fellelendülés, törés jellemzik útját. Mind-ezek ellenére a dalárda megvan és a szarvasi mellett a környéken a legjelentősebb. A szarvasival szoros kapcsolata volt, mintegy váltva egymást szerepeltek Szarvason és Mezőtúron. A későbbi időkben ez a kapcsolat még szorosabbá vált, s ez lesz alapja azokban a rendszeres találkozásoknak, amelyeket a Körös-partján tartanak és azokon kicserélik egymás gondolatait, hangversenyeznek és a halászlé elfogyasztása mellett tovább szövök a barátság szálait. A mezőturi dalárda műsorszámait elemezve megállapíthatjuk, hogy a kor áramlatának megfelelően alakulnak. Külföldi és magyar zeneszerzők művei, népdalfeldolgozások, Kossuth és kuruc dalok. /58/

Szarvas hangverseny- és színház élete.

Szarvas "hangverseny életének" gerincét a Szarvasi Dalkar szereplései képezték. Ez a vezető szerep az 1880-as évekig tapasztalható elsősorban. Ettől kezdve már elvétve találkozunk olyan hírekkel, amelyek más egyesületek, iskolák alkalmi hangversenyeiről számolnak be. Ezek aztán a századforduló éveiben mind gyakoribbak és színvonalasabbak. /59/

A "hangverseny élet" csoportosításánál az alábbi beosztás látszik célszerűnek:

- az iskolák növendékhangversenyei
- különböző szervek, egyesületek hangversenyei
- alkalmi hangversenyek
- itt kell megemlítenünk Rácz Peti és cigányzene-karának, valamint az "első magyar zenekar" működését.

Az alábbiakban a fenti beosztásnak megfelelően, lehetőségek szerint kronológiai sorrendben elemezzük ezeket a hangversenyeket. Elemzéseink fő szempontjai:

- az előadott darabok mennyire segítik a különféle eszmék ápolását?
- a közönség részvétele
- mennyiben segítik elő Szarvas kulturális fejlődését?

Elsőnek az iskolák növendékhangversenyeit vesszük elemzés alá. Ezen hangversenyek magját a Főgimnázium és a Polgári leányiskola tanulónak szereplései képezték, de "tanulói hangverseny" c. alatt más iskolák szerepléséről is van adatunk.

A Főgimnázium ifjúsága évenként több alkalommal is tartott hangversenyt. /60/ A község lakossága előbb "szépszámmal vett részt" ezeken, később csak gyéren látogatta. A tanulók által előadott darabokról a korabeli sajtóban ilyen kifejezésekkel találkozunk, "jó számok" "ügyesen összeválogatott műsor" "a kor hazafias szellemű tápláló műsor" "az iskolai ifjúságnak megfelelően összeválogatott műsor". Ezek a hangversenyek azok, amelyek igyekeztek a kor szellemén és színvonalán felülkerekedni. Mind tartalomban, mind művészeti színvonalban felette állnak a többi egyesület által rendezett hangversenyeknek. A hazafias érzés, amelyet ezek a hangversenyek tápláltak nem azonos a kor uralkodó hazafiságával. Több ennél, sok esetben visszanyulik a 48-as hagyományokhoz és azon a talajon állva igyekszik az ifjúság és a lakosság haza-

fias érzését táplálni. /61/

Hiszen Arany János, Vörösmarty Mihály kötetményeinek előadása mindig egy-egy hazafias megmozdulásnak számított.

Ha megnézzük, hogy ezeknek a hangversenyeknek, önképzőköri szerepléseknek, emlékünnepekségeknek kik a szervezői, rendezői, akkor nem meglepő, hogy ezek a megmozdulások ilyen jellegűek, ilyen tartalmúak. A szerzők között Benka Gyula, Liska János, Saskó Sámuel nevét szinte minden esetben ott találjuk. /62/

Ezzel magyarázható az is, hogy ezek a hangversenyek formailag is mindig tükéletesek voltak. Az "ügyes előadások" "jól betanított számok" a szervezők munkáját dicséri. Ez azért is érdemel külön dicséretet, hogy az iskolai munka, társadalmi szereplés mellett ezek a tanárok tudtak időt szakítani, hogy a tanulóifjúság ilyen jellegű vezetésével és nevelésével is foglalkozzanak, hogy az iskola és a közönség kapcsolata jó legyen.

Sajnos ez utóbbi törekvésük nem mindenkor sikerült. Oka: a közönség kevés száma egy-egy hangversenyen. /63/ A Szarvasi Lapok cikkírója a lakosság közönyét értékelve három komoly tanulságot von le. Az első tanulsága tartalmazza a legkeményebb bírálatot a közönség felé. "Szarvason már nem is mulatság az, melynek bezárója nem táncgal kísér... és ha még fizetni is kell érte egy egész koronát /!?" /64/

Elég keményen hangzik ez a bírálat a közönség felé. Második tanulsága: "izléses darabokat kell választani". A harmadik: "szép előadást kell biztosítani" /65/

A Főgimnázium és a Polgári lányiskola hangversenyeink, mint láttuk, az utóbbi két feltétel biztosítva volt. Tehát csak a közönségben keresendő a hiba, hogy még 1900-ban is így nyilatkozik az újságíró: "közönség több ízben a közönyösséig tartózkodó volt". /66/ Érdekes azonban megfigyelni és mélyebben elemezni a közönség közönyét. Tény, hogy mind a Szarvasi Dalkar esetében, mind az iskolai hangversenyeken tapasztaljuk ezt a közönyt. Van azonban egy-egy olyan előadás is, ahol a városi szinkör helyiségét zsúfolásig megtölti Szarvas közönsége. "Az eszme Kossuth Lajos helyben felállítandó szobra volt" /!/ A Kossuth kultusz, a Kossuthieszme még mozgásba tudta hozni a lakosságot. /67/

Összegezve megállapíthatjuk, hogy az ifjúság egy-egy ilyen megmozdulása a község kulturális életének haladó színfoltja volt.

A különféle egyesületek és szervezetek hangversenyeit tekintve meg kell állapítanunk, hogy azok elég messze elmaradtak mind

tartalomban, mind formai kivitelezésben a Szarvasi Dalkar és a tanulói hangversenyektől. Műsorszámait tekintve megállapítható, hogy szinte minden különösebb cél nélkül, leginkább csak az egyesület tagjainak szórakoztatását szolgálták. Még talán az egyetemi és akadémiai hallgatók hangversenyei jelentettek némi színvonalat. A tanulói hangversenyekről elmondottak sok tekintetben ezekre a hangversenyekre is vonatkoznak. S az egyetemi hallgatók hangversenyeit ép ez emeli ki a többi közül.

Az Izraelita Nőegylet igen nagy előszeretettel rendezte hangversenyeit és tea-estélyeit, amelyeken műsor is volt. Ezek a rendezvények tipikus példái voltak a szórakoztatásnak, illetve szórakozásnak, minden különösebb cél nélkül. Egy-egy estén "oly fényes, népes és kedélyes mulatság volt..." ahol gyönyörű toiletteket és pompás rendezést láthatott a résztvevő. "A rögtönzött tarka színpadon" jelentéktelen szerzők, még jelentéktelenebb dialógiai, monológiai szerepeltek, távol a művészi színvonal igényétől./68/

A Helyi Tanítók Egyesülete igen sok hangversenyt rendezett a századforfulón. Ezeknek megvan a határozott céljuk: "Tanítók Házának szobalap javára"./69/ Érdekes színfoltja e hangversenyeknek, hogy azokon egy-egy irodalmi, vagy történelmi jellegű felolvasás is elhangzott./70/ A mai terminológiával úgy lehetne megfogalmazni, hogy olyan ismeretterjesztés szerű előadások, felolvasások voltak ezek. A századvégére ezek a hangversenyek szokássá váltak. Igen sokat segített a zene- és énekszámok betanításában Léviusz Ernő zenetanár. /71/

Az ~~ix~~ 1901. májusi előadás érdemel különös figyelmet. A hangversenyen 100 tagból álló vegyes kar működött közre. /72/ Akkor, amikor míg a férfikarok uralták a kórusművészetet, Szarvason már a második esetben találkozunk 100 tagból álló vegyeskórus-sal. Ez a tény a fejlett kóruskulturát bizonyítja, s elsők között biztosítja Szarvas helyét a ilyen értelmű próbálkozásokban.

Ezen hangversenyek általában "a közönség nagyszámu részvétele mellett" folytak le./73/ Ez arról tanuskodik, hogy a termet zsúfolásig megtöltő közönség tudott áldozni jótekonycélra, hiszen "mindig örömmel vett részt a tanítók mulatságain"./74/

Egy problémát kell még ezekkel a hangversenyekkel kapcsolatban megemlítenünk. Ez a probléma egyben azok negatívuma is. A hangversenyeken mindig volt műkedvelő előadás is. Ezek az előadások nem érték el céljukat, egyrészt a kiválasztott darabok túlhaladták a közönség "művészi fejlettségét" és azokat nem értette meg.

Az énekszámok ismertek: hazafias, kurucdalok, Kossuth nóták és néhány klasszikus darab. E néhány negatívumtól eltekintve és iskolás hangversenyek mellett ezek a hangversenyek jelentik a színvonal némi megtartását és emelését.

A Szarvasi Leányegyesület /gróf Bolza Pálné patronálásával/ szintén rendezett hangversenyeket. Ezekre is az előbb tett megállapítások vonatkoznak. Szórakoztatási célzattal, nivótlan műsorral, amelyet tarkít néha egy-egy kalasszikus mű előadása. /75/

Az alkalmi hangversenyek jelentettek némi tekintetben fejlődést. Elég gyakoriak ezek a hangversenyek, mint már az elején is említettük, neves művészek vettek részt azokon. /76/ Ezen művészek fellépése biztosította az előadások művészi színvonalát sajnos a tartalomról ugyanezt nem lehet elmondani. A jól szervezett előadások, a jól és szépen előadott darabok tartalmilag igen nivótlanok. Sok esetben a kor szellemét tükrözik, nem tudtak fölé emelkedni annak. Ezek is a szórakoztatást tartják elsődleges céljuknak. Ilyenek pld. Nánási Géza hangversenyei akik mint öregdiák hangversenyezett Szarvason. /77/

A gimnázium volt növendékei közül többen is hangversenyeztek Szarvason. /78/

1899-ben Jászai Marinkának a Nemzeti Színház nagy művésznőjének önálló hangversenyét hirdették az ujságok, olyan neves külföldi szereplők társaságában, mint Somogyi B. Carola a Würzburgi Opera első drámai primadonnája, Somogyi Mór zongoraművész és Konzervatóriumi igazgató. A 8 számból álló műsoron csupán klasszikusok szerepeltek. /79/ A várva-várt műsorból nem lett semmi "közbejött akadály miatt" ez az akadály a korabeli cikk író megállapítása szerint nem lehetett más, mint "alighanem a pártolás hiánya". /80/ Jelenleg, sok ismeret anyag birtokában a mi megítélésünk is ez, hiszen a közönség, egy-egy fellángolástól eltekintve, igen passzív ezekkel a hangversenyekkel szemben.

Szinte bámulatos, hogy e közöny látán Szarvas kulturális munkásai évről-évre, hónapról-hónapra küzdöttek az új műsorért, küzdöttek azért, hogy a község lakossága műélvezethez jusson. Benka Gyulának még arra is van ereje, ebben a közönyben, hogy 1891-ben Reményi Edét, a világhíró hegedűművészt Szarvasra hívja hangversenyezni. Benka az állomáson ezekkel a szavakkal fogadta: "Rövid időre tartjuk vissza csak, hiszen ha hegedűjén megzendül a dal,

mindnyájan elnémulunk, élvezünk, de nem szólhatunk." A hangversenyt jellemezve a korabeli sajtó ezt írja: "Hallani élvezetesebb a játékot, mint olvasni annak leírhatatlan leírását" művészete "bájos kifejezésének levével és behízelgő finomságával ragadta bámulatára, bűvös hevületre s kitörő tapsra a közönséget" pedig a Rákóczi átiratot hiányos kíséret miatt nem is adta elő, bár ezzel "már az 1860-as években a nemzeti öntudat fennszárnyalására, s a hazafias lelkesedés kitörésére ragadta hazánk művelt közönségét"./81/

Mint ezen fejezet bevezetőjében is említettük, a hangverseny élettől elválaszthatatlan az "Első magyar zenekar" valamint az első és második cigányzenekar működése.

Az Első magyar zenekar Szarvason 1893 március 13-án alakult, mint fuvószenekar. Ez a zenekar 24 tagból állt, akik közül 12-en a 40 éves jubileumot megérték 1933. márciusában. Ezek az "egyszerű parasztfiukból lett muzsikuskok" szép pályát futottak be./82/

Szarvasnak ekkor két, szinte egyenértékű, cigányzenekara volt, az első és második cigányzenekar. Az első Rácz Pepi közismerten Purcsi vezette, a másodikat Ökrös Sándor./83/ Hangverseny élet szempontjából egy két zenekar működése azért volt jelentős, mert elutazásuk előtt is, visszaérkezésük után is hangversenyt adtak a lakosságnak. Ez igen helyes ténykedés volt a zenekarok részéről. A közönség, amely a cigányzenét különösen szerette, ezeken a hangversenyeken mindig zsufolásig megtöltötte a termeket. Ez a tény szintén a korabeli helyzetet tükrözi. Általános jelenség volt, hogy cigányzene mellett szívesen mulatott a magyar. Ezek a hangversenyek sem emelkedtek fölé az általános színvonalnak, még akkor sem, ha Ökrös Sándor bandája egy-egy hangversenyen klasszikus darabokat játszott.

Rácz Pepi halála után /84/ a két banda közti egyenetlenkedés, meg nem értés méginkább rontja a helyzetet.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy az alkalmi hangversenyek közül némelyik a hazafias eszme, a Kossuth Kultusz ébrentartását segítette elő. A közönség elég gyéren látogatta, melynek elsődleges oka a nép alacsony kulturális színvonala mellett annak anyagi helyzete. Községünk kulturális fejlődését elősegítették, hiszen Reményi Ede, Horváth Dezső, Dankó Pista hangversenyeivel kevés vidéki község dicsekedhetett. A két cigányzenekar külföldi szereplései az országhatáron kívül is ismertté tették Szarvas nevét.

A kulturális élet másik jelentős színfoltja a színházi élet. A község színházi életét két részre kell osztani. A hivatásos

színészet és a műkedvelő előadások. A kettő közül a hivatásos színészet az, amely színvonalban az országos színvonalat igyekszik elérni.

A magyar színészet, amely a XIX. század fordulóján indul fejlődésnek, az 1848-as szabadságharc után tovább fejlődik. E fejlődés bizonyítéka az is, hogy már az 1880-as évekre vidékre is eljutottak a nagyobb városok szintársulatai, sőt a fővárosi színészek is. A vidéknek ilyen értelmű felkarolása, mintegy folytatása annak a multnak, amikor még a német színészet kiszorította a fővárosból a magyart, csak azzal a különbséggel, hogy most ezek a társulatok nem kényszerből járták a vidéket. Ahogy Déryné Széppataki Róza, Laborfalvi Róza, Megyeri Károly megfordultak vidéken, sőt pályáruk ott ivel magasra, ugyancsak megtaláljuk vidéken a századfordulón Járszai Marit, Somlai Arturt, Gózon Gyulát, Fedák Sárít és még több neves, mai is élő színészüket.

Békés megye a színházi élet területén eléggé előrehaladott. A városi szintársulatok szívesen keresték meg a megye nagyobb községeit, mert ott van közönség "ha nem is rajongó, de színpártoló, elég nagyszámu, nem könnyen kielégítő"./85/

A megye nagy városai, illetve községei közül állandó szintársulata van Békéscsabának, Gyulának. /86/

Érdekes megemlíteni, hogy Kondoroson 1905-ben már működött szintársulat a közönség teljes és nagyszerű pártolása mellett./87/ Ez a szintársulat ismert és mépszerű darabokat játszott pld. a Jánosvitézt. Azért érdemel ez az adat külön is figyelmet, mert mutatja azt, hogy a színi előadások helyesen, a kisebb vidéki községeket, sőt falvakat is érintette. 1907 nyarán ugyancsak Kondoroson a "Somlai pár" tartott értékes étét. /88/

A megye nagyobb községeihez tartozott Szarvas is. Színházi élete a jelzett korszakban igen tevékeny. Hogy mikortól van rendszeres nyári színi előadás pontos adatunk nincs. Valószínűnek látszik, hogy közvetlen a kiegyezés utáni időkben csak alkalmi előadások voltak. Az 1880-as évektől kezdve találunk rendszeres közléseket Szarvas színházi életéről. Ezek a közlések igen rendszeresen /hetenként értékeli az előadott darabokat/ népszerű stílusban adnak elemzést egy-egy darabról. Ezek az elemzések a darabok mondanivalójára nem minden esetben térnek ki, ugyancsak a darabok művészi értékeit sem emelik ki. Szinte kifejezetten a szereplők előadására és a közönség részvételének elemzésére szorítkoznak. Tudományos elemzéssel nem találkozunk. Inkább

propagandisztikus feladatot töltötték be. Helyeselnünk kell az elemzéseknek azt a módszerét, hogy a pozitívumok mellett a negatívumokra is kitérnek, mind a színtársulat, mind a közönség magatartása esetén.

Szarvason a színi előadások szezonjellegűek, de ilyen értelemben az 1880-as évektől állandóak. A színi szezon július és augusztus hónapokra esett. Vannak ezalól kivételek is, amikor a szezon kezdést előbbre /május, június/ hozzák és az zárás is eltolódik /szeptember/. Elvértve találunk néhány előadásról hirt téli hónapokban is, de ezek nem a Nyári Szinkör helyiségében zajlottak le, hanem az Árpád-vagy a Casinó termeiben.

Az 1880-as évek végén az előadások sok problémát kell leközdeni. Ezen időszak egyik fő problémája a szinkör épületének kérdése./89/Nyári Szinkörről van szó, amely fából készült a z önkényuralom korában, s már a század végén nem felelt meg a követelményeknek./90/ Gyakran belső és külső javításokra, renoválásokra szorul az épület. 1897-ben kap nagyjavítást, s ez pár évre megoldotta a problémát. Az 1900-as évek elején még komolyabban merült fel az épület korszerűtlensége.

Liska János gimnáziumi tanár elemzi a színház jelentőségét. Kissé nacionalista színezetű cikkében helyesen mutat rá a színház szükséges voltára, annak koreszméket terjesztő feladatára: "...a színház szükséges mint terjesztője a kor eszméinek, s mint igazi tükre az emberi életnek... s a hazafiságnak is a színház a leghevebb terjesztője... Templom a színház, temploma a nemzet nyelvének, a nemzet érületének"./ A fent említett cikk az Sz.L. 1898.szept. 18-i számában jelent meg./

Amint említettük a szereplő társulatok nem a legkiválóbbak amit még sulyosbit az, hogy legtöbb társulat a második garnitúráját indította vidékre. Kivételt képezett ez alól az 1899-es nyári szezonban szereplő Micsey F.György kedskeméti társulata, amely első rangú vidéki együttes volt és Szarvasra is "jó gárdával és jó repertoárral" jött./91/ Szarvason is igazolta jó hírnevét. A Cigánybáró, a Bánk bán, a Szabin nők elrablása c. darabok előadása jelezték, hogy valóban jó társulatról van szó. Előadásainak színvonalát még emelte az is, hogy három estén szerepelt vendékszereplőként Hegyessy Mari a Nemzeti Színház művésznője. A közönség is nagy érdeklődést mutatott a társulat szereplései iránt, amit az ügyes igazgató azzal a szociális lépéssel hálált meg, hogy hetenként 100 db. színházjegyet osztott ki "a szegényebb sorsu polgárok és iskolás gyermekek számára"./92/

Szarvas közönségének 1899-ben alkalma volt gyönyörködni Jászai Mari művészetében aki Rakodczay Pál szatmári színi igazgató társulatával szerepelt három estén. A közönség óhaja a kecskeméti társulat ismételt leszerződtetése iránt nem vált be, mert 1900-ra Somogyi Károly nagyváradi szintársulata kapta meg az engedélyt. Ez a társulat a "mindinkább emelkedő igényeket" nem tudta kielégíteni, s ezzel magyarázható, hogy előadásait legtöbbször gyér számú közönség előtt" tartotta meg. /93/

A századforduló után még rendszeresebbé válik a színi szezon kihasználása. Javul a helyzet a minőség tekintetében is. Van arra is adatunk, hogy a Színiügyi Bizottság több társulat közül válogathatott és a legmegfelelőbbnek adta meg az engedélyt. A Színiügyi Bizottság kénytelen volt a közvéleményben is engedni, s pld. 1902-ben az alakuló pécsi társulat helyett a színház "kibérlését" Pesti Ihász Lajos szabadkai színiigazgató társulatának adta, amely műsorát a legujabb színi termékekből állította össze. Műsoron drámák, vígjátékok, népszínművek, operettek szerepeltek. /94/

A jó előkészítés, a jó szintársulat meghozta eredményét. Az előadásokat látogató nagyszámú közönség valóban látott jól és szépen előadott darabokat. A színházi élet fellendülését mutatja az is, hogy erre a színi szezonra Szarvasi Színházi Ujság címmel művészeti napilapot indítottak, melynek első száma 1903 aug. 29-én jelent meg. Az első szám "Beköszöntő" c. alatt tulajdonképpen a lap célját fogalmazta meg: "Nem önző érdek, anyagi haszon reménye vezérel bennünket, hanem tisztán azon cél, hogy a szarvasi színházlátogató közönségnek utmutatót, hasznos tanácsadót... nyujtsunk" /95/

A lap a darabokat "kimerítő részletességgel ismerteti. A közönség jóval az előadás előtt megismerkedhetett azok tartalmával és ítélt meg "megfelel e izlésének, vágyainak, várakozásának az illető darab niveauja, szelleme és szellemessége" /96/

Valóban a lap kimerítő részletességgel ismerteti az előadandó darabokat, majd előadásuk után elemzi azokat. Ezekben az elemzésekben már fellelhető némi tudományosság, a színházi kritika tudományos alapvonásai. Egy-egy eszme melletti kiállás igen döntő ezekben. Ez a kiállás azonban nem a leghelyesebb talajból táplálkozik. Sokszor nacionalista, sőt gyakran sovíniszta szellemet tartalmaz. /97/

Ha az előadott darabok címeit vesszük szemügyre, meg kell állapítanunk, hogy valóban sok jó darabot adott elő a társulat.

A darabok elemzése nem feladatunk, de általánosságban megállapítható, hogy a műsor felépítésében az igazgatót hármas szempont vezérelte - a Rákóczi emlék ápolása

- szórakoztatni vágyás

- ha egy darabbal is, de megmutatni az élet elesettjeit /Éjjeli menedékhely/ Gorkij művét eljátszani egy vidéki színpadon igen bátor tett volt. A társulat valamennyi darabjával elérte a kívánt hatást. Ezért írhatta Bucsuzó-jában az alkalmi lap a következőket: "Élevezetes előadásaitokban soká nem fog gyönyörködni a város műpártoló közönsége, melynek elismerését, megelégedését és szeretetét a legnagyobb mértékben kiérdemelte és megnyerte a ti ambiciózus, fáradságot nem ismerő, lelkes munkálkodástok.

Nagy a ti érdemetek, mert ezt az előző szintársulatok által a színházba járástól elszoktatott közönséget vissza édesgették Thália templomába művészi niveauon álló előadásaitokkal." /98/

A társulat szereplésével mind a közönség, mint a korabeli sajtó elégedett volt. A kritikus szemével nézve egy hiányosságot meg kell említenünk, hogy a társulat a kitűnő klasszikusok Shakespeare, Moliere stb. műveiből nem igen tűzött műsorára.

Az 1904-es esztendő a siker tekintetében már nem ilyen egy-séges. /99/ Pesti Ihász Lajos szintársulata május 20-án kezdte a tavaszi idény 15 napos szereplését. Talán a szokatlan időpont, avagy a tavaszi munkák dandárja tartotta távol a közönséget az előadásokról, pontosan nem lehet tudni. Tény az, hogy a társulat szereplését, pedig ismert jó társulatról van szó, a teljes érdektelenség kísérte. Az előadások "a padsorokat igen gyéren megtöltő közönség előtt" folytak legtöbb esetben" üres páholyokkal és padokkal volt tele a színház nézőtere." /100/

Ezek után nem csodálkozhatunk az igazgató azon kérvényén amely^{et} május végén a Színügyi Bizottságnak nyújtott be és kéri az előadások beszüntetésére az engedélyt, mivel "a közönség részéről nem részesül kellő támogatásban!" /101/ Ez meg is történt. Érdekes azonban, hogy az őszi idényben ugyan ennek a társulatnak előadásait szépszámu közönség nézte végig.

A korabeli megjegyzéseket elem^ezve megállapítható, hogy a közönség részvételét a darabok milyensége szabta meg. Meg kell azonban azt is állapítani, hogy a darabok kiválasztása nem mindenkor helyes. Általános jelenségként húzódik végig a korszak előadásain, hogy inkább az eléggé tartalmatlan, de kacagtató darabok érdeklik a közönséget. Értékelendő a korabeli sajtó bírálatában az, hogy mindenkor sikraszáll a magyar dalok előadása mellett

Elítéli az olyan előadásokat, ahol a közönség "a francia pikánsabb-nál pikánsabb darabokban" leli kedvét. /102/ Magának a társulatnak kellett ezt megakadályozni műsorával, ahol erre nem volt lehetőség. Az ilyen darabok művészi értékét az sem tudta emelni, hogy kimagasló színészek szerepeltek bennük. Ezek a színészek is a szép magyar, vagy kálásszikus darabokban nyújtották művészetük maximumát. /103/

Az elkövetkezendő évek színházi életének ugyan ezek a problémái. A közönség részvétele továbbra is ingadozó, ami talán 1906-ban 1907-ben a magas helyárakkal is magyarázható az eddigi okok mellett. Ezért állapítja meg helyesen az egyik cikk író, hogy egy-egy színi szezon sikere "az igazgató helyes eljárásáról, a helyárak kellő leszállításától és a repertoár szerencsés összeállításától, no meg a közönség szinpártolási kedvétől függ..." /104/

Valóban ez a négy tényező alapvető meghatározója a színi szezonnak, illetve a szezon sikerének. Még ha ez a négy tényező meg is van, közrejátszódhatnak olyan momentumok, amelyek a sikert sikertelenséggé teszik. Sajnos 1906-ban Szarvason ismét jelentkezett egy ilyen momentum: a színház világitása, amelynél nem vált be az acetylen világitás. /105/

A Szarvasi hírlap 1906. január 21-i számának vezércikkében foglalkozik a "Szinügyek" -kel, mutatva ezzel is azt, hogy a színházi ügy napirenden van, a közönség igényli, de sem a községi képviselő testület, sem a Szinügyi Bizottság nem tette meg maximálisan azt amit ezért az ügyért tenni kellett volna. Erős szavakkal ítéli el képviselő testület magatartását, amely "mindenkor a legnagyobb szűkkeblűséggel, ridegséggel és zsugorisággal fordult el, a legmostohább gyermeke, a színészet, a szinügy pártolására, támogatására bármi csekély áldozatot is kértek tőle." /106/

A város vezetői még nem jutottak el addig a helyes felfogásig, hogy "a színészet nem anyagi jövedelmet hajtó tárgy a városra nézve, hanem éppen a városnak kell anyagi támogatásban részesíteni a színészetet, hogy kulturális feladatát és célját kellően betölthesse, illetve sikerrel elérhesse." /107/

A Szinügyi Bizottság munkájában is sok a kifogásolni való. Elsősorban az, hogy a lakosságot nem értesítette idejében, hogy a "szinügyeket főző boszorkánykonyhában" mi fő. Az utolsó percekben, és akkor is befejezett tényeket közölt a lakossággal. Ilyen eljárás az oka annak, "a közönnyel telt érdektelenségnek, amellyel városunk közönségének széles rétegei a színészet, a szinügy iránt tanusítanak." /108/

A Színügyi Bizottság munkája az elkövetkezendő években sem javult "Bizalmat már sokat és sokszor előlegeztünk. Csalódásban még többet és még többször volt részünk. Igazán nem csodálható, ha megelégtünk, a bizalom előlegezését, meg a csalódást is"./109/ A korabeli sajtó mint eddig is láttuk, behatóan foglalkozott a színházügyek problémájával. Szinte valamennyi napi, illetve heti lap terjedelmes cikkekben elemzi az előadásokat, és ír cikkeket a felmerülő problémákról. Az előadásokat elemző cikkeknek két típusával találkozunk. Az egyik típus az, amelyikben a szerző részletesen elemzi a műsorok tartalmát, mondanivalóját a mű tartalmát és kitér a szereplők alakítására is elég részletesen. A másik típus elhagyja a tartalmi és mondanivalóbeli elemzést, csupán a szereplők alakításának elemzésére szorítkozik. /110/

A színházi életnek további alakulására rányomja bélyegét a háborúra való készülődés és az első világháború légköre. Az 1910-es évek elején még találkozunk, bár lényegesen ritkábban színházi előadásokkal. A háború alatt ezek teljesen megszűntek. A háború előkészítése idején az előadott darabok is a háborúra való felkészülést szolgálták, amikor a rosszul értelmezett hazafiságra buzdítottak.

A század elején a rendszeres színi előadások mellett alkalmi jellegű színházi előadások is voltak. Adatunk van arról, hogy a Népszínházi, Vígyszínházi tagok szerepeltek és a Tarka Színpad is tart előadást Szarvason. /111/ Ezeket az előadásokat "szépszámu és lelkes közönség látogatta."

Szarvason rendszeresen szerepelt ugyancsak a század elején a Budapesti Tudományos Színház az "Uránia" amely "kulturális missiót teljesít, terjesztvén darabjai, előadásai által az általános tudást és műveltséget"./112/ Az előadásmód is újszerű, mozgó fényképek teljes életnagyságban a felolvasás a képekhez.

Egy évben többször is szerepelt Szarvason s az estét "kimagasló ünnepek gyanánt tekintendők"./113/ Előadásaiból néhányat elemezve megállapítható, hogy az előbb említett célnak teljes egészében megfelel./114/

Az Uránia mellett a Székely Alföldi Tudományos Színház is ellátogatott Szarvasra, amely a "modern technika legújabb vívmányával van felszerelve"./115/ Ennek műsora még érdekesebb hiszen a megnyitó estélyen mozgó képekkel mutatták be 20 percen keresztül az 1905-ös forradalmat, amely "élénken tárja szemeink felé az oroszországi véres korszak megdöbbentő drámáját"./116/ /A kommentálás a kor szellemét tükrözi/

Ezen tudományos színházak előadásai tulajdonképpen a mozi előadások előjátékai. Orvendetes tény, és Szarvas kulturális életének fejlettségét mutatja, hogy Budapest után ez a színház nagyobb vidéki városokba is leszokott rándulni, s ezek között Szarvas is szerepelt elég gyakran.

Ebben a fejezetben kell néhány szót szólni azokról a műkedvelő előadásokról, amelyeket a különböző szervezetek, egyesületek rendeztek. Jelleműknél fogva a színi előadások körébe tartoznak. A rendelkezésünkre álló adatok alapján megállapítható, hogy elsősorban a Tanítók Egylete és az Iparosifjuság Önképzőköre rendezte ezeket az előadásokat. Színvonaluk gyenge, messze mögötte van a hivatásos színházak művészeti színvonalának. Bár mint láttuk ez sem túl magas. Ezen előadások célja elsősorban a szórakoztatás.

A Tanítók Egylete hangversenyen belül rendezte az előadásokat. A műsor főleg zenekari- és énekkari számokból áll, és ezek mellett műkedvelő előadás is szerepel. A hangversenyek mindig jól sikerültek, de a műkedvelő előadások nem minden esetben. Oka ennek az, hogy legtöbbször silyány darabot választottak az előadásra. /117/ Az előadott darabok között sem klasszikus műveket, sem népszínműveket nem találunk, csupán jelentéktelen írók darabjait. A szórakoztatás kedvéért a színvonallal kevésbé törődtek.

Az Iparosifjuság Önképzőkörének előadásairól is kb. ez mondható el, azzal a különbséggel, hogy ezek önálló műkedvelő előadások voltak. A századforduló éveiben rendszeresek ezek az előadások. A műsor összeállítás itt is nélkülöz minden szakavatottságot. Cél ezeken az előadásokon is a szórakoztatás. /118/ Meg kell állapítanunk, hogy sem egy-egy monológ, de még kevésbé a kuplé alkalmas arra, hogy színvonallról lehessen beszélni, s ezen előadások központi műsorszámait elsősorban ezek. Így tehát a kulturális élet fejlesztését ezek az előadások nem igen segítették elő.

A színházi életéről megállapítható, hogy sok-sok próbálkozás volt, igen sok sikerrel, de elég sok kudarccal határos problémákkal. Jó vidéki szintársulatok "zsufolt nézőtér előtt" játszottak, ugyanakkor ezen szintársulatok előadásai a "közönség teljes közönye" kísérette. Ennek fő okát abban kell látnunk, hogy Szarvas lakossága ezt a, nyugodtan mondható zsufolt programot nem bírta sem anyagiilag, sem idővel. Feltehető, sőt valószínűnek látszik, hogy minden rendezvényre ugyan az a "törzsgárda" járt el és így érthető, hogy mindehová nem tudott eljutni. Ez a tény részben rávilágít az akkori

viszonyokra, hogy a lakosságnak csak egyrésze tudott bekapcsolódni a kulturális élet fejlődésébe. Egy másik, nagyobb, része még távol maradt attól. Ez nem éppen Szarvasi specialitás, hiszen országos jelentőség ugyanez a probléma.

Az előadások színvonala sem ütötte meg mindenkor a kívánt mértéket. Ennek oka vagy az általában gyenge erőkből álló társulat, vagy az a hibás szemlélet, hogy vidékre a második garnitúra is megfelel.

Mindent összevetve, pozitívumot, negatívumot, egyaránt levonhatjuk azt a következtetést, hogy ez a sok szini- és műkedvelő előadás jelentékenyen befolyásolta a kulturális élet alakulását, fejlődését. Folytatta a régi hagyományokat, s előkészítője volt a XX. század kulturális fejlődésének.

A "Világosság" Dalkör megalakulása és első évei.

A dualizmus a magyar kapitalizmus gyors fejlődésének kora, ezzel párhuzamosan fejlődött ki a magyar munkásosztály. Ez a kor a munkásosztály osztállyá szerveződésének kora. Megalakult a munkásosztály pártja, amely most már szervezett erővé egyesíti a munkásosztályt. A munkásosztály mellett a parasztság is mozgolódni kezd. Békés megyében igen erősek az agrárszocialista mozgalmak. A XX. század elején megerősödik a munkásosztály és vívja harcát a burzsuázia ellen. Az 1905-ös oroszországi burzsoa demokratikus forradalomnak a hatása érződött Magyarországon is. A "vöröspéntek", a "vérvörös csütörtök" egy-egy állomása ennek a közdelemnek. Az első világháború alatt még inkább fokozódott ez a harc, hogy aztán 1918-ban forradalomhoz, majd 1919-ben a Tanácsköztársaság kikiáltásához vezessen.

Az osztállyá szerveződött proletármátusnak ~~az~~ megnőtt és terjedt a művelődési igénye. Elsődleges volt az analfabétizmus felszámolása, amely igen lassan haladt előre az írás, olvasás elsődlegességét a munkásosztály felismerte és sokszor öntevékenyen próbált magán segíteni. A szervezett oktatást, nevelést, az egyház irányította. Iskoláink döntő többsége az egyház kezén volt, de még az állami iskolák is egyházi befolyás alatt állottak. Így volt biztosítva az a szemlélet, amely az uralkodó osztályhoz és az egyházhoz hű polgárokat volt hivatva nevelni.

A proletáriátus ezen szemlélet hatása alól akart kitörni, s éppen ezért az osztályra szerveződésének időszakában már igényli a más jellegű műveltséget, más jellegű kulturát. Ahogy alakultak az egyes iparágak, egyes szakmák politikai, társadalmi jellegű egyletei ugyanolyan ütemben alakultak ezen szakmák kultur-egyletei is. Ezek a kulturegyletek lesznek hivatottak arra, hogy a munkásosztály egyre erősödő kulturigényét kielégítsék. E kulturmozgalom is tápkörözi a politikai közdelmeket. A kulturmozgalmon belül is harc folyt az "osztályfeletti" "politika mentes" és az osztályharcos kultúra között. A Szociáldemokrata Párt vezetőinek egyrésze a kulturmozgalmat teljesen el akarta különíteni a politikai mozgalmától, "osztályfeletti" "politikamentes" kulturmozgalmat hirdettek. A pártvezetőség másik része az osztályharcos kultúra mellett szállt síkra.

A kulturmozgalmon belül a munkásnépvezetők szervezése a legkorábbi. 1870-es években Bebel alakítja meg ezeket, s ezzel kezdődött el a tulajdonképpeni munkáskulturmozgalom. Magyarországon 1891-ben alakult meg a Budapesti Általános Munkás Dalegylet, amely a Munkás Dalosszövetség alapító kórusa lett. Bebel is és a többi munkásvezető felismerte a zene propagandisztikus hatását, jelentőségét, "A zenét könnyen lehet propaganda célra használni, páratlanul nagy mértékben képes a tömegek érzelmeit kollektíve felkelteni, ezért a politikai érzelemkeltés általánosan kedvelt eszköze"./119/

Ezt a lehetőséget használták ki a munkásosztály vezetői, amikor megszervezték a munkáskórusokat. A munkások szívesen és tevékenyen vettek részt a kórusok munkájában, igényelték a kulturát. A proletáriátus

Éhe a kenyérnek, éhe a Szónak
Éhe a Szépnek...

Ady: Csák Máté földjén.

Igénylik a szót, igénylik a szépet, de még nem minden esetben értették meg, tudták azt befogadni. Éppen ezért a következő feladat: fejleszteni kellett a munkásság műveltségi színvonalát, befogadóképessé kellett tenni az embereket a szépre, a jóra. Az osztályharcos kulturát hirdető vezetők felismerték a művészet /zene/ szociális küldetését, a mindenki számára érthető zene-és kórusművészetet.

Az osztálytársa szerveződött munkásosztálynak a kultúra iránti igénye vidéken is jelentkezik. Így Szarvason is érezhető a század elején fokozottabb politikai és kulturális mozgalom. Az 1900-as évek elején az arató sztrájkok mellett az ács- és építőipari munkások bérharcai jelzik a munkásosztály harcát elnyomóik ellen. Ezek kulturális ténykedéssel is folalkoztak adatunk ávan arról, hogy már 1904-ben "hohém estélyt" rendeztek kb. 350-400 fő részvételével. A műsort szokásos: monológok, kuplák, magyarnőták. /120/ Május elsejének megünneplését a magyarországi építő munkások szarvasi csoportja minden évben programszerűen megcsinálta, amelyen méltatták május 1. jelentőségét utána kulturműsort rendeztek, vagy az Erzsébet-ligetben, vagy az Árpád-szállóban.

A szarvasi építőipari munkások vezetői az osztályharcos kultúrát hirdették, ők is felismerték a kórusművészet propagandisztikus jelentőségét. Az 1910-es évek elején lépéseket tettek egy munkás dalárda megszervezésére. A dalárda az 1912-es próbálkozás után 1913. március 1-én alakult meg a Polónyi féle vendéglőben 50 fővel. A dalárda első karnagya Rohoska Géza tanító volt, aki a Horthy-korszakban is, mint majd látni fogjuk, Szarvas kóruskultúrájának vezető egyénisége volt. Már a századfordulón is sokat tett az iskolán kívüli kultúráért "mindenütt ott van ahol az emberiség legnagyobb kincsének a kultúrának terjesztéséről, műveléséről szó volt" mind odaadással dolgozott a kultúra fejlődésén "E téren működésének nem utolsó etapja volt az, hogy a szarvasi építőipari munkások körében dalkart szervezett, amelyet szép és sokat ígérő eredménnyel vezet". /121/

Látjuk tehát, hogy a szarvasi építőipari munkások dalkarának a gyökerei a század elejéig vezetnek vissza, de működésének súlypontja az 1920-as 1930-as évek idejére esett, amikor is a kommunisták szervezkedésének fedő szerve volt, műsorával a munkások és parasztok vágyait tolmácsolta.

Kezdetben a dalárda nem volt ilyen harcoss felfogású. Aránylag keveset szerepelt nyilvánosság előtt. A betanult számokat a szakszervezet nyilvános estéin mutatta be csupán. Rohoska Géza, majd 1915-től Brózik Károly kántortanító lett a dalárda karnagya. A karnagy vallásos szemlélete kissé rányomta bélyegét a dalárda működésére is. Az alapító tagok visszaemlékezése ma már bírálattal telítettek, amikor arról szólnak, hogy kezdetben a templomban is énekeltek. Ennek egyedüli pozitívuma az volt, hogy gyakorolták az éneklést.

A dalárda egy éves működése után vezetői /122/ kidolgozták a dalkar alapszabályzatát amelyet a Belügyminisztérium jóváhagyott. /123/ Így tehát a dalárda 1914-től alapszabály szerint működött.

Ez az alapszabály határozta meg a dalkör címét: "Szarvasi építőipari munkások Világosság Dalköre" /későbbiekben Világosság Dalkör/.

A dalkör célját az alapszabály a következőkben fogalmazza meg. "A Szarvason működő építőipari munkásoknak egy dalkörre való foglalása, az erkölcs nemesítése, a zeneirodalom fejlesztése, a dalkör művelésére dalünnepélyek és hangversenyek rendezése..." /124/

A cél megjelölése nem tartalmaz semmi munkásmozgalmi, forradalmi jelleget. Ez érthető is, hiszen más, forradalmibb célzattal nem engedélyezte volna a minisztérium a működését.

Az alapszabály négyféle tagot jelöl meg: rendes, alapító - pártoló - tiszteletbeli. Pontosan meghatározza melyiknek mi a kritériuma. ~~Összefoglalásban~~ idézzük az alapszabályt:

A tagok kötelelességeit helyesen állapítja meg az alapszabály amikor leszögezi, hogy havi tagdíjat /40 fillér/ kell fizetni és a "dalkör alapszabályait szigorúan be kell tartani" Van tehát, ami konkrétan köti a dalkörhöz, ez az alapvető kötelezettség, annál is inkább annak látszik, mert a VI. pont ezt írja elő "Ha a tag hat heti illetékkal hátralékban van és folyósítás esetén is vonatkozik kötelezettségének eleget tenni a tagok sorából töröltetik."

Az alapszabály további része egyéb szervezési kérdésekkel foglalkozik. Az alapszabály elfogadása után, a visszaemlékezések alapján megállapítható, hogy rendkívül szigorúan ragaszkodott a vezetőség az alapszabály pontjaihoz.

Az alapszabály elfogadásának évében zászlójavató ünnepséget rendeztek. /125/ Így mostmár alapszabállyal és zászlóval rendelkezett az egy éves dalkör. Mint többen és többen kértek felvételüket, s a háború éveiben kezdte megismerni Szarvas közönsége.

1915-ben Brózik Károly kántortanító veszi át a karnagyságot. Kezdetben elég jól működött, hallatta hangját a dalkör, de a háború végefelé elnémultak akkordjai. 1918. novemberében alakult újjá, hogy még erősebben hallassa hangját a Tanácsköztársaság alatt.

Ennek a dalkörnek megalkulásával Szarvasnak két dalárdája lett. A férfi dalkar, a polgári irányzat képviselője, míg kezdetben a Világosság dalkör is, amely majd csak a Horthy korszak ide-

idején válik a szocialista, kommunista eszmék terjesztőjévé. A Világosság dalkarban fellelhető polgári hatás, elsősorban a karnagy és a vezetőség egyes tagjainak polgári beállítása miatt van meg.

Művészi színvonala aránylag igen alacsony, az előzőekben tárgyalt színvonalon mozognak előadásai. Ennek oka elsősorban az, hogy még a szervezés stádiumában van a dalkör, s kialakult, határozott programja még nincs, így az előadások tartalmi és művészeti színvonala is elég alacsony. Ez majd csak egy évtized után változott meg, akkor amikor a dalkör csúcspontját érte el.

A z o k t ó b e r i p o l g á r i d e m o k r a t i k u s
f o r r a d a l o m é s a T a n á c s k ö z t á r s a s á g
g y ő z e l m e S z a r v a s o n .

A z o k t ó b e r i p o l g á r i d e m o k r a t i k u s
f o r r a d a l o m g y ő z e l m e .

Az első világháború okozta nélkülözés, szenvedés forradalmasította a magyar munkásságot. A szakszervezeti mozgalom növekedett, a tagság létszáma egy év alatt 55.000-ról 225 ezerre nőtt. Az 1917. évi február orosz polgári demokratikus forradalom, majd az 1917. évi Nagy Októberi Szocialista Forradalom tovább fokozta, érlelte a forradalmi hangulatot. 1917 végén, 1918 elején Magyarországon rokonszenv gyűlések zajlottak le, sztrájkmozgalmak bontakoztak ki. A Monarchia népeinek megindult a felszabadító mozgalma. Magyarországon 1918. október 25-én alakult meg a Magyar Nemzeti Tanács, Károlyi Mihály gróf vezetésével. Ennek lett volna feladata hogy a forradalmi mozgalom élére álljon és vezesse azt végző győzelemig. A Nemzeti Tanács, amely három párt koalíciójára épült, nem volt alkalmas e feladat megoldására. Célja a burzsoázia uralmának biztosítása.

Az eseményeket azonban már nem lehetett megállítani. 1918. október 31-én Budapesten is győzött a forradalom.

A polgári demokratikus forradalom híre csakhamar eljutott Szarvasra is. Már november 1-én a Magyar Nemzeti Tanács táviratilag intézkedett, hogy Szarvason is alakuljon meg a "Nemzeti Tanács és vegye át a hatalmat. A község előljárósága még aznap megtette az intézkedéseket és este plakátok jelentek meg Szarvas épületein amelyek felső részén a Magyar Nemzeti Tanács távirati szövege volt, alul pedig egy felhívás Szarvas polgáraihoz. /1/

Meg is alakult a szarvasi Nemzeti Tanács dr. Tóth Pál községi orvos elnöke alatt. Néhány napon belül a sajtó, a különféle állami és társadalmi szervezetek jelentették be csatlakozásukat a szarvasi Nemzeti Tanácshoz.

A tanács munkáját értékelve meg kell állapítanunk, hogy abban kezdettől a jobboldali elemek voltak túlsúlyban, akiknek célja "minden szarvasi polgár-személy- és vagyónbiztonságát megvédeni" vagyis a magántulajdon, a burzsoa rend védelme az elsődleges. A cselekvési egység hiánya szintén kezdettől fog tapasztalható, valamint a vezetés határozatlansága.

Ténykedését a rend helyreállítása és a helyi gazdasági élet konszolidációja töltötte be. Igen tevékenyen jelentkezett Szarvason a földmunkások, agrárproletárok földosztó mozgalma. Nem elégítette ki ezeket a tömegeket a Buza Barna- féle földreform tervezett, ők "minden ellenszolgáltatás nélkül" akarták a földet elvenni.

1918. november 24-én megalakult a K.M.P. A szarvasi kommunisták csoportja táviratilag jelentette be csatlakozását./2/

Mind az országban, mind Szarvason még sok problémával kellett megküzdeni a kommunistáknak, amíg valóban a dolgozó nép vette kezébe a hatalmat. 1919. január 17-én véres zavargások játszódtak le Szarvason. /3/ Ezeket a jobboldali elemek szervezték azzal a céllal, hogy a népet az igazi forradalomtól elréimitsék. A sajtó, különösen Kisgazdapárti Sz.H., uszított a kommunisták ellen. Ennek a jobbratulódásnak lett áldozata a szarvasi Nemzeti Tanács, amely február 17-én lemondott, s az új Nemzeti Tanács dr.Salacz ügyvéd vezetésével alakult meg. Összetételével /60 tagból 48 szoc. dem, 12. egyéb/ mutatta az antidemokratikus jobbratulódást, Azok az intézkedések, amelyeket az a tanács tárgyalt szintén alátámasztják az előbb mondottakat. /4/

Nem volt tehát véletlen hanem szükségszerű, hogy a szarvasi Nemzeti Tanács sem tudott megbirkózni a felmerülő problémákkal és március 20-án megbukott.

S z a r v a s   a   T a n á c s k ö z t á r s a s á g   i d e j e a l a t t .

Magyarországon 1919. március 21-én győzött a proletár forradalom, ki-kiáltották a Tanácsköztársaságot. Megalakult a Forradalmi Kormányzó Tanács a munkásosztály hatalmának letéteményese.

Szarvasra március 21-én távirat érkezett a Forradalmi Kormányzó Tanácstól, amelyben a rend és biztonság megtartására hívta fel a figyelmet. Klucsjár Mihály vezetésével a megyei pártbizottságra mentek "direktivákért" visszaérkezve összehívták a Munkás Tanácsot, s az események élére a volt orosz hadifogoly, a kommunista Klucsjár Mihály állott. /5/

Szarvas lakossága örömmel üdvözölte a Tanácsköztársaságot. A polgári történész Neuman Jenő ezt művében így fogalmazza meg, ~~xxxxxxxxxx~~ /6/

Klucsjár Mihály személyben valóban a munkások képviselője került a község élére. Város parancsnok volt, ahová a párt tette.

A község vezetését három tagu direktóriumra bízta, melynek elnöke Ambrus Mátyás, tagjai Surányi Géza és Medvegy János lettek, mindhárman munkások, Klucsjár közvetlen harcos-társa. A direktórium intézkedéseit a központi rendelkezéseknek megfelelően hajtotta végre. Intézkedéseit csak felsoroljuk minden különösebb elemzés nélkül, nem feladta ez ennek a dolgozatnak. Leváltotta a régi tisztviselőket, - eltörölte a címeket - a csendőrséget, rendőrséget lefegyverezte - forradalmi törvényt hozott létre, - előkészítette a választásokat.

Április 7-én tartották meg "a városi földmunkás - és katona tanács" tagjainak megválasztását. Valamennyi jelöltet megválasztottak. A választási győzelmet nagy lelkesedéssel ünnepelték Szarvason. /7/

Az április 8-én megalakult városi tanács egymás után hozta létre a különböző bizottságokat, hogy a munkát decentralizálva folytassák a dolgozók érdekében. A Gyulán székelő megyei direktórium utasításait betartotta, s az országos, illetve megyei problémákat megoldó rendeleteket Szarvason is maradéktalanul végrehajtották.

Mint 1848-49-ben, most is, amikor a proletár haza veszélybe került a szarvasiak önként jelentkeztek a Vörös Hadseregbe. A Népakat c. lap felhívással fordult a lakossághoz. /8/ A felhívásnak meg lett az eredménye a szarvasiak közül kb. 2500-an vettek részt a harcokban. A VI. vadászezred és a 46-os gyalogezred II. zászlóalja nagyobb részt szarvasiakból állott.

Az országosan jelentkező problémák, a jobboldali szociáldemokrata munkásárú^{la} tevékenysége Szarvason is érezte hatását. /9/ Sulyosbított a helyzetet Szarvason az, hogy a román csapatok előrenyomulása mind közelebből érintette a községet. Április 25-én a megyei direktórium, majd a csabai városi direktórium is Szarvasra jött. A félelem jogos volt "április 26-án este a román hadsereg közeledésének hírére a direktórium a községet elhagyta, s másnap az elmozdított előljárók visszafoglalták hivatalikat." /10/

Ezzel Szarvason a proletárdiktatura ideje véget ért.

Április 28-án a román burzsoa csapatok megszállták Szarvasot, és 1920. március 2-ig tartották megszállva. Ez az időszak még nagyobb nyomort pusztulást hozott a lakosságra. Megkezdődtek a rekvirálások, beszolgáltatások amelyek tovább sulytották a lakosságot. A lakosság azonban még továbbra is bízott a győzelemben annál is inkább, mert július 24-én Szarvas közelében

a Körös mentén zajlott le az a csata, amely a román csapatok viaszszorítását célozta. A bizalom szertefoszlott hisz aug. 1-én megbukott a Tanácsköztársaság. Szarvas járás területén katonai közigazgatás továbbra is érvényben maradt. Szávits állomásparancsnok arra figyelmeztetett "amennyiben a legkisebb bolsevizstikus mozgalmat észleli azt véresen folytsa el, minden lázító, vagy alattomban bujkáló agitátort, amint ténykedése beigazolást nyert, azonnal a helyszínen felkoncoltat"./11./ Ez a figyelmeztetés előjele volt annak a megtorló kampánynak, amely várt a kommunistákra az ellenforradalmi terror alatt.

K u l t u r á l i s   é l e t   a   p o l g á r i   d e m o k -
r a t i k u s   f o r r a d a l o m   é s   a   T a n á c s k ö z -
t á r s a s á g   i d e j é n .

A polgári demokratikus forradalom idején a kultúra a forradalmat szolgálja és mintegy előkészítője lett a proletár forradalomnak. Egymás után jelennek meg olyan cikkek amelyek kifejezetten a proletár forradalom előkészítői, hiszen bennük olyan kérdésekkel foglalkoznak amelyek a proletár diktatura idején központi helyet foglaltak el a társadalmi és politikai életben. A meglévő újságok a Sz.K., Sz.H. valamint annak folytatásaként megjelent Népakarat c. újság rendszeresen megjelent, és a politikai hangulat irányítói lettek.

A Sz.V. c. lap 1919. január 12-i számában jelent meg az egyik cikk, amely "A jelenkor irányító eszméi" címmel utat követel "a szociális és legdemokratikusabb fejlődésnek". A cikk írója /szociáldemokrata párti/ hitet tesz a nők politikai jogai mellett. Különösen a kultúra, a gyermek nevelés szempontjából döntő a nők tudásának fejlesztése /12/ politikai jogainak megadása. Óriási tévedésnek tartja a nők jogfosztottságát és műveletlenségét.

Az említett újságokban olyan cikkek is megjelentek amelyek keményen bírálják a kort, hogy a kultúra érdekében nem sokat tesz. "A kultúra mérhetetlen károkat szenvedett eddig ama brutális, barbár cinizmus miatt, elnézte, hogy az egyenlőlenül elosztó anyagi jólét miatt gazdasági és szellemi haladás legmagasabb gátja a nyomorúság, az alkotó, vezető szerepre hivatott lángelmék egész légióját mint lökte vissza az, egzisztenciális megsemmisülésben. Hány becsületes törekvés, hány mintaszorgalmu iparkodás marad sikertelen, mivel tehetségtelen léhűtők anyagi bősége, születési és rangbeli előnye leszorította

az egymagában küzdő szegényt az érvényesülés utjáról! /13/

Az iskoláztatás helyzetét elemezve megállapítja a cikk, hogy a magas tandíjak zárják el az utat a nép fiai előtt és így a szegény napszámos gyermeke nem részesülhet oktatásban. /14/

Követeli a cikk író ennek megszüntetését és egy új világ eljövételét, amely megvalósítja, hogy valóban azok érvényesüljenek az eszme barikádjain "akiket komoly munkaszeretet, komoly tehetség, komoly tudás tesz hivatottakká azzal, hogy a haladás útját egyengedjék, s az általános emberi boldogulást lehetővé tegyék". /15/

Ugyanezt a bíráló hangot üti meg az a cikk amely Krečsmárik Endre Szarvasi Tanítóképezdei tanár tollából jelent meg az Uránia című fővárosi Természettudományi folyóiratban. Krečsmárik meggyőzően bizonyítja cikkében, hogy a nép műveletlenségének hátramaradottságáért soha sem a nép, hanem a vezetésre hivatott osztályok és személyek felelősek. /16/

Krečsmárik szerint népünk kedvezőtlen műveltségi viszonyai a "vezető elem egyoldalú műveltsége századokon át holt tőke gyanánt hevertette a magyar lélek különleges jellegű, őskultur erőit". Hazai lapok inkább a külföldi tudósokat propagálják, mint a hazaiakat. Ő is utal az anyagi problémára "Sok nagy tehetséget a szegénység és protekcióhiány lökte félre az érvényesülés útjáról" bizik a "változó idők egészséges szellemet" árasztanak ilyen tekintetben is. /17/

Tudatosan idéztük Krečsmárik Endre bíráló megjegyzéseit. Ugyanis ő, Benka Gyula mellett, Szarvas kulturális életének másik irányító személyisége. Kulturpolitikai ténykedését, éppen baloldali világnézete miatt csak a Tanácsköztársaság idején fejthette ki szabadon. Ideológiai kérdésekben messzebb jutott el, a lényegében vallás-erkölcsi alapon álló Benka Gyulánál. Ennek igazolására egy mondatát idézzük "A szociális szellemű tanítóképzés" c. értekezéséből amely 1910-ben jelent meg: "A szociális forrongásokat elítélni nem lehet, mert hiszen ahogy az anyagi világban örökös változás, átalakulás tapasztalható úgy a társadalmi élet stagnálása sem volt egészséges jelenség. Ez eddig a Marxista dialektika megállapításával azonos, a további mondat már nem Marxista hisz revolúciós elmélet helyett az evolúciós elvet hirdeti: "...fokozatos fejlődés elve újabb és újabb átalakulásokat kíván..." /18/

Több értekezését /ideológiai, természettudományos, biológiai, majd az igen jelentős archeológiai/ ilyen szellemben írta,

s ezek után nem meglepő, hogy 1917. szeptember 25-én az egyházi hatóság felfüggesztette állásától és fegyelmi vizsgálatot indított ellene. Nem mentették fel bár az utolsó felmentést kérő levelében már nem is katedrát kért, hanem "a legtisztább és legfenségesebb világban, a tudás világában való szabad mozgást..." /19/

Éppen ezt akarták az iskola fenntartók megszüntetni, s Krecsmárik ~~Kérését~~ elutasították. /20/ Így tehát Krecsmárikot, mint állástalan pedagógust érte 1919. március 21-e. Örömmel üdvözölte a polgári demokratikus és proletár forradalmat egyaránt. A szarvasi direktórium munkában tevékenyen részt vett, s április 7-én a "városi földmunkás-és katona tanács" tagjává választották.

Szervezte a szarvasi pedagógusok szocialista szakszervezetét. A művelődés-és oktatás ügynek, a kulturának nem volt olyan területe, amelyen Krecsmárik ne dolgozott volna. Agilitására vall hogy pld. "mint a direktóriumnak tanügyi tagja, magára vállalta a május 1-i vörös ünnepély rendezését". /21./ Ténykedései, pályáza meggyőzően bizonyítja, hogy szívvvel, lélekkel szolgált a nép ügyét. A proletár diktatura ideológiai és politikai koncepcióját magáénak vallotta teljes egészében. Nem volt véletlen, hogy az előbb említett jegyzőkönyvben Krecsmárik mint "fő kommunista" szerepelt. A Tanácsköztársaság bukása után "kommunista és bolsevik szereplése" miatt elítélték, s csak több évi huzavona után kap állást a gyomai, majd a szegedi polgári iskolában, de tanítóképzőben soha.

1930-ban halt meg 51 éves korában. Az Egyenlőség c. lap figyelemre méltó nekrológban búcsuzott tőle "e rövid gyászhir mögött egy nagy ember szomorú tragédiája, egy sorsüldözött nemes lélek kín szenvedése húzódik meg". /22/

Krecsmárik nevéhez fűződik a Szabad Lyceum megszervezése és intenzív működtetése. Hogy ennek milyen jelentősége volt, közvetlen a Tanácsköztársaság előtt, a szocialista kultúra elterjesztésében rávilágít az a cikk amely a Sz.V. c. lapban jelent meg "a szarvasi szocialisták a kulturáért címmel". /23/ A Szabad Lyceumi előadások közönsége rendkívül heterogén. /24/ Ez a közönség meglelégedéssel konstataulta, hogy ezek a "szórakoztatva oktató előadások" valóban szolgálták a népművelést minél intenzívebbé tételét.

A Szabad Lyceum előadásai igen látogatottak voltak. /25/

Krecsmárik a Szabad Lyceum keretén belül a "munkásgimnázium" gondolatát is felvetette. Ennek megvalósulására azonban nem került sor.

A politikai események gyors léptekkel haladtak a kor problémáinak megoldása, a proletár diktatura felé. Szarvas politikai élete is egyre mozgalmasabb, ez magával ragadja a szellemi élet mozgalmasságát is. Az új kulturszellem helyet, jogot követelt magának. Szarvas kulturális életében igen sokrétű tevékenységet találunk. Az újságok elméleti cikkei mellett láttuk Krecsmárik Endre kulturpolitikai ténykedését, a Szabad Lyceumi előadások a gyakorlatban igyekeztek megvalósítani a népművelést. Ezek mellett más területen is vannak kulturmegmozdulások. A farsang idején tánccal egybekötött műsoros esték szinte napirenden vannak, mintha nem is törődne a nép a politikai eseményekkel.

A szociáldemokrata párt kulturális tevékenységének volt köszönhető, hogy a magyar történelem kiemelkedő eseményeinek méltó megünneplését magára vállalta.

A Tanácsköztársaság kikiáltása után Szarvas kulturális élete továbbra is a mozgalmasság és sokrétűség jelét mutatta.

A Tanácsköztársaság megteremtette a proletárdiktaturát. A munkásosztály vette kezébe a hatalmat. Az új társadalmi viszonyoknak megfelelően új kultúrát kellett kialakítani. Azt a kultúrát amely "gyökerestül kiirtja a régi ideológiát annak minden gőkevényét". /27/ A forradalmi kormányzó tanács ennek a célnak megvalósítása érdekében adja ki XXIV.sz. rendeletét, melyszerint az oktatás ügyét állami feladatnak tekintették és a munkásság művelődésének emelésére mindennél nagyobb gondot fordítottak.

Az iskolák anyagi támogatása az új tantervek és módszertani utmutatások megjelenése a fenti cél gyakorlati megvalósítását tükrözték. Az új tantervek sok reformot tartalmaztak, készítői felismerték mi az ami hiányzik a magyar közoktatásból. A politechnikai képzés az első helyen szerepelt, azt a célt tűzték ki, hogy minden gyermeket testi és szellemi munkára egyaránt kell nevelni.

Szarvason 1919. április 16-án választották meg a szarvasi tanács Művelődésügyi osztályát. Elnöke Pataki János tanító lett, jegyzője Krecsmárik Endre tanár. Ennek az osztálynak, ahogy a megalakulását közlő hír kommentálja "iskolai ügyekben ellenőrző szerepet tölt be". /28/

Az általános műveltség emelése érdekében ismeretterjesztő előadásokat rendezett a Közoktatásügyi Néphiztosság, szaktan-folyamokat indított be, irodalmi- és zenei matinékat rendezett. A zenei élet irányításába Bartók és Kodály is tevékenyen bekapcsolódott, hangsúlyozva "a művészet is épügy, mint a tudomány, nem egyes kiváltságosoké, hanem mindenkié." /29/ Világosan látták és hirdették a nagy célt "nem elég a nagy tömegek számára is hozzáférhetővé tenni a színházakat, képtárakat, muzeumokat és hangversenytermeket, hanem feltétlenül szükséges, hogy megteremtjük, felépítsük azt az alapot, amely a népet az igazi művészet megértésére és élvezetére fogékonnyá, képessé teszi!" /30/

A Tanácsköztársaság idejéből rendszeresen vannak hireink a színház életéről is, ezek a hírek azt bizonyítják, hogy a község színházi élete rendkívül mozgalmas. A proletárdiktatura szarvasi vezetői felismerték a színház népnevelő kulturális hatását, s már április elején a munkás-katona-és földműves tanács a színügyi bizottságot újból megválasztotta. /31/ A vezetőség névsorát közelebbről vizsgálva meg kell állapítanunk, hogy a színügyi bizottságban Szarvas politikai életének vezetői vannak döntő többségben, ez biztosíték volt arra, hogy a színház ügyek valóban a szocialista kultúra igényeinek megfelelően alakuljanak.

Az előadások ismét idényjellegüknek megfelelően május, június s július hónapokra estek. Ezek is követik az idők változását. Hiszen a műsor összeállítás az előadott darabok tartalma igyekszik azt a célt szolgálni, hogy a proletáriátus osztályöntudatát, kulturális színvonalát minél magasabbra emelje. /32/ Megívolt tehát minden előkészület arra, hogy "az új közönség" új, forradalmi darabokat lásson. Sajnos mindezt megakadályozta a román csapatok bevonulása április 28-án.

Szarvas dolgozó népe készült május 1-ének "nagyarányu és gyönyörű megünnaplására" hisz "ez lesz az első eset, mikor a munkásság végre igazán megülheti egyetlen, de igazi és őszinte ünnepét.

Mint láttuk Krecsmárik Endre vállalta el ennek előkészítését, megszervezését. Itt is a román csapatok megjelenése következtében szerte foszlott minden remény, minden előkészület szervezés hiáhhaváló volt.

Minden szép tervet, minden szép és lelkes előkészületet a román csapatok megjelenése megakadályozott abban, hogy kibontakozzék. Minden esetre az a néhány hét, amely Szarvason a proletár diktatúrát jelentette igen szép kulturmunkával dicsekedhet. S ha részben csak, de teljesítette a szocialista kultúra feladatát. Ennek a kulturpolitikának volt köszönhető, hogy a magyar fasizmus semmilyen módszerrel nem tudta a magyar proletárdiktatura emlékét a dolgozó nép szivéből emlékezetéből kiirtani a magyar nép a Horthy korszakban elsősorban erre a kulturpolitikára támaszkodva vivta "kulturforrdalmát" a hivatalos kulturpolitika ellen.

Kulturális élet alakulása a Horthy
korszak idején /1920-1944/

A konszolidáció és válság évei
Szarvason /1920-1933/

1919 augusztus 1-én a Tanácsköztársaság megbukott. Bukását az ellenséges tulerő, valamint belső problémák okozták. A megalakult "szakszervezeti" kormány 6 nap alatt a Tanácsköztársaság szinte valamennyi fontosabb intézkedését megsemmisítette. Már ekkor megindult az a megtorlás, a kommunisták és hazafiak ellen, amely a különítményes tisztek ténykedése következtében a haladó európai közvélemény tiltakozását kiváltotta. Horthy kormányzóvá választása, Bethlen miniszterelnöksége az ellenforradalmi rendszer konszolidációját jelentette gazdasági, politikai tekintetben. A konszolidáció nem volt eléggé megalapozott ahhoz, hogy a gazdasági világválság következményeit kibírja. A válság megbuktatta Bethlen István kormányát, az őt követő kormányok megkezdték az ország fasizálódását.

Az országos események szinte lépésről-lépésre követhetők a vidéki városokban is. Szarvason a Horthy rendszer uralomra jutását a gazdasági nyomor, a munkanélküliség, az infláció, a megtorlás követte. Már 1921-ben nyomor akciót kezdeményeztek a nagy munkanélküliség miatt, s ezt még 1922-ben is fenntartották. A községi előljáróság 22 q búzával járult hozzá a nyomor enyhítéséhez. /1/

Az árak állandó emelkedése, a munkanélküliség további fokozódása a helyzet romlását idézte elő. Az infláció következtében a helybeli pedagógusok is nyomorult helyzetbe kerültek. 1924-ben az előljáróság az állandó követeléseknek engedve a községi ovónőknek és tanítóknak "egyszeri" drágasági segélyt szavazott meg. Már ezt a segélyt is, valamint a későbbi segély kiutalásokat az teszi lehetővé, hogy a Bethlen Kormány 1924-ben az ország pénzügyeit, a Népszövetségen keresztül, kölcsön felvételével ideiglenesen stabilizálta. Sajnos, hogy a felvett kölcsön nagyrészt nem a nép megsegítésére fordították, hanem az uralkodó osztály saját érdekeinek megfelelően használta fel. Ennek lett következménye, hogy a stabilizáció éveiben is a nyomor, a munkanélküliség továbbra is megmaradt, hogy aztán a válság idején fokozottabb mértékben jelentkezzen, néha már forradalmi megmozdulásokban. /2/

A válság évei alatt a község költségvetése állandóan passzív. Sem az újjonnan megszervezett községi adóhivatal, sem "a kényszerparancsolta megtakarítások" nem képesek ezen a problémán segíteni. /3/ 1931-re a szarvasi munkanélküliség is a tetőpontra hágott, a képviselő testületi közgyűlésen már szinte vészkiáltás hangzott el a kormányhoz: "A kormány most végeztesse munkát, amikor a munkaerő aránylag olcsó, és legfőképpen segíteni az érdekeltség körzetében lévő nagyarányú munkanélküliségen" kell. /4/ A kormány ezzel nem sokat törődött. A buzasegély, a nagyobb mennyiségű külföldi kukorica behozatala sem segített a dolgozók nyomorán. Ez az állapot készítette az ország lakosságát arra, hogy vándorbotot vegyen a kezébe és vagy az ország más vidékein, vagy külföldön keressen megélhetést. Ez a "vándormozgalom" Szarvast is érintette, ezt mi sem mutatja jobban, mint a népesség számának stagnálása. /5/

A nyomor, az inség akciók a 30-as évek második felében is megtalálhatók Szarvas háboru előtti történetében.

Az ellenforradalmi rendszer földreformja nem elégítette ki a parasztság földigényét, nem enyhítette annak nyomorát. A kormány 1920. évi XXXIV.Tc. értelmében Szarvason 219 kh föld és 194 házhely került kiosztásra magas megváltási ár mellett. Ekkor 98 újabb ~~földbirtok~~ törpebirtokos keletkezett. /6/ Ez a helyzet tovább súlyosbította a törpebirtok amugy is nehéz helyzetét. A válság idejére igen sokan igyekeztek "megszabadulni" a földtől, illetve kértek fizetési halasztást. Ez az adat is jól alátámasztja Bethlen egyik életrajz írójának azt a cinikus megjegyzését, amelyet a földreform rendeletről mondott, s amely a magyar uralkodó osztály álláspontját a legmesszebbmenőig tükrözte: "Ha egyebért nem is, meg-kellett csinálni azért, hogy a földosztó agrárszocializmus utópiájából a magyar paraszt örökre kiábránduljon". /7/ A nyomor, a nélkülözés valóban gondolkodóvá tette a magyar parasztot, hogy ragaszkodjon e földjéhez, akarjon e földet. Ezt a kétélyt a felszabadulás utáni földosztás oszlatta szét, amely valóban a magyar paraszt földéhségét elégítette ki, s valóban a föld urává tette amely megélhetését biztosítja.

A megtorlás nem kerülte el Szarvas lakosságát sem. A megtorlások a román megszállás első napjaiban megkezdődtek azokkal a személyekkel szemben, akik valamilyen formában a Tanácsköztársaság alatt közszerepet vállaltak. A megyei tanfelügyelőség eljárást indított azon haladó szellemű tanítók, tanárok ellen, akik a proletár diktatura alatt vezető szerepet vállaltak. /8/

A pedagógusok megfélemlítése és elhurcolása után sókerült a társadalom többi rétegére is, Eljárást indítottak a volt szarvasi direktórium tagjai ellen is. Állandó zaklatásnak és üldözésnek voltak kitéve a forradalmi tanács tagjai, mindazok a tisztviselők, akik a proletár diktatura 36 napja alatt Szarvason valamilyen szolgálatot teljesítettek.

A képviselő testületi ülések jegyzőkönyvei arról tanuskodnak, hogy ezeken az üléseken az uralkodó osztálynak nem volt más célja a közigazgatás tekintetében, mint a "jogfolytonosság" biztosítása, a fegyveres hatalom tekintetében "a helybeli államrendőri kirendeltség" megszervezése, valamint azoknak a szervezeteknek a megalakítása és anyagi támogatása, amelyek a fasiszta rendszer támogatását voltak hivatottak elvégezni. Ezen egy-letek anyagi megsejgítése világosan mutatta, hogy Szarvas község képviselő testülete mennyire támogatja az uralkodó osztály érdekeit. /9/

A nép nyomorát néhány mázsa búzával, egy-két inségakcióval igyekezett "enyhíteni" nem sok sikerrel a község. Az uralkodó osztály politikáját támogató szervezet anyagilag segítette a községi képviselő testület, de a népgazdaság szempontjából hasznos társulásokat nem támogatta. /10/

A község társadalmi, politikai viszonyai a már jelzett gazdasági problémák határozták meg. A politikai élet irányítóit a fasiszta rendszer kiszolgáló szervezete és azok vezetői lesznek. Gomba módra alakultak ezek a szervezetek, amelyek a község fasizálódását szorgalmazták. A község előljáróinak "nemzeti öntudata" a válságot közvetlen megelőző, valamint a válság éveiben különösen magasra emelkedett. /11/

A község polgári politikai pártjai a soraikban uralkodó állapotok miatt nem voltak képesek a község politikai életét a helyes irányba terelni. E pártok szervezettlenek, nincs megfelelő tömegbázisuk, amelyre támaszkodva irányítani tudták volna a község életét. Helyesen állapítja meg a Szarvasi Közlönyben az újságíró ezekről a pártokról a következőket: "Nincs programjuk, nincs irányuk, nincs céljuk. Az a hazafiság, az a robbanásig feszülő negyvennyolcas szellem, mely a béke idők függetlenségi pártjának szarvasi polgáraiban olyan lobogó lánggal égett, a megváltozott viszonyokkal nem tudott lépést tartani." /12/

A Nemzeti Egység Pártja, amely ekkor a legnagyobb párt volt a községben, kifejezetten az uralkodó osztály szellemének megfelelően alakította tagjainak világnézetét. Világnézeti alapelveire jól világít rá egyik vezetőjének az a kijelentése, amelyet Gömbös halálát követő gyászülésein tett: "Szilaj csikó módjára tört ki lelkéből az ősz turáni dac, a magyar büszkeség, a magyar nép felsőbbrendűségének érzete". /13/ Mi ez ha nem a faj elmélet magyar változata?

A konszolidáció és a válság idején a község hangulatának egyik irányítója Dr. Tóth Pál országgyűlési képviselő volt, aki több pozitív megnyilvánulása mellett a község politikai hangulatának mintegy alaphangját fogalmazta meg a Szarvasi Polgári Körben mondott beszédében: "Ha újra nagy lesz Magyarország, ha területben visszakapjuk hazánkat régi határainkig, sőt azon túl is /!/ akkor jöhet a magyar kormányzó utódja, a magyar király és addig adjon erőt a magyarok istene, ha kormányzónak, hogy oda elvezettesse a magyarság göröngyös útját". /14/

Ezek a sorok már 1927-ben megfogalmazták a kormányzó célját: magyar király akar lenni ! Ismeretes, hogy Horthy mennyit harcolt ezért, hogy a Horthy dinasztiaát megalakítsa. E beszéd után nem volt véletlen, hogy néhány nap múlva a Társadalmi Egyesületek Szövetsége /TESZ/ irredenta előadás sorozatot kezdett el Szarvason. Ha mélyebben vizsgáljuk meg ezt a kérdést tulajdonképpen ekkor még csak a király kérdés /a szabad királyválasztók és legitimisták ellentétei/ elodázásából van szó.

Ez és az ilyen hivatalos politikai irányvonalnak lett eredménye az, hogy a község kulturális életének alakulása a fennálló politikai viszonyokat lesz hivatott segíteni. A hivatalos műsorok, a színházi előadások ezt tükrözik. A polgári befolyás alatt álló Férfi Dalkar műsorszámait is sok esetben ezt mutatják.

Hogy a politikai és kulturális élet teljes mértékben nem vált a fasiszta rendszer a fasiszta ideológia kiszolgálójává az annak köszönhető, hogy a község kommunisztái, haladó szellemű egyénei, ha illegálisan is, de fenn tartották a proletár diktatura emlékét és a szocdem befolyás alatt álló Világosság Dalkörön keresztül némi izelítőt adtak a szocialista kultúrából.

A község munkásmozgalmát vizsgálva meg kell állapítani, hogy Szarvason a Horthy korszak idején nem fejlődött ki számottevő ipar így kevés volt az ipari munkásság is. Annál több volt az agrárproletár, a szegény paraszt, ezek harcai jelezték a munkásmozgalom fejlődését. /15/

A kommunista párt helyi szervezete illegalitásban volt. A konszolidáció éveiben a község politikai életére nincs döntő befolyással. A Szociáldemokrata Párton belül a jobboldal befolyása érvényesült. A helyzet a válság időszakában változott meg, amikor a kommunista párt a szociáldemokrata párt baloldalán keresztül igyekezett hatását érvényesíteni különféle módon. /16/ Ez biztosítja annak a lehetőségét, hogy a Világosság Dalkör betöltse munkásmozgalmi feladatát egyrészt, másrészt pedig, hogy a válság utáni években a kommunista mozgalom fejlődni tudjon. /17/

A község gazdasági és politikai életének ilyen alakulása lett az alapja annak, hogy Szarvas kulturális életében két, egymástól élesen elkülönülő vonalat tudjunk megkülönböztetni. /18/

Művelődés és kultúra.

A Horthy rendszer ideológiáját a "szegedi gondolat" alapozta meg, amely az antiszocializmus és antiliberalizmus jegyében fogant. Ennek a gondolatban döntő jegyei a munkásmozgalom terrorista üldözése, a demokratikus intézmények tagadása, nyílt militarizmus, szélsőséges sovinizmus és antiszemitizmus. Ezt segítette "tudományosan" megmagyarázni a kibontakozó szellemtörténeti irányzat, amely Szekfű Gyula 1920-ban megjelent Három nemzedék c. munkájával vette kezdetét. A magyar történelem utolsó száz évét értékelve igyekszik bebizonyítani, hogy a liberalizmus és szocializmus idegen a magyar néptől. A magyar kulturfőlény, majd később a magyar faj felsőbbrendűségének hirdetése mind ennek az ideológiának láncszemei, s hogy hatásuk nem maradt el láttuk a község politikai életének tárgyalásakor.

Az ellenforradalmi rendszer ideológiájának kialakításában, terjesztésében, az egyház döntően kivette részét, A katolikus egyház hatalmas vagyonnal rendelkezett. Képviselői közvetlenül szóltak bele a politikai életbe, irányító szerepet játszottak az oktatásban, a kulturális intézményekben. /19/

A kor iskola-politikáját, Klebersberg Kunó, a Bethlen kormány vallás-és közoktatásügyi minisztere fogalmazta meg. Ennek célja az volt, hogy feleltesse a magyar néppel a Tanácsköztársaság dicsőséges 133 napjának emlékét, az osztályellentétekről a néptömegek figyelmét elterelje és a faji és vallás ellentétek felé fordítsa. Klebersberg a "magyar hazafiságot, az ősrégi patriotizmust" olyan irányba akarta terelni mellyel "a magyar faj megerősödését és hazánk feltámadását" segíti elő. Olyan nem-

zeti egységet akart kovácsolni amely a maga "pozitív, aktív és konstruktív" erejével legyőzi a számban majd kisebb "passzív, negatív és destruktív" erőket. /20/

Elgondolásait elsősorban az ifjúságra és az iskolára alapozta. Az iskola harci terület lett: egy új magyarország megteremtését elősegítő hadszíntér. A "magyar gondolat" győzelmét nem a kulturált, tömegektől várja, hanem egy szűk "szellemi elit"-től. A kulturfőlény nacionalista gondolatának megfogalmazása ez. /21/

A középiskolák tömegnevelést szolgáló céljáról ez az iskola politika eleve lemondott. A középiskolák tanterve ennek megfelelően alapozta meg a vallásosságon felépülő nemzetismeretet. Mind az alsó, közép - és felsőfoku oktatás szolgálta ezt az irredenta "fajmagyar", nacionalista - sovinszta teóriát. Sok esetben az iskolán kívüli népművelés is ennek szolgálatában állt.

Amikor az ellenforradalmi rendszer vette át az uralmat Magyarországon, a szarvasi nép gazdag kulturális örökséget mondhatott magáénak. Az elkövetkezendő korszak feladata lett volna hogy ezt továbbfejlessze, s újabb intézményekkel gazdagítsa. S mivé vált ez az örökség. A község társadalmi, politikai be rendezkedése nem tette lehetővé a továbbfejlesztést, hanem stagnálásra kárhoztatta, valamint arra, hogy a rendszer támogatói elméletüknek örökséget, alapot kovácsoljanak belőle.

A konszolidáció és a válság éveiben a község iskola hálózata nem fejlődött. Az 1928-as felmérés szerint a községnek 21 tanterembővítésre volna szüksége. /22/ A régi közép - és alsófoku intézmények továbbműködtek, de sok esetben csökkenő tendenciát mutatott a beiskolázás létszáma. /23/

Az iskolai létszám csökkenő tendenciája azzal a nehéz gazdasági éleettel magyarázható amely sújtotta a magyar népet a Horthy korszak idején. Hiszen nemcsak a község, hanem a magános emberek háztartása is deficitese volt, az emberek legnagyobb gondok között éltek. Miből taníttassák gyermekeiket? Súlyosbította a helyzetet a magas iskolai tandíj is. Erre a problémára utal a Sz.H. egyik cikke, amely arról is, hogy "a képtelenül magas iskolai tandíj valóságos kulturveszedelemmel kezd fenyegetni". /24/ Helyesen világítja meg a cikk író, hogy ez a "kulturveszedelem" lesz továbbra is alapja az analfabétizmusnak. Az analfabétizmus redukálásának akadályát a gazdasági helyzetben látja a Békés vármegye törvényhatósági iskolán kívüli Népművelési Bizottsága is.

A község pedagógusai a legnagyobb nyomorúságban tengődnek. /26/ Jellemző adat e kor pedagógusainak helyzetére az is, amely azt említi, hogy a Községi Gazdasági Továbbképző Iskolában öt állástalan tanár kapott néhány tanítási órát. Bérük az éhbérnél is alacsonyabb. Helyesen mutat rá Sz.H. arra az országos méretű problémára, amely a válság alatt és válság után még inkább fokozódik, a diplomás emberek nagytömegének munkanélkülisége, állástalansága. /26/

A község alsó- és középfoku oktatási intézményei, ugyan-
ugy, mint az ország többi iskolái, a hivatalos tantervek alapján a kor ideológiájának szellemében nevelik az ifjúságot az antiszemitizmusra, demokrácia ellenességre, Trianon revíziójára stb. Az egyház mindenkor elől járt ebben a nevelésben. /27/

A közoktatás elemzése után Szarvas község egyéb kulturális megmozdulásait vizsgáljuk meg, abból a szempontból, hogy az iskolán kívüli népművelés ügyét hogyan szolgálták, illetve a kor, a rendszer támogatását mennyiben segítették, mennyiben tükrözték annak társadalmi, politikai életét. Általánosságban megállapítható, hogy ez a kultúra nem mentes attól a befolyástól, amely a kor szellemét tükrözi. Mind Szarvason, mind pedig a környező községekben előadott darabok /műkedvelő színészek által/ a kor politikai áramlatait támogatták.

Szarvas közvetlen szomszédságában lévő községek kulturális élete a válság előtti években kezdett fejlődni. A huszas évek elején alig van adatunk kulturális megmozdulásokról, viszont annál több a huszas évek végéről, a harmincas évek elejéről. A kulturális intézmények építése, fejlesztése a nehéz gazdasági helyzet miatt vontatottan, nehezen megy. Pld. a kondorosi kultúrház építésének egyik akadálya, hogy a község a nyomor miatt keveset tudott áldozni erre, bár az államsegély kielégítő lenne. /28/ Az említett időszakban mind Kondoroson, Békésszentandrásan, Öcsödön, mind pedig a távolabbi községekben igen sok műkedvelő előadásról adnak hírt az újságok. /29/ Az előadások rendezői a különböző társadalmi szervezetek pld. Kondorosi Törekvés és SC. Stefánia szövetség Kondorosi fiókjá, Kondorosi Ipartestület, Öcsödi Olvasókör, Öcsödi Ipartestület Cipész szakosztálya, Öcsödi Népkör, Öcsödi Ipartestület, Iparos Kör stb. Az itt felsorolt néhány egyesület is jól mutatja, hogy ezen előadások rendezői a községek polgári lakosságát hivatottak kielégíteni, különösen akkor látszik ez még világosabban, ha hozzávesszük, hogy az említett három községben a kultúra aktív terjesztői az iparos

dalárdák műsorai.

Az említett időszakban a szarvasi Világosság Dalkör mellett csak egyetlen adatot találunk munkás kulturmegmozdulásról; 1931-ben az Öcsödi Munkás Dalárda néptünnepélyt rendezett. /30/ Ezek után érthetővé válik a műsorok összeállítása is. Mindhárom közösségben olyan színműveket adtak elő amelyeknek művészi értéke messze mögötte van a Szigligeti, Csiki színművek művészi értékének. /31/ Ezek a művek a lényeges társadalmi- művészeti problémákat teljesen elhanyagolták és a tömegek izlését torzították. E jelentéktelen népszínművek mellett az előadott darabok másik csoportját azok alkották, amelyek tartalmukkal a kor hivatalos ideológiáját hivatottak terjeszteni a nép széles tömegeiben. Herczegh Ferenc és Rákosi Viktor művei naponta vannak a vidéki műkedvelő színapadokon. Az irredentizmust hirdető, Trianon revízióját követelő darabok szintén gyakoriak. /32/ Az ilyen tartalmu darabok mellett csak elvétve találkozunk nagy íróink műveivel. Ez is azt mutatja, hogy a hivatalos közvélemény nem rajongott a magyar irodalom kalasszikusaiért. /33/

A korabeli sajtó arról számol be, hogy ezeken az előadásokon legtöbbször "szépszámu közönség" jelent meg és "vastapsal" jutalmazta a műkedvelő színészek játékát. Ez a "szépszámu közönség" azt mutatja hogy a lakosság igényli a kulturát, s a szervezőket terheli a súlyos felelősség azért, hogy a nép kultúrszomját nivótlan, elsekélyesedő, igen gyakran konzervatív, s néhány esetben reakciós darabokkal tudta csak kielégíteni. A szervezők felelőssége mellett felelősség terheli a korabeli sajtót is, amely az előadott darabokról dicshimnuszokat zeng, bírálni nem akart. A sok előadott gyenge darabról írott elismerő bírálatok mellett csupán egy esetben találkozunk éles bírálattal, amikor a kondorosi műkedvelők az Utolsó bölény c. előadását bírálja. /33/ Az ilyen bírálatok nagyban elősegítették volna a műkedvelői előadások helyes darabmegválasztását, megakadályozták volna azt, hogy azok minden fenntartás nélkül az uralkodó osztály politikáját kiszolgálják. Ha ez megvalósult volna, akkor a színjátszásban rejlő erő valóban a néphelyes irányu művelését szolgálta volna.

Ha Szarvas kulturális életét vizsgáljuk a konszolidáció és a válság éveiben azt kell megállapítanunk, hogy a község előljárósága, képviselő testülete szinte alig foglalkozott ülésein kulturális ügyekkel. Egy-egy évfordulónak a megrendezése, egy-egy emléktábla leleplezése mutatja azt a ténykedést, amelyet

a község vezetői hivatalosan tettek a kultúra érdekében./34/ Az előljáróság a nép erkölcsi és kulturális életével alig foglalkozott. Amikor azé egyetlen mozi támogatásra segílyt kérnek, a község azzal utasította el a kérelmet, hogy "az nem szükséges" mert úgy sem látogatják az emberek. Pedig lett volna mit tenni az előljáróságnak a nép műveltségének felemeléséért. Mi sem mutatja ezt jobban, mint Szarvas 1930. évi hivatalos statisztikája, mely szerint 21.561 lakosból 960 analfabéta. S ez az adat annál szomorubb, hogy ebből az analfabétából 427 a község belterületén lakik./35/ A népszámlálás után négy évnek kellett eltelnie, hogy érdemleges kulturális adatokat találjunk a község hivatalos jegyzőkönyveiben. /36/

A Horthy korszak tárgyalt időszakában gombamódra alakultak és növekedtek a különféle gazdasági, politikai társaságok, társulatok, egyesületek, olvasóköri, amelyek a község kulturális életét tevékenyen befolyásolták. Ezek az egyesülések szinte valamennyien a kor hivatalos politikáját támogatták, ideológiáját árasztották s nem utolsósorban kulturmegmozdulásaikon keresztül. /37/

A munkásoknak két egyesülete volt: Magyarországi Földmunkások Szövetsége Szarvasi Csoportja és a Szarvasi Építőipari Munkások Világosság Dalköre. A haladó hagyományok ápolása, a munkás öntudat és harci szellem ébrentartása és fokozása téren különösen az utóbbi tett sokat a legnehezebb időkben. /munkásságáról részletesen később szólunk/

Amíg Szarvas szomszédos községeiben hivatásos színészetről nem hallunk, addig Szarvason a színi előadások gerincét ez adja a tárgyalt időszakban. A hivatásos színészet mellett községünkben is nagyszámu műkedvelő előadásról tudunk, amelyet a különböző egyesületek szerveztek, finanszíroztak anyagilag./38/

Hivatásos színészetéről a rendszer első éveiben Szarvason alig van adat. A Sz.H. 1924. május 29-i számában van egy rövid hirdetés, hogy a községben Somogyi Kálmán színigazgató vezetésével szintársulat működött. Csak a 20-as évek második felében jelentek meg a színházi hírek mind gyakrabban. Okát abban kell keresnünk elsősorban, hogy a nehéz gazdasági viszonyok nem tették lehetővé a vidéki színházak működését. A konszolidáció ha nem is erős, de mégis biztos alapot ad a vidéki társulatoknak és most már azok is, néha még anyagi gondokkal küzdve, mind gyakrabban hallatnak magukról. Az 1920-as évek végén Szarvason mintegy törzsgárdának számított Kiss Árpád társulata, valamint Alapi Nándor

kamara színháza. E két társulat volt az, amely évenként, mintegy egymást váltva, szerepelt Szarvason. Mellettük a Nemzeti Színház Passió együttese, az Országos Művész-Színház 10 tagu együttese, egy-két művész magán fellépése jelentette a hivatalos színeszetet.

Az előbb említett két hivatalos szintársulat repertoárjában megtalálható az akkori kor divatos színművei mellett elvétve a világ és a magyar drámairodalom nagy alkotásait is. Hangsúlyozzuk, hogy csak elvétve, mert az előadások kömét a kor divatos darabjai adták. Ezek a darabok mind tartalomban, mind mondanivalóban mögötte voltak a klasszikus daraboknak, de rendkívül alkalmasak arra, hogy álhazafias lelkesedésükkel, irredenta mondanivalójukkal /39/ elvonják a néptömegek figyelmét a belső bajokról. Az előadások színészi játéka, a források alapján kísérve, legtöbb esetben kielégítő. A társulatok törzsgárdája mellett volt alkalom, amikor egy-egy neves színész vendégjátéka emelte a művészi előadást. 1928-ban adatunk van arról, hogy Rózsahegyi Kálmán és leánya vendégszerepelt Szarvason /40/ a következő évben a Sz.K. ilyen hirt ad: "Fedák Sári neve telt házat hozott az Antonia és a Pista néni előadásaira... Rajz János nagy sikerrel szerepelt a Cärevecsben". /41/ A korabeli sajtó bírálatai nem kielégítőek, nem reálisak. Hasábokat irtak pld. egy-egy irredenta előadás sikeréről, de alig emlékeztek meg pld. a Ludas Matyiról, vagy a János vitézről. /42/

A közönség elég gyér számmal látogatta ezeket az előadásokat, pedig 1928-ban ilyen hirdetést olvasunk a Sz.K. 1928. jun. 5-i számában: "Az igazgatóság tekintettel a súlyos gazdasági helyzetre hetenként egy féláru előadást fog tartani, hogy a szegényebb sorsu közönségnek módjában legyen az előadásokat látni." Az igazgatóságnak ez a nagyon helyes kezdeményezése valószínű nem érte el célját, mert a Sz.H. 1928. nov. 9-i számában a szintársulat ilyen problémákról panaszkodott: "...a darab a legnagyobb pártfogást érdemelte volna meg... Nem tudjuk hol a hiba kevés-e e az igazi értékek á hitozóit, vagy a pénzhiány okozta, hogy jóformán üres széksorok előtt volt kénytelen játszani a színház..." Valószínűnek látszik, hogy ez a jelenség országos, hiszen a gazdasági világválság első éveiben a vidéki színészek válságáról cikkeztek a napi lapok. Ezekre reflektált Alapi Nándor, a Kamara Színház igazgatója, amikor 1930. szept. 4-én a Sz.K. írott cikkében elismeri ugyan a válság jelentkezését, de "nem annyira kétségbe ejtő a helyzet" "nem olyan veszedelemes" az egész, mint ahogy azt egyesek hiszik. Szerinte

"vidéken csak ott van válság, ahol az igazgató a színáhzat ki-
zárólag üzleti vállalkozásnak tekinti, " "ott ahol az anyagi si-
ker mellett a színészi elhivatottság lelkesítő ereje és az er-
kölcsei siker iránti ~~akció~~ ^{akció} nem hiányzik ott nincs és nem lehet
válságról beszélni!"

Alapi Nándor bizakodó cikke nem a realitás talaján áll. Annak
bevezető mondatát kell idézni "reám nem vonatkozik a vidéki szí-
nészet válságától elterjedt hír". Az ő társulata valóban nem
küzdött válsággal sem ekkor, sem a későbbi években. Néhány vi-
déki társulat viszont válságban volt, hiszen ezzel a problémával
a kultusz minisztérium is foglalkozott. Klébersberg Kunó jelen-
tette ki, hogy "elsőrendű feladatának tartja a vidéki színházak
megmentését" /43/ Ennek érdekében tervezte a mozi, a rádió és
gramafon megadóztatását is. A vidéki városokban központi utasi-
tásra színpártoló egyesületeket hoztak létre, amelyeknek célja
hogy "a színtársulat egzisztenciális létét biztosítsa... Ez az
egyesülés egy ökonómiai szerv lehetne," /44/ s mint ilyen gaz-
daságilag, bérletek gyűjtésével biztosítaná "a jobb társulatok
egzisztenciáját". Szarvason is, ott ahol a színészetnek már
fél évszázados multja van, ilyen egyesület létrehozásáról tár-
gyáltak. Mindezek a "mentési akciók" csak részben érték el si-
kerüket, hiszen 1932-be is van adatunk arról, hogy a kultusz-
miniszter több vidéki színtársulatot oszlatot fel, elsősorban
azokat "akik nem tudták tagjaikat fizetni" /45/ ekkor kerül
sor, a Szarvason oly sok sikert elért, Kiss Árpád társulatának
megszüntetésére is. /46/

A vidéki színészet válságban volt az 1930-as évek elején.
Ez a válság Szarvas színházi életében kevésbé érződött. Az az
50 éves színházi mult, amely Szarvas sokszor a nagyobb alföldi
várások elé helyezte vonzó a színtársulatok előtt. 1931, 1932,
1933-ban évenként kétszer is volt színházi szezonelőadás 4-6
héten keresztül. Kiss Árpád társulata még 1931 nyári évadjában
sikerrel szerepelt, de 1932-ben anyagi okok miatt működési en-
gedélyét a miniszter bevonta. Ennek az időszakban Szarvas törzs-
társulatai az Országos Művész Színház Szentiványi Béla vezetésé-
vel, az Országos Kamara Színház Alapy Nándor, majd ifj. Déri
Béla vezetésével és Gulyás Menyhért kaposvári társulata, mely
a "legnagyobb vidéki társulatok egyike". /47/

A társulátok által előadott darabok a szokásosak. Némi különbség, s ez igen lényeges, ott mutatkozott, hogy kevesebb a kifejezetten nacionalista, irredenta darab. Többször találko-zunk olyan címekkel a műsorokban, amelyek a világ-és magyar irodalom klasszikus darabjait jelentik. /48/

A társulatok igazgatói a lakosság nehéz anyagi körülményeit figyelembe véve "rendkívül olcsó helyárák mellett játszanak"/49/ Ez a gesztus elsősorban Gulyás Menyhért társulatára volt jellem-ző. Ugyancsak ő az, aki meghallgatta a közönség véleményét az előadással kapcsolatban, és annak megfelelően alakította, irá-nyította a társulat munkáját. Ezzel magyarázható, hogy Szarvas közönsége " megmutatta, hogy a mai rossz gazdasági viszonyok között is tud áldozni a kultúráért" /50/ az előadásokat "nem egy este zsufolt ház nézi és tapsol a színészeknek" a színi évad befejezésekor "ugy a társulat, mint a közönség megelégedve váltak el egymástól"./51/

Szarvasnak igen régi színházi múltja kötelezte a társula-tokat jó játékra. A közönség tudott itélni és helyesen ítelt, amikor a váltság éveiben elburjánzott groteszk előadásokból távoltartotta magát, de a váltság utolsó éveiben látogatottság-gal támogatta a valóban tartalmas és jó játékot nyújtó társu-latokat.

A közönségnek ez az ítélő készsége nyilvánult meg akkor is, amikor a műkedvelő előadásokkal szemben is kritikusként lé-pett fel. Műkedvelő előadásokat szinte valamennyi egyesület tart. Vannak egyesületek, amelyeknek színjátszói évenként több-ször is tartottak előadásokat. Ezeket az előadásokat főleg az 1920-as évek végén és az 1930-as évek elején rendezték.

Az előadások törzsgárdája mindig az a társadalmi réteg, amelynek köréből kerülnek ki a szereplők. Szarvas munkásosztálya és parasztsága kevésbé látogatta ezeket a műkedvelő előadásokat, nem találta meg azokban azt a forradalmiságot, művészetet, amely igényeit, vágyait kielégítette volna.

Az előadott darabokat a kor szellemének megfelelően válogatták össze. Gyakran találkozunk olyanokkal is, amelyeket a hivatásos színészek is előadtak./53/ A műsorszámok nagy több-ségénél a népszínművek dominálnak, kivételt csupán a hadirokkan-tak színjátszói képeztek, akik a Noszty fiu esete Tóth Marival c. Mikszáth darabot adták elő "nagy közönség siker mellett"./54/ Ugyancsak ők adták elő ezt a darabot Kondoroson a vendéglő nagy-termében " zsufolt közönség előtt". /55/

Ezen műkedvelők előadások mellett egy-két esztrád műsor, egy-két fővárosi művész magán-fellépése tarkította a kulturális életét.

Szarvas első mozija 1928-ban nyílt meg, a lakosság nem nagy pártfogása mellett. Népszerűvé csak az 1930-as években vált.

Szarvas kulturális életében a hivatásos és műkedvelő színek mellett a különféle hangversenyek jelentették valóban a művészetet, a Világosság Dalkar működésével a haladó művészetet. A hangverseny élet központját a Férfi Dalkar előadásai képezték /részletesen szólunk erről egy külön fejezetben/. Emellett a Szinfónikus zenekar és a Stefánia hangversenyei a kiemelkedők.

A szarvasi Szinfónikus zenekar alakulását 1931-re tehetjük, ugyanis ekkor van az első adatunk fellépésükről, amelyet a legteljesebb siker "koronázott". /56/ Ennek a zenekarnak magját az 1893 március 13-án alakult első zenekarban kell keresnünk, ezekből még sokan átléptek a szinfonikus zenekarba, s mintegy annak törzsgárdáját alkották. /Sz.H.1933.április 2./ Az első sikeren felbuzdulva minden évben rendeztek önálló hangversenyt ezzel "óhajtják szolgálni a helyi zenekultura nemes ügyét"./57/ Már első bemutatkozásai arra engedtek következtetni, hogy "annak a néhány zeneszerető embernek a vállalkozása... amely Szarvason semmi másból mint lelkesedésből egy jelentékeny nagyságu szinfonikus zenekart létesített". /58/ Szarvas kulturális életének jelentékeny tényezője volt. Műsorszámait Móczart, Schuman, Schubert, Bizet, Wéber, Haydn darabjai mellett magyar szerzők darabjai Bartók, Kacsóch stb. . A műsorszámok összeállításai valóban megfeleltek az eredeti célkitűzésnek "klasszikus és népszerű muzsikával gyönyörködtetni". A zenekar tudásban, kifejezésben és előadókészségben rengeteget fejlődött az első időkben és óriási léppéssel jutott előbbre. Mindzet a fejlődést a tagok határtalan lelkesedése, munkaszeretete eredményezte, amelyet Havranek Vilmos karnagy hozzáértése még csak fokozni tudott. A lakosság mindig támogatta ezt a művészi megmozdulást. Sajnos a gazdasági világválság utolsó éve a zenekart is válságba sodorta, kellő anyagi támogatása nem volt, de a tagok lelkesedése átmentette a zenekart és a válság utáni években tovább fejlődött.

A 30-as évek kiemelkedő eseményei voltak Stefánia hangversenyei, amelyeket jótékonyági céllal rendeztek, amelyeken a helyi szereplőkön kívül országos hírnévű művészek is felléptek.

Szarvas lakossága /polgári lakossága/ szívesen eljár ezekre a hangversenyekre, mert az előadások valóban művészi élvezetet jelentettek. Az Stefánia hangversenyeink a klasszikus zeneirodalom "nagyait" vonultatták fel. Mendelsson, Strauss bájos melódiái mellett megszólaltak Liszt és Erkel magyaros dallamai, valamint Haydn, Mócart darabjai.

Egy-egy alkalmi hangverseny csak emelte a szarvasi zenekultura színvonalát.

Kiemelkedő zenei esemény volt az 1932. november 6-i hangverseny, amelyet a Szarvasi Hírlap jubileumi ünnepsége keretén belül rendezett. Az esemény jellegzetessége volt, hogy szarvasi szerzők műveit, szarvasi előadók tolmásgolták a közönségnek a Szinfonikus zenekar, a Szarvasi Dalkar fellépése mellett Privler Endre zongora művész, Gyökössy Endre költő is fellépett /mintketten szarvasi születésűek/. Benka Gyula, Gyóni Géza, Szabolcska Mihály versei mellett Verdi Rigolettó c. operájából, Liszt Ferenc Impromptu Walczer c. zongora játéka is felhangzott.

Ezek a zenei események méltán feljogosítanak arra, hogy Szarvas zenei kulturáját vidéki viszonylatban az elsők között említsük.

A két dalkar működése ebben az időben ezt még inkább emelte, és mélyítette.

A Szarvasi Dalkar működése.

A fehérterror Horthy Miklós hatalomra jutása és az azt követő évek nem voltak alkalmasak a kulturális élet nagymérvű fejlődésére. A rendszer minden haladó gondolatot elnyomott. Haladó íróink vagy emigráltak, vagy hallgattak, a kultúra más képviselőivel is ugyan ez történt. A vidék kulturális életét még jobban megbénította az elnyomatás. Jellemző, hogy Szarvas szomszédságában Ócsodón, Békésszentadnráson, Kondoroson a dalkari kultúrának régi hagyományai voltak. Az említett községekben igen jól működő dalárdák terjesztették a zenei-és dalkari műveket a háboru előtti években. A háboru után, a Horthy rendszer első éveiben nincs adatunk arról, hogy ezek a dalárdák működtek volna, ugyanugy mint ahogy Szarvas két dalárdájáról sincs adatunk.

A Horthy korszak konszolidációs évei, a gazdasági világválságot közvetlenül megelőző évek eseményeit figyelme azt tapasztaljuk, hogy a gazdasági, politikai élet aktivitása mellett megélénkült a kulturális élet is. Móricz Zsigmond történelmi

tárgyu regényei, Juhász Gyula versei, József Attila bontakozó költészete mind azt mutatja, hogy a kulturális élet fejlődésnek indult. Ez a fejlődés vidéken is éreztette hatását.

A környező község dalárdái közül először a Békésszent-andrásiról van adatunk, amely a szarvasival szinte egyidőben, 1927-ben alakult újjá, /60/ 30 taggal. A tagság zömét az iparosok köréből szervezte, hiszen az újjá alakult dalárda Iparos Dalárda néven alakult meg, Félegyházi Nagy Lajos igazgató tanító vezetésével. Ettől az időtől kezdve rendszeresen működött és valóban "a magyar dal hirdetője... a kis, de a kultúra iránt igen érdeklődő községben". /61/

Az öcsödi dalárda aktívabb működése, szintén a válságot megelőző és a válság éveire esett. Szinte valamennyi községi megmozduláson szerepelt és azon kívül önálló fellépsei is voltak. /62./

A kondorosi Férfi Dalkar talán leghifiatalabb, s működése is csak az 1930-as években vált tevékennyé. Ez a dalkar az, amely az éneklés mellett működvelő esték rendezésével is foglalkozott. Ezek az esték a község életében kulturális megmozdulást jelentettek, sajnos azonban az előadások művészi színvonala sok javítani valót hagyott magután. Az előadott darabok tartalma sem szolgálta a haladó művészetet, hanem a kor általános hangulatát tükrözte. /63/

Az 1920-as évek második felére Szarvason is tisztázódtak a politikai áramlatok, elsimultak az ellentétek, megindult a társas élet pezsgése. A körülmények ilyen alakulása tette lehetővé, hogy 1927-ben ismét újjá alakuljon a már oly sok sikert elért dalkar. A 20-as évek elején próbálkozott ugyan a dalkar kisebb szereplésekkel, de különösebb sikert nem ért el. Az újjá alakított dalkar Rohoska Géza karnagy személyében ismét olyan vezetőt kapott mint Benka Gyula és Lédiusz Ernő volt.

A dalkar történetében ezt az újjáalakulást követő esztendőkre legmozgalmasabbak, a legtermékenyebbek, a legtöbb dicsőséget hozták a dalkar részére. A 20-as évek eleje a szervezés esztendei voltak, ezekben az években kovácsolódott össze az a dalárda, amely a 20-as évek végétől mind magának, mind a községnek oly sok dicsőséget szerzett.

Már 1927. végén találkozunk olyan adatokkal, amelyek alapján megállapíthatjuk, hogy a dalkar élete lendületesen fejlődött. Ez tovább fokozódott 1928-ban. /64/ Mind a z 1927-ben, mind pedig az 1928-ban megtartott dalestélyeknek az a célja,

hogy a dalkar egysége összekovácsolódjon. A nyilvános összpörög, a zártkörű vacsorák elérték céljukat. A dalkar tagsága összekovácsolódott, a község lakossága ismét támogatta.

Rendkívül sokat köszönhet a dalkar most is ugyanugy, mint az előzőekben karnagyának, Rohoska Géának, aki odaadó és lelkes szervező munkájával vezette a dalkart. Hagyományokhoz hiven Géza napján őt is "lampionos szerenáddal" köszöntötték. /65/

1928 április 29-én tartotta a dalkar évi rendes közgyűlést. A karnagy beszámolójában ismertette a létszám alakulását az 1927-es esztendőben /66/ megemlítette, hogy a dalkar 40-szer szerepelt. Kiemelkedőbb szereplésük volt vidéken, amikor a szentesi Iparos Dalárda zászló szentelésén szerepeltek. Részt vettek Szegeden a XXI. Országos Dalosversenyen "mind két helyről értékes emléktárgyakat hoztak magukkal". /67/ A községtől 400 Ft anyagi támogatást kaptak. Feltöltik, illetve újjáválasztották a tisztkart, melynek összetétele jól mutatta Dalkar polgári beállítását. /68/ Amelyet a tagság összetétele is alátámaszt. Tagságának zömét az iparosok alkották. Az 1928-as tablón látható tagok közül 23. iparos, 8 más foglalkozású /ez a társadalom szinte valamennyi rétegéből tevődött össze/. Talán ezzel magyarázható, hogy egész működése az Ipartestülethez volt kötve. Próbáit az Ipartesületben tartotta. Hétfőn, szerdán szólampróbák, pénteken összpörögöt tartott. Hiányzás alig volt, minden dalkari tag becsületbeli dolgának tartotta, hogy pontosan, rendszeresen eljárjon a próbákra. A dalkar jutalmazta azokat, akik egyáltalán nem mulasztottak a próbákról. Évente a farsang idején tartotta meg móka-estjét, pünkösdi hétfőjén pedig színvonalas hangversenyt-és műsoros estét. Ezenkívül néhányszor tartott nyilvános összpörögöt, amelyen az új számokat, a hangversenyek műsor-számaikat mutatta be a közönségnek. Ezek az összpörögök díjtalanok voltak. Ezenkívül a község társadalmának valamennyi megmozdulásán fellépett. /március 15-én, október 6-án fellépésük rendszeres volt minden évben/ A vezetőségi tagok néynapja alkalmával lampionos felvonulásokat rendezett a dalkar, s énekszámokkal köszöntötte az ünnepeket. Ez sokszor olyan impozáns és hatásos volt, hogy hatása alatt szinte minden alkalomkor egy-két új tag jelentkezett a dalkarba. Voltak olyanok is, akik nem feleltek meg a dalkarban, viszont minden próbán ott voltak, mint hallgatók, elkísérték a dalkart vidéki utjaira, anyagilag támogatták.

A dalkar anyagi alapja a tagdíjakból, önkéntes adományokból, hangversenyek bevételeiből származott. Kiadásai aránylag nem

voltak nagyok. A társadalom segítése, a község vezetőinek támogatása lehetővé tette, hogy a dalkar erős anyagi bázissal rendelkezett. Az anyagi bázis fedezésére, önkéntes alapon ugyan, évente többször is nyílt összpróbát rendeztek. A pünkösdi másnapján rendszeresen megtartott előadások voltak a legnagyobbak. Ezeken belépődíjat szedtek, s ez volt anyagi bázisuk alapja /a községtől 500 pengő segélyt kaptak/.

Az 1929-es esztendőnek két kiemelkedő eseménye volt a dalkar szempontjából. Már 1928-ban a Magyar Dal c. folyóiratban pályázatot hirdettek jelige megzenésítésére. /69/ A szövegét Orosz Iván ujságíró írta. Több megzenésítés is érkezett a dalkarhoz, a bizottság a 100 pengős jutalmat Révfy Géza zeneköltőnek ítélte oda, és az ő megzenésítését fogadta el. Ezek után nem volt már akadály, hogy a jelige bemutató hangversenyt megrendezzék. 1929. elején Szarvas valamennyi folyóirata /70/ vas-tagbetűvel szedve hirdette a február 3-án meghirdetett hangversenyt. A dalkarnak eddig is volt jeligéje:

Csak az a nép,
csak az a nép szabad,
hol munka mellett dal fakad.

Ez igen pontosan kifejezte a dalkar eredeti célját. Minden nacionalizmustól, sovinizmustól mentesen a munka melletti dalatnúlást jelölve meg faladatul. Valóban ezt csinálták a dalárda tagjai, dolgoztak és szabadidejükben dalt tanultak, illetve dalt terjesztettek.

A politikai viszonyok megváltozása, a hazafias érzés fokozása szülte azt a gondolatot, hogy a dalkar új jeligét kapjon. Ekkor született és 1929. február 3-án mutatták be a kissé sovinizta színezetű jeligét. Ez a jelige világosan mutatta a dalkar fejlődésének irányvonalát.

Magyar szívvvel,
Magyar dallal,
Busulunk és vigadunk.
Szilárd hittel,
Acél karral
Élünk, s ha kell, meghalunk.

A dalkar mind az előbbi, mint ezen jeligével kezdte valamennyi fellépését.

A jelige elfogadása és bemutatása, a bemutató hangverseny műsorszámait arra engednek következtetni, hogy a dalkar minden válogatás, bírálat nélkül elfogadta Orosz Ivánverseit, melyek kifejezetten nacionalista, sovinizta színezetűek. /71/

A dalkar elfogadta és énekelte Révfy Géza műeit, melyekre a "magyarkodás" nagyon jellemző, s tartalmukban van valami homályos, ami a revízió gondolatát ébreszti a halgatóságban. /72/

A korabeli sajtó dicsőhimnuszokat zengett a jelige "hazafias" tartalmáról, Orosz Iván és Révfy Géza munkájáról. Az újságíró, hibásan, saját véleményét a közönség elismeréseként említette. /73/

Az év másik kiemelkedő eseménye a Debrecenben megrendezésre kerülő XXII. Országos Dalosverseny június 28, 29, 30-án. A szarvasi dalkar lelkesen készül erre a nagy erőpróbára, ahol 185 dalegylet 9000 dalossal vett részt. /74/ A lelkes és szorgalmas munkának megvolt az eredménye, községünk Férfi Dalkara a könnyű műdalcsoporthoz 50 dalárdával versenyzett és a harmadik helyen végzett, s egy ezüst serleget nyert. /75/

A válság évei alatt a Dalkar tevékenyen működött. Mind a községben, mint vidéken hallatta hangját igen jó eredménnyel. Valamennyi dalosversenyen részt vett pld. 1932-ben a Békéscsabán megtartott dalosversenyen, ahol 12 dalárda közül a harmadik helyen végzett. /76/ Ezen a versenyen egy ezüstserleget és babérkoszorút nyert. Podani Samu alelnököt és Rohoska Géza karnagyot ezüst éremmel tüntették ki. A helyi szereplések mellett ezekre a versenyekre való felkészülés jelentette a munka dandárját. Ugyanez lett a feladata az 1933 március 25-én megválasztott új vezetőségnek, amely igen eredményesen készítette fel a dalárdát a 23. dalosversenyre. Talán ez volt eddig a legnagyobb verseny. A Szarvasi Újság 1933 április 27-i számában a verseny nagyságáról ezt olvassuk: "...a 23. Országos Dalosversenyre... eddig 162 egyesület nevezett be, közel 10.000 dalossal. A legjobb dalárdák fognak versenyezni az országos versenyen, odaítélésre kerül a király-és kormányzó díj is. Az országos versennyel kapcsolatban megtartják a dalosszejevezetek a magyar dal ünnepét is, melyen nem csak a versenyen résztvevő dalárdák, hanem a Budapest és környékén lévő dalárdák is teljes számmal résztvesznek, úgy, hogy a nagy dalünnepen közel 20.000 dalos fogja az összkarokat képviselni. A magyar dalünnepen, mely a parlament előtti Kossuth Lajos téren fog lefolyni, a dalosok mellett ezer cigányzenész és 500 tagból álló zenekar fog legszebb magyar dalokkal és nótákkal szerepelni... Az eddigi versenyeket messze felül fogja múlni a 23. dalosverseny."

Ebben a küzdelemben a Férfi Dalkar megállta a helyét, a könnyű népdalcsoporban a harmadik helyezést érte el. Az első díjakat szinte kivétel nélkül a főváros dalárdái vitték el, a szarvasi a vidéki dalok között magasan kiemelkedett.

Itthon 1933 aug. 26-án az Ipartestület helyiségében tartotta meg serlegavató ünnepélyét, amely mind tartalomban, mind formában impozáns ünnepély volt. Ezen az ünnepélyen az elnök arany, a kar-nagy ezüst koszorút és az öt¹/₁₀ lo év óta működőtagok pedig diszok-levelet kaptak. Ezen az ünnepen a szomszéd községek, városok /Me-zőtúr, Kondoros, Nagyszénás, Szentés, Békésszentandrás/ dalkarai-nak képviselői meleg hangu szavakkal üdvözölték a dalkart és to-vábbi hasonló sikereket kívántak.

Ennek az időszaknak ez volt a legkiemelkedőbb és legnagyobb sikere. A dalkar valóban összekovácsolódott, jó anyagi bázissal rendelkezett. Ez tette lehetővé, hogy a 30-as évek elején Kassára külön autóbusszal mentek 5 napos kirándulásra, hangverseny körut-ra. A még élő dalkari tagok elbeszélése alapján felejthetetlen kirándulás volt ez. Az utvonat: Szarvas-Mezőkövesd-Kassa-Kraszna-horka-Eger-Domnyicei csepkőbarlang-Agtelek-Miskolc-Lillafüred-Szarvas. Az itt felsorolt helyeken hangversenyeztek, s megismer-kdtek a városok nevezetességeivel.

Volt a dalkarnak még egy hagyományos helyi megmozdulása: minden év augusztus 20-án kirándult Halásztelere, ahol a mezőturi dalárdával találkozott. A két dalárda előbb hangversenyezett, majd meleg barátkozásban töltötte a napot. A két dalárda "barát-kozása" régi keletű. Eredményeit ösztönzőleg hatottak egymás mű-ködésére, ahogy ezt Törzsök Béla mezőturi dalárda kanagya ki is emelte 1933 augusztus 26-án tartott serlegavató ünnepségen Szarva-son. /77/

A dalárdának ezt a tevékeny működését minden körülmény ek között pozitívan kell értékelnünk. A gazdasági világválságot megelőző és a válság ideje alatt sokszor anyagi áldozatok árán is működtetni egy dalárdát nem volt könnyű dolog. A község la-kossága mindezt vállalta.

Ha a dalárda műsorszámait vizsgáljuk, elemzés alá vesszük, akkor már egyértelműen pozitív álláspontot nem foglalhatunk el. Mind a dalárda működésében, mind pedig a műsorszámok megválasz-tásában az¹/₁₀ tapasztalható, hogy a kor hivatalos politikájának, művészi életének befolyása alatt állt. A kor politikájának ki-szolgálását mutatta pld. az olyan tény, hogy 1931. június 4-én a tŕrianoni évfordulón a dalárda a halásztelki Körös partján ünnepséget rendezett. /78/ Az itt elhangzott beszédek a soviniz-mus talaján álltak és a revizbró gondolatát nyíltan hirdették. Orosz Iván lapszerkesztő, később a Magyar Élet Pártjának Szarvasi vezetője beszédében emlékeztetett "Magyarország évezredek multjá-ra" "Nyugatot védő évszázados küzdelmeire" s beszédében nyíltan

hangsúlyozta, hogy "a szükség-szerűség is követeli a revíziót/5"/. /79/ Ilyen jellegű emlékbeszédek mellett nem meglepő, ha a dalkar csak "hazafias" és irredenta dalokat énekelt.

Helytelen magatartást mutatott az a tény is, hogy a dalkar elnökének Dr. Tóth Pál országgyűlési képviselőnek, megválasztása érdekében propagandisztikus jelleggel agitált, pld. ilyen dalokat énekelték:

Ha nincs benne Dr. Tóthra szavazó,

Dőljön össze ez a vendégfogadó! /80/

Ismerve Dr. Tóth ~~El~~ politikai magatartását, a dalkarnak ez a gesztusa egyáltalán nem mondható haladónak. Másképpen fogadta őt a Világosság Dalkar tagsága, amikor megakadályozta, hogy a piactéren beszéljen /részletesen későbbiekben térünk ki erre/.

Mint az Országos Dalosversenyeken való részvételnél már említettük a dalkar a könnyű műdalcsoporthoz szerepelt mindig. Már maga ez a tény is alkalmas volt arra, hogy műsoraiban a tartalmilag könnyebb darabokat válassza ki. Műsor-számainak kivétel nélkül kísérő jelensége, hogy "a hazafias dalok" "a magyar dalok" egy-egy irredenta dal mellett mindig megtalálhatók a dalkari előadásra átdolgozott magyarnóták is. Az előbbi jelleg a kor divatjának felelt meg, ahhoz igazodott, azt tükrözte, az utóbbi pedig a boroskancsó melletti magyar busklakodást idézte fel. Sem az egyik, sem a másik nem volt alkalmas arra, hogy a tömeget tettekre, mégkevésbé arra, hogy forradalmi harcra serkentse. /81/

Ugyan ez jellemezte a színjátszó csoport szereplését is tartalmilag üres, mivótlan, pusztán a tömeg szórakoztatását és nem nevelését szolgáló darabokat adott elő. /82/

A műsorszámok előadását tekintve a dalkar szereplése állandó fejlődést mutatott. Igazolásul elég utalnunk az Országos Dalosversenyeken elért "örökös" harmadik helyre. A korabeli sajtó megjegyzései is erre utalnak: "A dalárda az est folyamán több nép és műdalt adott elő precíz összhangban, tiszta szövegkiegészítéssel, mély szépségeket kihozó aláfestéssel!" /83/ A csabai verseny után is ez a megállapítás melegen beszéltek mindenről a szarvasi dalosok fegyelmezettségéről, a versenyen való szép szerepléséről, tiszta szövegkiegészítésről és biztos hangvezetésről". /84/

Amilyen helyes a sajtónak az a ténykedése, hogy széles körben propagálta a dalárda működését, elismerően nyilatkozott

szerepléseiről, annyira helytelen az, hogy semmilyen kritikával nem illette a tartalmatlan szindarabok és énekszámok miatt.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a szarvasi Férfi Dalkar minden vonatkozásban a kor szellemének megfelelően működött. A község kulturális életének igen szép tényezője, de tömegnevelő, tömegformáló ereje és ténykedése nem kielégítő. Ezt a feladatot próbálta megoldani a Világosság Dalkör működése.

A Világosság Dalkör működése.

A szarvasi munkásmozgalom helyzete a Horthy rendszer idején.

A Horthy rendszer hatalomra jutása után mind az ipari munkásság, mind az agrárproletáriátus és szegényparaszttság helyzete igen rossz. ^{185/} A hozott gazdasági és politikai intézkedések a dolgozókat sújtották legjobban. Szarvason nem fejlődött ki számottevő ipari munkásság, mivel ipara sem fejlődött ki. Dolgozóinak zömét az agrárproletárok és szegényparasztok tették ki. Így érthető, hogy ezek harcaival foglalkozunk első sorban. Megmozdulásaik képezik Szarvas dolgozóinak ellenállását a rendszerrel szemben. A község előljárósága támogatta az inségakciókat, de a nyomort, a válságot megoldani nem tudta. Ahogy csökkent a szarvasi dolgozók életszínvonala, a földmunkások egyre inkább tudára ébredtek annak, hogy szervezeten kell harcolniuk az uri politika, az elnyomás ellen.

A szervezett harcot nehezítette, hogy országosan illegálitásban van a kommunista párt, másrészt hogy a szociáldemokrata párt megalkuvó politikát folytatott. A Bethlen-Peyer paktumban lemondott a szociáldemokrata párt vezetősége a vidéki munkásság szervezéséről. Ez Szarvason is éreztette hatását.

A kommunista párt felismerte, hogy a szociáldemokrata párton belül az osztályharcos politikát követelő különböző ellenzéki csoportok egyre erőteljesebben jelentkeztek, ezekre támaszkodva érvényesítette befolyását több helyen vezetéshez és jutott. A Szarvasi Szociáldemokrata párton belül is lejátszódott ~~is~~ ez a harc. Ennek volt köszönhető, hogy amikor megalakul az MSZMP. 1926-ban Szarvason is van pártszervezete. ^{186/} Ez a pártszervezet irányította a földmunkások mozgalmait, harcait, 1926. január 24-án a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége Szarvasi Helyi Csoportja bejelentette a főszolgabíróknak, hogy ezen a napon évi rendes közgyűlését tartja. ^{187/}

A gyűlésen "indítványok és interpellációk" is elhangzottak. A munkások elégedetlenségüket fejezték ki amiatt, hogy a nagygazdák nem teljesítik az aratószerződésekben foglalt kötelezettségeiket, ezért elhatározták, hogy az arató munkások sztrájkbalépnek. A gazdasági világválság éveiben találkozunk gyakran Szarvason kisebb méretű arató sztrájkokkal.

Ezekben az években a Földmunkások és Kisgazdák Országos Szövetsége vezetése mellett a Békés megyei gazdasági alkalmazottak és a Békés megyei gazdák között többször kötöttek kollektív szerződést a megyei békéltető és munkabér megállapító Bizottság előtt. Az ezekben megállapított bér igen alacsony, szinte egy-egy család megélhetését sem biztosította./88/

Az agrárproletárok és szegényparasztok helyzete mellett nem volt jobb a Szarvason építőipari munkások helyzete sem. Ez volt Szarvason az a réteg, amely a munkásságot jelentette, és amely legérzékenyebben reagált a kommunista eszmékre, amely megszervezte a "Szarvasi Építőipari Munkások Világosság Dalkörét", amelyet a haladó kultúra szolgálatába állítottak.

A szarvasi építőipari munkások helyzetének, mozgalmainak elemzése mutatja meg azt, hogy ezek a munkások hogyan váltak a haladó kultúra, a kommunista eszmék terjesztőivé.

Országos méretekben is az egyik legforradalmibb rétege volt az a munkáosztálynak. Elég utalni az 1935-ös építőmunkás sztrájkra, amely a Horthy korszak egyik legnagyobb munkássztrájkja volt. A sztrájk gazdasági követeléseken túl, politikai célokért is folyt.

A megye építőmunkásai már a konszolidáció éveiben szervezkedtek. 1927. február 10-én Békéscsabán a Trefort utca 4.szám alatt tartott gyűlésen a Magyarországi Építőmunkások Országos Szövetségének békéscsabai helyi csoport megalakítását követelték. A belügyminisztérium engedélyezte is. /89/ A csoport megalakult és mindjárt a kezdetben rendkívül forradalmi propagandát fejtett ki a munkások között. Ennek lett a következménye, hogy a válság éveiben szinte egyetlen alkalommal sem engedélyezték számára nyilvános ülés megtartását. Vagy ha igen, akkor "az alapszabály rendelkezéseinek megfelelően politika mentesen tárgyalhattak" Pedig a gyűlés napirendjén az építőmunkásokat érintő aktuális problémák szerepeltek: a munkanélküliség, küzdálem a 8 órás munkanapért, a munkabérek emelése. /90/ Mindezek a gátló rendelkezések csak fokozták az ellenállást, és keresték a munkások azokat a módszereket

amelyekkel a kommunista eszmék terjesztése lehetővé válik. A munkás kulturmozgalom tette ezt lehetővé.

A szarvasi építőipari munkások és az építő mesterek között meg-megújuló bérharcoknak tradíciói voltak. Többször pontokba foglalva adták be követeléseiket a mestereknek, akik ezek teljesítését legtöbbször megtagadták. /91/

A Szarvasi építőmunkások nem egyszer akciót kezdeményeztek a kormányhoz is, a válság alatt és az azt követő években is. Leghatározottabb és talán legradikálisabb követelésüket az előljáróság, illetve a kormány felé a nagy építőmunkás sztrájk évében nyújtották be. 1935-ben a Magyarországi Építőmunkások, Szarvasi Csoportja beadvánnyal fordult a községi képviselő testülethez, amelyben követelték az építkezések előmozdítását, az építő munkások helyzetének megjavítását, az építőipari viszonyok szabályozását. /93/ Kérték továbbá a képviselőtestületek, hogy írjon fel a kormánynak és a közölt kérelmüket továbbítsa: kötelező tatarozás bevezetése, telekérték adó behozatala, a munkaidő és munkabérek intézményes biztosítása, rendezése, munkanélküliek támogatása, az inség munkarendszer megszüntetése. /94/ A képviselőtestület hozott határozatában leszögezte, hogy tisztában van a Szarvasi építőmunkások súlyos helyzetével, de az igen nehéz gazdasági problémák miatt nem tudott munkaalkalmat biztosítani, de a kormányhoz sem volt hajlandó az előterjesztést megtenni. /95./ Ez és az ilyen jellegű határozatok forradalmasították a szarvasi építőipari munkásokat, ezek tették lehetővé, hogy ezek a munkások a szociáldemokrata párton belül az ellenzéket képviseljék, még akkor is, ha őket a kizárás veszélye fenyegette. Ez nem keserítette el őket, hanem most már nyíltan is szembefordította őket a szoc. dem. párttal. Ezek a munkások lesznek azok, akik a KMP. programját magukévá tették és önálló kultur-és sportszövetségek létrehozásával terjesztői lettek a haladó eszméknek és a tömegek forradalmasításának. Felismerték azt, hogy az illegális politikai harc helyett minden legális lehetőséget fel kell használni a Marxista eszmék terjesztésére. A szarvasi építőipari munkások pontosan megjelölték és a gyakorlatban alkalmazták is a KMP. feladatát és ténykedését a kulturegyesületekben.

Kulturmozgalom helye a munkásmozgalomban.

A magyar nép örténetében volt már példa arra, hogy a haladó politikai gondolatért kulturális síkon kellett küzdeni. A jakobinus mozgalom elbukott, de járható volt Kazinczy nyelvújítása. Ferenc nyílt abszolútizmusa idején a függetlenségért politikai síkon nem lehetett küzdeni, de a Tudományos Akadémia megalapítása, a nemzeti kultúra terjesztése lehetséges volt. Ugyan ez volt a helyzet a Horthy rendszer idején is. A haladó, szocialista, kommunista eszmék nyílt terjesztése a letartóztatás, bebörtönzés, sok esetben a halált vonta maga után. Ez tette szükségessé, hogy a munkásmozgalomban döntő helyet kapjon a kulturmozgalom, melynek feladata lett a párt eszméinek terjesztése, a tömegekre gyakorolt hatásának fokozása.

Az 1920-as években sok munkást kizártak a szociáldemokrata pártból, a szakszervezetekből éppen a baloldaliság miatt, ezek zöme a kultúregyesületekbe ment és ezeket akarja a KMP. eszméinek megnyerni. Az 1920-as évek második felében ezt már tudatosan csinálták. A párt 1928-as plénuma mondta ki világosan ezt a határozatot: "Ezt a tömeget politikailag kell aktivizálni, a kultúregyesületeket a kommunista párt egyik igen fontos területének kell tekinteni. Ennek a tömegnek a politizálása azt jelenti, hogy állandó kiválogatással a legjobb munkáselemeket kell bevonni a kommunista pártba, annak üzemi sejtjeibe... Egységesíteni kell a különböző kultúregyesületekben folytatott kommunista munkát. Aktivizálni kell a kultúrszövetséget. Törekedni kell arra, hogy a nevelő munka az egyesületekben kommunista monopólium legyen..." /96/

1928-ban megalakult a Munkás-Kultúrszövetség, amely a nacionalista "kulturfölény" jelszava ellen nem harcolt és a tanulás, művelődésfeladatának tulhangsúlyozása mellett lemondott a világnézeti és politikai harcról. Ezzel magyarázható, hogy többé egyesület kilépett belőle, ezt teszi 1931-ben a Világosság Dalkör is, amely a kultúrát nem választotta el a politikától, talán az a gondolat vezérelte, amelyet még a XIX. században fogalmazott meg Petőfi: "Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék..." A kulturán keresztül kell a más lehetőség nincs,

felkészíteni a tömeget a politikai harcra. Ennek apolitikai harcnak a feladata: "... megteremteni, felépíteni azt az alapot, amely a népet az igazi művészet megértésére és élvezetére fogékonnyá, képessé teszi". /97/

A szarvasi kommunisták a párt plénumának határozatát magukévá tették, s még behatóbban fejtették ki tevékenységüket a sport-és kulturegyesületekben: a Vasas, Sport Clubban, a Világosság Dalkörben és az Eszperentista szövetségben.

Az 1920-as években a Horthy rendszer fő támaszát az ifjúságban igyekezett kinevelni. A cserkész, a levante egyesületek voltak ezt hivatottak biztosítani. Országosan a Munkás Testedző Egyletnek /MTE/ volt a feladata, hogy az ifjúságot kővonja a militarista, nacionalista befolyás alól. Vidéken a különböző sportkluboknak.

Szarvason az idősebb elvtársak a szakmai szakszervezetekben folytatták a harcot. Ezek közül az építőipari munkásoké volt a legerősebb. Az itt kifejtett harc eredménye az lett, hogy ezek a szakszervezetek mintegy sejtjei lettek a kommunista munkának és úgyesen fogták át a baloldali érzelmi munkásokat. Az idős elvtársak mellett a fiatalság eléggé magára volt hagyatva. Inkább csak statisztált az idősebbek mellett, önálló kezdeményezése nem volt. Az idősebbek, elég hibásan, nem vonták be munkájukba a fiatalokat, nem bízták meg egy-egy harci feladat végrehajtásával, ezzel magyarázható elsősorban hogy a szarvasi ifjúság eléggé a jobboldal befolyása alatt állott.

Ezt a veszélyt ismerte fel Urbancsok Mihály elvtárs, aki mint fekete listás vasas került haza 1925-ben Pestről. Fő feladatának tartotta a fiatalság szervezését. Az építőmunkások és a vasas szakszervezet segítségével az alapszabály által adott lehetőségeket figyelembe véve megszervezte a Vasas Sport Klubot. Ezt igen jól használták fel az ifjúság között a levante egyesület elleni közvélemény formálására, az ifjúság öntudatának fejlesztésére. Az ifjúság tömörítése jól sikerült és fellehetett az ifjúságot használni egy-egy akció végrehajtására. /98/ A sport területén is szép sikereket értek el. A football szakosztály mellett atlétikai, birkózó és uszó szakosztály is működött. Ez abban az időben nagyon ritka dolog volt vidéken, különösen falu helyen. Az ő küldöttjük volt Hegedüs Pál /99/ az 1828-ban Bécsben megtartott ifju munkás találkozón.

Az uralkodó osztály helyi képviselői látták ennek a Sport Clubnak forradalmaistó hatását, mindent elkövettek, hogy működését akadályozzák. /100/ A szervezetet rövid időn belül kommunistának nyilvánították, az idősebb elvtársakat rendőri felügyelet alá helyezték. Ezzel a szervezet életlehetőségét szinte lehetetlenné tették. Ezután öspontosul tevékenységük a Világosság Dalkörre.

A kommunista befolyás terjesztésének egyik lehetősége volt a Magyarországi Eszperantista Munkások Egyesülete, amely 1913-ban alakult. Célja: az eszperantó világnyelvet terjesztetni, tanfolyamokat szervezni, mulatságok és kirándulások rendezése. Ezek a célok valóban megfeleltek a "par eszperantó" elvének /csak a nyelv terjesztése/ Az egyesület idővel kilépett ebből a zárt körből és a "per eszperantó" elvének alkalmazásával politikai propagandának lett terjesztője. Az 1930-as években országosan alakultak vidéki egyesületek. A nagyobb városok mellett Békés megyében is alakultak szervezetek. 1930. január 19-én az orosházi. /101/ 1930.febr. 23-án a békéscsabai. /102/ Gyulán is működött, alakulásáról nincs biztos adatunk, de feloszlataásáról intézkedtek 1934 április 19-én /103/ A helyi szervezetek megalakításáért sem az alispán, sem a főispán nem lelkesedett, ezt a belügyminiszternek jelentették is. /103/ A vidéki szervezetek már megalakulásról a kommunista eszmék terjesztését tüzték ki célul. Ezt a megye vezetői is felismerték és ezért nem tartották kívánatosnak a szervezetek alakulását. /104/

Szarvason kezdetben önálló szervezet nem alakult. Azok, akik rokonszernveztek az Esperantó Egyesülettel az orosházi szervezethez tartoztak. A szarvasi esperantisták nem voltak sokan, számszerint 9-en. /105/ Vezetőjük Kollár Mihály volt /aki különben a Világosság Dalkör karnagya is volt/. Egy orosházi fésűs mester utján ismerkedett meg az esperantizmussal, aki maga is kommunista volt. Ő járt le Szarvasra tanfolyamot tartani, később Szarvason is alakult egyesület, melynek tagsága tagdíjat fizetett az Országos Szövetségnek. /106/ A kiírlétszámú, de annál harciasabb csoport intenzíven tanulta a nyelvet. Levelezést folytattak az országon belül és külföldi esperantistákkal is. Maga Kollár Mihály is tartott tanfolyamot önállóan a Kereskedő Alkalmazottaknak. A másik irányítója ennek a szervezettnek Hoffman István volt. Ő volt az, aki a szervezeten

belül a politikai irányítást végezte, ugyanugy, mint a Világosság Dalkör összejövetelein is. A szarvasi esperantistákról is elmondhatjuk, hogy izig-vérig szocialisták voltak, és ténykedésükkel a kommunista párt eszméinek terjesztését segítették elő.

Mind az országos egyesület, mind pedig a vidéki egyesületek melegágyai voltak a kommunista propagandának és "az utóbbi évek kommunista mozgalmaiban az esperantista egyesületekben működő munkások tevékenyen részt vettek." /107/ Ez jogalap volt arra, hogy a Magyar kir. belügyminiszter 1934. április 9-én kelt rendeletével feloszlatja a központi és vidéki esperantista egyesületeket.

Az 1920-as évek végén, az 1930-as évek elején egyre több fiatal művész csatlakozott a munkásmozgalom forradalmi szárnyához. Ők felismerték, hogy a fejlődésért, a szabadságért nekik is harcolni kell a képzőművészet eszközeivel. Szarvasnak ezekben az években, két fiatal, tehetsége bontogatta művészetét. Az egyik Ruzsicskay György aki azóta már Európa hírűvé lett és Toman János akit 1944-ben a Gestapó Ausztriában kivégezett.

A Horthy korszakban bontogatta szárnyait a nagytehetségű grafikus Toman János /108/ 1905. április 16-án született Szarvason, életének első 30. esztendejét ő maga így foglalja össze egyik budapesti lap szerkesztőjéhez intézett levelében:

"30 éves vagyok, szegény iparos szülők gyermeke. Két középiskolát végeztem, most vasmunkás vagyok. Mindig szerettem rajzolni és szerettem volna magam továbbképezni, de sajnos ebben mindig anyagi körülményeim gátoltak."

Koralovszkyt tartotta mesterének tőle vett órákat. Külföldre tanulni szintén anyagi okok miatt nem tudott kijutni. Állami támogatást baloldali felfogása miatt nem kapott. Így kénytelen itthonmaradni és előbb mint segédmunkás, majd mint községitő és grafikus kereste kenyerét. Ekkor ex libris-eket készített és linóleum metszeteket a helyi lapok számára, valamint a Népszavának. A Szarvasi Hírlapban megjelent metszetei nem az igazi énjét mutatják, sokkal baloldalibb volt ő ennél. A Szarvasi Múzeumban talált rajzai metszetei ezt igazolják. /109/

Politikai felfogását osztályhelyzete határozta meg: mindig a munkásosztály oldalán állott és eljutott a kommunista meggyőződésig.

Hagyatékában három verset találunk. Mindhárom a munkások-ról szól /110/ Cserhányi Pál a Nagy Élet c. versében pld. a munkások vágyait írja le:

Nem kísér engem hiu remény,
Sem fellegekbe szálló képzelet
S nem kívánok mást: emberi életet.

Toman is emberi életet kért, de nem kapott a sorstól, a társadalomtól. Ilyen gondolatokat tartalmazó verseket rejtegetett 1940. augusztusában. Sorsát nem kerülhette el. 1944-ben behívták katonának, szeptember 28-án írja utolsó levelét szüleinek. 1944 őszén 17 társával a Gestapó kivégeztette, mert nem akart harcolni a szovjet hadsereg ellen. Édesanyja még 1948-ban is abban a hitben élt, hogy "János a krimi félszigeten van és ott irogat" élete már jóval korábban befejeződött. /111./

Toman életműve, melynek részletes feltárása még nem történt meg, világosan mutatja, hogy ha anyagi források engedték volna és tanulmányait befejezi méltán zárkózott volna fel a haladó képzőművészek mellé. Egy-két alkotása méltán foglal helyet a leghaladóbb képzőművészek alkotásai mellett. Az 1928-as képzőművészeti kiállításon Dési-Huber~~†~~ István linóleum metszetei mellett az ő metszetei~~x~~ is méltán foglaltak volna helyet. Politikai felfogásban pedig helye Goldman György és a többiek mellett lett volna.

A másik művésznek Ruzsicskay Györgynek, osztályhelyezte, életpályája más jellegű, mint Tomané. Munkássága sokkal szélesebb skálájú, sokkal bonyolultabb, minthogy azt is elemezni lehetne. Azt a tényledését, amelyet a Világosság Dalkörrel kapcsolatban feltétlen pozitívan kell értékelnünk, hiszen megjegyzései, irányításai a dalosok helyes irányu fejlődését biztosították. /112/

Községünk haladó baloldali kulturmozgalma valóban betöltötte azt a feladatát, amelyet a KMP 1928-as plénuma számára meghatározott. Ezek a területek, egyesületek a KMP részére nem jelentettek öncélt, hanem eszközei és harci területei voltak a munkásság felszabadítási közdelmének, és a kapitalizmus elleni harcnak.

A Világosság Dalkör ujjaalakulása és működésének csucspontja.

Az eddigi utalásaink már mintegy bevezető ~~köny~~ként szolgáltak a Szarvasi Építőipari Munkások Világosság Dalkörének tárgyalásához. A dalkör és annak irányítói /Urbancsok Mihály elnök és Kollár Mihály karnagy/ mindent megtettek azért, hogy a munkás-ságnak eza szervezete a haladó kultúra tolmácsolásán keresztül a szocialista, a kommunista eszmék terjesztője legyen./113/

Kulturestjeinek egyre nagyobb politikai jelentősége lett az 1920-as évek végén. Amilyen mértékben szorította vissza a politikai élettől, gyűlésektől a munkásságot az előre törő fasizmus, olyan mértékben kapott politikai jelentőséget egy-egy munkás kulturest Szarvason.

A Horthy korszak idején vidéken is működtek régi vagy újonnan alakult kórusok. Közülük igen sok kommunista befolyás alatt állt /pld. Debrecenben, Győrött/. A Szarvasi Világosság Dalkör, mely 1913-ban alakult, 1919. áprilisáig működött. 1922-ben újjá alakult Privler Pál katolikus tanító, karnagy vezetésével. Rendkívül gyengén működött ekkor, aminek az lett az eredménye, hogy 1923-ban gyakorlatilag megszűnt létezni.

Az újjászervezés 1927-ben történt meg. Urbancsok Mihály vezetésével az idősebb elvtársaktól elkérték az alapszabályzatot és annak alapján szervezték újjá. Nehezen ment az újjászervezés, mert a karnagyi tisztséget csak kántor tanító vállalta, aki főtörekvésének tartotta, hogy a dalosokat letérítse az osztályöntudat útjáról. Ezt csinálta a meglakulás után közvetlen Koffán karnagy és később ugyanezt Borgulya Endre is.

1928-ban választották meg a dalkör elnökének, a kipróbált harcos Urbancsok Mihályt azzal a kívánsággal, hogy vezetésével a dalkör a munkáskultúra szolgálatába álljon maradéktalanul. A dalkör belső életét öt főprobléma jellemezte ekkor:

- Teljes ideológiai anarhia
- Igen alacsony általános műveltség
- A kifogásolható, szegényes, sokszínű öltözködés.
- Megheletősén zárt körű, csak ipari, férfi kórus.
- Semmi féle anyagi támogatás.

Ezeket a problémákat kellett megoldani, ezeken kellett urrálenni, hogy a további fejlődés~~z~~ zökkenő mentes legyen.

Az egyes problémákat külön, külön vizsgálva a következőket kell megállapítanunk.

1929-ben Borgelya Endre karnagytól megvált a dalkör és Kollár Mihály vette át a karnagyi tisztséget. /114/ Ekkor mondta ki a dalkör, hogy az énekkart kifejezetten a munkáskultúra szolgálatába állítják. Ez megbontotta kissé sorait, ez azért mehetett könnyen, mert olyanok is résztvettek eddigi munkájában, akiknek ideológiai felfogásuk nem volt a leghe-lyesebb, olyanok is, akiknek minden mindegy volt. Az énekkar osztályjellegével nem sokat törődtek. Ezek a szakszervezeti vezetők unszolására ott hagyták az énekkart és sajnos az ifjúságot is magukkal ragadták. /115/ A megmaradt hét tag úgy döntött, hogy a működést folytatja két okból: egyrészt hogy következetesek maradjanak, másrészt hogy Kollár Mihály karnagyi vezetéset gyakoroljon. Megindult a tagtoborzás, melynek eredménye lett, hogy három hónap alatt a tagok száma 60 fő volt. Jelentős számban vettek fel tagjaik közé földmunkásokat és szegény parasztokat, az építőipari munkások mellett más szakmabelieket is. E heterogén összetételnél szükségszerű volt, az ideológiai problémák tisztázása, az ideológiai egysé-ég megteremtése, amelyen ők elsősorban, az akkori ~~idők~~ ~~időknek~~ megfelelően azt értették, hogy az énekkar osztályharcos legyen.

Csak később vált lehetővé, hogy az énekkaron belül céltu-datos, politikai munka folyjon, mely gerincét képezte a párton belül megszervezett titkos szemináriumi oktatásnak. Az ideoló-giai és szervezeti egységnek volt köszönhető, hogy az énekkaron belül szigorú fegyelem, egyetakarás érvényesült.

A szemináriumi oktatás az ideológiai egység megvalósítása mellett hivatott volt a dalkör tagjainak igen alacsony művel-tségét is emelni. Az ipari munkásság általános műveltsége is alacsony volt, de ennél még alacsonyabb a földmunkások és sze-gényparasztok műveltsége, akiknek még az a csekély lehetőség sem adatott a művelődéshez, amelyet az ipari munkásságnak a szakszervezeti oktatás, a szakszervezeti könyvtárak biztosítottak. Ahoz, hogy a szereplőket kellően felkészítsék egyes dara-bok előadására meg kellett velük azokat vitatni. Erre szolgál-tak azok az irodalmi viták, amelyeket, ha nem is nagy plánum előtt, de öt-hatos csoportokban végeztek. Ezzel a dalosok, színjátszók tartalmilag megismerték, megértették és sokkal át-áltebben tudták előadni. Ezekbe a vitákba a dalkör bevonta azokat a színpatizánsokat, akik támogatták ebben. /116/

Ha olyan anyagok kerültek vita tárgyává, mint a biblia bizonyos részei, vagy Mécs László versei, akkor azokat megfelelő jegyzetekkel bocsájtották közre. De vitatkoztak Walt Wittman költeményein éppen úgy, mint Ady, József Attila versein. Ezekkel a kifogyhatatlan vitákkal igyekeztek az általános műveltség hiányosságait megszüntetni.

Az irodalmi viták mellett különböző tanfolyamokat szerveztek. Ezeken a hallgatóság egészségügyi, talajművelési, állattenyésztési előadásokat hallott. Általánosságban az aktualitás és a praktikizmus jellemezte ezeket az előadásokat. Az előadók között találjuk Dr. Keszt orvost, Ruzsicskay György festőművészt, Hoffman Istvánt, Dr. Kiss Jenő ügyvédet.

Ezek az előadások tették lehetővé, hogy az 1920-as évek végén, a 30-as évek elején politikai jellegű szemináriumokat is szervezett a dalkör. Ezeken sokszor este 11-12 óráig is hallgatták az előadók beszédeit. Ilyenkor aktuális politikai eseményeket, a kor legégetőbb problémáit, a munkás-paraszt szövetség lényegét elemezték. Ezek a szemináriumok már kifejezetten politikai jellegűek voltak. Előadók között találjuk Takács Józsefet aki Pestről járt le, Szeder Ferencet a szoc. dem. párt vezérét, Hoffman Istvánt, aki tudott németül ő a külföldi lapokban megjelenő cikkeket ismertette a dalosokkal.

Ezek a szemináriumok, valamint a kultur esték hatással voltak a környező közösségek munkásmozgalmára. A szemináriumokra is, az előadásokra is eljöttek Öcsöd, Kondoros, Békésszentandrás, Mezőtur, Gyoma, Endrőd munkásmozgalmának vezetői, figyelmen kívül hagyva a több km-es gyalogutat is. /117/

Ezek a szemináriumokon készítették fel a dalosokat azokra a politikai harcokra, amelyeket sikeresen meg is oldottak. Három kiemelkedő cselekedetük volt, amely megmutatta, hogy van a dalosokban forradalmi erő, bátorság, elszántság. Ha nem is voltak ezek országos méretűek, de helyi viszonylatban annál jelentősebben. Bár az egyik országos mozgalomnak lett a megindítója.

Az énekkar volt kezdeményezője annak az elvi-politikai harcnak, hogy a Népszavában szűnjenek meg a Szovjetunió elleni rágalmozgalmak. Tiltsák meg Mónus Illés és Peyer Károly ilyen jellegű cikkeinek megjelenését. "Ultimátum" szerűen adták be ezt a követelést a Szociáldemokrata Párt központjába azzal a kikötéssel, ha a kért határidőig intézkedés nem történik megszüntetik Szarvason a Népszava előfizetését, illetve terjesz-

tését. /118/ Szeder Ferenc személyes jelenléte sem tudta rábírní őket álláspontjuk megváltoztatására, Sajnos csak annyit értek el, hogy ritkábban jelentek meg hasonló tárgyu cikkek. Változás csak akkor következett be amikor Szakasits Árpád vette át a szerkesztést.

Másik politikai fegyvertényük volt, hogy a szociáldemokrata népgyűléseket ügyesen megszervezték. Képviselőválasztáskor hamar és fegyelmezetten elbujtatták a felelős vezetőket a letartóztatás elől. Elérték azt, hogy amikor Szarvas dolgozói gépfegyver és puska torkában választottak 1931-ben Dr.Kiss Jenő az SzDP képviselőjelöltje 4600 szavazatot kapott. Ez igen figyelemre méltó cselekedet volt, amelyben döntő része volt a dalkör tagjainak azok szervező tevékenységének.

Amilyen jól megtudták szervezni az SzDP népgyűléseit ugyanugy, megtudták akadályozni 1932-ben Dr.Tóth Pál Egységes Párt brszággyűlési képviselőjének beszámolóját, amelyet a piactéren akart megtartani. Szintén nem volt kisdolog ezt megszervezni a csendőrszuronyok árnyékában, de a dalosok vasakarata, fegyelmezettsége ezt is megoldotta, még akkor is ha módszerük elég primitívnek hat. /119/

E tények jól mutatják, hogy a válság éveire a dalkör szilárd elvi alapokon állt. Valóban osztályharcos szervezet volt, amelyben a munkáskultúra terjesztése mellett politikai felvilágosító munka is volt és egy-egy alkalomkor politikai fegyvertényt is végre tudott hajtani tagsága. Ennek köszönhetőe azt, hogy a válság éveiben a haladó politika és kultúra terjesztése terén "monopól" helyzetet élvezett. /120/

Harmadik probléma, amit meg kellett oldani az egységes ruha viselete. Abban az időszakban amikor a népviselete a kapitalizmus, az első világháboru minden gazdasági nehézségét rendkívül szegényesen tudott öltözködni. Ez a sokszínűség zavarta az előadások egységét. Ezért döntött a dalkör úgy, hogy egy-egy szereplés alkalmával egyenruhában lép fel. Első próbálkozásuk még alkalmi jellegű, Ruzsicskay György javaslatára buzavirág kék krep papírból készítették felső ruhát. Később ugyanezzel a színnel /a béke színe/ glott anyagból készítették az orosz gimnasztorka mintájára felső ruhát és a szinpadon ebben léptek fel.

Tisztában voltak azzal, hogy a hivatalos körök akadályokat fognak ez elé gördíteni, ezért eldöntötték, hogy csak a színpadon viselik, s így nem juthatnak a tiltott ruha viselésének vádjá alá, mivel utcán, vagy egyéb nyilvános helyeken nem használták.

Sajnos ez a számításuk nem vált be. 1932-ben Orosházán rendezték meg a Délmagyarországi Dalos Találkozót, amelynek célja az alföldi munkásdalárdák szorosabb együttműködése.

/121/

A szarvasiak külön kocsiban utaztak és munkás dalokat énekelve érkeztek meg az állomásra. Szálláshelyükre érve félóra múlva két detektív érkezett azzal a paranccsal, hogy átkutatja nincs-e náluk röpirat, bár főcéljuk a dalosok hangulatát akarták kifürkészni. Este a színpadon Toller Munkásdalát, és Cherubini Emlékül c. művét adták elő. Öltözköztetésül az említett egyenruhát viselték, valamennyi délmagyarországi dalos gyönyörködött vakmerőségükön. "A szarvasi Építőmunkások Világosság Dalköre már megjelenésével nagy hatást keltett, mert formaruháik, mely kék ingből és sötét nadrágból állott, az egyetakarás nagyszerű gondolatát szimbolizálta" /122./ Az orosházi rendőrség belekötött a dalkarba és a rendőrfőnök közölte, a letartóztatott elnökkel, hogy eljárást indít a dalkar ellen tiltott egyenruha viselése miatt. Hiába volt az elnöknek tiltakozása, hogy csak színpadon viselték ott megengedett. Hazaérkezésük után két-három nap múlva megjelent a rendőrség és a szekrényben lévő ruhákat elkobozta. Eljárást indítottak ellenük tiltott egyenruha viselés és a lázítás vádjával. Büntetés 20 pengő, amely négy napi elzárásra volt váltható. A dalosok az utóbbit választották és a községi "kórházban" a mai Szociális otthonban töltötték le. Ez a négy napos együttlét még szorosabbá kövacsolta egységüket.

Az idősebb elvtársak "szakmai sovinizmusa" eredményezte, hogy harcot kellett indítani azért, hogy a dalkarba az építőipari munkások mellett más szakmabeli munkásokat, valamint agrárproletárokat és szegényparasztokat is felvegyenek. A zártkörű ipari /építőipari/ munkás férfi kórus jellegét meg kellett szüntetni. Helyesen ismerte ezt fel a vezetőség, hiszen így szélesebb körben folytathatták politikai agitációjukat. Voltak, akik kiválásukkal tiltakoztak ez ellen, de

győzött a helyes irányvonal. Felvették a dalkarba a dolgozók szinte valamennyi rétegéből. Ma is örömmel emlékeznek meg a résztvevők arról, hogy a dalkarban a munkás-paraszt szövetség eszméje, ha nem is egészen tudatosan, de jól érvényesült. Ez a helyes irányvonal tette lehetővé, hogy a férfi kórus mellett vegyes-kórus, színjátszás és igen jól működő szavaló kórust szervezhettek.

Az újjá szervezett dalkör anyagi problémákkal küzdött az elején. Semmiféle anyagi támogatást nem kapott sehonnán. /123/ Az odaadó munka meghozta gyümölcsét, a dalkör megteremtette a maga anyagi bázisát. Ennek két forrása volt, a 20 filléres havi tagdíj, és a rendezvények bevételei. Az előadásai mindig zsúfoltak voltak. A betervezett 1500 darab jegyet mindig elővételben adták el. Volt olyan előadás, amikor 1700 jegyet adtak el. Később a hatóságok próbálták akadályt gördíteni látogatottságok elé, tűzrendészetre hivatkozva a terem közepén 2 m. a széleken egy méter üres helyet kellett hagyni. Ez azonban nem tudta nagyban befolyásolni az előadások zsúfoltságát. A befolyt összeg biztosította a zavartalan működést. /124/

Ennek az öt problémának sikeres megoldása tette lehetővé hogy a dalkör jól működjön és sikeresen oldja meg politikai és kulturális feladatát.

Szarvason kívül a megyében Orosházán és Békéscsabán volt jól működő harcos munkásdalárda. /125/ Van egy adatunk, hogy Öcsödön is létezett Munkás Dalárda, amely 1931 augusztusában "népünnepélyt rendezett" s az rendkívül jól és szervezeten sikerült." /Sz.H.1931.aug.10/ Ennek a dalárdának ténykedését részletesen nem ismerjük. A szarvasinak ezekkel nem volt szorosabb kapcsolata, ahogy nem volt kapcsolata a helyi Férfi Dalkarral sem, csupán annyi, hogy egymás előadásait látogatták. Szoros kapcsolatot tartottak viszont fent a Magyarországi Munkásdalogyletek Országos Szövetségével és a Szalmás Piroska által vezetett kórusokkal. /126/ E két szervezet sokat segített a dalkarnak az előadandó művek beszerzése terén /127/ a műsor összeállításánál az egész kollektiva közreműködött. Az előadandó darabokat megvitatták, maguknak átdolgozták, hogy azok forradalmi elővel hassanak. /128/

Az újjonnan alakult dalárda bemutatkozó előadása 1928. április 15-én volt /129/ a karnagy még Borgulya Endre.

Ez a bemutatkozás még egyáltalán nem mondható forradalminek, sőt műsorösszeállítása magán viselte a kor hangulatát. /130/ Afelfokozott "hazafias" érzés éa a magyar nóta dominál a műsorban. Az előadás jól sikerült "jó hangú tagokból álló és szorgalmas dalárdának van jövője".

1929-től vált meg a dárda Borgulya Endre karnagytól és vette át a vezetést Kollár Mihály a Szarvasi Általános Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet ~~El~~vezetője. Ő ezt megelőzően már mint eszprantista működött, így került kapcsolatba a dalosokkal, majd bekapcsolódott munkájukba. Igen nehéz tanulás után ismerteket szerzett a kottaolvasásban, a karvezetésben és elvállalta a karnagyságot. Nagy akaraterő kellett ahhoz, hogy aránylag kevés felkészülésével mindezt csinálni tudja. Őneki is meg kellett a művet tanulni, hogy a próbákat megkezdhesse. Talán nála mintegy szükségszerűség volt az a követelmény, amit a karvezetővel szemben állítunk. "Egy-egy új mű megtanulása ott kezdődik, hogy a karvezető a művet alaposan megismeri, megtanulja. A karvezető felkészülése sokféleképpen történhet. Más ez a könnyű, s más az igényesebb műveknél és más a különböző stílusú kórusoknál. Mindegyiknél fontos azonban, hogy még tanítás előtt alaposan megtanuljuk." /131/ Kollár mindezt vállalta és a kezdeti nehézségek után igen magas színvonalra emelte a kórus vezetést.

A karnagy személyének megváltozása belső válságot idézett elő a dalkörben, s csak heten maradtak. Ők kitartottak és új tagokat szerveztek az eredmény igen jó hiszen 1929. őszére 35-40 főnyi a taglétszám. Erre alapozva bővítette létszámát a következő években is. /132./

1929-ben a dalkör egy dalestélyt tart, amely arról tett tanubizonyságot, hogy "a tavalyi bemutatkozás a óta szépen haladt előre..." /133/ Tömegsíkerek nagy az ipartestület termét zsufolásig megtöltötte a közönség s "a hallgatóság körében az a kíváncsi terjedt el, hogy bárcsak gyakrabban hallanánk a kedves dalosokat, a pompás hanganyagú dalárdát nyilvános szereplésben." /134/

1930-ban két alkalommal szerepelt a dalárda nyilvánosság előtt. Február 14-én és május 10-én. Jellemző a helyi lapok magatartására, hogy csak egy-egy mondatban közlik a z előadások időpontját, de más megjegyzésük nincs.

Ezen előadások részletes értékelését a ~~Munkás~~ ~~Kórus~~ c. folyóirat 1930. február és májusi száma adta. A műsorszámok közlése mellett helyesen utal arra, hogy a dalárda egységbe igyekszik tömöríteni a dolgozókat a szocializmus eszméjével.

"... 8 órára már zsufolt a nagyterem, egymás mellett iparos, földműves, kiskazda, szellemi munkás, Csizma, vállalt nadrág összeforr egy nagy közös gondolatban, a szocializmus hozta őket össze." /135/ Mennyivel más gondolat ez mint amelyet az 1928-as bemutatkozó előadáson Dr. Tóth Pál országgyűlési képviselő mondott, "testvéri szeretettel munkálkodjunk együtt a magyar célokért". /136/ A májusi előadás még ennél is magasabb nivóju volt, mind az előadott műsorszámok tartalmát tekintve, mind pedig a rendezést. Emelte az est politikai jelentőségét, hogy ünnepi szónokként Kéthly Anna tartott előadást a békéről, emlékeztetett a háboru borzalmaira. A Munkás Kórus 1930. májusi számában megjelent értékelésbefejező sorai a legnagyobb elismerésről tanuskodnak "A dalkar működése bizonyosság arra, hogy céltudatos munkával, önfeláldozó kötelesség teljesítéssel és a kultura szeretetével lehet az átlagos nivón felülemelkedő előadást produkálni, mely színvonalnak eléréséért minden munkásdalkarnak törekednie kell, tekintse főfeladatának!"

A következő években megtartották a szokásos évenkénti két előadást. Ezek az előadások mutatták, hogy a dalárda évről-évre fejlődik, forradalmasodik, tömeghatása nő. Ezek után nem meglepő, hogy a fősztolgabiró az 1933. február 12-i előadást az előadás napján tiltja be. A dalárda a jogszabályoknak megfelelően január végén kérte meg az engedélyt a fősztolgabiró a kérelmet február 1-i keltezéssel küldte meg az alispánnak s kísérő iratában a dalárda működéséről elítélően nyilatkozott, ez a dalárda szempontjából elismerést jelentett. /137/

A fősztolgabiró megjelent a délelőtti próbán 8 csendőr kíséretében és közölte, hogy az előadást nem engedélyezi. A csendőrök pedig szétzavarták a dalosokat úgy, hogy még a kellékeket sem tudták ~~elrakni~~ ~~elrakni~~ elrakni. Az elkeseredés nagy volt. A betiltás futótüzként terjedt el a közsgben, valamint azok között, akik már vidékről az előadásra megjelentek. A botrány a levegőben lógott. A dalkar elnöke lakásáról ki sem mozdult nehogy izgatás, lázítás vádjával letartóztassák.

Ami délután történt az a dalkar politikai fegyvertényének könyvelhető el. A fősztolgabiró "~~Huszárván~~" "huszárván" Vida Mihályon keresztül hívatta a dalkör elnökét, a ki csak harmadosori felszólításra, kérésre ment el. A fősztolgabiró félve

a politikai demonstrációtól megengedte, hogy következő vasárnap a műsort előadják, de némi változást kellett eszközölni. /138/ A megbeszélés végén Dr. Schauer Gábor főszolgabíró Urban-csok Mihályba karölva kísérté őt ki a piactérig és több loo főnyi tömeg jelenlétében közölte, hogy február 20-án az előadás megtartását engedélyezi.

A hivatalos szervekhez ez a megalkuvása csak fokozta a dalkar iránti gyűlöletet. Mind gyakrabban következtek be az ellenőrzések, zaklatások, amelyek kezdték megtörni a dalosok akarateréjét. A válság utáni években már önálló műsoros esteket nem tartottak. Szereplői a szarvasi Munkásotthon Szövetkezet műkedvelő előadásain szerepeltek. /139/ A fasizálódó éra még inkább bénítólag hatott. Már az orosházi szereplés miatti bebörtönzés után néhányan elmaradtak a próbákról. Súlyosabb csapás volt az ugynevezett Szvák-féle lebukás, amikor az énekkar férfi tagjait minden inak nélkül begyűjtötték a csendőrségre és ott napokon át borzalmasan veték csak Lakos Lajos önfeláldozása mentette meg a dalosokat a további veréstől. /140/ Négy-öt elvtárs ellen kommunista szervezkedés gyanúja miatt eljárás indult. /141/ Ugyancsak a dalosokat vádolták azzal, hogy az Általános Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezetbe ők törtek be és ott loptak. Ezekkel a módszerekkel sikerült az uralkodó osztálynak elérni, hogy az énekkar stagnált. 1936-ban még a betétkönyvüket fenntartották, majd a 30-as évek végéről van egy adatunk, hogy a Szarvasi Munkásotthon március 15-i ünnepsége "a Világosság Dalkar szép énekszamaival ért véget". /142/ Valószínűnek látszik és az életben lévő tagok elbeszélései is azt igazolják, hogy a dalkar szervezett működése 1935-ben szűnt meg. Az említett szereplések csupán alkalmi jellegűek voltak.

Minden május 1-ét a dalkar megünnepelte. Ez is egy politikai megmozdulása volt. Ezt legtöbbször a Hármas-Körös partján csinálták meg. A város szélén gyülekeztek és onnan vonultak ki. Később csendőri kísérettel tudták ezt megoldani. /143/ A vezetők leleményességén mullott, hogy ezek a "séták" létrejöhetnek, valamint hogy ezekről fényképek maradtak fenn. A csendőrök azzal a kikötéssel engedték meg a kintléte, hogy nem énekelnek kórúdban. A csendőrök elvonulása után a dalosok ajkán felcsendültek az "Itt van újra május 1-e" forradalmasító akkordjai. Este a város szélén nagy tömeg várta érkezésüket és a meleg kézszorítások az elismerést nyugtázták e

forradalmi tettért. /144/ Nem lehet ezeket a kivonulásokat a forradalmi turisztika megnyilvánulásainak tekinteni, mert nem azok, de politikai jelentőségüket tekintve azonos értékűek. A dalárda tömegbázisa, tömegsikere óriási volt.

A bemutatkozó előadást hirdető ujságcikkben "a szépen fejlődő dalárda elnöksége kéri a közönség pártfogását és érdeklődésével a további fokozott munka megértékését." /145/ A vezetőség jó irányító és szervező, a tagság odaadó, lelkes munkájának volt köszönhető, hogy az előadások mindig zsufoltak voltak és a közönség lelkesen tapsolt. Sikerüknek oka, hogy műsoraikkal a dolgozó nép valamennyi rétegéhez volt mondanivalójuk. Az emberileg mélységes érzelmű irodalmi anyag jó kiválasztása, annak ügyesen megválasztott, szemléltető módon a lényegét kiemelő előadása csak fokozta a sikert, a hatást. A kollektív munka mindig érvényesült működésükben.

Hogyan dolgoztak? Mindent tervszerűen, előre átgondolva. Megállapították, a műsor három jelmondatát /145/ utána széles körben kutattak a legmegfelelőbb énekszámok, kórusversek, szindarabok után. Az összegyűjtött anyagot közösen beszélték meg, elemezték a műveket, hogy a legnagyobb átérzéssel tudják előadni. Ruzsicskay György és Toman János rendezők jelenlétében és irányításával megbeszélték a dramaturgiai vonatkozású problémákat. Mindezek után megkezdődött a megfelelő szereplők kiválasztása. Ezután kezdődtek meg a próbák. Hetente négyszer volt próba. Kétszer a kórus, egyszer, egyszer a szavalókórus és színjátékosok tartottak próbát. Ezekre mindig becsületesen eljártak és azokon úgy készültek fel az előadásra, hogy dicsőséget és megbecsülést szerezzenek a munkásszálynak, a munkáskulturának. Az előadás előkészítésén mindenki munkálkodott. Az előadás után azt megvitatták, leszűrték a tapasztalatokat, meghallgatták mások bírálatát és kezdtek ismét készülni a következő fellépésre.

Az előadások előtt a dalkar elnöke bevezető előadást mondott /146/ "Ezzel azt akarjuk elérni, hogy közönségünk közvetlenebbül kövesse szándékainkat és úgy megértésével meg is könnyítse azokat". Megjelöli a műsoros előadások célját is "mélyből fakadó munkáskulturát szervezni és építeni a munkáskultúra eszközeivel, azt megismertetni, belevinni hallgatóság

lelkébe, elszoktatni őket az ézerszer ismételt, fajsúly nélküli műsoroktól és helyébe a nagyerejű, elszántan emberi és végül megértően összefoglaló munkásművészetet adni." Előadásaikban a munkásosztály, a nép szenvedései, küzdelmei, bánatai, örömei kaptak helyet. /147/ A megnyitó beszédekre általánosan jellemző, hogy azok politikai színezettel rendelkeznek és a felvetett gondolatokat a Marxizmus talaján vizsgálják. Főbb gondolatok a következők: A kapitalista és szocialista társadalom lényegét elemzi, majd a kapitalista és szocialista kultúrának különbözőségét, a szocialista ifjúság feladatát határozza meg a második számú beszéd. A harmadikban a béke, a szerelem, a munka Marxista elemzését kapjuk, valamint bizakodással állapítja meg az elnök, hogy a munkás művészet állandóan fejlődik és a "munkáskultúra hatalmas hangja egységbe hív mindenkit!" A program ügyes, megismételt megfogalmazását és a fizikai és szellemi munka összekapcsolását kapjuk a 4. számú beszédben. Az 5. sz. beszédben találunk utalást az orosházi versenyre, mellyel kapcsolatban igen lényeges gondolatot vet fel, amely valóban jellemzi a munkásdalárdákat "...szép sikerrel szerepeltünk, díjat nem hoztunk, mégpedig azért, mert a munkásdalárdák nem szoktak versenyezni, csak dalolni a dalért, a szabadságért". A közönség és a kórus kapcsolatára utalva megemlíti, hogy mindig szemelőtt tartották és tartják a nevelést, a tanítást. A Szabadság, Testvériség, Egyenlőség gondolatának hangsúlyozása és az elvtárs szó többszöri használata szintén a dalkör bátorságát mutatja.

A műsorszámok között összekötő, konferáló szöveget mondtak. Ezekben pontosan megfogalmazták miért választották az előadandó darabot, annak mondanivalóját hangsúlyozták. Nagyon helyesen értékelnek itt is pld. Vadnai Károly Egy könnyű ügy c. darabjáról ezt mondja a konferáló: "Megjegyezzük, hogy az ilyen fajta darab irányát, szellemét a mi felfogásunkkal egyezőnek nem tartjuk, de mivel közönségünk minden részét kizsigeretnők elégiteni, úgy előadjuk ezt is" ./148/ Mennyivel különböző itt is felfogásuk a Férfi Dalkartól, amely műsorszámaiban első sorban a könnyű, szórakoztató számokat adta elő. Ezekben is van politikai mondanivaló pld. ilyen mondatok: "Mi, kiknek törekvése a nemek egyenjogúsítása, itt is változást hozunk az új időknek szellemében" .

A műsorok összeállításánál tudatosságot figyelhetünk meg:

elsőrész: a közönség szórakoztatása

második rész: bemutatja munkásosztály életét, küzdelmeit

harmadik rész: a jövő gondolatait kifejezésre juttatni.

A múlt és jelen mellett mindig megjelenik a jövő gondolata is ilyen mondatok kíséretében: "Az emberi öntudat keresve keresi a jobb sorsot, szebb életet és érzi egy új korszak hajnalodását". "A harmadik részben a jövőendő hangjai szólalnak meg, az új korszak eszméi megfogantak már az ifjúságban. Ők fogják átvenni örökségét annak a küzdelemnek, melyet az apák hagytak rájuk. Ők már letéteményesei egy új világnak, egy szebb korszaknak, melyben majd minden dolgozónak része lesz". /149/ Ilyen gondolatokat elmondani a válság éveiben, akkor amikor az uralkodó osztály a nyílt fasizista diktatúra bevezetésére készült rendkívüli bátorságot mutat.

Jellemző továbbá ezekre a konferáló szövegekre még az is, hogy az előadott számok aktualitását mindig kidomborítják ezzel is a nevelést, a felvilágosodást szolgálják.

A bevezető beszédekben, de különösen a konferáló szövegeken tapasztalható ártulzások, belejavítások azt mutatják, hogy mindig keresik a legmegfelelőbbet, a legkifejezőbbet. Nem elégszenek meg felületes megjegyzésekkel, hanem mindenkor az eredeti célt akarják diadalra vinni, dicsőséget, hírnevet szerezni a munkáskulturának, alakítani a tömeg politikai hangulatát, hatást gyakorolni a község dolgozóira.

A bevezető beszédekben is, de a konferáló szövegekben is többször találkozunk azzal, hogy a műsorok ujitásait hirdetik. Valóban az volt a helyzet, hogy sok tekintetben szakítottak a régi felfogással "Általában a dalkar sokat fejlődött és eljutott az új irányu művészeti kísérletekig, amelyek az egyes műsorszámok értékét, hatását emelik, lényegüket kiemelik." /150/

Néhány dramaturgiai felfogásukat ~~xxx~~ elemezve meg kell állapítani, hogy az újszerűségekre való törekvés pozitívan hatott munkásságukra, elérte célját.

Az új mondanivalót új formában, új miliőben adták elő. "Az újszerű rendezés, az egyes műsorszámok előadásmódjának ötletes és modern felfogása... biztosították a 4. kulturesztély sikerét". /151/ Újszerűen hatott, az az ötletes és nagyon helyes kezdeményezés, hogy az egyik szünetközi szám beiktatá-

sával a szokásossá vált komolytalan műsorokat figurázták ki. /152/

Az újszerű rendezésben a dalkart Ruzicskay és Toman kifogyhatatlan ötletei segítették. Ruzicskay György a szin-padi hatás magas művészi ismereteivel gyönyörű megoldásokat talált egy-egy műsorszám lényegének kiemelésére, sokszor a "sorok mögötti" igazi mondanivalót a rendezés domborította ki. Az is a rendezés tökéletességét mutatta, hogy pld. az 1930. május 10-i előadáson amikor Káhlly Anna befejezte a békéről, a háboru ellenességről szóló ünnepi beszédét, a kórus elénekelte Kerner-Döhmel: Ne ölj...! c. kórusművét, majd Tóth István szavalta el Tu-Fu kínai költő Marsolás c. költeményét. Tóth Istvánt Ruzicskay György maszkírozta nagyon ötletesen és élethűen. A papucsban, tunikában, varkoccsal kalapban megjelenő Tóth István valóban a kínai kulit jutatta a nézők eszébe és jó szavalatával teljesen kihozta a vers szépségét és belső értékét.

Ugyanúgy rendezést mutatott Mécs László Szegény emberek című versének elszavalása. /153/ Az előadót a zárt, kissé hátrahuzott bordó függöny előtt kb. 50 cm. magas ládára állították, a teljes sötétségben alulról megvilágították zseb-lámpával, s így árnyéka a bordó függönyön szinte egy vörös embert jelentetett meg, akinek lesulytó ökre élethűen emlékeztetett a Tanácsköztársaság hasonló plakátjára.

Kozmay-Novák: Zászlóbontás c. énekszámát kb. 30-40 férfiből álló gulya /ládákon, kétáru létrákon álltak/ adta elő. Legtetején az elnök állt jelképes piros zászlóruddal. Lenyűgöző, hatalmas forradalmi erőt sugárzott az "emberhegyből" szálló "eltaposni bennünket nem fog többé senki már" dallam. /154/

Nem csak a politikai tartalom kiemelésére fektettek nagy súlyt, minden területen igyekeztek szakítani a hagyományos, megszokott előadási módokkal. Több énekszámot karnagy nélkül énekeltek, ami újként hatott a vidéki kultúrában. Cherubini Szerenádját ablak alatt, háttal a közönségnek adták elő. Közben az ablak kinyílt és égő gyertyával megjelent a szerenád fogadó leány. Ugyancsak élethűen adták elő Szalai-Révfy: Barkalola c. művét. Kék függöny mögött megszólal a dallam gitáron, előtte megjelent egy gondola, benne ülő szerelmes párral és a jól maszkírozott gondolás. Móczart: Esti nyugalom

c. dalát lampionos menetben adták elő úgy, hogy a menet énekelve vonult át a színpadon.

Igen nagy jelentőséget tulajdonítottak a színpadi fényhatásoknak. Ezekkel is a művek mondanivalóját emelték ki. A világításban Ruzicskay ötletei alapján elsősorban Dankó János és Öccse György segített sokat. Ők szerelték a színpadi világítást bravuros ötletességgel. /155/

A dalkör rendkívül fejlettségét és haladó jellegét mutatja az is, hogy volt külön férfi és külön vegyeskara, szavalókórusa, színjátzó gárdája. Ezeknek ténykedését külön-külön nem tárgyaljuk, mert a dalkör egészének tárgyalásában ez benne van. Inkább jelentőségüket emeljük ki, valamint az általuk előadott művekre térnénk ki.

A magyar kórusművészet gyökerei a múlt századba nyulnak vissza. A munkáskórusok közül elsőnek a Budapesti Általános Munkás Dalegylet alakult 1891-ben, amely a munkás Dalosszövetségnek lett alakító kórusa. Ez a Dalosszövetség volt hivatott arra, hogy a század elején alakult munkáskórusokat összefogja, irányítsa. A Dalosszövetségben belül két elvet képviselő csoport küzdött egymással. A vaskalaposak ragaszkodtak a Weimári munkásnótákhoz, a fiatalabb harcos nemzedék Bartók, Kodály kórusai mellett foglalt állást. /156/ Az utóbbi irányzat győzött és a munkáskórusok előadásában a klasszikusok mellett nagy sikert arattak a Bartók és Kodály művek. Ez a győzelem az 1930-as évek végén következett be. 1937-ben a Dalosszövetségnek komppnálta Kodály a Felszállott a páva című művét. Kevésbé volt ilyen forradalmi a szövetség a 20-as évek végén, és a 30-as évek elején. Akkor még a Dalosszövetség apolitikus énekszámokkal nem tudta megfelelően forradalmaistani a munkáskórusokat. Ezzel magyarázható az, hogy a Világosság kórusának műsorszámokban Bartók, Kodály művei nem szerepeltek. Forradalmiságot tükröznek azonban az Ady-Reinitcz művek előadásai. A kórusnak a forradalmi jellegű számok előadása mellett "programjához tartozik az a törekvés is, hogy ismertesse a zene irodalom nagyjait." /157/

Ezekből is megválogatták, mit adjanak elő. Csak az olyat, amely harcukat alátámasztotta, ha szimbolikusan is, de lényeges mondanivalót fejtett ki. Előadták Verdi Ernáni c. opera első felvonásából a Banditák bordala c. részt. Első hallásra semmi érdekeset nem találunk benne, de ha a kiemelt részeket, amelyeket aláhúztak a szövegben megnézzük más a megállapításunk.

"A bor kedvet ad" "a borba fojtja bánatát" ez sokszor így volt a munkásosztálynál és ez sokszor tompította osztályharcát./158/ Ez ellen a munkásosztály vezetői mindig küzdöttek. A darab utolsó részében a "bosszut veszünk" van kimeleve. Ez burkoltan, de a kor problémáját tükrözi, mintegy utalás arra, hogy a munkások fellázadnak és bosszut vesznek az uralkodó osztályon. Ez a jövőbe vetett hitük alátámasztására nagyon is jó volt. Verdi mellett ~~Moz~~zart, Mendelson, J. Straus műveit is előadták, ez azt jelentette, hogy a zene- és énekművészetük magas fokon állt. Mutatja ez továbbá azt, hogy szakítottak az ugynevezett weimári munkásnótákkal.

Cherubini Üdvözlét c. művét azzal az elgondolással adták elő, hogy a borutlan, vihartalan élet üdvözlése a munkásosztály jobb jövőjét, szebb életét üdvözli, habár igen burkolt formában. Marschuer Henrik Szerenád-ját a színpadon is többször elénekelték, de egy-egy esti szerenád-nál is állandó műsorszámuk volt. Kifejezésre juttatva azt, hogy van a munkásosztálynak is "szerelmes lelke" "szerelmi érzése" de ezt ő helyesen fogja fel "mint az emberi élet fenntartó erejét, menten minden álszemérmeskedéstől és hazugságoktól, de nem felejtve el szépségeit és fonom érzelmeit"./159/

Magyar zeneszerzőktől is szívesen adtak elő pld. Huszka Jenő: Aranyvirág c. operettjéből a Barcarola a szerelmi érzés kifejezésére szolgált. Lányi Ernő: Faluvégén rezgő nyárfa, Szőlők között dalol a pintyőke c. művei. /160/ Csokonai-Lavotta: A reményhez c. művét.

Az itt említett darabok mellett a kórus igazi forradalmiságát azok a számok adják, amelyek nyíltan fejezik ki mondanivalójukat. Ilyen pld. Gramm Károly: Fel szocialisták c. műve, amelybe benne van mindaz, amiért a proletárok küzdenek, s mindezt csak munkával, harccal lehet elérni, amelyhez a munkásság összefogása szükséges. Befejező sorai a győzelembe vetett hitet tükrözik: "Velünk a nép! A győzelem!" /161/

Az itt elemzett néhány, leggyakrabban elődött darab is pontosan mutatja, hogy a dalkar kóruszámái az eredeti célnak megfeleltek: neveltek, tanítottak, a forradalmiságot és a szépet terjesztették.

A dalkör legforradalmibb részét a szavaló kórus képezte. A KMP. is a szavalókórusokat választotta a kommunista kulturmunka egyik fő formájának. Ezek a kórusok az új kollektív művészet egyik fajtái voltak. Valóban a munkáskulturát terjesztették, a munkás kultúra eszközeivel. A válság éveiben vidéken is alakultak ilyen kórusok. Ezek közül is az egyik legkiemelkedőbb, leg-jelentősebb^a szarvasi volt. /162/ Ezek egyre jobban balra tolódtak és sokszor olyan számokat adtak elő amelyek kifejezetten a fenálló állami és társadalmi rend ellen irányultak.

Előadásaikban, a munkásösszetartás, a győzelem, a jövő megszólaltatása mellett a munkások hétköznapijai is hangot kaptak. Fő céljuk, hogy ráébresszék a dolgozókat elnyomott sorsuk okaira, majd aztán felkészítsék a jövő harcaira. Az előadott darabokat magyarázták előbb, majd csak úgy tanulták meg. A szarvasinál ez igen komolyan folyt. Többször közösen olvasták fel a verset, majd Ruzicskay György elemzésével elemezték. Megmutatták az összefüggéseket, kiemelték a mű aktualitását. A versek magyarázatán keresztül a kórus politikai nevelését végezték.

Ilyen költemény volt a szarvasiaknál pld. Mester Ferenc: Vagyunk c. költeménye. A költemény szinte összefoglalását adja amit a munkásosztályon a Marxizmus klasszikusai leírtak prózában. A proletáriátus igazi énjét mutatja be a költemény. /163/

Egy-egy ilyen költemény elemzése, betanulása alkalmas volt arra, hogy a munkásosztály nevelése, öntudatának fejlesztése, megismerkedése Marxizmussal biztosítva legyen.

Az előadott versekben megtalálható a dolgozó nép valamennyi rétegét érintő probléma. Ezekben a versekben a bányászok, a földmunkások közvetlen problémái merülnek fel, de igen sok forradalmi gondolattal.

A földmunkások problémáját, munkájának igazi szerepét elemzi Lekkes Pál /Ruzicskay György/: A földmunkások c. költeménye. A földmunkásoknak döntő szerepe van a társadalom építésében, a jövő megalapozásában

Mi építjük az életet,

Az emberiség új és igaz utját.

A harcban ők is segítik a munkásosztályt, hisz érdekazonosságuk egy, harcolni a tőke igája ellen.

Megrengetjük majd a világot,

Ebben a harcban támogatják mind azok, akik harcolnak az elnyomás ellen.

Nyomotokba jövünk mi

A nő, a gyermek, a jövődő!

Sőt az internacionalizmus gondolatát is felvető sorában

S majdan az egész emberiség /164/

A Bányász dal c. költemény is telve van forradalmisággal, amelyet a kérdések miért? minek?, a kontraszt "gazdagok és szegények" még csak jobban kiemel. Szimbolikusan ugyan, de a jobb élet utáni vágyódást fejezik ki az ilyen sorok:

... a fényre fel

... vágyódunk a napvilágra

... emelj a fényre fel

A bányászok, a munkásosztály érettségét mutatja, hogy felismeri a társadalmi nyomor igazi okát és benne az ő feladatát.

... s mind fejjebb hág az árfolyam

A tőzsde zajban ...

... mi tudjuk mit kell tenni /165/

A jövőbe vetett hit, a bizakodás központi és fő mondanivalója a kórusműveknek. Ezt domborítja ki Leveleky Koltán: Feltámadunk c. költeménye, amely összefogásra szólítja a népet.

A kürt szava egy táborba most hívjon

Mig tüzes vérünk forr erünkbe, élve

Dacosan, büszkén...

Az uralkodó osztály feletti biráskodás, a leszámolás gondolatát fejezik ki az alábbi sorok.

Feltámadunk egy égő pirkadatkor

De ti döjfések, hol lesztek majd akkor

Ha romjain az elkorhadt világnak

Órája üt, a nagy leszámolásnak?

... De hol lesztek ti majd?

A tiszta szívű, dolgos nép ítél. /166/

E sorok olvasásakor feltétlen az Ady motívumok jutnak az olvasó eszébe.

Ha jön a nép, hé nagy urak

Mi lesz...

Itélni fog a nép.

Állandó műsorszám volt a kórusnak Várnai Zseni megrázó erejű hatalmas költeménye az Eljön egyszer c. A költeményben Várnai Zseni szokásos és tipikus gondolatai vannak: munka, háború, női sors, özvegyek, árvák stb. Benne van mindaz a probléma amely a munkásosztályt sújtja. A válság mélypontján rendkívül forradalmasító sorok a következők

Mi tudjuk ám, mit akarunk
Szép tiszta emberi élet legyen
A miénk ...

Ne sirj anyám, mi építjük már a jövőndöt
Apánk, ne félj, fiad indul már helyetted /167/

Akkor, amikor a KMP. a kommunista kulturmunka egyik fő területének tartja a szavalókórusokat többek között azzal indokolta, hogy új művészeti ág, a fiatalok szívesen jönnek ezekbe. Valóban így is volt, s ezzel magyarázható, hogy pld. Szarvason is a szavaló kórus főleg az ifjúságra támaszkodott. Sok olyan költeményt adtak elő, amely kifejezetten az ifjúság problémájával foglalkozott egyrészt, másrészt pedig őt látja a jövő harcosának.

Ilyen költemény pld. Heinch Lersbh: Ifjúság c. melynek visszatérő motivuma

Mi fiatalok nagy úton vagyunk
Megyünk, hogy meghódítsuk a világot.
S a testvér érzés tankjával
Letörünk minden ellenállást.
A jövőndő ezredének
Csodálkozva bámulnak elébünk.
Az elfecsérelt tegnapok
Lázasan unszolnak előre.
Előre fiatal proletárok! /168/

Ugyan ez a gondolat jut kifejezésre a Fiuk, ifju munkások c. költeményben is, amelyet nem a kórus adott elő, szó-ló szavalatként hangzott el.

Fiuk vigyázzatok!
Fiuk, ifju Munkások
vagyunk harcosok, leszünk apák
és az eljövendő fiainknak
ujra formáljuk
ezt a torz világot. /169/

Az előadott műveknek, mint láttuk központi mondanivalóját képezik a munka, a béke, a jövő gondolatai. Ezeket a gondolatokat nyíltan, avagy szinbolikusan hirdetni akkor, amikor Németországban Hitler már hatalomra került, a fasizmus Európában szerte terjedt, igen komoly öntudatot, bátorságot igényelt a szavaló-kórustól.

Az előadott kórusműveknél nagy súlyt fektettek arra, hogy mondanivalójuknak maximumát kihozzák. Azok a rendezői megjegyzések, amelyek a széljegyzetekben megtalálhatók mind azt mutatják, hogy ezeken az előadásokon a tartalom és a forma egysége igen jól érvényesült. Pregnáns példa erre Lelkes Pál: A munkások álma c. költeménye, /170/ Ennél fényhatásokkal, kísérőzenével, a megfelelő miliő kialakításával fokozták a hatást. /171/

Mindig vigyáztak azonban arra, hogy a formalizmus veszélyét elkerüljék. A technikai megoldásokat, az előadás-módját mindig az előadandó műsortól tették függővé. Ez a szarvasinál azért is értékelendő rendkívül pozitívan, mert vezetői nem voltak kommunisták, hanem szociáldemokraták. Kommunisták a tagok voltak és Urbancsok Mihály elnök vezetésével megtudták tartani a helyes irányt, tudtak kommunista szellemben nevelni, hatni.

A kórus^{ok} ilyen irányú tevékenysége eredményezte azt, hogy rendőri javaslatra a B.M. 147.200/1933.VIII.sz.rendeletével 1933. október 27-én betiltották a munkásegyletekbe, a párt és szakszervezetekben működő szavaló-kórusokat. /172/

A munkás színjátszás a háboru éveiben lett fontos fegyver a párt kezében. A fasizmus és a háboru elleni küzdelem központja volt. Ekkor megnőtt politikai, agitáló jelentősége annál is inkább, mert a szavalókórusok legálisan nem működhettek. A háborút megelőző években a szavalókórusok mellett a színjátszás kevésbé jelentős. Ez vonatkozik a Világosság Dalkör színjátszóira is. Ezzel magyarázható az is, hogy az általuk előadott darabok forradalmisága mögötte maradt az ének, a szavaló kórus darabjainak. Pld. Nóti Károly darabjai: Diéta - Jegénye - Holdkóros inkább arra voltak jók, hogy jókedvet, hangos derűtséget keltsenek, avagy vidám hangulatot készítsenek elő a táncra. Mint Vadnay Károly: Egy könnyű ügy, mind Lőrincz Miklós: Piros kalapos hölgy c. darabjai, egy pesti kávéházban játszódnak. Ez a

milió nem alkalmas arra, hogy a munkásosztály problémáit reálisan ábrázolni lehessen. Alkalmas arra, hogy esetleg figyelmét elvonja a politikai harctól.

Valamivel több szerepet tölt be a szocialista eszmék terjesztésében László Miklós egyfelvonásos tragikomédiája a Ringlspiel c. amely már megmutatja, hogy a vig felszín alatt mély tragédia rejlik.

Indig Ottó: Ember a hid alatt c. háromfelvonásos darabja a hivatásos színészeknek is állandó műsorszáma, s egyáltalán nem "vádolható" forradalmisággal. E darab eljátszásánál a színjátszók pozitívuma nem a témaválasztásban volt, hanem az élethű játékban. /173/

Lelkes Pál által írott Virágoskert c. darabban már kubikusok is szerepelnek, bár mondanivalójában még ez sem ad sokat.

Pozitívnak értékelhető az, hogy Gerhardt Hauptman: Takácsok c. drámájának első felvonását is előadták, s ezzel szarvasi közönség elé hozták a múlt század 40-es éveiben élő és küzdő munkások helyzetét.

Az ismeretlen szerző darabja Teruska is eljött c. a munkásság életéből meríti tárgyát, ahogy a konferáló szöveg is helyesen utalt erre "az életet adjuk, a mi életünket, melyben a jövőnkért küzdünk"... Ebben a darabban már megtalálhatók azok a problémák, amelyek valóban a munkásosztály életét jellemzik az agitáció, a szervezkedés jelentőségének kiemelése, a nők szerepe a társadalomban, a fiatalok helyzete és feladata a küzdelemben. Ez a színjátszók fejlődését mutatta.

A szarvasi Építőipari Munkások Világosság Dalkörének ténykedése valóban haladó jellegű. Mind azok a mozzanatok, amelyek országosan is tapasztalhatók, megtalálhatók működésében. Emeli jelentőségét az is, hogy bár a Szociáldemokrata párton belül működött, nem sekélyesedett el annak hibás irányzatában. Ez elsősorban Urbancsok Mihály elnöknek, Hoffman István "ideológusnak" és nem utolsósorban Ruzicskay György festőművésznak volt köszönhető. Az utóbbi igen gyakran figyelmeztette a vezetőséget és a dalosokat "Ne sekélyesedjünk el szociáldemokratizmus posványában!"

Az Országos Dalosszövetség is elismerte, hogy a vidéki dalárdák közül a szarvasi egyike a legforradalmibb. Egy-egy előadását a Munkás Kórus c. lap követendő példának jelöli meg. /175/

Hogy országosan is felfigyeltek működésére és értékelték azt, az alábbi eset is mutatja. A Munkás Dalos Szövetség kongresszusán a dalkör elnöke mint küldött vett részt, aki fel is szólalt. A hallgatóság, amely addig eléggé hangosan vitatkozott, néma csendben figyelte Urbancsok Mihály felszólalását, aki beszédében ismertette a dalkör munkáját. Az előadás után felkeresték a többiek és magánbeszélgetéseken kértek tőle tanácsot, mit tegyenek, hogy rendezvényeik ne legyenek utotak, egyhangúak, legyenek harcosak, forradalmiak. Meglepte Urbancsok elvtársat, hogy a hallgatóság mennyire tájékozott a szarvasiak működéséről.

Hirük az ország határain túl is terjedt. 1932-ben Bécsből kapott a dalkör, pontos címére egy csomagot, amelyben röpcédulák voltak és leleplezték Peyer Károly szerepét a salgótarjáni bányász sztrájkban, s egyéb munkásosztály ellenes cselekedeteit. A röpcédulán utaltak a kommunistákra feladataira és célkitűzéseire, Volt a csomagban egy Moszkvából írott levél, amely értékelte a dalosok munkáját, irányítás, bátorítást adott. Egy bécsi címet is közöltek, amelyen keresztül felvehetik Moszkvával a kapcsolatot, de ez nem történt meg. /176/

Levelet kaptak Franciaországból is, amelyben a francia munkások melegen üdvözölték és további sikereket kívántak.

Sajnos ezek a sikerek 1933 után megtörttek, mivel a fasizálódó Gömbös korszak hallgatásra kényszerítette a dalkört.

A f a s i z á l ó d á s é s a h á b o r u é v e i S z a r v a s o n /1933-1944-ig/

A gazdasági világválság világszerte súlyos politikai következményekkel járt. A parlamentarizmus elavult kormányzati forma lett, helyette a nyílt fasiszta diktatúrát vezették be. 1933. januárjában Hitler lett Németország kancellárja ez a fasizálódást jelentette Európa országaiban. Magyarországon Gömbös Gyula miniszterelnöksége alatt kísérlik meg a hagyományos magyar fasizmust felváltani a totális fasizmus uralmával. Ez a vidék társadalmi, politikai életére is döntő hatással volt.

Szarvas társadalmi, politikai élete a válság alatt és után erőteljesen fasizálódott. /177/ A Szarvasi Hírlapban a fasizmust dicsőítő cikkek jelentek meg "A legideálisabb demokrácia alapjain felépülő nemzeti uralom a fasiszta dikta-

tura"./178/ Gömbös halálakor egy Miklós Vitéz álnévű újságíró így írt a Szarvasi Közlöny 1936. február 16-i számában "Fáklya vivő volt ő nemzetének 18 év előtt is, amikor megmutatta, hogy kell szembeállni a vörös örülettel... A hatalmas német nép vendégeként halt meg".Ezek után nem csodálkozhatunk hogyha az egyház és politikai szervezetek mindjobban kifejezték jobboldali nézeteiket. A község előljárósága, Vitéz Biki Nagy Imre főjegyzővel az élén, szemet hunyt az egyre fasizálódó szölamok felett. 1936. után újabb és újabb fasiszta szervezetek zászló-bontásával találkozunk.

/179/ A következő években a község vezetői nem csak a fasiszta parancsait hajtották végre, hanem kezdeményezők is. Önálló katonai állománnyhely létesítését javasolták Szarvason. 1941. januárjában megválasztott előljáróság Biki Nagy Imre vezetésével, folytatta előző politikáját, amely mindinkább fasizálódott.

Már javában folyt a második világháború, a község vezetői, az ország vezetőivel együtt hirdették, hogy ebből a háborúból a magyarság jövője, feltámadása születik meg. A kormányzó-helyettes halálakor mondott emlékbeszédben a főjegyző következőket mondotta: "Ebből a halálból azonban hitünk szerint élet fakad, mert a hősi halottak minden vérdsepeje gazdag magvetés a jövőendő számára. A magyar történelem ércetábláján a sok hős nevek mellett aranybetűkkel fog ragyogni az ő neve is." /180/ A Sztálingrádi sorsforduló után, amikor az ország vezetői "hintapolitikát" kezdtek folytatni a nyugati hatalmak felé, Szarvas vezetői nem okultak semmit, folytatták továbbá is esztelen, németbarát, népnyuzó politikájukat és Szarvas teljes kirablását, kiürítését csak a szovjet csapatok gyors előrenyomulása akadályozta meg.

1944. október 6-án szabadult fel Szarvas és ezzel újkori történelmének új szakasza kezdődött.

Az előbb vázolt politikai éra nem volt alkalmas arra, hogy a nép súlyos anyagi helyzetén segítsenek a község előljárói. Akkor, amikor a fasiszta ~~xxx~~ és "hazafias jellegű egyesületeknek egymás után szavazták meg a segélyeket, a nép nyomora maximális lett. A földhözjutottak nem tudtak fizetni. /181/ Beindították a kormányzóné "egytál étel" akcióját és attól azt várták Szarvason "tömegeket tudna ráébreszteni arra, hogy nem szükséges, a társadalmi rendet felforgató mozgalmakban részt venni"./182/ Az osztályharc elaltatásának gondolatai ezek. Ez annál is szükségesebb Szarvason, mert a baloldali

mozgalom elég aktív ekkor is. 1936. október 16-án egy szokatlan hangú verzércikk jelent meg a Szarvasi Hírlapban **A vörös rém** címmel. Ez jól rávilágít a szarvasi dolgozók hangulatára "rajtunk már csak egy forradalom segít - így beszélnek a szarvasi embervásáron - Ezen az embervásáron egyre nyíltabban kezdték hangoztatni a második proletár diktatura szükségességét. Mind ezekért kiket okol a cikk író? "A pokol akadémiajáról kikerült agitátorokat", vagyis a kommunistákat. Ez helyes is hiszen a válság utáni években is sokan voltak Szarvason akik az illegális kommunista pártnak tagjai. 1937-ben a Szarvasi Közlöny kommunista szervezkedés leleplezéséről írt Orosházán, melynek szála Szarvasra is eljutottak. Szarvason már régebbi keletű ez a szervezkedés. Az 1937-ben letartóztatott kommunisták ellen a vád, hogy "1934 óta a proletár társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos létesítésére irányuló szervezkedést kezdeményeztek és vezettek". /183/ Ebben a perben az ügyész 120 terhelt kihallgatását kérte. A terheltek nagyszáma mutatja, hogy ebben az ügyben nem mindennapi politikai perről volt szó. 1938-ban az üldöztetések mellett újabb elvtársakat tartóztattak le, ~~Exxx~~ ezek között nők is szerepeltek. /184/

E rövid elemzés világosan mutatja, hogy a fasizálódás éve alatt Szarvas hivatalos politikai élete erősen fasizálódott, s ez rányomta bélyegét a kulturális élet alakulására is. Ugyanakkor Szarvas dolgozóiban ott élt a Tanácsköztársaság emléke, s ott éltek még azok a gondolatok, amelyeket a Világosság Dalkör terjesztett a válság alatt. Hiszen e gondolatok terjesztői most már sok esetben politikai szíkon próbáltak hangot adni elképzeléseiknek. És az ő felvilágosító munkájuknak volt köszönhető részben az, hogy Szarvas harc nélkül szabadult fel.

A kulturális élet alakulása a fasizmus előretörése és a háború éveiben.

A fasizálódó gazdasági és politikai élet rányomta bélyegét a kulturális élet alakulására is. Ez Szarvason kettős vonatkozásban jelentkezett: Egyrészt kevesebb lett a kulturális rendezvény, másrészt a működő kulturegyesületek tevékenysége mind - inkább a fasiszta demagógia szócsövé lett.

Mind a vidéki, mind pedig a helyi előadások szervezői között mind gyakrabban találjuk a Levente Együletet, a Frontharcosok Szövetségét, a különféle Sport Egyleteket stb. Egyik szervezet sem mentes, sőt tulságosan is jobboldali befolyás alatt állt.

A községi képviselő testület jegyzőkönyveiben kulturális témával alig találkozunk. 1925-ben a Nyári Szinkör problémáját tárgyalták, de anyagi fedezet híján nem lehetett rendbehozni. Ugyanakkor az uralkodó osztályt támogató szervezetek megsegítésére volt pénz!

1937-ben az iskolák költségvetése passzív, sem tanterem bővítésre, sem felszerelésre nem volt pénz. Még a községi tanítók fizetését is leszállították.

Rendkívül elszomorító képet fest Szarvas általános kulturáltságáról az a jelentés, amelyet Molnár János községi orvos tett a képviselőtestületnek. Szarvason 46 elemi iskola van, ugyanannyi kocsmá. A legtöbb ember szívbajban hal meg. És minden negyedik halott csecsemő. 1934-ben meghalt 407 halott közül 98 egy éven aluli gyermek, 60 szívbajban, 49 agg-kori kimerülésben, 45 fertőző betegségben halt meg. A szeszfogyasztás értéke 519.467.15 pengő. Egy lélekre 8.25 pengő esett. A házasság előtti orvosi vizsgálat mellőzése sok család tragédiáját okozta. /185/ Mindez csak fokozódott a későbbi években. Hisz az előljáróság passzív magatartásán és az anyagi fedezet hiányán mulasztott, hogy a felszabadulás előtt sem a Tüdőbeteggondozó Intézet, sem pedig az Egészség ház működése nem tudott beindulni, bár voltak próbálkozások.

A hivatásos színésztre továbbra is jellemző az, ami a válság éveiben is megvolt. Változás csupán annyi, hogy új színtársulatok játszottak Szarvason. Károlyi János és Miskei József társulata játszott rendszeresen a színi évadban. Egy-egy "beugró" társulat szereplésével a közönség nem igen volt megelégedve, különösen akkor nem, ha játéka kifogást hagyott maga után "megköveteli a közönség legyen kifogástalan együttese". /186/ A háború éveiben Vértess Károly együttese játszott állandó jelleggel. Műsorszámuk a megszokottak. Ezek főfeladata a szórakoztatás, elvonni a tömeg figyelmét a gazdasági és politikai problémákról. Ilyen körülmények között érdekes színtonként hatott Bánki Róbert a Magyar Komédia Kamara Színházának vendégjátéka Szarvason, aki Szeged, Pécs

Debrecen után jött Szarvasra és műsorán Haupman, Ibsen, Shaw darabjai mellett Herczegh, Molnár, Vaszari darabjai is szerepeltek és aki bemutatkozásában hangsúlyozta, hogy "programjában a szórakoztatás mellett elsősorban a komoly értékek előadását tűzte." /187/ Egy-egy kiváló színész vendégszereplése emelte a műsorok nem túl magas színvonalát. /188/

A közönség pártfogásáról, támogatásáról a korabeli sajtó nem nyilatkozott egységesen, de több a támogatásról szóló cikk. Ez azt mutatja, hogy Szarvas "műértő" közönsége a fasizálódás és a háború éveiben is lelkesedett a szépirodalomért, a kultúráért.

A műkedvelő előadásokat a különböző szervezetek rendezték. Azoknak a szórakoztatás mellett propagandisztikus céljuk is volt. Saját tagságukat akarták az eszmének megnyerni. Igen gyakran találkozunk egy-egy "jótékonyági" célú előadással. /189/

A szarvasi műkedvelő életnek van két, határozottan pozitív vonása. Az egyik az, hogy műsoraikon haladó, nagy írók művei szerepeltek. Meglepő a népiesség előretörése ezeken az előadásokon. Petőfi: János vitéze mellett a Ludas Matyi előadását is megtaláljuk. Ezek mellett előadják Gárdonyi Géza: Bor, Szigligeti: A szökött katona, Móricz Zsigmond: Nem élhetek muzsikaszó nélkül, Mikszáth Kálmán: Noszti fiú esete Tóth Marival c. darajait.

Az annyira megunt fővárosi aszfalt és éjszakai mulató helyek álromantikája helyett "visszatérnek a népszínműhöz, és különösen azon fajtájához, amely minden megnyilatkozásában népies, kedves és mindig magyar". "selejtecske, trágár, erkölcstelen" darabok helyett "a falusi és vidéki hangulatokat, a magyar nép életét és lelkivilágát felszínre hozó komolyabb tárgyú és humorukban is finomabb színművek jönnek előtérbe." /190/ Ezen művek kommentálása, a sajtó által, rámutat egy nagyon lényeges problémára. A "boldog, békés évek képeinek" felidézése a műtől való ragaszkodás kell, hogy érzékeltesse a nézőben. A háborús világban a pacifizmus hirdetése szintén jellemző ezekre az előadásokra.

A másik pozitív vonás, hogy a 30-as évek végére a műkedvelő élet "utat tört magának a távol eső tanyai részeken is" ez igen szép és nemes cselekedett. Valóban "a tanyavilág kultúráját emelni a nép műveltségét fokozni lényeges dolog". Kissé kétes értékűvé válik ez a törekvés, ha az uralkodó osztály által megfogalmazott célt ismerjük: "a színmagyar dara-

bok előadásával a nemzetiesség fokozottabb terjedésére, a magyar nyelv teljes térfoglalására" kell törekedni. /191/

Ezek az előadások, sok negatív vonásuk ellenére is, Szarvas kulturális életének megnyilvánulásai. Ha nem is mindenkor helyes irányban, de szolgálták a nép művelődését.

Szarvas hangverseny életének két központja van. Zenei téren a szép fejlődést mutató Szinfonikusok hangversenyei, énekkultúra terén a Férfi Dalkar szereplései.

E megmozdulások mellett Őrszágh Tivadar hegedűművész jótékonycélú hangversenye /zöldkereszt akció keretén belül/ folyt le "nagy érdeklődés mellett" és Szarvas zeneértő közönségének felejtethetetlen élményt nyújtott. /192/

Ugyancsak jótékonycélú hangversenyt rendezett a Stefánia Szövetség, amelyen Őrszágos nevű művészek léptek fel és "művészetüket ezen az estén a legszentebb nemzeti cél, a magyar anyák és csecsemők megmentésének szentelik." Műsor-számukban Liszt - Strauss - Mo~~z~~art művei szerepeltek, valóban magas műveltségű biztosítottak Szarvas közönségének, "amely kitett magáért, szépszámmal megjelent és szívvvel lélekkel ünnepelte a fővárosi és helybeli művészeket". /193/

Ugyan ennek az évnél volt kiemelkedő zenei hangversenye a Chován Kálmán emlékhangverseny. A szarvasi születésű, világhírű zenész és komponista emlékére rendezett hangversenyen megszólalt a Chován muzsika, a legilletékesebb művész tolmácsolásában. Laub István zenekadémiai tanár, Chován tanítványa szerepelt kiemelkedően a helyi művészek mellett.

A háború éveiben kiemelkedő zenei esemény volt Szarvason a középfoku és elemi iskolák iskola közti hangversenye, amelyen a község valamennyi iskolája résztvett ének, illetve zenekarával. Az érdeklődők nagyszáma "méltó volt a z ügy komolyságához és azt bizonyítja, hogy városunk közönsége nagy barátja az ének és zenekultúrának és minden ilyen megmozdulást kész erkölcsileg és anyagilag támogatni." /194./ Ezen a sikeren felbuzdulva a következő évben is tartottak ilyen hangversenyt. Ennek külön is értéke, hogy "az új generáció... újra megtanulja az ősi magyar zenét... azt vissza is hozza a magyar életbe és ez az ősi zene új életet fog élni". Az "álromantika, álnépieskedés, a magyarságtól idegen úri muzsika" helyett "Kodály Zoltán, Bartók Béla, Bárdos Lajos és a többi magyar zeneszerzők által gyűjtött és hangszerelt népi magyar zenét" hallhatott a szépszámu közönség. /195/

Szarvas zenekari életének központja a Szinfonikus Zenekar, amely 1936 őszén Szarvasi Chován Kálmán Zenegyeselet néven vette fel. A válság utolsó évében pangásnak indult ez a komoly zenekar. Ellenségei "agyonhallgatással igyekeztek a zenekar egységét meglazítani és őt magát felbomlasztani" felekezetieskedéssel vádolták, kifogásolták az előadott számok magas nivóját. /196/ A zenekar urrá lett ezen a válságon és a 30-as évek végén tovább fejlődött, mind végig megmaradva eredeti céljánál "a műzene ápolása és fejlesztése, a közönség szórakoztatása, valamint zenei tudásának mélyítése és nemesebbé tétele." Műsorszámait is ezt mutatják, szinte valamennyi klasszikus zeneszerző műveit játszották. Hangversenyei közül kiemelkedő a fenállása 5. évfordulóján rendezett, amikor a Liszt év "intencióinak megfelelően" műsorát teljes egészében a híres magyar zeneszerző műveiből állította össze. /197/ Talán a legnagyobb elismerése ennek a zenekarnak az, hogy városunk társadalma szinte osztálykülönbség nélkül híve. Ez teszi a zenekart hivatottá arra, hogy "egyedül álló missziót teljesít városunk zenei életében és zenei életünknek évek óta bizonyos ~~xxx~~ fokmérője." /198/

A Világosság Dalkör előadásainak megszűnése után a kórus élet monopol helyzetét élve a Férfi Dalkar a válság utáni évek bővelkedtek a sikerekben. A dalkar mind helyben, mind vidéken sokszor lépett fel sikeresen. Ehhez három tényező volt szükséges. Ezek a tényezők megvoltak. Szarvas közönsége magáénak érezte, vallotta a dalkart, anyagilag is de főleg erkölcsileg támogatta. Megszűnt az az áldatlan állapot, amelyről Benka Gyula még így panaszkodott "...a dalkar add a közönségnek, de a közönség nem add semmit..."

A közönségnek ezt a támogatását érezte a dalkar, s ez adott erőt tagjainak, hogy mind a próbákon, mind pedig a versenyeken, dalestélyeken szívvél-lélekkel, odaadással szerepeljen. E kölcsönös támogatás, bizalom mellett a harmadik tényező a dalkar tisztikarának aktivitása volt. Dr. Tóth Pál elnök, Podani Samu alelnök, Rohoska Géza karnagy olyan három vezető személy volt, akik időt, fáradságot nem kímélve minden igyekezetükkel a dalkar felvirágoztatásán fáradoztak.

A vár eredmény nem is maradt el. Elég talán hivatkozni azokra a cikkekre, amelyek sokszor nem is műértő íróra vallanak, de a dalkar szerepléséről elismerően nyilatkoznak. Helyek azok a megjegyzések, amelyek a közönség támogatásáról szólnak. Valóban Szarvas közönsége magáénak érezte a dalkart. A probléma itt csupán az, hogy ez a dalkar elsősorban a szarvasi polgárság kultur igényeit elégítette ki. Részt vett rendezvényeken igen nagyszámban az értelmiség és a tisztviselőkar is. Sajnos azonban a munkásosztály, méginkább a tanyák parasztsága ezeken a rendezvényeken nem kapta meg azt, amit várt, ami igényét kielégítette volna. Így nem is látogatta nagyszámban.

Helyesnek kell értékelni, hogy a dalkar vezetősége ügyelt arra, amikor a dalestély, vagy a műsoros est számait válogatta, hogy azok az alapszabályban lefektetett célt szolgálják, emeljék és fejlesszék a közönség izlését, műérzékét. A dalkar ezt akkor is megtudta csinálni, amikor annyira térthódított a kétértelmű, sokszor pornográf darabok előadása. Nem véletlen olvassuk az Sz.K. 1937. febr. 14-i számában a következő elismerő sorokat: "Örömmel látjuk a dalárda ujitását, hogy ötletes és a humorban is valógatott, szalonképes, sok eredetiséget eláruló műsort hozott össze az utóbbi időben annyira felkapott kétértelmű és a pesti éjeli lokálok műsorára való egyfelvonásos formedvényekkel szemben. Gördülékenység, és ötletesség jellemezte műsort."

A dalkarnál is tapasztalható tehát az az általános irányzat, hogy a vidék kulturáját megmentse a selejtes, erkölcstelen műsoroktól.

Amennyire helyeselhető ez a magatartás, annyira nem helyeselhető az, hogy a dalárda működése nem tudott mentes lenni a hivatalos politika támogatásától, attól, hogy a jobbratolódástól megmeneküljön.

A 30-as évek végén, a 40-es évek elején lezajló politikai események, a hivatalos politika jobbratolódása, a faszizmus térhódítása hatással volt a dalkar munkájára. A "honfiúi önérték emelését" kissé hibásan értelmezték ekkor. Az igazi hazafiság helyett inkább kissé sovíniszta, irredenta színezetet kapnak a dalkar fellépéseinek. Adatunk van arról, hogy a Nagy Magyarország Középe Emlékbizottság kultúrestjén a dalkar is fellépett két irredenta számmal. Ugyancsak ezekben az években lesz a dalkar rendszeres műsorszám Molnár

Antalnak Mi az magyarnak lenni? c. szerzeménye. Ezt a művet énekelte a dalkar a Széchenyi Ünnepségen, március 15-én, október 6-án és többi fellépésein is. Ez a jobbratolódás, a dalkart nem akadályozta abban, hogy a közönség rokonszenve iránta mindig nagyobb és nagyobb legyen. Ez szükségszerű és természetes volt, hiszen mint láttuk, a község politikai élete is jobbra tolódott ezekben az években, fasiszálódott, tehát az ilyen jellegű műsorszámok rokonszenvesek voltak. Az elismerés hangjai, amelyek sokszor nagyon is tulzottak, tartalmaztak néha olyan megxjegyzéseket, amelyek valóban figyelemre méltóak. Többször kiemelik a dalkar összeszokottságát, tanultságát, hangbiztonságát, amely valóban erőssége volt a dalkarnak. Ugyancsak helyeselhetők azok a sorok, amelyek Rohoska Géza karnagy munkásságát elemzik. Valóban "Az ő nagy tudásának, kiváló zenepedagógiai készségének, kedves modorának, erényének köszönhető nem csak az időnként megújuló maradéktalan nagy sikerek, hanem önmagában az a tény, hogy egy családként képes összetartani e kis dalostársaságot, amelyben viszont benne van egyrészt sikerei titka, másrészt a vele szemben megnyilvánuló oszthatatlan elismerés, bizalom és rajongó szeretet is." /199/

Az énekkar további jobbratolódását figyelhetjük meg a 30-as évek végén. A hivatalos politikai irányvonal támogatása mellett az egyházi befolyástól sem mentes. Mind gyakrabban lépett fel egyházi ünnepek alkalmával, sőt "a szét-huzások korszakában szép példáját mutatta az igazi megértésnek a Szarvasi Dalkar és a Szent Cecilia Énekkar közösen megrendezett műsora" sőt a Kassán megrendezett országos dalosünnepélyen is együtt vettek részt. / 200/

A Miklós napi ünnepeken való rendszeres fellépés is ezekben az években válik aktívá.

Ahogy a századforduló éveiben Benka Gyula és Lévai Ernő karnagyok odaadó munkájának volt köszönhető a dalkar fejlődése ugyanugy a 20-as és a 30-as években Rohoska Géza ténykedésének. A dalkar tagsága és a hálás közönség ezt elismerésével többször is kifejezésre juttatta. Ennek az elismerésnek és hálának kiemelkedő eseménye Rohoska Géza karnagy munkásságának 20 éves jubileuma, amelyet 1941-ben ünnepelt a dalkar. Az ünneplés már a 79. közgyűlésen megindult, folytatódott a február 25-én megtartott móka esten.

Ez a mókaest rendkívül nagy sikerű volt, méltó Rohoska Géza karnagyi jubileumához. A dalkar vezetősége, tagjai és a közönség hasonló szeretettel, meleg barátsággal ünnepelte a karnagyot.

Az ország gazdasági, politikai harcai, változással voltak a kulturális élet fejlődésére, ezen keresztül a dalkar működésére is. Azonban rendkívül pozitív tény a dalkar történetében, hogy bármelyik korban bármely időben nem tért le az alapszabályban lefektetett céljától, s mindenkor előtérbe tudta helyezni a célnak megfelelően a legaktuálisabb feladatot. Már az 1874-es 188-as alapszabály leszögezte célnak a társas élet élénkítése mellett a "jótékony célokat előmozdítani". A "közönség műérzékének fejlesztése" "a honfiúi önértzet emelésére hatni" "a társas életet élénkíteni" - ezek a mondatok mind a dalkar célját fogalmazzák meg, s azt hisszük, az eddigiek folyamán a dalkar ezeknek eleget is tett, ha nem is mindenkor a leghelyesebb értelemben.

Amikor 1939-ben kitört a II. világháború, majd amikor 1941-ben Németország után Magyarország is megtámadta a Szovjetuniót, amikor a magyar katonákat ezrével vitték egymás után a céltalan háborúba, rendkívül megnőtt a Vöröskereszt szerepe. Ezt a dalkar is felismerte, s a Sz.V. c. lap 1942. november 20-i számában ezt olvassuk a dalkar céljának megfelelően: "A Szargasi Dalkar folyó hó 22-én este 7 órai kezdettel bő- és tartalmas műsorú dalestet rendez az Iparosközben. A tiszta jövedelmet a rendező egyesület a Vöröskereszt javára fordítja. A műsorváltás kötelező."

Az 1943-as esztendő a kisebb helyi szereplések /márc. 15, Tessedik születésének évfordulója, Hősök napjának megünneplése/ mellett azért is kiemelkedő, mert a dalkar több tagja és vezetője jubilált, valamint az Országos Daloszövetség 21 szarvasi dalost tüntetett ki. Ez is mutatja, hogy a dalkar ténykedése túlnőtt a község határain és országosan is számon tartották működését, sikereit. A kitüntetettek névsorát, a kiosztó ünnepség méltatását, az Sz.K. 1943. novemb. 7-i száma közli. Az emlék érmeket a dalkar elnöke családias ünnepség keretében osztotta ki. A Magyar Dalosegyesületek Országos Szövetsége ez évi május 9-én tartott 75 éves jubileum alkalmával Dr.Tóth Pál főorvost aki a szarvasi dalkarnak 20 év óta elnöke és Podani Samut, aki 38 év óta ~~tagja~~ tagja, 15 év óta alelnöke, egy-egy plakettel, Rohoska Gézát, aki a dalkarnak 22 év óta karnagya a Szövetség 75 éves Jubileumi

emlékérmével tüntette ki. Ezt a szövetség azzal a célzattal készítette, hogy "azzal jutalmazza meg azokat, akik a magyar énekkari kultúra javára különösen eredményes munkát végeztek".

A fent nevezettek mellett még az alábbiak kaptak működési emlékérmeket: Podani Samu 38, Rohoska Géza 23, Zsigmond Sándor 23, Ujfaluczki József 23, Oncsik György 21, Kelemen György 21, Kotvan János 21, Mihalik János 18, Lippai István 18, Bokros Pál 18, Szirony Pál 15, Rohony István 14, Böröcz István 14, Szappanos Samu 14, Vitál Endre 13, Klimaj Mihály 10, Kasuba Lajos 10, Kutas Ferenc 10 évi működése emlékére.

Valóban megérdemelték azok az elismerést akik egy, vagy két évtizeden keresztül mint vezetők, vagy mint tagok munkálkodtak a dalkar sikerein.

A háború utolsó évében még megtartotta a szokásos farsangi móka-estjét és a pünkösdi dalestélyt, valamint az évi rendes közgyűlést. Ezzel le is zárult a felszabadulás előtti időszak szerepléseinek sorozata. A felszabadulást követő években aránylag hamar szerveződött újjá, hisz már 1946-ban vannak alkalmi fellépései és már 1947-ben a próbák a régi mederben folytak.

A dalkar működése Szarvas kulturális életének igen fontos tényezője volt. Megléte és állandó szereplései sok szórakozást biztosítottak a közönségnek. Műsorszámai azonban nem mindenkor a haladó kultúra szolgálatában állottak, hanem igen sokszor a hivatalos politikai élet támogatását, propagálását szolgálták. Az énekkar működése magánvilelte az ugynevezett liedertafel /dalárda/ mozgalom néhány vonását. Ilyen pld. az, hogy csak férfi kar volt. Vegyes karral nem is kísérleteztek. A Világosság Dalkörnek a férfi kar mellett vegyes kara is volt, amely igen jól és eredményesen működött. A dalkar aránylag kevés klasszikus számot énekelt, inkább "közepes zeneszerzőknek a cigányzene hatása és szellemében írt kórusműveit" énekelték elsősorban. /201/ A Világosság Dalkör főlé tudott ennek emelkedni, s műsorain állandó számok voltak a klasszikus művek. Nagy költők megzenésített műveit is igen ritkán adták elő, s egyáltalán nem adták elő Kodály és Bartók műveit.

Összefoglalva a Férfi Dalkar színvonala a "műkedvelő" fogalom kifejezésének felelt meg. Ez elsősorban csak a szórakozást szemelőtt tartó műsorkiválasztásokban nyilvánult meg. A színjátszói méginkább hibás műsorpolitikával dolgoztak. Kispolgári giccses színműveket adtak elő leg-

többször, s ezek nivót egyáltalán nem képviseltek.

Szarvas kulturális életének egészéhez szorosan hozzátartozik az iskolán kívüli népművelés, az ismeretterjesztés, melynek megindulása Szarvason az 1920-as évek végére, de kibontakozása a fasizálódás és a háború éveire esett. /203/

Az iskolán kívüli oktatásnak, népművelésnek hazánk kulturtörténetében igen régi gyökerei vannak. A tőkés termelés kibontakozása és a modern polgári társadalom srukturája elengedhetetlenül megkövetelte, hogy a dolgozó rétegeknek mind szakmai, mind általános műveltsége gyarapodjék. A gazdasági és társadalmi gény tette ezt szükségessé. Az 1840-es években kezdtek ezzel komolyabban foglalkozni. Kossuth így fogalmazta meg ennek lényegét: "Az iskolák ne csak látszasanak nevelni, de neveljék is a népet azzá, mi jövőre rendeltetése: jogait ismerő, szabadságot érző... okszerű földművelőivé..." /204/ Meg is alakult a Természettudományi Társulat ilyen célzattal. /205/ A népművelés ügyét az államigazgatás csak akkor támogatta, amikor azt saját céljainak szolgálatába tudta állítani pld. a dualizmus éveiben a nemzetiségek ellen. Békés megyében az iskolán kívüli népművelés gyökerei a dualizmus korára nyulnak vissza. Ezekben az években alakultak meg a megyében azok az egyesületek, melyeknek központi feladata lett a felnőtt oktatás szervezése. 1908. május 5-én jött létre a megyében a Központi Közművelődési Bizottság, amely "a vármegye... társadalmára és a városok, a községek közreműködésére" támaszkodott. /206/

A felnőtt oktatás célja: a szakmai és általános műveltség fejlesztése mellett politikai célzata is van "nem szabad tehetetlenül néznünk és megengednünk azt, hogy a szociáldemokrata propaganda gyűjtse a sokaságot vörös zászlója alá." /207/

Szarvason az iskolán kívüli népművelés az 1920-as évek végén indult meg. Egy-egy oktatási évadban 30-35 előadást tartottak "mind a belső, mind a külső körzetekben". Egy-egy előadások 100-150 hallgató vett részt. Az előadásokat Olvasóköri körökben, iskolákban tartották elsősorban a tanítók. A felnőtt oktatás alkalmazkodott a helyi szükségletekhez és foglalkozási ágakhoz. Sokoldalú, jellemfejlesztő és ~~szó~~ szórakoztató volt. Azokat a problémákat beszélték meg, amelyek a lakosságot közvetlenül érintették. Más témákat adtak elő

és másokat a külterületen. Belterületen irodalmi, történelmi, földrajzi, jogi előadások hangzottak el. Külterületeken pedig a földműveléssel és állattenyésztéssel kapcsolatos előadásokat tartottak. Mind két területen egészségügyi előadások tartása napirenden volt. /208/ Elvértve találkoztunk közgazdasági és természettudományos jellegű előadásokkal, pedig az utóbbiak iránt az érdeklődés igen nagy.

Több alkalommal szerveztek analfabéta tanfolyamokat, melyeknek hallgatóit a betűvetésre és olvasásra tanították meg. Tudatos volt a helykiválasztás, hiszen Szarvas legkultúrátlanabb területén szervezték ezeket, a krakkói iskolában. /209/ A hallgatók létszáma egy-egy tanfolyamon elérte a 30-at és számukra a vármegye tankönyveket, írószereket és füzeteket adományozott.

Többször szerveztek műkövelő előadásokat is. Ezeknek célja kifejezetten a szórakoztatás. Műsormegválasztásuk legtöbbször annak a tanítónak ízlésétől, politikai felfogásától függött aki ezeket rendezte. Két, általánosan jellemző motívum tapasztalható ezeken. Az egyik az, hogy a hazafias érzés fokozását célozták, a másik és ez helyes, hogy az ének-kari számokban a népdalok felé orientálódtak. /210/ Ugyancsak pozitíve értékelendő az a tény is, hogy a legtöbb tanyai olvasókor az előadások tiszta jövedelmét könyvtárának fejlesztésére fordította, ezzel is elősegítve a külterületi lakosság művelődésének lehetőségét.

A Megyei Iskolánkívüli Népművelési Bizottság minden évben értékelte a népművelés helyzetét. Statisztikai jelentése megjelent a helyi lapokban. Ezek a statisztikai adatok világosan mutatják, hogy Békés megye területén az iskolán kívüli népművelés igen szépen fejlődött és igen szép sikereket ért el. Néhány összehasonlító adat, amely a fejlődést mutatja.

1931/32-es   1934/45-ös   1936/37-es ~~év~~
é v a d b a n .

Népművelési és közműveltségi előadások	4.657	5.555	6.049
Előadásokat kísérő szavalatok	1.734	3.755	4.282
Előadásokat kísérő ének és zenedarabok	794	2.744	2.909
Előadók száma	1.171	1.175	ismeretlen
Forgalomban lévő köz. könyvtárak	120	123	ismeretlen

1931/32-es 1934/35-ös 1936/37-es
é v a d b a n .

Kölcsönzést végző egyének	13.467	15.758	ismeretlen
Kölcsönzött kötetek száma	40.608	50.903	"
Működő dalkörök	31	33	35
A dalkörben résztvevő da- losok	980	1.370	--
Analfabéta tanfolyamok	5	12	11
A tanfolyamot sikeresen be- fejezték	85	209	--

/211/

Ezek a megyei adatok, de ebben a fejlődésben a község népművelési életének fejlődése is tükröződik.

Sajnos közvetlen a háborút megelőző években, majd a háboru éveiben az iskolán kívüli népművelés elvesztette szakmai és általános műveltséget célzó feladatát. A fasiszta eszme propagálására használták fel. A veszély óráiban az uralkodó osztály kedvelt propagandisztikus fogása volt a társadalom egységének hirdetése "A világ történelmi események alakulása minden józanul gondolkodó és tisztán látó előtt kétséget kizáróan azt mutatja, hogy az egész világ, de különösen Európa népeinek életében rövid időn belül olyan változás fog beállani, mely az egyes nemzetek életerejét, szivósságát, és élni tudását teljes mértékben próbára fojta tenni. Nekünk magyaroknak, kik a történelem folyamán a nagy népi megmozdulásoknak mindig útközpontjai voltunk - itt a Duna medencében - elsőrangú és eléggé nem hangsúlyozható feladatunk mindenekelőtt az, hogy számbavegyük mindazokat a népi, nemzeti erőket, melyek adott esetben nemzeti létünk, állami és személyi biztonságunk érdekében latba vehető - kötelességünk tehát megteremteni nemzeti és társadalmi egységünket, mert számtalan példa igazolja, hogy válságos időkben csakis azok a nemzetek tudtak töretlenül megállni a történelem viharáiban, melyek erőiket egyesítették, s közös céljaik érdekében kezét kézbe téve harcoltak. A nagy magyar nemzeti egységre nekünk kivált képpen szükségünk van, s annak megteremtését úgy képzeljük el, és azt akként fogjuk megvalósítani, hogy megszüntetjük azt a társadalmi különbséget, mely a falu népa és a városban lakók között az alsóbb és felsőbb rétegek között sajnos fenn áll. Megfogjuk szüntetni pedig

ezt a különbséget oly képpen, hogy a falvak és tanyák népét felemeljük arra a kulturnívóra, amely őt megilleti. Ezt a nagy nemzetmentő és építő munkát szolgálják többek között a mostani tél folyamán megrendezendő népművelési előadásaink, amelyeknek a fentiek értelmében egyik legfontosabb célkitűzése az, hogy lelkiileg közelebb hozzuk egymáshoz azokat akik egymástól eddig távol voltak. /212/

Tehát látjuk, hogy a népművelést minék a szolgálatába állította az uralkodó osztályt. Jellemző politikai magatartására az is, hogy a társadalmi különbségek megszüntetését nem a gazdasági, társadalmi ellentétek felszámolásában látta, hanem a kulturális ellentétek megszüntetésében. Az előadások témáit tekintve kifejezetten a kor szellemét tükrözték. /212/ Teljesen felhagytak a szakmai tudás és az általános műveltség emelésével. Kifejezetten a háborús állapotok teremtetten helyzetéhez alkalmazkodtak.

Ezt a feladatot méginkább ellátta az 1942-ben alakult Szarvasi Tudomány és Művészetbarát ~~Asztaltársaság~~, amely 1944-ben a Szarvasi Művészek- és Tudománybarát, Társaság nevet vette fel, de lényegét tekintve ugyan az maradt: az uralkodó osztály propagandisztikus szervezete a háborús politikai szolgálatában.

Az iskolán kívüli népművelés sok helyes előadást kezdeményezett, tartott meg, amelyeken az igazi és helyes célnak adóztak. Sajnos később felhagyott ezzel a politikájával és nagyon hibásan a hivatalos politika szószólói kaptak helyet ezeken az előadásokon.

A felszabadulás után ismét életrekellettük a népművelést, melynek fő célja lett a magyar jellem kinevelése helyett a közösségi életre való nevelés. Továbbra is feladta maradt a nép műveltségének emelése.

Igyekeztünk bemutatni Szarvas kulturális életének azt a 100 esztendejét, amely a magyar történelem két nagy dátuma közé esik 1848-1945. Két nagy történelmi esemény, amely összfüggésben van egymással. 1848-49. hazánk függetlenségi mozgalmainak kiemelkedő eseménye, amely a nemzeti függetlenség kivívása mellett küzdött a polgári átalakulásért is. Ennek a harcnak szellemi előkészítői azok a kulturpolitikusként voltak, akik műveikkel a független nemzetállam kivívásáért harcoltak. Ebből a kulturharcból Szarvas is kivette részét. Tessedik Sámuel, Vajda Péter, Ballagi Mór és a többiek jelentős szerepet játszottak. Ezekre a kulturhagyományokra támaszkodva fejlődött Szarvas kulturális élete, fejlődtek azok a kulturális intézmények, amelyek hivatottak voltak a műveltség terjesztésére.

1945. hazánk történelmének legjelentősebb dátuma. Országunk felszabadulásával valóra vált mind az, amiért legjobbjaink évszázadokon keresztül közdöttek. Megvalósult Szarvason is a munkás-paraszt diktatura, amely a legmesszebbmenőkig biztosította a kultúra fejlődését.

A több évszázados kulturális hagyomány alapja volt annak, hogy a felszabadulás után a község kulturális élete gyorsütemű fejlődésnek induljon. Ez a fejlődés biztosította azt, hogy jelenleg Szarvasnak négy általános iskolája, egy középiskolája, és két felsőfoku iskolája van. A gazdasági és társadalmi fejlődés mellett a kulturális fejlődés is alapja volt annak, hogy Népköztársaságunk Elnöki Tanácsa 1966. július 1-ével Szarvast járási jogu várossá nyilvánította.

R ö v i d á t é s e k

Sz.M.....Szarvasi Múzeum

Sz.K.....Szarvasi Közlöny

Sz.H.....Szarvasi Hírlap

Sz.és V.....Szarvas és Vidéke

Sz.U.....Szarvasi Ujság

Sz.Sz.L.....Szarvasi Színházi Lapok

GYAL.....Gyulai Állami Levéltár

I.m.....Idézett mű

U.o.....Ugyan ott

V.ö.....Vesd össze

A SZÖVEGHEZ TARTOZÓ JEGYZETEK

A szöveghez tartozó jegyzetek.

B e v e z e t é s .

- 1./ Szöveggyűjtemény a felvilágosodás és a reformkorszak irodalmából. I. rész 823. o.
- 2./ "Iskolájában haladó, szakosított oktatás folyt, s abba nem, vallás és nemzetiségre való tekintet nélkül vette fel az ifjakat..." Vincze Ferenc: Szarvas 1960. 12.o.
- 3./ Lásd Irányi István: Petőfi Zoltán. Szarvasi füzetek 4.sz. 46-47 o.
- 4./ Benka Gyula célja: "Az ifjúságot műveltebbé, a nemzetet erkölcsösebbé, a társadalmi, politikai rendszert igazságosabbá, a dolgozó nép számára jobbá, demokratikusabbá akarta tenni!" Tóth Lajos cikke Benka Gyuláról. A szarvasi Felsőfoku Óvónőképző Intézet Évkönyve 1962. 119.o.
- 5./ A Pesti Hírlap egyik század eleji számában Rákosi Jenő írta róla a következőket: "Benka Gyula utóda volt annak a nemzedéknek, amely hazánk számára a Széchenyieket, Deák Ferencet, Kossuthokat és az ezek körül csoportosult irodalmi, politikai és minden közéleti csillagtáborokat nevelte". Rákosi Jenő: Két könyv Pesti Hírlap Bp. 1928.jun. 12.sz.1.o. Idézi Tóth Lajos. Magyarországi Óvónőképző Intézetek Tudományos Közleménye 233.o.
- 6./ Ez a nyomda adta ki Greguss Ágost említett hazafias műveit, ez a nyomda nyomtatta ki 1848-ban Greguss fordításában Robespierre műveit, a Marseillaise-t, valamint március 16-án 1000 példányban a 12. pontot és a Nemzeti Dalt.
- 7./ Lásd Kállai Gyula: Magyar függetlenségi mozgalom c.műve 102.o.
- 8./ V.ö.Karsai: Budai vártól a gyepűig c. műve 328.o.
- 9./ V.ö.Karsai: I.m. 620.o.

I.

S z a r v a s k i a l a k u l á s a , p o l i t i k a i é s k u l t u r á l i s é l e t e 1848-ig.

S z a r v a s   k i a l a k u l á s a   é s   r ö v i d   t ö r -
t é n e t e   1848-ig.

- 1./ Ennek nyomait lelhetjük fel a Bolzakert, Halásztelek, Halez, Körösparti szőlő és a Szappanosban talált edényeken. Ezekből több példány van a Szarvasi Vajda Péter gimnázium és Mezőgazdasági Szakközépiskola régiségtárában.
- 2./ V.ö. Neuman Jenő Szarvas nagyközség története. Szarvas 1922. 8.o.
- 3./ Helyes Neuman megállapítása im. 39.o. "Kulturáról persze a régi Szarvasnak a történetében nem lehet szólni, nem csak az adatok hiánya miatt, de mert 65 lélekszámmal bíró, mindössze 12. házból álló falucska volt."
- 4./ Igen találó Neuman megállapítása i.m. 45.o. "Az a Szarvas tehát, amely 1722-ben keletkezett, egészen új, a régihez annak semmi egyéb köze nincs, mint a hely és az éghajlat, amelyen és amely alatt alakult".

5./ 1722-ben...	300 lélek	1871-ben ...	13.743	lélek
1762-ben...	2340 lélek	1822-ben ...	14.126	"
1773-ban...	4940 "	1827-ben ...	14.131	"
1787-ben...	7789 "	1830-ban ...	14.813	"
		1842-ben ...	17.696	"

V.ö. Neuman i.m. 164.

- 6./ 1890-ben 24.393 lakos közül 10.769 magyar
61 német
13.525 szlovák
23 oláh
15 egyéb

V.ö. Neuman i.m. 167.

- 7./ 64 lázadót állítottak bíróságra, s általában másfélévi börtönre ítélték.
- 8./ Krajcsi György jobbágy az őt munkára serkentő uradalmi tisztnak odavágta: "... nem azért jöttünk ám ide, hogy marháinkat megerőltessük, hanem csak hogy mozogjunk, a naplementét várjuk - amely gazda pedig ezentúl az uraságnak általjában, vagy mértékes robotot fog szolgálni, agyonverjük!" Egy másik jobbágy Palitska János nevű kijelentette: " az urakat fogjuk ölni rabolni fogunk; én fiammal együtt kurucz leszek" V.ö. Neuman i.m. 56.

- 9./ Az országgyűlés 1840. évi VII.tc. 9.§. megengedte, hogy "a földesur és a jobbágyközti szabad egyezség által ... bizonyos általános somma fizetésével, akár egyes jobbágyok, akár egyes községek örök időre megválthatják" magukat.
- 10./Kemény Gábor: Vajda Péter erkölcsi beszédei.46.o.
- 11./Gróf Bolza József, gróf Batthyány László, gróf Mittróvszky János földesurak.
- 12./Maday Pál i.m. 142.o.
- 13./Bolza József gróf részt vett azon az 1835. febr. 3. megyei közgyűlésen Gyulán, ahol a megye feliratban tiltakozik örök-váltság elvetése ellen. 1846 végén a szarvasi nemesség önként hozzájárult ahhoz, hogy megadóztassák "szarvasi nemesség a közterhek viselésétől, melyek a várost illetik nem idegen.
- 14./Adatokkal alátámasztva Maday nyomán 863 házassággal 32.000 Ft-ot fizetett, 600 házatlan zsellér pedig 1500 Ft-ot.
- 15./Vajda, Greguss, Ballagi, Réthy Lipót neve mellé sorakozzon még fel a szarvasi evangélikus egyház két politikai életben is szerepet vitt papja: Jancsovics István /1834-71/ Placskó István /1846-55/ akik ugyan nacionalista vonalon igyekeztek céljaik megvalósítását, de például Jancsovics kész volt 1848-ban kardot kötni a haza védelmére. Szarvas két rivális papjának Tessediknek és Boczkó Dánielnek fiai Tessedik Károly szolgabíró és Boczkó Dániel tanító együtt készítik elő a forradalmat Szarvason és harcolnak a szabadságharc alatt. A névsorba kívánczik "Szarvas két természettudósból lett politikusa, a város két derék orvosá"-nak neve: Winterlich /1861 óta Télessy/ József és Neubarth /Barthuai/ József az utóbbi háza politikusok, írók, nevelők találkozó helye volt. Házában szállt meg 1848 július 4-én és ott is aludt 4-5-re virradó éjtszaka Petőfi Sándor és Zoltán fia szoptatós dajkájával midőn Kecskemétről Mezőberénybe tartott. A költő kegyeletos látogatást tett Vajda Péter sirjánál.
- V.ö. Nádor Jenő Szarvas 1848-ban c.mű 9-18.o.

S z a r v a s 1848-49-ben.

- 16./Várták a híreket a fővárosból, amellyel aránylag jó összeköttetések voltak. Így tudtak a vezetők például a 72 tagu országgyűlési küldöttség Bécsbe tervezett utjáról, valamint a forradalom előkészítéséről. Ennek volt köszönhető, hogy Szarvas "Békés megyében elsőben szerzett pozitív értesülést a pesti március 15-éről." V.ö. Nádor i.m. 21.

- 17./ Március 16-án forró várakozással lesték a postakocsi érkezését, amelyen Nemes János nevű egyén hozta a hirt március 15-éről. Március 17-én tovább folynak az események. Az ünneplő tömegben Szarvas valamennyi rétege képviselve volt: a polgárság, az értelmiség mellett a diákság, a szarvasi paraszt és a kialakuló proletáriátus is megtalálható.
- 18./ A főszolgabíró és a bíró javaslatára egy lo tagu küldöttgyűlést választottak, amely március 19-én megjelent a pesti központi választmány elé és jelentette Szarvas csatlakozását a forradalomhoz. A pesti választmány részéről Nyári Pál Klauzál, Irinyi, Irányi azért tartotta nagy jelentőségűnek a csatlakozást, mert "többségében szlovák lakosságú" községről volt szó.
- 19./ Placskó papnak március 26-án tartott hálaadó istentiszteletén elmondott beszédéből legyen szabad idéznünk annak illusztrálására, hogy prédikációikban aktuális politikai kérdésekre is kitértek és felismerték az átalakulás politikai jelentőségét: "Mit akar az emberiség... elérni? Semmi mást, mint azt, hogy az embertemberré tegye. Mert a most felháborodott országok egy akarattal mind azon dolgoznak, hogy az ember valahára, úgy mint ember tekintessék, s hogy vele valahára úgy bánjanak amint azt emberi méltósága megkívánja." A népet ő is csendre és békességre intette.
- 20./ A város polgármestere Doleschall János lett. Az első népképviselői országgyűlésre követként Boczkó Károlyt választják meg, aki politikai programját "készen kapta a nép kezéből".
- 21./ Nádor Jenő megállapítása szerint Békés megyében a szarvasiak "áldoztak legtöbbet adományaikkal a haza oltárára" 413 adakozótól 643 Ft 46 krajcár készpénz és 21 db. arany gyűlt össze. A nemzetőrség toborzásának első eredménye a következő lett. 124 lovas, 1170 gyalogos, 7 kapitány, 7 főhadnyag, 12 hadnyagy. A szarvasi nemzetőrök július 19-én érkeztek Nagybecskerekre.
- 22./ A gimnázium ifjúságának zöme önként jelentkezett katonának a szarvasi nemzetőrök aránylag kevés csatában vettek részt, bár a vörössipkások szolnoki győzelménél Benka Gyula visszaemlékezései szerint három szarvasi nemzetőr nevét említi Nádor Jenő.
- 23./ Július utolsó és augusztus első napjaiban a szabadságharc támogatására 250 katona jelentkezik és 57 Ft. gyűlik össze.

A z u j k o r i S z a r v a s k u l t u r á l i s é l e t e
1848-ig.

- 24./ Nádor Jenő i.m. 200.o.
- 25./ Pld. Vésztőn, Szeghalmon, Dobozon, Öcsödön, Békésszentandráson, Mezőberényben stb.
- 26./ Tessedik 1734-ben ezt írja: "A tanítás egy régi török fürdőben történik... mert a község szegény volt ahhoz, hogy rendez iskola épületet emeljen".
V.ö. Maday i.m. 81.o.
- 27./ Némi mellékjövedelmet jelentett számukra az ugynevezett ostátió, amelyet 1760-ban töröltek el, és azok az adományok, amelyeket egy-egy keresztelőkör, lakadalomkor, temetéskor kaptak, ezt 1769-ben törölték el. Ezen rendelkezések ellen a tanítók felháborodása igen nagy volt.
- 28./ Elek László Békés Megye művelődési emlékei a mohácsi csatától a reformm korig. Szarvasi Ovónőképző Intézet Évkönyve Szarvas 1961. 127.o.
- 29./ Első kinja a könyv nélküli magolás... a harmadik egészséges testtel ülni az iskolapadban három négy órát egyfolytában.
- 30./ Maday i.m. 117.o.
- 31./6Tessedik Önéletírás 33-34.o.
- 32./ Vincze László: Tessedik élete és pedagógiai munkássága 1742-től 1820-ig. Bp. 1953. 471-72 ol.
- 33./ V.ö. Maday i.m. 123.o.
- 34./ Ennek lett következménye, hogy már 1795-ben iskoláját be kellett zárni. 1798-ban megnyitja, de 1806-ban anyagi okok miatt "végleg bezárta kapuit egy Európai hírű gazdasági és ipari iskola".
- 35./ "Tessedik felvilágosult protestáns szelleme, nagyszerű életműve mindenkor termékenyítőleg hatott Szarvas kulturális fejlődésére... Szarvas egész művelődésügyét és kulturáját, újjászületéstől egészen a szabadságharc végéig lényegében azok a művelődési események táplálták és irányították, melyeket Tessedik hagyott örököül. Tessedik ébresztő, alkotó szelleme, soha sem aludt ki Szarvason, s a méltó örökösök: Vajda, Ballagi, Greguss, Pecz, Réthy és a többiek, jól gazdálkodtak ezzel a hagyatékkal." V.ö. Maday i.m. 80.o.
- 36./ Először 1790-ben, másodszor 1798-ban vetődött fel az iskola alapítás gondolata.
- 37./ V.ö. Elek László i.m. cikke 132.o.

- 38./ Petőfi Sándor: Vajda Péter halálára c. verse.
- 39./ Irt történelmi regényt, keleti tárgyú elbeszélést, költeményt versben és prózában, tankönyvet, nyelvtudományi cikket, ismeretterjesztő kézikönyvet, népszerű természettudományos művet, drámát, fordított idegenből.
- 40./ Bajza József: Kritikai lapok Pest 1831.I. füzet toldaléka 4. oldal.
- 41./ Munkáit megtaláljuk Athaeneumban, Aurórában, Emlényben, Vörösmarty Koszorujában, a Tudományos Gyűjteményben, a Hasznos mulatságok "alszerkesztője", a lipcsei Garasos Tár c. lap szerkesztője.
- 42./ Széchy Károly idéz. m. 65.o.
- 43./ V.ö. Széchy i.m. 80.o.
- 44./ Kemény i.m. 47.o.
- 45./ Kemény 48.o.
- 46./ Kemény i.m. 22.o.
- 47./ Kemény i.m. 26.o.
- 48./ Dalhon 1844. 70.o.
- 49./ Széchy i.m. 83.o.
- 50./ Pályamunkák második kötet 221.o.
- 51./ Pályamunkák " " 218.o.
- 52./ Dalhon IV.füzet 169.lap. 33
- 53./ Széchy im. 114.lap.
- 54./ Erkölcsi beszédek 48.o.
- 55./ Erkölcsi beszédek 176.o.
- 56./ Pályamunkák II. k. 219-220.o. A gyakorlati oktatás kísérlésével foglalkozik 1837-ben Magda Pál a gimnázium igazgatója, aki az esperesség felszólítására egy tervezetet dolgozott ki egy olyan kert létrehozására "amely a diákok bevonásával valóságos iskolája lenne a gazdálkodásnak" a tervnél sajnos nem lett több. V.ö. Nádor i.m. 118.o.
- 57./ Erkölcsi beszédek 197.o.
- 58./ Széchy i.m. 137.o.
- 59./ Ugyanis Ballagi biztatta Vajdát, hogy menjen Szarvasra.
- 60./ Idézi Széchy i.m. 138.o.
- 61./ Perlet belőle, a tárgyalást 1846 február 17-18-ra tűzték ki, de Vajda február 10-én meghalt.
- 62./ Hanzó Lajos: Vajda Péter a magyar tudományos ismeretterjesztés úttörője. Élet és Tudomány 1958.nov.2. 1379.o.
- 63./ ~~Széchy~~ A TIT-nek az elődje.
- 64./ Széchy i.m. 164.o.

- 65./ A hazafiság, a földi élet hirdetése mellett megtaláljuk bennük Róuseau tanainak magyarázatát, a nagy francia forradalom értékelését, dicsőítését. A 25. beszédében, ennyit tartott, a jog, a szabadság, az egyenlőség, az igazság eljöveteletét hirdeti.
- 66./ A bizottság egyik tagja Haán Lajos, aki a gimnáziumnak Mezőberényben eminens tanulója volt, elolvasta a kéziratot, az volt a véleménye, hogy Vajdát felmentették volna.
- 67./ Pesti Divatlap 1846. 162-163.o. Idézi Széchy i.m. 210.o.
- 68./ Szeptember végén Ballagi is felcseréli katedráját, igazgatói székét /Vajda után ő lett az igazgató/ a harctérrel. Nagy nyelvismerettel rendelkezett, s így Görgej mellé került "hadelnöki titkári" beosztásba. Ott tevékenykedett a szabadságharc alatt.
- 69./ 1848-ban a Gerő Ákos nevet vette fel.
- 70./ 1848 alatt szinte mindenütt ott található ahol szervezni, és lelkesíteni kell. A diákok és a nép hangulatát hazafias beszédekkel mindig a kulminációs pontos tudta tartani.
- 71./ 1854-ben jelent meg a költemény a Réthy féle nyomdában. A versnek első betűit lefelé olvasva a következő mondatot kapta az olvasó: "A forradalom győzni és boldogítani fog".
- 72./ V.ö. Nádor im. 13.o.
- 73./ Tárgyuk, tartalmuk szemléltetésére néhány példát sorolunk fel: Toborzó dal - Honvéd dal - Bucsudalok - Nemzetőr dalok, - Az angyalkuti csata - Huszár Miatyánk - Kossuth Lajos élete. A szolnoki, isaszegi, bicskei, szenttamási, komáromi csatákról ad tudósítást, leírást.
- 74./ Idézi Hanzó Lajos i.m. 110.o.
- 75./ Idézi Nádor Jenő i.m. 203.o.
- 76./ A híres nyomda 1854-ben fejezte be ténykedését Szarvason, innen Gyulára, majd 1858-ban Aradra került. Réthy később Pesten, majd Aradon telepszik meg és 1878-ban fiával "Réthy Lipót és fia" cím alatt kiadó céget alapított. Az aradi nyomdászok 1883-ban ünnepelték 50-éves, 1903-ban 70 éves nyomdászai jubileumát. Nem sokkal ezután meghalt 1903. július 26-án.

II.

A z ö n k é n y u r a l o m é s a k i e g g y e z é s k o -
r á n a k k u l t u r á l i s é l e t e S z a r v a s o n .

/1849-1867/

A m e g t o r l á s é s a z ö n k é n y u r a l o m e s z -
t e n d e i S z a r v a s o n .

- 1./ Az összeírási iven, amely egyáltalán nem mondható teljesnek 357 honvéd neve szerepel. Elrendelték, hogy az összeírottak a várost nem hagyhatják el, majd besorozták őket az osztrák hadseregbe. Ezek után megindult a található fegyverek, katonai cikkek beszolgáltatása, majd 1850 tavaszáig 2992 Ft 22 krajcár értékű Kossuth bankót gyűjtöttek össze. Szarvason egy császári lovascsapat állomásozott.
V.ö. Nádor Jenő i.m. 69-70 o.
- 2./ Megszűnt működni a 48-as képviselői rendszer és kinevezett tisztviselők irányították a város közigazgatását. A megyei cs.kir.biztos 1851. március után Bonyhády Gyula lett Perczel Mór fivére, aki hogy szabaduljon a családi névre esett "folttól" változtatta Bonyhádyra családi nevét.
- 3./ 1853 feb. 14-i tanácsülési jegyzőkönyv utal arra, hogy gróf Bolzától vett a város épületet "zsandár-laktanya" céljára, ekkor jelent meg Szarvason ez az elnyomó szerv.
- 4./ V.ö. Maday i.m. 193.b.
- 5./ Hiszen a megye irányítását a Kossuth oldalán harcoló báró Wenkheim Béla veszi át aki önhatalmulag félretolja a cs.kir. biztost.
- 6./ Idézi Maday i.m. 195.

A n e m z e t i é n e k - é s z e n e k u l t u r a a h a l a -
d á s s z o l g á l a t á b a n , a S z a r v a s i D a l á r -
d a m e g s z e r v e z é s e .

- 7./ Fejezetek a zene történetéből 159.o.
- 8./   "   "   "   163.o.
- 9./   "   "   "   164.o.
- 10./   "   "   "   180.o.
- 11./ Az Operák Könyve 478.o.
- 12./ V.ö. Muzsika 1964. 1.sz.10.o.

- 13./ 1850-ban irták össze a tankötelezetteket, akiknek magas létszáma mutatta, hogy a meglévő 8 népiskola nem elegendő. Különösen a külterületek /tanyák/ iskoláztatása okozott sok problémát. A tanyagi szülők sürgették az iskolák felállítást, de csak a kiegészítés előtt keletkeznek az ugynevezett tanyai magániskolák, melyeket magánosok tartottak fen. Ezekben az iskolákban egységes és tervezett oktatás nem folyt.
- 14./ Szarvasi főgimnázium története. Gyoma 1895. 88.o.
- 15./ Íróink, költőink alkotásai, Erkel operái, Reményi Ede hangversei mindenütt elsőprő sikert arattak.
- 16./ 1862-63-as évadban 18 fő
1863-64-es " 33 fő
1865-66-os " 31 fő
1866-67-es " 26 fő
- 17./ A tenorban Salacz József, Melis György, Klemant Antal, Szlovák Soma, Sinkoviz István, Krajcsovics Pál. Bassusban Szendi György, Zsilinszky Mihály, Hchován Zsigmond, Benka Pál, Ponyiczky János, nevével találkozunk a legtöbbször. Több olyan tajai is volt az énekkarnak, aki értett a kottához, s ez megkönnyítette a karvezető munkáját. Ilyen volt Benka Gyula testvéröesse Benka Pál.
- 18./ Benka Gyula: Közlemények a meglátogatott tanítóképezdéről Berlin 1862. junius 6. Megjelent a szarvasi gimnázium évkönyve 1861-62 évében 3-15.o.

III.

S z a r v a s   k u l t u r á l i s   é l e t é n e k   f e j l ő -
d é s e   a d u a l i z m u s   k o r á b a n . 1867-1918.

G a z d a s á g i , t á r s a d a l m i   é s   p o l i t i k a i
é l e t   S z a r v a s o n   a d u a l i z m u s   k o r á b a n .

- 1./ V.ö. Révai József Marxizmus, népiesség, magyarság 3. kiadás
Bp. 1949. 159-160.o.
- 2./ 1869-ben 121.322.- Ft 2 krajcár
1893-ban 549.205.- Ft 62 "
1897-ben 917.751.- Ft 17 "

3./ Már a kiegyezés évében 250 katasztrális holdat vesz 18 vevő. Az adás-vevések száma jól mutatja a nagybirtok elaprózódását és a kiscgazda társadalom fejlődését:

1867-ben	18 vevő	250 kh-t vett
1868-ban	18 vevő	1228 kh-t "
1883-ban	96 vevő	3733 kh-t "

4./ Sarlay János tanár indigó gyára, sörgyára, 1895-ben a cukor-gyár, 1897-ben a dohánygyár alapításának kísérlete mind ku-darcba fulladt.

5./ 1897-ben alakult meg a Szarvasi ÁruCsarnok, melynek célja "az iparosokat és a fogyasztó közönséget egymáshoz közelebb hozni" ezzel is segíteni az iparfejlesztését. 1898-ban olvadt az Ipartestületbe az Iparoskör, amely "az iparosok művelődését szolgálta elsősorban.

6./ 1880-ban Szarvasi Kereskedelmi Csarnok, 1889-ben Szarvasi Kereskedők Egyesülete, az előbbi tanonciskolát is fentartott.

7./ Idézi Tóth Lajos Benka Gyula élete és munkássága c. mű 13.o.

8./ Tóth Lajos i.m. 15.o.

9./ Emlékbeszéd Kossuth Lajos születésének 100. évfordulóján - elmondta Benka Gyula. Szarvasi Lapok 1902 szeptember 21.

10./Szarvasi Lapok 1894.április 1.

11./Echtalógia X.

12./Fejezetek a zenetörténetéből 202-203.o.

A z á l t a l á n o s k u l t u r á l i s h e l y z e t a l a k u l á s a S z a r v a s o n 1867. u t á n.

13./ Idézi Medinszki: A nevelés története Bp. 1951. 247.o.

14./ 1909-ben központi iskolát létesítettek hat osztállyal, s több népiskolát egy igazgató vezetése alá vontak. Az isko-lahálózat és a tanulók létszáma szépen fejlődött:

1874-ben	12 belterületi	8 külterületi iskola működött
1884-ben	15	" 8 " " "
1897-ben	17	" 13 " " "

A tanulók száma 1874-ben 2462

1884-ben 2787

1897-ben 2936

Az evangélikus népiskolák mellett más felekezeti iskolák is megnyitották kapuikat. 1874-ben a második, 1901-ben a harmadik r.k.iskola, 1878-ban az ortodox hitközség iskolája.

- 15./ 1892-ben a 150 fennálló gimnázium közül 128 felekezeti volt.
- 16./ V.ö. Maday i.m. 227.o.
- 17.ß 1866-67-es tanévben 427 tanuló van
1874-75-ös tanévben 471 " "
1888-81-es " 569 " "
- 18./ Tanárai közül szarvasi vonatkozásban lekiemelkedőbb Krecsmárik Endre, aki archeológiai kutatásaival legtöbbet tett Szarvas multjának megismerése érdekében. Haladó nézetei és a Tanácsköztársaságban vállalt szerepléséért 1922-ben az egyházi törvényszék végleg megfosztotta állásától. Működött még Szarvason az 1872-ben létesült állami polgári és elemi leányiskola, 1884-ben kezdte meg működését a községi ipariskola. 1904-ben már 4 ovódája van a községnek.
- 19./ Sz.L. 1894. nov. 18.
- 20./ V.ö. Tóth Lajos i.m. 304.o.

A szarvasi Dalárda ténykedése a dualizmus korában.

- 21./ Fejezetek a zenetörténetéből. 203.o.
- 22./ Ilyen pld. az 1861-ben alakult Bajai Magyar Dal- és Zene egyesület, amely a kiegyezés utáni években szintén pang. Az 1862-ben alakult Pécsi Dalárda, amely Erkel Ferencet is tiszteletbeli tagjául választotta, a kiegyezés utáni időben nehezen lendült ismét fejlődésbe. Csak 1886-os évről van olyan adatunk, amely a dalárda igazi fejlődését mutatja. 1200 dalos részvételével "dalos ünnepi jubileumot" rendeztek. Ennek hatására Pécsen több dalárda is megalakul /Pécsi Dalkör, Pécsi Női Dalegylet, a vasutasok, a bőrmunkások, a bányamunkások dalegyletei/.
V.ö. Várnai Ferenc: Pécsi 100 éves dalosmozgalom. Muzsika 1962. szept. 27.o.
- 23./ A Benka által kézzel írott partitúrákból kitűnik, hogy a dalkar 1867. aug. 11-én Aradon szerepel, s nagy sikerrel adta elő a Szózatot, amelyet Benka Gyula írt át hathangra. 1868 aug. 20-án a "debreceni országos dalárünnepélyen" vesznek részt, szintén nagy sikerrel.

- 24./ A szerző tulajdonában lévő partitúrák.
25./ V.ö. Maday i.m. 203.o.
26./ A szerző tulajdonában lévő alapszabály.
27./ Idézi Vitányi Iván: Az utópista szocialisták a zenéről c. cikkében. Muzsika 1963. jun.9-11.o.
1963. jul.14-16.o.
28./ Lenin: Az irodalomról. Bp. 1951. 226.o.
29./ A szerző tulajdonában lévő alapszabályon lévő megjegyzés.
30./ Benka Gyulától az Üdvözlőt adta elő a dalkar, amelyben Szeged városát üdvözli:
Szeged, Szeged Te szép város
Sohse légy árvizkáros
Ne bántson a Tisza árja
Néped, földed isten áldja...
.....
Ne bántson a Tisza árja
Szarvas szivből ezt kívánja
Hchován "sigmondtól a Dévaj dalár indulót énekelték, amelyben a Szarvasi Dalkar jövetelét mintegy bekonferálták:
Tudja' zördög, hogy mit akar
A szarvasi férfi dalkar?
31./ Szarvas és Vidéke 1914.jun.1.
32./ Echantment II. idézi Tóth Lajos i.m. 33.
33./ Sz.V. 1915. aug.1.
34./ Sz.V. 1914.nov.1.
35./ Sz.V. 1917.ápr.22.
36./ Sz.V. 1917.márc.2.
37./ V.ö. Tóth Lajos i.m. 321-22.o.
38./ Idézi Tóth Lajos i.m. 342.o.
39./ Fejezetek a zene történetéből Bp.1955. 166-167.o.
40./ V.ö. Tóth Lajos i.m. 335.o.
41./ V.ö. " " i.m. 335.o.
42./ Néhány megzenesített műköltői alkotást idézünk: Petőfi:
Honfidal- Kölcsey: A vándor - Bajza József: Boldogok mi!,
Rab költő, Egy anyag keserve - Arany János: Bortal.
43./ Néhány népdal kari átdolgozását idézzük: Ez a világ amilyen nagy, Beszegődtem Tarnócára bojtárnak, Sárga csikóm, Kidőlt a fa madulástól, Cserebogár, sárga cserebogár, Kerek ez a zsemlye, stb.
44./ Szarvasi Hírlap 1921. jan. 15.

- 45./ Benka Gyula 1899 őszén egy 100 tagu vegyeskar vezetője lett. Igen jelentős ténykedése ez is, hiszen ebben az időben még országosan csak férfi dalkarok dominálnak, vegyeskórossal alig találkozunk. Sajnos adatunk nincs arról, hogy kikből tevődött össze, hol szerepelt, meddig állt fenn ez a kórus, amely az "istentiszteletek és egyéb ünnepélyek emelése érdekében alakult."
- 46./ Sz.L.1886.december 1.
- 47./ Sz.és V.1901. február 10.
- 48./ Ezen években a jó működés fő érdeme Léviusz Ernő lankadatlan munkásságának. A dalkar anyagilag úgy megerősödik, hogy 100 korona évi tiszteletdíjra jutalmaz a karnagynak.
- 49./ Sz.L.1901. okt.27.
- 50./ A kondorosi kiránsulásról elismerően nyilatkozik a korabeli sajtó. A kondorosiak szívesen és örömmel fogadták a dalkart: "bennünket az egész Kondoros fogadott és ünnepelt... Magyaros előzékenységgel ... és őszinte szívből fakadó ünnepléssel... a dalkar teljes erkölcsi sikeréhez anyagi siker is járult" 47 korona 43 fillér tiszta bevétel.
Sz.és V.1902.ápr.27.
- 51./ Sz.és V.1902.szept.28.
- 52./ Sz.H. 1903.febr.8.
- 53./ Sz.H. 1904.febr.14.
- 54./ A helyi lapok az erdélyi hangverseny körutat többször is kommentálják Sz.H. 1904.febr.7; 1904.máj.8; 1904.julius 14; Sz.L.1904.junius. Ez a hangverseny körut szintén a hazafias érzéstől lelkesítve zajlott le, hiszen Brassó, Sepsziszentgyörgy és Tushád mellett a Piski csata helyén "Bem apó bajtársainak sírhelyével" Kenyérmezőn "Kinizsi emlékével" Segesvárott "Petőfi emlékével" találkoztak.
- 55./ Sz.H. 1906. március 4.
- 55./a.Sz.L.1907.május 12
- 56./ Adataink vannak arról, hogy a dalkar Benka Gyula és Liska János névnapja alkalmával szinte rendszeresen üdvözölték őket az 1904-es ünneplés volt talán a legkiemelkedőbb amikor a dalkar "fákják fényénél nagyszámu érdeklődő közönség kíséretében vonult fel Benka Gyula lakása elé és az ünnepeltnek néhány kedvenc dalát énekelte. Liska János a diszelnököt így üdvözölte: "Ezért jöttünk mi el, mi a Szarvasi Dalkar, hogy dalt énekeljünk, s az érdemnek koszoruját homlokod körül fűzzük, gyöngyharidot hintsünk az elismerés tiszta forrásából

- hogy a díszelnökönket dallal köszöntsük". /Sz.H. 1904. ápr. 17./
- 57./ Kuruc gunydal; kuruc dal; Rákóczi Ferenc imádsága stb.
Egy teljes műsort ~~hadd~~ idézzünk annak bemutatására, hogy a dalkar milyen műsorokkal lépett fel a század elején.
- 1./ Népdal egyveleg
  - 2./ Honvág /francia népdal/
  - 3./ Te vagy a legény /kuruc tábori dal/
  - 4./ Zug az erdő /népdal/
  - 5./ Egyes egyedül /Brhamstól/
  - 6./ Szatirikus dal II. József idejéből /kuruc dal/
  - 7./ Fekete helyi emlék /népdal egyveleg/
- 58./ 1894. március 5-i előadásának műsora.
- 1./ Dürner: Ima a viharban
  - 2./ Lányi Ernő: Elmennék én...de nem tudom hová.
  - 3./ The-Tu K-tól: Országos bordal
  - 4./ Csokonai: Tichanyi echóhoz
  - 5./ Simonffy Kálmán: Ha meghalok...
  - 6./ Gaál Ferenc: Tréfás dalok
  - 7./ Kuruc dal
  - 8./ Részletek Erkel operáiból.
- 59./ Elég talán néhány nevet előljobbra említeni: Jászai Mari, Dankó Pista, Horvát Dezső és Káldi Gyula "történelmi hangversenyét".
- 60./ A tavaszi és az őszi az rendszeres volt minden évben és nyilvános.
- 61./ Hiszen amikor a Kossuth szobor javára rendezett előadás volt a közönség "vele lelkesedett az előadókkal".
- 62./ Benka Gyula és Lévi Ernő vezetésével a korabeli sajtó a legmesszebbmenőkig elégedett "Lévi Ernő első nyilvános bemutatkozása a nyilvánosság előtt jól sikerült" "az ének-kar... szakavatottsággal és rátermettséggel vezette"
Sz.H. 1902. jun. 1.
- 63./ Még 1884-ben nagy számu és lelkes közönségről olvashatunk Sz.L. 1884. június 22, már 1889-ben nem nagy számu, de hálás közönség látogatta a hangversenyeket Sz.L. 1889. február 12. S már 1899-ben az ifjuság "leginkább magának játszott" Sz. és V. 1899. június 25.
- 64./ Vajda János gondolatai jutnak ismét eszünkbe amelyeket az önbírálat c. röpiratában fejtett ki. V.ö. Vajda János válogatott művei Szépirodalmi Kiadó 1951. 207.o.
- 65./ Sz. és V. 1899. június 25.

- 66./ Sz.L.1900.január 28.
- 67./ A műsort Kossuth és Rákóczi szellemét felidéző darabjait ismételni kellett. Különösen a Rákóczi Ferenc Rodostón c. melodráma aratott nagy sikert.
- 68./ A "termeket zsufolásig megtöltő" előkelő közönség" jól szórakozott, evett, ivott, táncolt majd elfáradva pihennünk és új életet szednünk kellett, ahogy egy kínai közmondás mondja... Békülj ki gyomroddal, akkor mindennel megbékülsz"
Sz.L. 1903. január 25.
- 69./ Ezeken a hangversenyeken a szarvasi dalárda is fellépett és énekszámaival a hangverseny sikerét igyekezett emelni.
- 70./ Sz.H. 1893.december 17.
- 71./ Sz.és V. 1900. március 25.
- 72./ Sz.és V. 1901. május 12.
- 73./ Két kimutatással támasztjuk alá 1901. májusában a tiszta bevétel 232 korona 43 fillér volt, míg 1905. májusában 447 korona 56 fillér. Sz.és V. 1905. május 23.
- 74./ Sz.L. 1903. március 1.
- 75./ A műsor első részéből néhány darabot idézünk
1./ Szeretem a nőt - vig monológ
3./ Prológus a Bajadzőkból
5./ Egy kis vihar - dialóg
8./ A rab asszony - drámai költemény
9./ Liszt XXII. rabszódia Sz.H. 1907.okt.13.
- 76./ Már 1880-as években Farkas Sándor a New-Jork-i Magyar Egylet által arany éremmel kitüntetett 7 tagu zenekarával versenyzett Szarvason. 1892-ben Káldy Gyula 8 tagu művész társaságával a Tökölly és Rákóczi-korabeli régi magyar dalokat adott elő. Az akkori dalirodalom egyik, saját korában meg nem értett kiválósága és hangversenyezett Szarvason Dankó Pista és társulata. Műsoron a legismertebb Dankó nóták szerepeltek. Sz.L. 1900.július 1.
- 77./ Ezeken a előadásokon szinte ugyanazokat a darabokat mindig megtaláljuk. Néhányat emlékeztetőül Dankó Pista: Kossuth nóta - Kun László: Lehullott az őszi rózsa levele - Petőfi Sándor dalatiból - Kurucz dalok - magyar dalok.
- 78./ 1905 márciusában Kilényi Ede hegedűművész, 1905. júliusában Horváth Dezső ma is élő aranydiplomás zeneszerző.
- 79./ Ilyen nevekkel találkozunk Weber, Liszt, Meyerber, Wagner, Leoncavalló mellett Vörösmarty és Arany versei, valamint magyar népdalok.

- 80./ A közönség "több ízben a közönyösségig tartózkodó volt"
"Valóban bámulatos az a közöny, mellyel városunkban a fővárosból leránduló művészeket fogadják". V.ö. Sz.L. 1893.jun. 29. és 1900.jul.1.
Ez a pár idézet is világosan mutatja, hogy a szarvasi férfidalkar miért küzd válságokkal a századfordulón.
- 81./ Sz.L. 1891. május 3.
- 82./ 1906-ban Truczka Elek vezetésével a vizaknai fürdőbe mentek a nyári idényre, s még más 8 helyről is kaptak meghívást. 1909. júniusában a Békésmegyei Kaszinóban hangversényeztek nagy sikerrel. Ez a zenekar "a magyar népzene uttörője volt" V.ö. Sz.H.1906.június 24. és 1909. június 18.
- 83./ E két zenekar a nyári idényre mindenképpen elszerződött fürdőhelyekre: Lubló, Csorbató, Harkányfürdő, Bártfa. Rácz Pepi első zenekara többször szerepel Londonban is és játszott az Angol király előtt nagy sikerrel.
- 84./ 1905-ben halt meg Rácz Pepi, 54 éves korában "a tüdővész ölte meg".
"Most van a nap lemenőben" c. dal bánatos hangjai mellett engedték le akorprását a sírba. Szarvas szinte valamennyi rétege képviseltette magát a temetésen.
- 85./ Sz.L. 1902. aug.3.
- 86./ 1902-ben Orosházán tudunk szinkör építéséről, amelynek munkálatai a májusban meg is kezdődtek. Sz.L. 1902. július 27.
Szeghalmon is minden nyári idényben van színi előadás Sz.L. 1906. március 25.
- 87./ Sz.H. 1905. június 25.
- 88./ Sz.L. 1907.aug.19.
- 89./ Még csak jelentéktelenebb társulatok működését ismerjük, amelyeknek műsorán is jelentéktelen darabok szerepelnek pld. Herczeg Ferenc Dolovai Nábob Lánya c. műve, vagy a valamivel jelentősebb Csiky Gergely Nagymama c. vígjátéka.
- 90./ Olyan társulattal is találkozunk ebben az időben, amely a meg nem felelő szinkör miatt, csak az Árpád-szállóban akar játszani.
- 91./ Sz.L. 1900 július 30. Már a Kecskeméti Lapok is elismerően nyilatkoztak a társulat nagykőrösi előadásairól. Különösen a Cigánybáró c. előadás tetszett korabeli hallgatóságnak.
- 92./ Sz.L. 1899.szeptember 10.
- 93./ Sz.v. 1900.március 18.

- 94./ Az előadott darabok: Bob herceg - Bajusz - Doktor - Drótos-tót - Kéz kezét mos - Bottyán generális - Második Rákóczi Ferenc fogsága stb.
- 95./ Szarvasi Színházi Ujság 1903. aug.29.
- 96./ Néhány kulissza mögötti titkot, pletykát feltárva közelebb hozza a "szinészt a közönséggel és viszont" és ezzel biztos alapját látja megvetni annak "melynek talajából a közönség számára a megelégedés, a színésznek a siker illatos virága fakad". V.ö. Színházi Ujság 1903. aug.29.
- 97./ Szarvasi Színház Ujság 1903. szept. 7-i számában pld. a Rákóczi napja címmel emélekezik meg III. Rákóczi Ferencről és a városi ünnepségről ilyen sorok olvashatók: "Harangszó hirdette az ünnep kezdetét, a suttogó szellő elvitte hívó hangját a kurucok sirjához viharzókép, hogy nyugodjanak békén, mert győzni fog az eszme, szabad lesz a magyar, boldog Rákóczi minden unokája".
- 98./ Szarvasi Színházi Lapok 1903. szept.18. /Ez volt az utolsó szám/
- 99./ A probléma ott kezdődött, hogy Pesti Ihász Lajos által javasolt idényt június 6-tól 20-ig a bizottság nem fogadta el, mivel az a Főgimnáziumi tanulószágra igen káros lenne mivel a vizsgák is ekkor folytak. V.ö. Sz.v. 1904.jan.31.
- 100./Sz.L.1904.május 22.
- 101./Sz.H.1903.május 29.
- 102./Sz.v.1905.szeptember 17.
- 103./Talán egyet ragadjunk ki közülük, aki ma is játszik még, Gózon Gyulát aki a zombori társulattal szerepelt a Jánosvitézben, ahol Bagó szerepét alakította, Gerlaki Hermin a nagyváradi Szigligeti Társulat primadonnájával. "Gózon Gyula remekelt Bagó alakításával, zamatos magyar kiejtéssel, gyönyörű énekével mintha bizonyítani akarta volna, hogy méltó partnere Gerlakinak..." V.ö. Sz.H. 1905. jul.9.
- 104./ Sz.H. 1906.julius 15.
- 105./ A színpad megvilágítása olyan rossz, hogy szinte használhatatlan "erős elő, semmi oldal és gyenge felső világítás" jellemzi, s ez nem felelt a korszerű követelményeknek" az akusztikája a komisszág legmarasabb fokán leledzik" mindez arra enged következtetni, hogy sem belseje, sem külseje nem kielégítő komoly színházi esték rendezésére.
- 106./ Sz.H. 1906.jan.21.
- 107./U.O.1908.

108./ U.O.

109./ Sz.H. 1905.május 5.

110./ A fent említett típusokból kettőt idézünk az egyik típus amikor csak a szereplőkre tér ki pld. "A bor" c. Gárdonyi darab előadásáról ezt írja. Baracsot Baróti játszotta szép sikerrel. Jó partnere volt Markovics Margit, ki Baracsnet creálta meg sok élethűséggel. Kitűnő volt Tóth Szunyog Mihály és sokat kacagtag Nagy Durbintsának. Rozit Barna Mariska játszotta ügyesen, ellenben Thomay Ella Eszterére több elevenség ráfért volna.

A másik típus amikor a darab mondanivalóját, tartalmát is elemzi pld. a Rab Mátyás előadásáról ezt írja. Az ifju Mátyás /Aradi/ rab létére is szabadon jár, kél Prága városában. Mint a talmud iskola tanítványa eljár a zsidók negyedébe is ahol beleszeret a cseh főváros gettójának gyönyörű virágába: Gitába /Ruzsinszki/, akiről a hitközségi előljáró /Bogyó/ azt hiteti el, hogy fogadott leánya, holott a hitehagyása miatt a husziták által üldözött, s a gettóba menekült s kit Gabiról néven szereplő gróf Sternbergnek megszöktetett arája... E két idézet is világosan mutatja a két kritika közti különbségét. V.ö. Sz.L. 1904.junius 8.

111./ Sz.V.1902.junius 6.

112./ Sz.V.1903.február 15.

113./ Sz.V.1904.október 23.

114./ Az angol élet c. előadásban a londoni életet mutatta be. Néhány előadásában a színházi előadásokra jellemző, inkább szórakoztató jellegű, darabokat adtak elő. "Tudományos" előadások célját töltötték be azok a darabok amelyekben a Magas-Tátra, az Alduna vidékeit mutatták be.

115./ Sz.H. 1906.május 13.

116./ U.O.

117./ "A vigjáték olyan hajmeresztő szülemény volt, amilyennel csak rémitheti egy író a világot" Sz.V. 1901.december 5. 1904. tavaszán rendezett "színi előadással egybekötött hangverseny" teljes műsora pld. a következő:

- 1./ prológ
- 2./ melodráma
- 3./ modern Lányok Dialóg

- 4./ Katonásan vigjáték
- 5./ Tündértánc - Csismol Etued
- 6./ Magyar táncok - szóló - palotás - körmagyar
- V.ö. Sz.H.1904.május 1.

118./ A szórakoztató műsorok alátámasztásra 1905-ből idézünk egy teljes műsort.

- 1./ Magyarnóták
- 2./ Monológ
- 3./ Kuplák
- 4./ Ciránó /vigjáték/
- 5./ Csángó nóták
- 6./ Monológ
- 7./ Részlet a János vitézből
- 8./ Kuplák
- 9./ Störlich magánjelenet.
- V.ö.Sz.V. 1905.február 19.

A "V i l l á g o s s á g" D a l k ö r m e g a l a k u l á s a
é s e l s ő é v e i.

- 119./ Muzsika 1964. év 1.sz. 10.o.
- 120./ Sz.H. 1904.február 7.
- 121./ Sz.H. 1914.szeptember 27.
- 122./ Truczka Pál elnök, Hasinszki Mihály vezetőségi tag, Dr.Faragó Jenő ügyvéd.
- 123./ A Belügyminisztérium 89.625/1914. V-a. szám alatt május 8-i keltezéssel jóváhagyta.
- 124./ A Szarvasi építőipari munkások Dalkörének alapszabályai Gyulai Állami Levéltár /Gy.Á.L./ 988.
- 125./ ~~(Fü~~ ⁸⁸ ~~sz~~ ⁸⁸ ~~el~~ ⁸⁸ ~~ék~~ ⁸⁸ ~~b~~ ⁸⁸ ~~e~~ ⁸⁸ ~~n~~ ⁸⁸ ~~ben~~ ⁸⁸ ~~id~~ ⁸⁸ ~~é~~ ⁸⁸ ~~zz~~ ⁸⁸ ~~ük~~ ⁸⁸ ~~az~~ ⁸⁸ ~~alapszabály~~ ⁸⁸ ~~teljes~~ ⁸⁸ ~~szövegét)~~

IV.

A z o k t ó b e r i p o l g á r i d e m o k r a t i k u s
f o r r a d a l o m é s a T a n á c s k ö z t á r s a s á g
g y ő z e l m e S z a r v a s o n .

A z o k t ó b e r i p o l g . d e m . f o r r . g y ő z e l m e .

- 1./ "Szarvasi Polgárok! Olvassátok a Magyar Nemzeti Tanács sürgőnyeit, tudjátok tehát mi a teendő. Katonai vak engedelmességgel kell magatokat alávetni a M.N.T. parancsának. Szervezettségben rejlik az a hatalmas erő, mely képessé fog tenni bennünket arra, hogy megrázkódtatás nélkül fogadjuk az új rendet.

Jön a Béke! Nem, nem jön, hanem már itt is van. Itt van, csak még kell erős marokkal fognunk, nehogy a külső háboru elmúltával belháboru üssön ki, s ne egymást kezdjük most pusztítani mi, akik négy esztendő vérzivatarjában töretlenül maradtunk. Jertek! Szervezkedjünk! Alakítsuk meg a Szarvasi N.T. mely hivatva lesz minden szarvasi polgár személy-és vagyonbiztonságát megvédeni. Jertek el mindnyájan! Legyünk testvérek a bajban..." Idézi Neuman I.m. 101.o.

- 2./ A Vörös Ujság 1918. december 28-i száma szerint.
- 3./ A piacon kaska és fésű árusokat támadtak meg, árujukat szétdobálták, s az oda érkező nemzetőröktől elszedték a fegyvereket, s a vezető Kapus hadnagyot súlyosan megverték. V.ö. Sz.H. 1919. évi 4.szám.
- 4./ V.ö. Maday i.m. 244.
- 5./ A nép akaratot feltétlen tisztelte " szélsőségesen radikális /érted: kommunista/ elvei miatt a második N.T. választó népgyűlésen a kispapok és az ipartestület buktatták meg - akaratuk ellenére is mégjobban balfelé lökve őt ezáltal." V.ö. Neuman i.m. 114-115.o.
- 6./ Március 22-én a szarvasi ház - és egyéb tulajdonosok, régi szocialisták minden meggondolás nélkül örömmel üdvözölték a kommunizmust. V.ö. Neuman i.m. 114.o.
- 7./ Az átállt Kispapártsajtó /Sz.H./ Vörösnap című cikkében ezt írja "Reményed nem csalt ... ameddig a fényes nap fenn az égboltozaton, addig te is ragyogni fogsz a lelkekben, azokban a lelkekben ahol eddig sötét boru, keserv és bánat honolt! Április 7-én dőlt meg a régi rendszer, a mikor Szarvason lo kerületben szavaztak, s leszavazott összesen 4786 férfi és nő szinte mind a Tanácsköztársaság mellett. Sz.H. 1919.április 13.
- 8./ "Reméljük, hogy a hadifogságból visszatért katona elvtársak tömegesen és nagy lelkesedéssel fognak a Vörös Hadseregbe belépni és a burzsoázia elleni proletármilliók hatalmának biztosítását célzó hatalmas küzdelemben segíteni... mert a kapitalizmus csak elájult, de még végleg el nem pusztult." V.ö. Népakarat 1919. április 18.
- 9./ Pld. a Szoc.dem.párt lapja a Sz.v. nem vallott nyíltan színt, de a XXXV. évfolyam 18. számaként átadta helyét a "Szarvasi Szocialista Párt hivatalos közlönyének" a Népakaratnak.

- 10./ Szarvas község ir. 49/1919 június 7. Gyál.
- 11./ Neuman Jenő Im. 130.
- 12./ "Nagyon is kell különösen a gyermeknevelésnél, mert ha az anya szocialista érzelmű és művelt és hirdeti az egyenlőséget, akkor azt hiszem a magzatjait is aszerint neveli, márpedig az a legfőbb pont az életben, hogy az egyenlőséget a fiatal csemetébe is be kell oltani. És ezek a kertészek volnának a nők". Sz.V. 1919. január 12.
- 13./ Sz.v. 1919. február 2.
- 14./ U.o. 77
- 15./ U.O.
- 16./ Sz.V. 1919. január 12.
- 17./ U.O.
- 18./ Szarvasi Tanítóképző Értesítője 1909/10. 8-20.o.
- 19./ Krecsmárik levele 1917. október 2-i keltezéssel.
- 20./ Sőt abból a 24 tanulóból is néhánynak el kellett hagynia az iskolát akik aláírásokkal próbálták menteni Krecsmárik tanári állását.
- 21./ Tantestületi jegyzőkönyv 1921. november 29.
- 22./ Egyenlőség c. lap 1930. november 22.
- 23./ "A szarvasi szociáldemokrata párt lelkes kulturmunkássága tanulságot kifejezést talált az elmúlt vasárnap tartott nagysikerű szabad liceális előadáson, amely méltán jogosít fel bennünket ama feltevésre, hogy a Szarvasi Szociáldemokraták Szabad Liceuma a szarvasi nép művelődésügyi életének és a társadalmi eszmék terjesztésének hatalmas szerve lesz. Sz.v. 1919.március 7.
- 24./ Iparos és földműves mellett munkások is jelen voltak. Férfiak és nők együtt élvezték az előadások kiváló műsorát, amelyeken értekezéseket olvastak fel.
- 25./ A március 2-án tartott előadás összbevétele 169 korona 90 fillér. A kiadás 54 korona 50 fillér, tiszta haszon 115 korona 40 fillér.
- 26./ Sz.V. 1919. március 7.
- 27./ Magyar Tanácsköztársaság /album/ 155.o.
- 28./ Népakarat c. lap 1919. április 18.
- 29./ Pásztor J.: Az ének tanítás a Tanácsköztársaság idején. Énektanítás 1959. 2.sz. 3-4.o.
- 30./ U.O.
- 31./ Tagjai lettek Ambrus Mátyás, Blum Imre, Dankó György, Klucs-Jár Mihály, Medvegy János, Dr.Salacz Aladár, Salacz Elemér Dr.Mázor Elemér, Truczka Pál.

32./ A bizottság elnöke Dr.Mázor Elemér lett, jegyzője Krecsmárik Endre.

Népakarat 1919.április 18.

33./ U.O.

V.

Kulturális élet alakulása a Hort-
hy korszak idején.

A konszolidáció és aválság évei
Szarvason /1920-1933./

1./ Szarvas község ir. 162/1922. Gyal.

2./ 1930.szeptember 1.

3./ Szarvas község ir. 267/1930. Gyal.

4./ U.O.

5./ 1920-ban Szarvas népessége 25.224 és 1930-ban 25.499.

Tehát Szarvas lakossága, a súlyos gazdasági helyzet következtében, 10 esztendő alatt csupán 275 emberrel szaporodott.

6./ Maday: Békés megye községeinek és városainak története Békéscsaba 1960. 398.o.

7./ Surányi Miklós: Bethlen. Bp. 1927. 140.o.

8./ Pataki János tanitót a katonai parancsnokság letartóztatta. Darvas Béla állami tanitót a gyulai törvényszék 1920-ban ítélte el két hónapi börtönbe, eljárást indítottak Krecsmárik Endre tanár ellen.

9./ 1920-ban a Magyarország Terület Épségének Védő Ligája és a MOVE. javára 1000-1000 koronát adományozott a község. 200 korona tagsági díjjal tagja a Falu Szövetségnek. 1921-ben 5200 koronát szavazott meg a képviselőtestület a Védő Ligák Szövetsége által feállítandó irredanta szobor költségeinek részbeni hozzájárulása címen. 1924-ben alakult meg a Levente Egyesület, amelyet a község anyagilag támogat. 1925-ben avatták a hősök szobrát, amelyet 15.000 aranykoronáért Székely Károly készített.

10./1924-ben a Szarvasi Méhészkör segély-kérelmét megtagadták.

11./1927-ben gróf Betlen István miniszterelnököt Pesthi Pál igazságügyminisztert és Mayer János földművelésügyi minisztert a község diszpolgárává választotta. 1928-ban Biki Nagy Imre főjegyzőt vitézzé avatták, majd az ő javaslatára 1930-ban a sporttelepet Horthy Miklósról nevezték el.

- 12./ Sz.K. 1932. február 18.
13./ Sz.K. 1936. február 16.
14./ Sz.H. 1927. december 9.
15./ 1926-ban a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége Szarvasi Helyi Csoportja gyűlést tartott, majd a nyáron arató sztrájkot hirdettek meg, mivel a nagygazdák nem teljesítették az arató szerződésben foglalt kötelezettségeiket és nem fizették rendszeresen a munkásokat. Adatunk van arról, hogy ilyen sztrájk 1931, 1936, 1937 és 1939-ben is megismétlődött. /Alispáni ira 268/1939. res.sz.Gyál./
16./ Ennek lett következménye, hogy az 1930-as választásokon Szarvason gépfegyveres, romahamisakor alakulatok avatkoztak a kormánypárt mellett a választásokba és csak így tudták az Egységes Párt győzelmét biztosítani.
17./ 1937-ben és 1938-ban szarvasi kommunistákat tartóztattak le és ítélték el.
18./ A munkásmozgalom és a kommunista párt befolyását részletesen tárgyaljuk majd a Világosság Dalkör ténykedésével kapcsolatban.

M ü v e l ő d é s   é s   k u l t u r a .

- 19./ Lásd részletesen Magyarország története Gondolat 1964. II. K. 383. 384. o.
20./ Klébersberg Kunó: Küzdelmek könyve Bp. 1929. 219-220-o.
21./ Klébersberg Kunó: Neonacionalizmus Bp. 136.o.
"Az én tudomány politikámnak az alapja az a gondolat, hogy nemzetek kulturáját kicsiny és nagy nemzeteknél egyaránt három-négyezer ember képviseli" - mennyivel más ettől a gondolattól Veres Péternek művelőspolitikai elve"Nem az egyes tehetségek megmentése a cél, hanem az,... hogy olyan rendet teremtsünk, amelyben a magyar nép szunnyadó erői felszabadulhatnak" - idézi Ravasz János, Bellér Béla, Felkai László, Simon Gyula; A magyar nevelés története a feudalizmus és kapitalizmus korában Bp. 1960. c. művének 180.o.
22./ Magyar népkotatás Bp. 1928. 197.o.
23./ A Horthy korszak alatt Szarvason a következő iskolák működtek Ág.h.ev.Vajda Péter gimnázium, melynek tanuló létszáma
1918/19 tanévben	555
1919/20 "	519
1920/21 "	536
1921/22 "	481

1922/23 tanévben 411

1923/24 " 397 !!

A későbbi időkben is 302-399 között ingadozott a létszám. Lutter Tanítóképző Intézet; Magyar Királyi Tessedik Sámuel Középfoku Gazdasági Tanintézet; a magy.kir.Polgári Leányiskola; Női Kereskedelmi Szaktanfolyam.

Az alsófoku képzést 6 községi elemi iskolában, 24 evangélikus elemi iskolában, 3 katolikus elemi iskolában és két izrealita /orh/ és neolog/ elemi iskolában végezték 49 tanító működésében.

Volt Szarvasnak egy Községi Iparos Tanonciskolája és egy Községi Gazdasági Továbbképző Iskolája, valamint négy ovódája.

24./ Sz.H. 1925. szeptember 12.

25./ "Ez sajnos, a nép bizalmatlansága, a lakosság tanyarendszerül elaprózódása, szétszóródottsága folytán óriási nehézségekbe ütközik... Nagy baj a szegénység is, a család apraja nagyja egész nap munkában, kora tagasztól késő őszig, és mert a tanyai lakosság létérdekében az iskolába járás ellenkezik, lesznek a gyermek-és idővel felnőtt analfabéták. /az említett bizottság évkönyve Békéscsaba 1928. 135-136.o.

26./ Szarvas község ir. 28/1924. kgy.sz.Gyál.

27./ Kovács Andor esperes az egyház-megye közgyűlésén a következő szavakat mondta "Legyen minden magyarnak egy közös revíziós temploma" Sz.K. 1929.aug.29.

28./ Sz.K. 1928. aug.28.

29./ A községek dalárdáinak előadásairól, illetve működéséről az Erkel Kórus, illetve, Világosság Dalkarnál szólnak részletesen.

30./ Sz.H. 1931. aug.1.

31./ Békésszentandrás Herceg Ferenc: Gyurkovics Lányok c. színműve, Kondoroson Illésné Ferenczy E.: A legnagyobb hatalom c. népszínművét, Őcsödön a Felhő Klári, Nótás Kata, és a Svihák c. színműveket adták elő.

32./ Kondoroson is, Őcsödön is a Trianon c. dráma többször is előadásra került. "Gyancsk Kondoroson Tul a Nagykrivánon c. darab. Békésszentandrás adták elő először az amerikai magyar zeneszerző művét Serly Lajos Nem! Nem! Soha! c. "nemzeti" indulót.

33./ Kondoroson 1931-ben adták elő Mórícz Zsigmond Nem élehetek muzsika szó nélkül c. darabját /Sz.H. 1931.szeptember 21./

- Nagybánhegyesen 1935-ben előadták Gárdonyi Géza **A bor** c. művét /Sz.K. 1935. március 17./
- 33./ Sz.H. 1929. január 11-i száma "Jó lesz megválogatni a kondorosi műkedvelőknek az előadandó szindarabokat, mert az Utolsó bölény-ben süritett trágárság nem való olyan szelíd gondolkozásu közönségnek, amilyen... a kondorosi... A műkedvelők jól játszottak, de a tartalom!!!"
- 34./ 1924-ben Tessedik ünnepségek megrendezése, 1927. augusztusában a hősök emlékművének felavatása, a Gyóni Emléktáblára segélyt adott a község, 1927-ben Tessedik nevét veszi fel a Középfoku Gazdasági Tanintézet.
- 35./ Maday I.m. 303.o.
- 36./ 1934-ben a vármegyei közigazgatási bizottság elrendeli kettő egytantermes községi népiskola létesítését, a község a teljes eladósodás miatt ezt nem tudta végrehajtani /Szarvas község ir. 35/1934. kgy.sz. Gyál/
- 37./ Politikai jellegű egyesületek, amelyek a fasizálódás eszközei voltak Szarvasi Levente Egyesület, Turul Bajtársi Egyesület, Szarvasi Polgári Lövész Egyesület - a 19 egyéb egyesület a társadalom szinte valamennyi rétegét magába foglalta - a három sport, és 7 vallásos egyesület csak erősítette a hivatalos propaganda szervezését.
- 38./ Sz.H. 1930.jan.5. száma tesz említést csupán arról, hogy Cserei Antal szinigazgató "jól szervezett társulata" játszik két hetet.
- 39./ Földes Imre: Tüzek az éjszakában c. drámája.
- 40./ Sz.K. 1928. május 18.
- 41./ Sz.K. 1929. július 11.
- 42./ Földes Ferenc: Tüzek az éjszakában c. irredenta darabjáról az Sz.K. 1929. július 18-i száma eszt írta "E darab táblás házat, teljes sikert és a vidéki millió keletében tökéletes művészet volt.
- 43./ Sz.K. 1931. február 12.
- 44./ Sz.H. 1931. március 29.
- 45./ Sz.K. 1932. április 21.
- 46./ Sz.H. 1932. május 8.
- 47./ Sz.K. 1932. május 6.
- 48./ A Fősvény, Az új földesur, A kaméliás hölgy, Mosoly országa, Hoffman meséi stb.

- 49./ Szarvasi Ujság 1933. június 4.
50./ Sz.U. 1932. július 7.
51./ Sz.H. 1933. június 11.
52./ Gazda Ifjuság, Hadirokkantak, Nyugdíjasok, Iparos Ifjak, Kereskedő alkalmazottak, Stefánia, Levente Egyesület, Nőegylet stb.
53./ Szite Károly: Tóth Lidi c. műve, Falu rossza, A cigány, Juhász legyén, szegény juhász legény, Torockói c. művek.
54./ Sz.K. 1932. október 27.
55./ Sz.K. 1933. október 29.
56./ Sz.H. 1931. nov.29.
57./ Sz.H. 1932. jan.1.
58./ Sz.K. 1932. május 10.
59./ Takácsy Dénes - Privler Gy. Endre hangversenyei /Sz.K. 1932. március 10./ Hóhóván Kálmán emlék hangverseny Sz.K. 1933. november 5.
Chován Kálmán községünk szülötte. 1852. január 18-án született. Tanulmányait a Nemzeti Zenedében fejezte be, majd 1876-ban a bécsi Horák-féle zeneiskola tanára, majd igazgatója lett. 1888-ban Budapestre került, s Erkel után a Zeneakadémia zongora tanszékét foglalta el. 1916-ban vonult nyugalomba és 1928. március 16-án halt meg, Budapesten. Egész életét az alkotó munkásság töltötte be. Ő írta meg hazánkban a zongora játék módszertanát. Gyermekkorának szarvasi emlékei később is érződnek műveiben. Szarvasi Emlék c. művén keresztül a szarvasi táj színes képei elevenednek meg. Első műveit kedves tanárainak Benka Gyulának, Delhányi Zsigmondnak ajánlotta.

A Szarvasi Dalkar működése.

- 60./ Sz.K. 1927. december 16.
61./ Sz.H. 1928. január 27.
62./ Sz.H. 1929. április 26.
63./ 1931. február 8-án pld. a Trianon c. irredenta drámát adták elő.
64./ Sz.H. 1928. május 4.
65./ Sz.H. 1928. március 2.
66./ Év elején 40 tag volt - kilépett kettő - kimaradt 8,- meghalt 2 - belépett 10 - évvégén 38 tag volt /Sz.H.1928 május 4./

- 67./ U.o.
- 68./ Alelnök: Podani Samu /Szabó/
Jegyzők: Ujfaluczki József /szabó/
Barton Lajos /építész/
Pénztáros: Jánovszki György /tanító/
Ellenőr: Mihalik János /szabó/
Háznagyok: Rohoska Lajos /tanító/ h.karnagy
Oncsik György /szabó/
Zászlótartó: Bulik Pál /kőműves/
- 69./ Sz.H. 1928. október 26.
- 70./ Sz.U., Sz.H., Sz.K., Sz.v.
- 71./ A magyar dal, A magyar asszony c. művek.
- 72./ Bus tárogató mellett, Nincsen árvább, Ki a legyény c.
művek /Sz.H. 1929.február 8./
- 73./ "... legnagyobb bizonyítéka a jelige szövegbeli és dallam-
beli kiválóságának, a legszebb, legkedvesebb, legközvetle-
nebb elismerés a szerző Orosz Iván és Révfi Géza számára
örökké maradandó alkotásukért". /Sz.H.1929.február 8./
- 74./ Sz.H. 1929. január 11.
- 75./ Sz.H. 1929. július 5.
- 76./ Sz.K. 1932. aug. 25.
- 77./ Sz.H. 1933. szeptember 3.
- 78./ Sz.H. 1931. június 7.
- 79./ U.o.
- 80.6 Sz.H. 1931. június 14. Tóthot megválasztották ország-
gyűlési képviselőnek. Adalgar éjjel, eredményhirdetés-
kor dallal köszöntötte az elnököt a győzelem mámorában
uszott/
- 81./ Néhány állandó jelleggel szereplő műsorszámot sorolunk
fel: Magyarnóta /Szabolcska-Ország/; Magyar dal ünnepén
/Havas István/; Magyarnótákat állandóan énekeltek, leg-
gyakrabban a következőket: Megkondult a Kecskeméti... -
Esik eső... - Merengés... - Fekete szem éjszakája... -
Érik a buzakalász... - Késő ősz van... - igen sok népdal-
feldolgozást is énekeltek, Csupán elvétve szerepelt mű-
sorukban pld. Bordal a Bánk bánból, vagy Brahmstól, Subert-
től, avagy másoktól egy-egy darab.
- 82./ Szőke Szakál: Homokzsák, Nóti Károly: A nyul c. darabjai.
- 83./ Sz.H. 1931. május 31.
- 84./ Sz.H. 1931. augusztus 21.

- 85./ 1939-ben a munkásság életszínvonala alacsonyabb volt, mint a váltság előtt. A mezőgazdasági termékek ára szintén alacsonyabb. V.Ö. A magyar nép története Bp. 1953. 627.o.
- 86./ V.Ö. Magyarország története Bp. 1965. 395.o.
- 87./ A bejelentés eredetije a szarvasi Muzeumban.
- 88./ A napszámások bére igen alacsony hiszen 18 év en felüli munkás órábère októberben, novemberben, decemberben, januárban, februárban, márciusban és április hónapokban 3 pengő, jun.jul. aug.és szept. hónapokban 4 pengő. A 14-16 éves munkás órábère átlagban 250 pengő. 14 évesnél fiatalabb munkás órábère októbertől májusig 1.50, jun-tól szept-ig 2.- pengő. / a kollektív szerződés eredetije az Sz.M.-ban/
- 89./ Gyál. 1927-157.
- 90./ Gyál. 1931-989.
- 91./ 1931-ben 18 pontból álló követelés tervezetett állítottak össze. Fontosabb pontjai: 12 órág munkaidő, órábér 72.82 fillér "május 1-e munkaszünet, de a dolgozni akaró munkásokat munkájukban megakadályozni nem szabad... A mozgalmából kifolyólag senki meg nem rendszabályozható... A betegsegélyzőt a munkás és munkaadó fele-fele arányban fizetik."Követelik a "bizalmi rendszer elismerését" igen sok haladó vonása van ennek a tervezettnék /eredetije az SzM-ban./
- 93./ Szarvas község ir. 78/1935.-5778/1935 ikt.sz.Gyál.
- 94./ U.O.
- 95./ U.O.
- 96./ KMP. 1928-as plénumának anyagából. Párt történeti Közlemények 1958. aug. 134.o. idézi Serfőző Lajos. I.m. 26-27.o.
- 97./ Énektanítás 1959 2.sz. 3-4 o.
- 98./ Dr.Tóth Pál képviselő beszédének megakadályozása a dalkör tagjaival együtt.
- 99./ Ma a szarvasi Járási Tanács V.B.elnöke.
- 100./ Pld.a Turul football csapat barátságos mérkőzést játszott amikor a Vasas bajnokit játszott volna, exél a pálya-és közönség elvonás.
- 101./Gyál. 2996/1930.
- 102./Gyál.6060/1930. Alisp.ir.
- 103./Gyál.117.388/1934.Alisp.ir. A csabai megalakulásával kapcsolatban írja, hogy nem tartja tanácsosnak a megalakulást, de mivel a budapesti anyag egyesület működik

"helyi csoport megalakulását nem lehet meggátolni /Gyál. 4851/1930. Alisp. ir. / A megyei vezetők "szükségtelennek és feleslegesnek tartják, hogy a magyar munkásság nemzetközi nyelvet tanuljon." /Gyál. 1929-1197. Főispáni előadói ir.

- 104./ "Nemzetközi nyelvnek ebben a társadalmi osztályban való terjesztése kulturát nem, csak nemzetközi politikát szolgálhat"- írja a főispán. /u.o./
- 105./ A közölt fénykép is ezt igazolja.
- 106./ Kollár Mihály miskolci lakos szóbeli közlése.
- 107./ Gyál. 7130/1934. Alisp. ir.
- 108./ A Toman Jánosról szóló adatok az Sz.M-ban találhatók meg számnélkül. Rövid összefoglalót ezekre támaszkodva állítottunk össze.
- 109./ Alkotásainak néhány címe is elegendő ennek igazolására: Ne ölj! - A kubikos - Az arató - Szegények karácsonya - Sztrájk - Gondoljátok meg proletárok!
- 110./ Ernst Toller: Munkásdal - A Világosság Dalkör is többször énekelte Gagyovszki fordításában K.Prigskheim zenéjével. Cserhányi Pál: A nagy élet c. versei.
- 111./ Életművének részletes feltárása még hátra van. Néhány munkaeszközt rajzfüzetét és egyéb erekjéit az Sz.M. őrzi.
- 112./ A dalkörnél térek ki részletesen, mert kifejezetten ilyen jellegű.
- 113./ Sok olyan mozzanata van a multnak, amiről nincs írásos vagy tárgyi nyom. Nélkülözhetetlenek tehát a résztvevők személyes emlékezései. Ez fokozatosan vonatkozik a dalkör munkásságára, mivel az anyag nagyrészt a még ma is élő dalosoktól gyűjtöttem össze. Az anyag hitelességét "ugy ellenőriztem", hogy több személytől ugyanazt a mozzanatot megkérdezték és egyeztettem.
- 114./ Kollár Mihálynak a dalkör lehetővé tette, hogy egy Molnár nevű zenetanártól kotta tanulást és karnagy képzést tanuljon. Amikor olyan előrehaladást mutatott, hogy tanuló tanítani tud átvette a kórus vezetését.
- 115./ Az 50 tagból csupán 7 maradt meg, névszerint: Urbancsok Mihály, Kollár Mihály, Hoffman István, Dankó Pál, Szirony Márton, Szirony Pál, Urbancsok János.

- 116./ Jánovszki György Iparostanonciskolai igazgató többször elmondta a saját és a népiskolai tanítók véleményét az előadásokról, azok pozitív és negatív oldalait elemezve. Segitette a dalkört azzal is, hogy az iskola kék függönyét többször is kölcsön adta az előadásokhoz. Ugyancsak hasonló módon segítette a dalosok munkáját/Szokol/Szabolcs Károly gimnáziumi tanár, aki bár egyes kollégái fenyegettek, de minden rendezvényre odaadta az iskola bordó függönyét és rendezvényeiket "nagyszerű népi kulturának" minősítette.
- 117./ Konrosról ötten jártak be, vagy kerékpáron, vagy gyalog tették meg a 22 km-es utat. Szoros volt a kapcsolat ezekkel a közösségekkel, személyes összekötő is volt.
- 118./ Szarvason ekkor a Népszava napi 400 példányban fogyott el.
- 119./ Szarvason abban az időben megszokott dolog volt, hogy vásárnap délelőtt az ugynevezett "ember vásáron, több száz, néha ezer ember is összejött. Ez jó volt politikai agitációra, ezt a dalosok is, de az uralkodó osztály is kihasználta. Egy alkalommal Dr.Tóth Pál képviselő akart beszélni, amint megjelent kortesei éljeneztek, ugráltak, kalapjaikat levegőbe dobálták. Volt köztük egy kb. 140 kg-os községi bíró, akinek ez a cselekedete rendkívül nevetségesen hatott. A dalosok ezen nevetni kezdtek, ez átragadt a tömegre és a képviselő ur két-három-ezer ember szemelátára, annak nevetése mellett, 12 csendőr kíséretében dolga végezettlenül hagyta el a pódiumot. A csendőrök a dalkör elnökét vonták felelősségre, aki azonban azt mondta: "már röhögni sem szabad?"
- 120./ 1933-ban összehívták a kulturális intézmények igazgatóit, az egyesületek vezetőit. A megjelent államtitkár keményen bírálta a megjelenteket, mert megtűrik "hogy Szarvason az egész kulturális életnek uralkodója a Világosság Dalkör". Keményen követelte tőlük, hogy számolják fel rendezvényeikkel a dalkör monopol helyzetét /Jánovszki György bizalmasan közölte ezt a dalkör elnökével/
- 121./ Résztvett ezen a találkozón a Szegedi Általános Munkásdal-egylet, a Hódmezővásárhelyi Egylet, a Makói Petőfi Dalárda, a Békéscsabai Munkás Dalkör, a Szarvasi Világosság Dalkör és a rendező Orosházi Petőfi Dalárda.

- 122./ Munkások dal és zeneközleménye 8. évfolyam 11.szám
1932. november.
- 123./ A Férfi Dalkar a községtől havi 500 pengőt kapott.
- 124./ Az összeg egyrészét felszerelésre fordították közvetlenül a fennmaradó összeggel folyószámlát nyitottak Szarvasi Általános Fogyasztási Szövetkezetben, a többi baloldali szervezethez hasonlóan. Betétkönyvük ma is megvan az Sz.M-ben.
- 125./ V.Ö.Orosháza története, Orosháza 1965. 882-884.o.
- 126./ Több kottát is kaptak tőle, tőle kapták pld. a Bunkócska partitúráját, amit meg is tanultak, de csak saját használatra. Mert nyilvánosság előtt nem lehetett előadni.
- 127./ A művek beszerzése az elnök és Hoffman István feladata volt. Egy marton nevű zenemű és irodalmi kiadótól szerezték be leginkább.
- 128./ Pld. Mécs László verseinek átdolgozása, vagy Máté Evangélium 14. részének átdolgozása. Ez igen ügyes fogás, mert a műsor összeállításnál probléma nem volt a hatóságokkal, hiszen azok csak az előadás után döbbentek rá az átdolgozott művek forradalmi mondanivalójára.
- 129./ T.H. 1928. április 20.
- 130./ A műsor számai
- 1./ Hiszekegy
  - 2./ Dal a dalról
  - 3./ Csak magyarok legyünk,
  4. / Tavasz elmúlt
  - 5./ A madár fiaihoz
  - 6./ Barcola
  - 7./ Szőlők között dalol a pintyőke
  - 8./ Káka tövén költ a ruca
  - 9./ Falu végén rezgő nyárfa
  - 10./ Elmegyek én, nem tudom hogy hová
  - 11./ Szerenád.
- 131./ Csányi László: A karvezető felkészülése az énekkari próbára Énektanítás harmadik évfolyam 2.szám 4-6.o.
- 132./ 1930-ban 60 fő és 1932-ben már 120 fő.
- 133./ Sz.H. 1929. április 19.
- 134./ U.O. 1
- 135./ Munkáskórus 1930. február.
- 136./ Sz.H. 1928. április 20.

- 137./ Idézem a függelékben.
- 138./ Pld. Ilyeneket csináltak, hogy az Orosz bölcsődal cím-
ből az orosz szót elhagyták. Ilyen és ehhez hasonló
műsorszámok történtek, amelyeket megváltoztattak, de
a lényeg megmaradt.
- 139./ Sz.K. 1934. március 18.
- 140./ Lakos Lajos a csendőrtől kért bicskával felvágta a
hasát. A csendőrkülönítmény, amely nem tartozott a
helyi állományhoz elhagyta Szarvast.
- 141./ Kiszely Mihály, Lakos Lajos, Popp György, Szvák And-
rás.
- 142./ Sz.V. 1939. március 17.
- 143./ Több fénykép is igazolja ezt, mellékelem.
- 144./ Mennyivel más jellegűek ezek, mint a Férfi Dalkar,
Köröspári kirándulásai.
- 145./ Sz.H. 1928. április 6.
- 145/a. Lásd a közölt fényképeken.
- 146./ Ezekből öt található az Sz.M-ban.
- 147./ V.Ö. az egyes számú megnyitó beszéddel mind az ötöt
közlöm a függelékben teljes terjedelemben.
- 148./ Konferáló szöveg részletek találhatóak az Sz.M-ban,
függelékben közlöm azokat.
- 149./ U.O.
- 150./ Munkás Kórus 1930. május.
- 151./ Sz.H. 1932. február 21.
- 152./ Sz.H. 1931. január 18.
- 153./ A vallásos részeket kihagyták belőle.
- 154./ Ismét a dalosok leleményességét mutatja, hogy hogyan
menekültek meg a letartóztatástól. A jelképes piros
zászló/ egy partfisnyél volt, melynek a végén lazán
otthagyták a partfist és amikor a kuliszák mögött el-
helyezkedő csendőrök a vörös zászló miatt felelősség-
re vonták az elnököt, leverte a partfist, s ezzel
alibit szerezve, hogy nem volt vörös zászló.
- 155./ Dankó János különben rendszeresen bocsátotta rendelke-
zésükre világvevő rádióját a moszkvai adások hallga-
tására, Még amikor az orosházi eset után "börtönben"
voltak oda is becsempészte. Amíg a dalosok bent hallgat-
ták, addig az utcán megfigyelők őrködtek, nehogy meg-
lepjék őket.

- 156./ V.Ö. Muzsika 1958. első évfolyam 1.szám 28.o.
157./ Konfektáló szöveg eredetije az Sz.M-ban.
158./ József Attila: Munkások c. költeményének hasonló sorai jutnak eszünkre.
159./ Harmadik bevezető szöveg.
160./ Meg kell említeni, hogy a partitúrákon található dátumok azt mutatják, hogy ezeket a kezdeti időkben adták elő 1927.március 22., 1927. május 3,
161./ Kéziratos partitúra az Sz.M-ban, megfelelő és irányító megjegyzésekkel.
162./ Munkás kórus 1933. május.
163./ Kéziratban az Sz.M-ban, függelékben az egészet közlöm.
164./ kézirat az Sz.M-ban, függelékben közlöm.
165./ Kézirat Sz.M-ban " "
166./ Gépelt szöveg az Sz.M-ban " "
167./ Gépelt szöveg az Sz.M-ban.
168./ U.O.
169./ U.o.
170./ A cím más változatban is előfordul: A munka álma, Béke álom, valószínűnek látszik a cenzura átjátszását szolgálta.
171./ Függelékben a teljes szöveget hozom.
172./ V.Ö. Serfőző Lajos I.m. 69.o.
173./ Podani Samu a Férfi Dalkar alelnöke mondta az előadásról összehasonlítva a hivatásos színészek játékaival a következőket "A két előadás között ég és föld, a títétekben élet, a színészekében napszámos munka volt".
174./ 1933. február 12-én adták elő.
175./ Munkás kórus 1930. május 10.
176./ Ugyanis Sándor Gábor a rendőrség főparancsnoka figyelmeztette másnap Urbancsok elvtársat, hogy a csendőrség felbontotta a küldeményt, elolvasta annak tartalmát és kilátásba helyezte, ha megismétlődik az eset, az elnök letartóztatását. Anélkül is feszült volt a helyzet az orosz rubáska miatt, így nem vették fel a kapcsolatot.

A f a s i z á l ó d á s é s h á b o r u é v e i
S z a r v á s o n. /1933-1944/ig/.

- 177./ A község előljárósága az első között "hazafias üdvözléssel" köszönti Gömbös Gyulát az új miniszterelnököt.

- 178./ Sz.H. 1932. február 14.
- 179./ Turul Szövetség "Szabolcska Mihály" bajtársi törzse, Országos Frontharcosok Helyi Csoportja közgyűlést tart.
- 180./ Szarvas község ir. 1942. szept.5. Kelt jkv. Gyál.
- 181./ V.ö. Maday im. 270.o.
- 182./ Sz.H. 1938. május 7.
- 183./ Szegedi kir.törvysz. B.4583-63/1937.ikt.sz. Eredeti másolat az Sz.M.-ban.
- 184./ Ennek részletes leírását V.ö. Maday i.m. 300.
- A k u l t u r á l i s é l e t a l a k u l á s a a f a s i z m u s e l ő t t ö r é s e é s a h á b o - r u é v e i b e n .
- 185./ Sz.K. 1935. május 5.
- 186./ Sz.K. 1934. július 8.
- 187./ Sz.K. 1935. szeptember 1.
- 188./ § 1937-ben Jávor Pál vendégszerepelt - a ma élő színészek közül Rajz János, Sugár Mihály, Kazal László vendégjátékaról tudunk.
- 189./ Pld. a gimnázium növendékei Vajda Péter sikertjének rendbehozására, az egyházi szervezetek a szegény egyetemi hallgatók és a szarvasi szegények megsegítésére rendeznek hangversenyt - hangzatos ezek, sajnos az utóbbiból alig lett valami.
- 190./ Sz.K. 1936. február 2.
- 191./ Sz.K. 1938. június 14.
- 192./ Sz.K. 1935. december 1.
- 193./ Sz.K. 1934. május 20.
- 194./ Sz.V. 1942. május 22.
- 195./ Sz.K. 1943. május 30.
- 196./ Sz.H. 1935. október 6.
- 197./ Békés megyében Szarvas volt az első, ahol ilyen rendeztek.
- 198./ Sz.V. 1939. február 24.
- 199./ Sz.H. 1938. június 16.
- 200./ Sz.V. 1939. június 23.
- 201./ Kodály Emlékkönyv Bp. 1953. Tóth Aladár: Kodály Zoltán költő világa idézi Serfőző Lajos i.m. 35.
- 202./ Az iskola közti hangversenyen már szerepelnek a tanuló műsorszámain.

- 203./ Azért nem bontottam kétrészre, mert zöme erre a korra esik, a válság évei alatt igen kevés a szerepe.
- 204./ Pesti Hirlap 1841. I. 2.sz. 14.o.
- 205./ A mai TIT. elődje, ennek volt első titkára Vajda Péter.
- 206./ V.ö. Kató József: Adalékok a népművelés történetéhez a dulaizmus korában, különös tekintettel Békés vármegyére - Szarvasi Felsőfoku Ovónőképző Intézet Évkönyve 1962. 194.o.
- 207./ Nemzeti kultúra 1911. I. évfolyam 12.sz. 59.o.
- 208./ Néhány előadás címét soroljuk fel, mely alátámasztja a mondottakat: Növendék marha okszerű nevelése - Okszerű takarmányozásról - Hussertés tenyésztés jövedelmezősége - A tojó tyúk téli takarmányozásáról - Okszerű vetőmagtermesztés - Gépek jelentősége a mezőgazdaságban - Méhészkedés jövedelmezősége - A konyhakertészet jövedelmezősége - Kisgazdaságos vetésforgói Földrajzi jellegűek: Szikes talajokról - A földrengésekről - A Pusztító és teremő vulkánokról - Történelmi jellegűek: A társadalmak keletkezése és fejlődésének törvényeszerűei - IV. Béla és a tatárjárás - A Hunyadiak kora - Széchenyi politikai szerepe, Egészségügyi jellegűek: A fertőző betegségekről - Az első segélynyújtásról - Hűség, vagy növényevés.
- 209./ Krakkó Szarvas cigánylakta területe, valamint a legszegényebb néprétegeké.
- 210./ Pld. Gyökössy Endre: Lesz még Magyarország c. versét több helyen is elszavalták. Még azt mondják nem illik... A csitári helyek alatt, Hely Vargáék ablaka... stb.
- 211./ A statisztikai összehasonlítást összeállítottam:
Sz.K. 1932. július 21.
Sz.H. 1935. június 27.
Sz.K. 1937. július 10-i számában közölt adatok alapján.
- 212./ Sz.K. 1937. január 3.
- 213./ 1944-es évben elhangzott előadások címei: Kereszténység és a világháború - A magyar történelem hivatása - A nemzeti eszme a kötettségben - A sajtó és a propaganda.

FÜGGELEK

M a r s o l á s

Irtta: Thu-fu fordította Lukács László

Kordély nyikorog, nyihognak a lovak,
Ijjal s nyillal katonák menetelnek.
Apák, anyák, nők s gyermekek keresztezik a sorokat.
A hidon átvonulnak part verve: sűrű felleg.
Remegve simogatják a katonákat,
Sirva rá ncigálják a ruhájukat.
Ködként szá ll fel az asszonysírás,
s esőzik vissza rájuk.
Emberek jönnek s kérdik: Honnan?
Hová? ez a marsolás?
S a katonák sötéten: előre, mindig csak előre.
Tizenöt évünkkel északra hurcolt a sorozás.
Ma már a jelszó: nyugatra a nyugati harcmezőkre.
Hej, mikor először sikra szálltunk hollófekete volt a hajnal.

II.

Fehér fűrtökkel tértünk vissza, s most újra itt vagyunk.
Telhetetlen a császár gyomra, föld, kincs, sohasem elég
Kőhomloka ellen a nép hiába lázad
Asszonyaink kezén hiába zöldül arét.
Tuskés dudva veri fel az elhagyott tanyákat.
Tisztító tüzként ég a harc, vér ömlik nappal, éjjel.
Egyet ér az emberélet a kutyával meg a verébbel.
Télen sem pihennek az ádáz fegyverek
Apánk, anyánk nehéz adót fizetnek.
Asszonyaink, ti terhesek
Csak fiakat ne szüljeteK
Mert-üres korsót - a nászra a lányt a szomszédnak adják
De a fiu elhult s temetetlen ott fog rohadni.
Császár! Álmaidban láttad-e a Sárga-tenger partját?
Hol a fiatal halottak raja zavarja a régi pihenők hadát.
Alacsony ég csüng. Szürke eső szitál, és sírás ömlik
A tengerbe a szikláról ezernyi csontcsövön át.

Föltámadunk!

Nem várjuk, míg az angyal harsonája,
Serkenti porunk a feltámadásra.
Nem remélünk és nem hiszünk csodákat,
A mi erőnk él, - s új életre támad!
Feltámadunk! De itt, s nem túl a siron.
A kürt szava egy táborba most hívjon,
Még tüzes vérünk forr erőnkbe, élve,
Dacosan, büszkén, - nem remegve, félve!

Feltámadunk! Mert bennünk ég az élet.
Eszménk, munkánk nem rágják siri férgek.
Erősek vagyunk, bizakodók, bátrak,
Hívó hősei boldogabb világnak.
... És ha úgy volna...? Ott, tulnan a léten,
A fény forrása minket kell, hogy érjen;
Mert a mennyei szegénység jogán,
Mi átjutnánk az égi tű fokán!

Feltámadunk, egy égő pirkadatkor,
De ti dölyfösek, hol lesztek majd akkor,
Ha romjain az alkorhadtt világnak
Orája út, a nagy leszámolásnak?
Ha ítéletre gyűl a Nép s a Végzet,
Lesz-e gazdája tenger szenvedésnek?
Uzsorás sereg, sápadt arany rabja:
Őn Istenetek vet a kárhozatba!

Feltámadunk! De hol lesztek ti majd,
Ha vetésetek kalásza kihajt?
Mikor számolni kell a sáfár kéznek?
Mikor minden jót, rosszat összemérnek?
A tiszta szívű, dolgos nép ítél,
Jutalmat, súlytást egyaránt kimér.
Mi nem rettegünk és elszámolunk:
Feltámadunk...! Feltámadunk...!

El a sápadt dalokkal!

El a sápadt dalokkal, emésztő buval, ember!
El a hiábaságok csepürágásával is.
Harapj. Fogad van, arra lett,
nem hogy vacogjon börtönök megett.
Ronts az életre! Vedd ki, ami jussod
Kenyérből, husból, szerelemből.
Ted. Magad vakoltad a világot,
Kezed teremtet, s egy mozdulattal
az ősvadonból az aszfaltra léptél.
Élj! Ne hagyd sakálok állkapcsán husod.
Jussod a földnek szabad birtoka.
Markodban törjön össze darabokra
a vér és pénz kovácsolta iga.
Indulj! Egyél, szeress s gyűlölj, ha gyűlölni kell.
Marás az élet s te mard, ki téged mar,
vagy felemészt a vad siserehad
s csontodból vig sipot farag.
Szökj talpra hát!
Mögötted ezredévek s a tanulság.
S ha nem tanulnál,
ereszd a vágó marhát szabadon.
S feküdj a bárd alá.
Ott van helyed!
Mert méltó vagy rá, hogy megegyenek.

Sebes Árpád.

A p á m a r c a

Esténként a munka fáradtságát cipelte
haza a mezőről
s két szürke szeme úgy megbujt csontos szomorú
arcán
mint tiszta tenger szemek szoktak rejtőzni
hallgató erdők közepén.

Urak zsellére volt az apám s harminchárom
esztendeig tért haza így
minden este kegyetlen robotból felhős,
törődött arccal,
de nem lázadt, sosem panaszkodott-
azt hitte, hogy ez a dolgok rendje, ha a
zsellér elpusztul uráért.

Igy pusztult el csendben egy tiszta júniusi
estén, abrakoltatás után
és csak két megbuvó szeme szomorúságát
hagyta rám örökségül,
mit féltett kincsként hordek most magamban
és lázadok helyette is, apám helyett és mindenki
helyett,
kinek örülni nem adatott, csak fájni,-
sorvadni, elpusztulni.

Kelembéri Sándor

V a g y u n k

S z ó l ó: A munkát hirdetik Következő számaink, a munkát,
mely testvérekké tesz mindnyájunkat

M i n d: Igen, testvérek vagyunk!...

S z ó l ó: Vagyunk a munka.....A feszülő duzzadt izmok harmóniája
mely épít, alkot, teremt.....

Vagyunk a jó kedv....mely csendülőgyermeknevetéssel
harsogja bizakodását....

Vagyunk a hit.....A lobogó kibontott zászló, mely
új élet utját mutatja.....

Vagyunk reflektor...éles és kíméletlen fénnnyel
árasztjukel a sötétben bujkáló hazugságokat....

Vagyunk a dal...mely messzeszálló akkordokkal
hirdeti, hogy élni és élni akarunk...

Vagyunk a szervezethez...Egyszerrelépő lábunk
alatt dübörög, dübörög, reng a föld...

Vagyunk az akarat...mely vasököllet üt le, ahová ütni kell

Vagyunk az igazság...mely mint az áradat lezudul
és perrázuzza a korhadtt gátakat...

Vagyunk a jogos követelések, vagyunk a vér,
vagyunk a béke...

Vagyunk a harc, vagyunk a szembeszállás...

Az élet vagyunk!

M i n d: Igen, testvérek, proletárok vagyunk!

Mester Ferenc

A földmunkások

Irta: Lelkes Pál álnéven Ruzsicskay György

Össz kar: Mi vagyunk a porszemek
Mi vagyunk a csákány,
Mi vagyunk a lapátok,
Mi vagyunk az ásó!

Női szóló: De porszemből születik a gát.

Férfi sz: És a csákány vájja a sziklát.

Női kar: És a lapátok tisztítják az utat.

Férfi kar: És az ásó nyomában fakadt az élet!

Össz kar: Mi ásunk,
Mi vágunk,
Mi építjük az élet
Az emberiség új és igaz útját.

Női szóló: A ti nyomotokban sarjad a fű.

Női kar : Reng a buza,
A szántás a ti
Harcaitoktól terhes.

Férfi kar: De a harc nyomán hullik a vérünk

Női szóló: De a véretek nyomán zsendül a jövő!

Női kar: A jövődő igaz ember, a tavasz is.

Férfi kar: Kezünket keményre törí az ásó.
Karunkat megedzi a csákány,
Magunkba szívjuk a föld erejét,
Megrengetjük majd a világot!

Női szóló: Nyomotokban épül a világ:
Házak, városok, gátak, nag utak...

Női kar: Nyomotokba jövünk mi:
A nő, a gyermek, a jövődő!

Női szóló: S majdan az egész emberiség!

Férfi sz: Hadd jöjjön!
Mi várjuk!

Férfi kar: Rajta, hadd jöjjön!
Ne muljon a föld nagy munkás seregén:

Össz kar: Munka! Erő! Jog! Igazság!!!

V a s m u n k á s o k

Irtta: Lelkes Pál álnéven Ruzsicskay György

- Férfi szóló: A föld mélyéből kivájták az érdet
és duhaj kohókban forrott fehérre.
- Magas férfi k: Kiömlött zuhogva hosszú rudakba.
- Női szóló: Vasgépek vitték vassíneken messze
- Mély férfi k: Kohókba, mohókba szerte.
- Női kar: Ó vas csengő, zengő, nagy erejű
összetartó, összefogó érc!
- Férfi kar: Mi vagyunk testvéreid!
- Női szóló:, Ti vagytok a vas ereje
Ti adjátok a lelket, hogy éljen
Ti teszitek hajlékonyá
Rugalmassá,
Tartóssá!
- Mély férfi k: Mi az ő testvérei vagyunk!
- Ösz férfi k: Vassz öklünk
Vas a szívünk
Vas a hitünk!
- Női kar: A kalapácsban a Ti öklötök zuhog.
A milliónyi sinben a Ti vágyaitok rohannak
A gépekben a Ti szent hitetek él.
- Mély férfi k: De az üllő is mi vagyunk, melyre a kalapács zuhog
- Öreg hang: És sokszor nagy tehertől törik vállunk
- Női szóló: De azért szüntelenül zeng kalapáccstok.
- Férfi szóló: És amikor tüzesen szikrázik és meleg a vas
- Mély férfi k: Mi ráverünk!...Mi ráverünk!...Mi ráverünk!
- Női kar: És cseng és bong, bong és cseng kalapáccstok
bing, bong, bing, bong, bi ba ba ba.
- Magas férfi k: Hita, hita, hita ta ta /keresztezi a női hangokat kala-
pácsolással hangját fejezi ki/
- Mély férfi k: Mi ráverünk! Mi ráverünk! Mi ráverünk!
- Férfi szóló: Így épülnek a gépek, a hidak,
melyek összehozzák az emberiséget.
- Férfi kar: Így forrasszuk egybe a világot, a világ népeit!
- Magas férfi k: A vasutakon messzire visszük az igét
- Férfi szóló: Mélybe, magasba
- Férfi kar: Belevéssük a vasba!
- Női szóló: Az Ige pedig így szól:
Mindenki testvér, aki dolgozik és
tudja, hogy ez a világ a munka világa.

Női kar: Mellénk áll és velünk kiáltja:
TESTVÉR! TESTVÉR! TESTVÉR!

Női szóló: Segíts emelni a nehéz pörölyt
hogy sujtson, zuzzon, ha kell elleninkre

Férfi szóló: De alkosson is, ha adva van a perc
egy új világot, amelybe mint a vas
erős erő e szó!

Női kar: És egy hatalmas új életbe visz:

Össz kar: TESTVÉR! TESTVÉR! TESTVÉR!

A m u n k a n é p e

Férfi szóló: Kik művelik a bá nyát?Az ércet kik törik?

Kik szőnek posztót,selymet?A gabonát kik veteik?

Kik áldoznak minden vagyont és drága vért?

Össz kar: A munka emberei ők,a proletárság ez!

A munka emberei ők,a proletárság ez!

Férfi szóló: Kik fáradnak hajnaltól a késő éjjelig?

Kik termelnek javakat,kényelmet?

A történet róluk beszél.És mégis mind rabláncban él!

Össz kar: A munka emberei ők,a proletárság az! /panaszosan/

A munka emberei ők, a proletárság az!

Férfi szóló: Kik voltak a világon időktől jog nélkül?

Kik szálltak mégis érte,a harcba hőskül?

Ó nép ismerd fel,hogy te vagy győző és legyőzött vagy!

Össz kar: Ébredj óh munka népe!fel,óh proletárok fel! /erősen/

Oly esküvel jöjjetek.A mi zászlónk alá,

Hogy szabadságért vívtok.És nem késtek soká.

Pusztuljon a gonosz elem...Hogy a földön béke legyen!

Ébredj óh munka népe! fel.Óh proletárok fel!!

A munkás álma

Irta: Lelkes Pál álnéven Ruzsicskay Görgy

Női szóló: Éjszaka volt
Férfi kar: Komor, sötét, világtalan.
Női szóló: Eg rideg komor szobában
Egy munkás aludt nyugtalan.
Fáradt volt napja
és kicsi a bére.
Női kar: Összefolyt a küzdelme
Izzadtsága, vére.
Női szóló: Fűtetlen szobában
Nyomorult család,-
Fa, kenyér, lámpafény-
Nincsen semmi már.

/A kar énekelni kezd egy munkás dalt/

Am hirtelen a csontos munkás arcon
Meggébkélt a szenvedő vonás
Álmodott az ember ott a szalmán
Beragyogta egy boldog mosolygás.

/A kar egy hívó dalt kezd/

1. hang: Gyere Testvér!
2. hang: Milliók várnak!
3. hang: Egy új világba hívunk, jér velünk!

Férfi szóló: És láttam álmot:

Izzót, új erőset,
Száguldó eszmét,

Embértetteket!

Láttam világot, amelyből kivestt
Elnyomás, nyomor, csunya gazsági!

/Férfi kar az utolsó sort ismétli/

Női szóló: És helyében ott ragyogott

A fény,
Az ember,
A munka,
A jog,
Az igazság!

/Férfi kar ismétli/

Férfi szóló: De hirtelen borus lett a föld,
Régi gonoszság hangja viharzott
Az elnyomó, letipró szellemek
Ujra kikelettek
Ujra cselezték

Ujra kerestek

/ A női kar a 3 utolsó sort ismétli/

/ A férfi kar harcidalba kezd: Fel szocialiták/

Férfi szóló: És láttam harcot
Ahogy a földön
Északtól le délig
Végigvérezte a földet.
Láttam elesni
Dolgozó kezek millióit.
Láttam elesni apámat
Az anyám is ott omlott atéren.
Láttam vérszomja szolgálát a rossznak
Ahogy vért ontva örültek a tornak
Kerestek és kacagtak!

Össz kar: Kerestek és kacagtak!

Férfi szóló: Az hittem már meghal az eszme,
És újra tovább csak a gonosz győz/
De akkor!....

/A női kar finoman intonálja a munkás indulót/

Férfi szóló: Egy hatalmas erő ölelte át a világot
Embert emberhez
Állított a nagy cél.
A munka joga és a népé!
Nagy friss indultak újra
Átviharzott a gáron, földeken.

2. basszus ismétél: Falukon, irodákon

1. " " Átrepülte a tengereket

2 tenor " Falakat és a szivek zárját

1. tenor " Országhatárokat és világrészeket

Össz kar: És vitte szárnyán a milliányi népet
Jogot adott és nyújtott itt a földön.
Hogy embertársát senki meg ne bántsa
És egyforma jog illese azt
Ki földön él, alkot és dolgozik.
Hogy ne legyen elnyomott és szolga
és zengje szivből mindenki velünk
A munka szent és szépséges dalát!

Női szóló: És zengje szivből mindenki velünk
A munka szent és szépséges dalát!

/AZ össz kar énekli a munka dalát/

Elnöki megnyitó

Elmondta: Urbancsok Mihály a Dalkör elnöke

Szokássá akarjuk emelni, hogy a "Világosság" Dalkör műsoros estjein a mindenkori elnök beszámoljon a dalkar működéséről, szándékairól. Ezzel azt akarjuk elérni, hogy közönségünk közvetlenebbül követhesse szándékainkat., és így megértésével meg is könnyítse azokat.

Én éppen ezeket a stándékokat akarom vázolni mielőtt a függöny fölmege. Multkori esténk sikere igazolja, hogy jó úton járunk, hogy eredeti célkitűzésünk helyes volt, igazi mélyből fakadó munkáskulturát szervezni és építeni a munkáskultura eszközeivel. Azt megismertetni, belevinni hallgatóink lelkébe, elszoktatni őket az ezerszer ismételt fajsulynélküli műsorokból és helyébe nagyerejű, elszántan emberi és végül megértő összefoglaló munkásművészetet adni. Itt mellettünk áll egy még általunk is alig-alig megismert munkásművészet. Írók, költők, színműírók, művészek csoportja, amely a munkástömegek lelkét szólaltatja meg, amely nem a régi, nem számunkra kitaláltsablonokon halad, hanem új utakat vág, új formát talál ki szemünknek, fülünknek, szellemünknek.

Tudjuk és megértjük, hogy vannak sokan munkástársaink között, akiknek ez a hang és forma éppen újszerűsége miatt talán furcsa, de hisszük, hogy azok lelkében is megrezdül az a húr, amelynek hangja tudatára adja azt, hogy ez a művészet nem más koroktól kölcsönzött művészet, hanem a miénk, a mi napjaink érzéseiről, gondolatairól, küzdelmeiről, szenvedéseiről szól. A mi szenvedéseink, a mi küzdelmeink, a mi bánataink és örömeink hangja, amelynek igenis megértésre kell találnia minden öntudatosan érző munkástestvérünkénél nemcsak azért, mert igaz és a művészetnek igaznak kell lennie, mert csak így szólhat a lélekhez, hanem azért is, mert ez az építőerejű, életetlehelő művészet a legszebb.

Ennek tudatában és előrebocsátásával hozzuk Önök elé műsorunkat egy kéréssel, hogy ha netalán az eredmény néha alulmaradna szándékainknak és szorgalmunknak, pótolják azt ki Önök megértő és megbecsülő szeretetükkel.

Jó mulatást kívánok!!

Elnöki megnyitó beszéd.

Az ember hatalmas nagy utat tett meg az őserdő ősemberétől a kapitalista társadalom emberéig. Teremtő ereje maga alá gyűrte a természet erőit és hatalmas nagy alkotásokat hozott létre. Hatalmas hajói dacolnak az oceán viharával, repülőgépei viaskodnak a levegővel. Több évezred közös emberi munkájának hatalmas alkotásai vesznek körül bennünket. A művészet, a zene és az irodalom csodálatos alkotásai tanuskodnak az ember alkotó és teremtő erejéről. Mind az amit az emberi közösség évezredek át alkotott: együttvéve kultúra. De ennek a kultúrának áldásait nem a nagytömegek élvezik, hanem csak a kiváltságosak, a termelőeszközök tulajdonosai. A kultúra ma a kevesek kulturája, amelynek árnyékában kirekesztették, kisémmizték a tömegeket. Ez a kultúra nem a tömegek jólétének forrása, hanem elnyomásának eszköze. Ez a kultúra nem csak repülőgépeket, rádiót, nem csak természettudományt és orvostudományt, nem csak művészetet és irodalmat termel, hanem ágyukat, tankokat, bombákat, gyilkos gázokat is. A gyilkos háború fenyegető réme állandóan ott lebeg a kapitalista kultúra felett és pusztulással fenyegeti évezredek közös emberi munkájának alkotásait. Ez a kultúra a kiváltságos osztályok kulturája. Minden alkotása, minden intézménye a mai társadalmi rendszer berendezkedéseinek és intézményeinek fenntartását szolgálja.

De a történelem újra sorsfordulóhoz érkezett. A kapitalista kultúra nem csak a maga fenntartásának eszközeit teremtetten meg, hanem szükségszerűen kitermelte a maga ellenségét, az elnyomott, a feltörekvő osztályok új kulturáját - a szocialista kulturát is. A szocialista kultúra az értelem és erkölcs lázadása, a tömegek szenvedésének és nélkülözésére felépített kevesek kulturája ellen és harc az új társadalomért. A szocialista kultúra minden megnyilvánulása, művészete, irodalma, erkölce, a fennálló társadalmi rendszer tagadása, harc az új szocialista kulturáért. Harc az új társadalomért, ahol az ember felszabadul a munka rabságából és a munka rabszolgájából a munka urává lesz. Harc azért az új társadalomért, ahol a munka eredménye a dolgozó tömegeknek jut. Harc azért a társadalomért ahol az emberi munka kulturát, megélhetést és jólétet biztosít minden dolgozó embernek.

Ennek az új társadalomnak, új kulturának harcosai vagyunk mi, szocialista ifjuság. Ennek az új kulturának, az új szocialista társadalom akarásának vádjával a lelkünkben élünk és harcolunk. A harc szolgálatába állítjuk izmaink erejét, agyunk minden gondolatát, mert tudjuk és érezzük, hogy történelmi hivatás beteljesítői vagyunk, készen minden szenvedésre, minden áldozatra. Egy új, igazán emberi, igazán erkölcsös kultúra ifju katonái vagyunk. Törhetetlen hittel hisszük, hogy mi vagyunk hivatva a szebb jövőt megépíteni. Elviselhetetlennek, türhetetlennek, megalázónak tartjuk a mai ember életét. Mi, szocialista ifjuság szabadok akarunk lenni, boldogok akarunk lenni, emberek akarunk lenni.

Hisszük, hogy ez lehetséges, akarjuk, hogy megvalósuljon és készek vagyunk érte harcolni és minden áldozatot meghozni Ady Endrével a nagy magyar költővel mondjuk:

Vagy bolondok vagyunk és elveszünk egy szálig,

Vagy ez a mi hitünk valóságra válik.

Elnöki megnyitó beszéd.

Tisztelt Közönség!

A Világosság Dalkör immár harmadik előadását tartja annak a kulturprogramnak érdekében és útján, amelynek célja eljuttatni a munkássághoz a munkásművészetet, tanítani és gyönyörködtetni olyan eszközökkel, amelyek olyan szervesen nőttek és nőnek ki a munkásság milliói tömegeiből, mint ahogy a virág fakad a májusban zöldelő mezőkön.

Harmadik előadás!

De amíg eddigi műsorunk általánosságban hozott szépet és értékeset, úgy a mostani már bizonyos alapgondolatokért is harcol. Így oszlik meg műsorunk három részre. Ez a három rész: A béke, a szelem, és a munka az élet egészét öleli föl. A békét hirdetjük, mint legfőbb emberi jót és mint minden fejlődésnek alapkövét. A szerelmet mi úgy fogjuk fel, mint az emberi életnek fenntartó erejét, menten minden álszemérmeskedéstől és hazugságoktól, de nem felejtve el szépségeit és finom érzelmeit. A harmadik rész a munka, a mi fegyverünk, a mi fejlődésünk és az egész világ boldogulásának eszköze.

A Világosság Dalkar tagjai nők és férfiak a legnagyobb lelkesedéssel készültek minden előadásra, boldogan teszik ezt ha látják, hogy a munkásság tömegeiben mind nagyobb és nagyobb megértésre találnak szándékaink. Büszkén valjuk műsoraink során azt, hogy egyé tartozunk közönségünkkel, amely összeforrott velünk a munkásművészet szent céljaiban.

Sajnos még kicsi azon művek száma, melyek ennek jegyében születtek, de napról-napra szaporodik a munkás élet jegyzében alkotó művészek száma. Mindig több és több író és művész áll be szellemi erővel a munkásság milliói közé, hogy daluk, szavuk, alkotásaik megismertessék a fejlődés egyedül lehetséges útját. Hisszük, hogy előadásaink elérik azt, hogy a munkás kultúra hatalmas hangja egységbe hív mindenkit és eljön az idő amikor nem csak a dalkar kis csoportja, de Önök ezernyi tömegei velünk együtt bátran és ki-művelt lélekkel kiáltják Éljen a mi művészetünk, Éljen a munkás művészet!

Szarvas, 1932. május 10.

Elnöki megnyitó beszéd.

Tisztelt Közönség!

Negyedik előadásunk az, amelyen ma este üdvözölhetem Önöket.

Visszatekintve látjuk, hogy mennyi küzdelem, gond és akadály állott folyton előttünk, de megküzdöttünk mindegyikkel. Programunk most is az ami volt: Kulturát adni okosat, újat, szépet, a ma emberének vágyait és érzelmeit, a dolgozó ember művészetét, amely igaz, őszinte, magasrendű, mint maga a munka.

Kulturprogramunk nem hangsúlyozza egyoldaluan a fizikai munkát, hiszen mi tudjuk a legjobban, hogy a szellemi és értelmi erő kifejtése a dolgozók számára a legfontosabb feladat. Mi igen is fejlődő, sőt hatalmassá fejlett értelem utját követjük szándékainkal, tudást, megértést, szépséget, öntudatot akarunk belevinni mindenkibe. Merjük hirdetni a tudás és továbbfejlődés útját.

Ébresztési is akarunk, kórus hangjain mind érdesen szemrehányó és bátorító hangok. Ébredjen öntudatra, bátor igazi emberi öntudatra az, aki tunyán és lanyhán, gyáván alszik. De éppen ezért van élete programunknak, mert itt erő van benne és tisztaság. Ez ellen küzdeni igazságtalan és meddő, mert a tudás a szellem és szépség csak annak ellensége, akiből hiányzik embertársai megértése, becsülése és szeretete.

Mibennünk van megértés, van szeretet és van megbecsülés az emberiség összességével szemben. De van ugyanakkor igazság, szépség és erő, amelyek alapján állva hirdetjük a dolgozók művészetét és kulturáját.

Barátság!

II.

Tisztelt Közönség!

Egy örömteli bejelentést kell tennem Önöknek. Az Országos Munkás Dalosszövetség elnöke, tehát a mi országos elnökünk Schein Béla daltárs eljött Budapestről megnézni a Világosság Dalkör előadását. Boldogok vagyunk, hogy őt körünkben üdvözölhetjük és kérésünkre lesz oly szives, hogy néhány szóval méltatja a munkás dalárdák kulturális működését.

Én ezennel üdvözlöm őt körünkben és átadom a szót.

Elnöki megnyitó beszéd.

Kedves Közönség!

Immár ötödször jöttünk ma este Önök elé bizva abban, hogy legutóbbi előadásunk óta megtartottak bennünket szeretetükben. Látva lépszámmal a megjelent hallgatóságot örömmel állapítjuk meg, hogy igen is Önök hívek maradtak általánk meghirdetett gondolathoz és még a mai nehéz időkben is kitartanak a munkáskulturának ezen kicsiny, de hősiess csoportja mellett. Nagy hősök ezek, mert szinte fegyvertelenül mernek kiállni a munkásság legnagyobb ellenségével, a megértetlenséggel szemben.

Mi előadásunkkal a munkásélet szürkeségét, az önzés, a közöny atmoszféráját akarjuk megtörni. Színessé, vidámmá élelnkíteni néhány órát. Adni akarunk egy kevés kis erőt és örömet a közösségbe való beletartozás hatalmas érzését.

Kérem a közönséget, hogy továbbra is támogassa szerepléseinket, hogy minden anyagi és egyéb akadályon át mégis hordjuk össze és építsük föl a munkásság kulturáját!

A beszéd további részében emlékeztett az orosházi szereplésre, valamint arra ami jellemzi a munkásdalárdákat, hogy "nem szoktak versenyezni csak dalolni a dlért és szabadságért".

Üdvözli Szlovák Pált és Paluska Györgyöt, mint alapító tagokat, akik a 25.éves fennállás jubileumát is megérték.

Mi tudjuk igazán értékelni az élet kulturális javait, mert tisztában vagyunk azzal, hogy az állandó szellemi tevékenységgel velejár a kulturáért való oldhatatlan szomjúság, mely egyre előbbre hajt bennünket és velünk együtt a dolgozó népet is egyre magasabbra a fejlődés útján az örök emberi eszmények:

Szabadság, Testvériség, Egyenlőség, felé!

K o n f e r á l ó   s z ö v e g e k .

/töredékek/

Műsorunk első részében, azokból a művekből adunk elő, amelyeknek célja művészi eszközökkel gyönyörködtetni. Bemutatni az élet napfényes, szép oldalát, elűzni a napi robotot, fáradságot és ünneppé avatni a percet.

Első számunk Novák: Népdal egyveleg és

Waszi: Bölcsődal

Éneklí mind két kar.

Következő műsorszámunkban megpróbálkozunk azzal is, hogy közönségünkben a nevetéstés vidámságot is kicsaljuk, Rájuk fér ilyen gondterhelt időkben egy kis bufelegtő. Szinrehozuk Vadnai Károly egyfelvonásos bohózatát, melynek címe

Egy könnyű ügy

megjegyezzük, hogy az ilyen fajta darab irányát, szellemét a mi felfogásunkkal egyezőnek nem tartjuk, de mivel közönségünk minden részét kizseretnők elégiteni úgy előadjuk ezt is.

Dalkarunk programjához tartozik az a törekvés is, hogy ismertesse eddig a zeneirodalom nagyjait. Műsorra is került Cherubini, Mendelssohn, Moczar most pedig J. Strausstól adunk elő egy szép dalt

Szép kék Dunán.

Mi kiknek törekvése a nemek egyenjogusítása, itt is változást hozunk az új időknek szellemében. A most következő táncban a régi hagyománnyal ellentétben

Vegyes választ

vezetünk be, tehát felkérjük a táncosnőket és táncosokat, hogy ehhez tartsák magukat.

Következő műsorszámunkban két proletárt mutatunk be, kiket nem hagy közönbösen az életnek másik oldala sem.

Louise Schwab: Az öngyilkos

szavalja: Valastyán Jucika.

Következő műsorszámunk a dolgozóknak és egyuttal az ősszemberiségnek örök eszményét, hitvallását, a szabadságot hirdeti, bárhog is igyekezzenek ezt a törekvést elnyomni, ez nem sikerülhet, mert ez az eszme örök

A dal címe: Szabadság dal énekli a vegyeskar.

II.

A mi felfogásunk az, hogy a művészetnek nem szabad csupán a szórakoztatni vágyást kielégíteni, az értelmet a hangok, szívek, szavak szárnyán elringatni, hanem bátran be kell nyulnia az ember életébe, meg kell látnia a valóságot, ha az még oly könyörtelen is. Vezető és segítő társként kell a dolgozó ember mellett állnia, bizakodás, reménységet öntve a munkában és életküzdelemben. A következő második rész műsorszámait ez tartalmazzák. Ilyen dalt fogunk hallani most, melyet szerte a világon énekelnek

Scheu: Munka dala előadja: a férfikar.

A Munka szent ezt hirdeti dalunk a munka a mi életünk, a munka emel fel bennünket. A munka teremti a gazdasági élet javait, melyek bár az égisz tornyosulnak és a népmilliók mégis szükségét szenvednek. Napjaink gazdasági életét a kapitalizmus rendszere utalja, mely az idők folyamán nem előmozdítója, hanem akadálya lett az emberi fejlődésnek és a saját maga által teremtetett termelőerőket béklyóba veri, megbénítja a munkát, milliókat szorít ki a munkából.

A munkásosztály sorsa mindig sötét és szenvedésekkel teljes volt a régebbi időkben is. Johann Most 1848 táján élt német költő a Munka népe c. versében megkapóan érzékelteti ezt - előadja a szavalókórus.

Míg műsorunk most elhangzott részében napjaink sivárságát, szenvedését juttatuk kifejezésre, addig a most következő harmadik részben már a jövő hangjai szólalnak meg. Az új korszak eszméi megfogantak már az ifjúságban. Ők fogják átvenni örökségét annak a közdelemnek melyet az apák hagytak rájuk. Ők már letéteményesei egy új világnak, egy szebb korszaknak, melyben majd minden dolgozónak része lesz!

Következik egy darab a munkások életéből. Ebben is az életet adjuk, a mi életünket, melyben a jövőnkért küzdünk
címe
Teruska is eljött.

A jövődő hordozói az ifjuság soraiból kerülnek ki, akik bátran mernek harcolni a jövőért.

Paluska György a függöny elé hozza az Urbancsok gyereket és szól a közönség felé: itt van a jövőnk, reményeink hordozója... /kis Urbancsokhoz fordul/ Látod, kis proletár itt ez a sok nép mind testvérünk.

Üdvözlöd őket és ha elmondtad a verset majd érted jövők.

Barátság! /kezet ad neki/

1933 februári előadással kapcsolatos Főszolgabírói jelentés
az alispánhoz

Járási főszolgabíró Szarvas

14/1933 elm.sz.

"Az előterjesztett kérelmet azzal terjesztem be, hogy az engedély megadását nem véleményezem. Nem véleményezem pedig azért, mert a beadvány szerinti műsoros estre kéretik az engedély, de nem jelöli meg a műsort.

Bizalmas, benfentes egyénektől figyelmeztetve lettem a kérelem elutasítására, mert olyan előkészületek folynak, amelyek politikai vonatkozásúak, s ennél fogva aggályosak.

Jelenteni tartozom, hogy ez a Dalárda, amelyik évekkel ezelőtt Szarvason egy oly botrányos előadást tartott, hogy kénytelen voltam beavatkozni, s amelynek folytatásáparlamentari interpellációra szolgáltatott okot.

Jelentem, hogy az a Dalárda Orosházán is orosz forma ruhában jelent meg s szereplésük miatt az ottani államrendőrség az eljárást meg is indította.

A Dalárda összeállítása, szelleme, működése annyira kifogásolható és aggályos, hogy amint már jelentettem most is, annak felosztatását tartanám kívánatosnak"

Szarvas 1933 febr.1

/GYÁL 58/1933/

Paluska György fellebezése a 335/1933 sz. megtagadó I. ső fokú véghatározat ellen, kéri:

"...a költségekre való tekintettel engedélyezze a Dalárda kikapcsolásával, esetleg műkedvelői előadás, s ezt követő táncmulatság engedélyezését, mert ebben nem látnék sem tüntető, sem politikai tendenciát..."

Szarvas 1933 február 13-n

/GYÁL előbbi szám alatt/

Az alispán 3240/1933 sz. alatt változatlanul helyben hagyja az első fokú döntést.

A "Világosság" Dalkör névsora

Urbancsok Mihály	Kollár Mihály	Hoffmann István
Szlovák Pál	Urbancsok János	Lakos Lajos
Kollár János	Kosicki József	Medvegy András
Popp György	Bogyis Pál	Pavelka István
Glenboczki János	Kiss János	Paluska György
Kiszely Mihály	Feckó János	Bencsik András
Gombár János	Jánovszki György	Klimaj Pál
Weisz Béla	Dankó Pál	Szirony Márton
Szirony Pál	Mityka Mihály	Szirony Márton Sz.
Gilyan Pál	Kiss Pál	Janecskó Pál
Skorka András	Janecskó János	Bencsik Márton
Kondacs Zita	Havran Judit	Demeter Judit
Szirony Judit	Kohut Erzsébet	Demeter Anna
Fabó Judit	Kliment Zsuzsanna	Valastyán Anna
Pálincás Jolán	Janecskó Margit	Tusjak Judit
Demeter Mária	Barecz Judit	Sztruhár Katalin
Bircsák Erzsébet	Bárány Erzsébet	Tóth Mária

A fent közölt névsor 1932-ben készült.

Azon dalkari tagok neveit tartalmazza, akik az 1930-as évek elején a, legtöbbet szerepeltek.

Az emeletes Bárány Vendéglő, a szarvasi Pilvax
/ Ma orvosi Szakrendelő Intézet/

A szarvasi Kaszinó
/Ma Petőfi Sándor u. 2 sz. ház/

Vajda Péter síremléke a szarvasi Ó-temetőben

A Chován család síremléke az Ó-temetőben

X Itt nyugszik Chován Kálmán is/

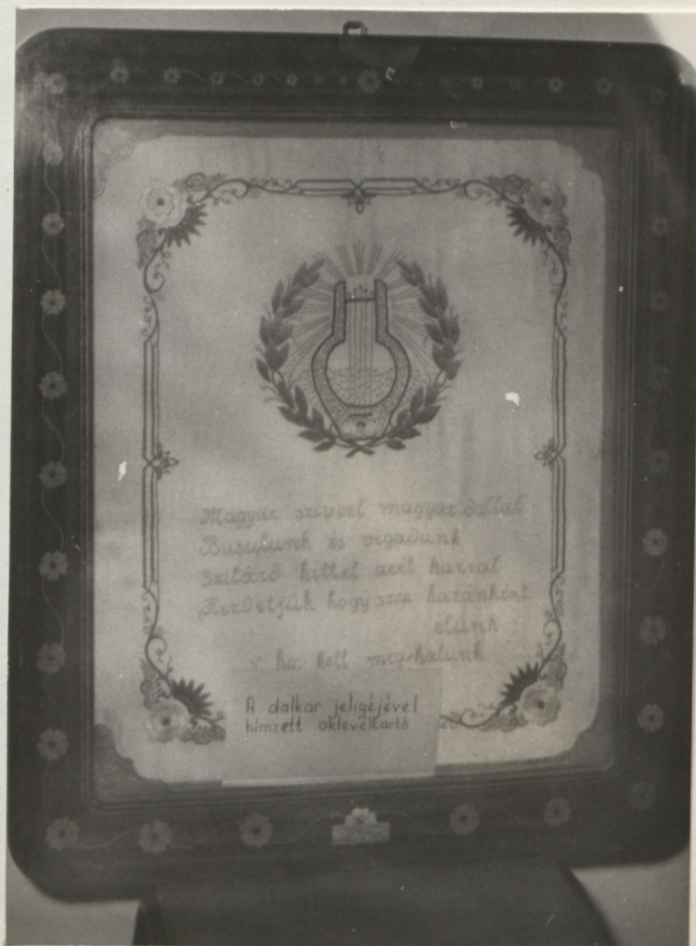
A SZARVÁSI FÉRFI DALKARNA

VONATKOZÓ FÉNYKÉPEK

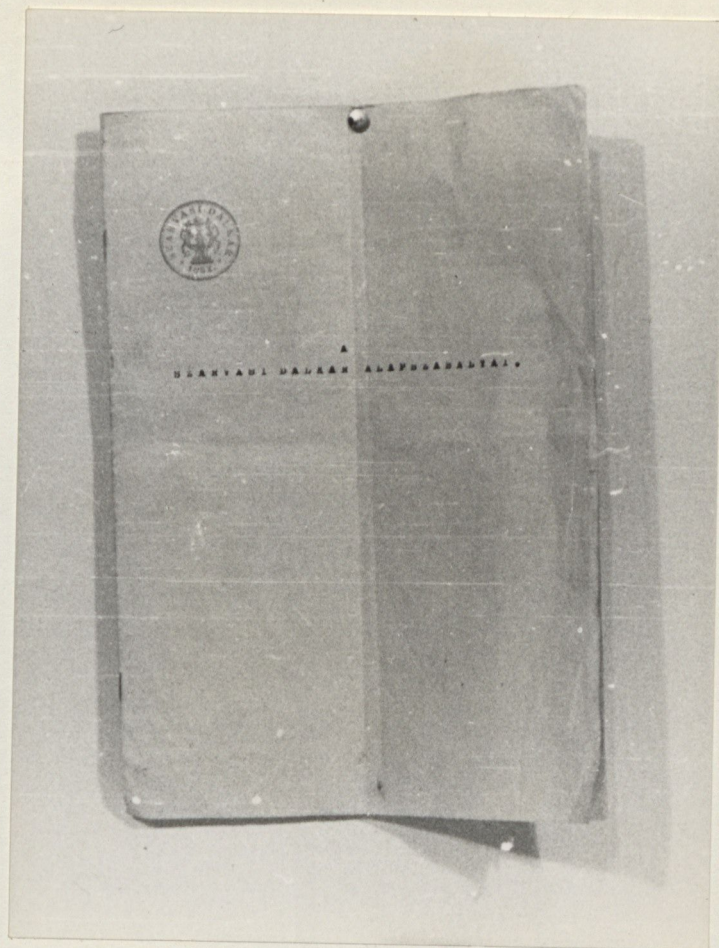

Benka Gyula arcképe
/Eredeti je a Gimnázium tulajdonában/

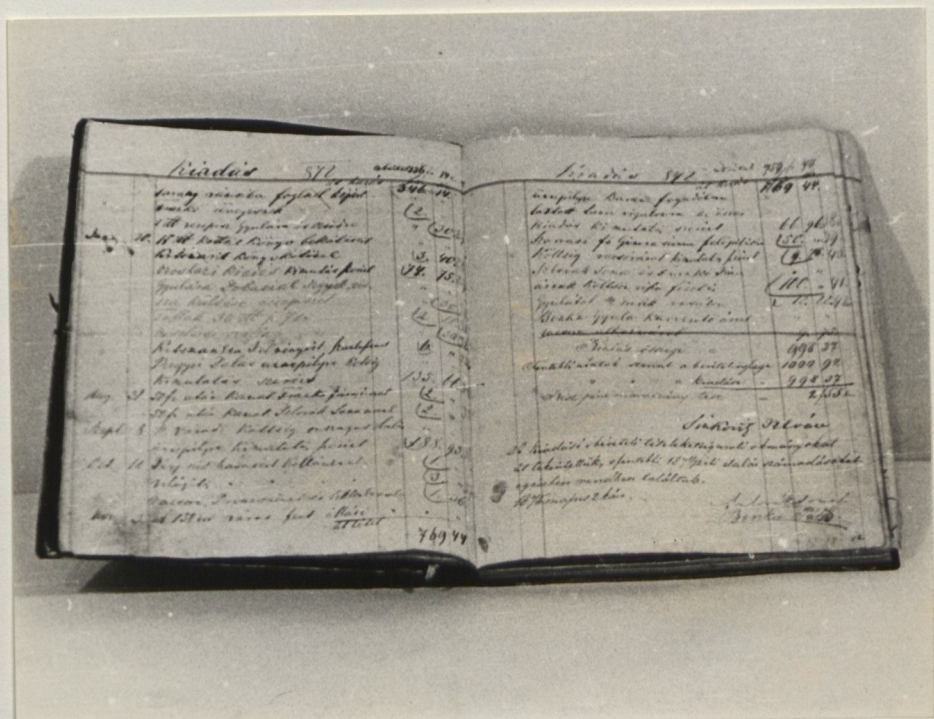

A dalkar jeligéjével himzett oklevéltartó
/Eredeti je a Gimnázium tulajdonában/

A Férfi Dalkar Alapszabályának fedőlapja

A Pénztárkönyv két oldala

A SEARCHED INDEX 1.7.

1. 7-

Is egyptian ome: *S & A V 10
2, y.
... ..
... ..
... ..

3. 2-1
A kintess jelzett helyek elterése a dalkar...

20. 20.1

estélyeket, ungselyeket, s tly.

4.

szagokból.

20.9

Partido sag ienot minden eiy peignt,
 4 keremat ilact a caltar penstarab.

et mindem

Alpinto tag lehet minden p.
"Eset be egyenes a mindenkorra a GAIKAT pontoztatva.
8. 7. ... GAIKAT, KIS GAIKAT KO...

THE 1980S

...Terveystieteiden tutkimuskeskus...
...Terveystieteiden tutkimuskeskus...
...Terveystieteiden tutkimuskeskus...

1941

[illegible]

rank, 81

[Faint mirrored bleed-through from reverse side]

[illegible][illegible]

1. 凡在本市行政区域内从事经营活动的个体工商户、企业法人、其他经济组织（以下简称经营者），均应当遵守本规定。

Az Alapszabály első oldalaa

[illegible]

Kivonat az Alapszabályból

A Szarvasi Dalkar tablója 1928-ból
 / Jobbról a 3. Rohoska Géza karnagy/

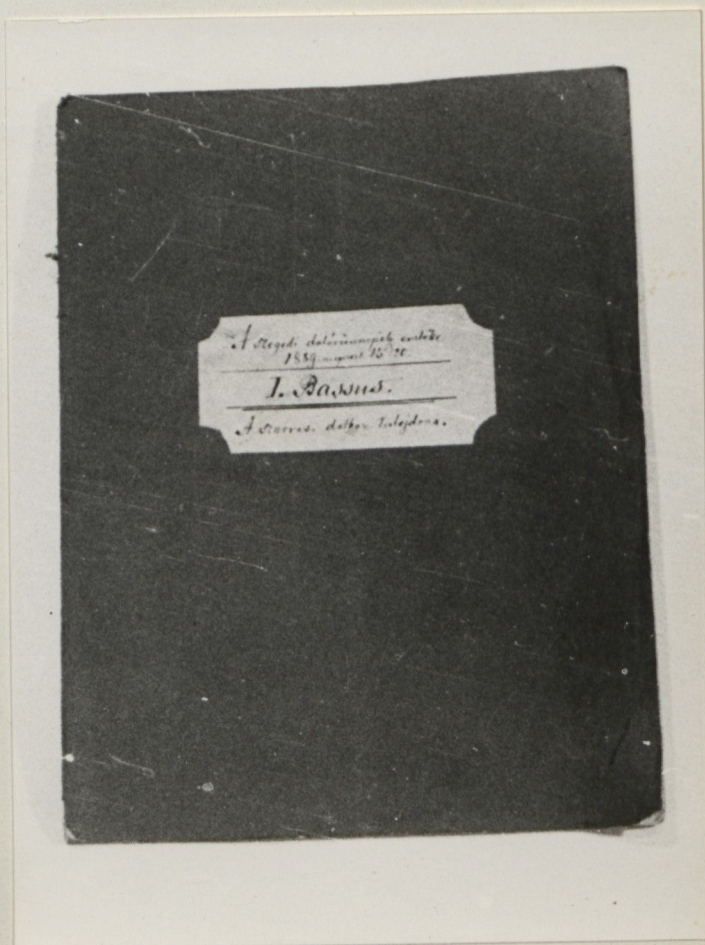

A színjátszók egy csoportja
 / Elöl ül Rohoska Géza karnagy/

A Parasztbáró szereplői

Partitúra fedőlapja

MEGHIVÓ. A SZARVASI DALKAR 1930. június 9-én, pünkösd másnapján, este 8 órai kezdettel a (G.I.Sz.) Vigadóban nagyszabású DALESTÉLYT rendez, melyre a magyar dal kedvelőit tisztelettel meghívja a Szarvasi Dalkar.

Műsori

1. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)
2. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)
3. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)
4. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)
5. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)
6. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)
7. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)
8. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)
9. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)
10. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)

Majusi álmom.

(Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)

Estélyi

1. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)	2. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)
3. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)	4. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)
5. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)	6. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)
7. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)	8. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)
9. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)	10. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)

12. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)

Az összes énekszámokat Rohoska Géza karnagy vezényli.

Helyi árak: Páholy 12 p., zártsték 150 p., I. hely 1 p., állóhely 50 fillér. Jegyek előjegyezhetők a dalkar tagjainál, a Müller nyomdában és este 7 órától a pénztárnál. --- Felülvezetéseket a hódmezővásárhelyi I. Országos Iparos Dalosverseny költségeinek fedezésére köszönettel fogadunk és nyugtázunk.

Műsor-igazgató: Rohoska Géza

A Sarvasi Dalkar meghívója

Meghívó. A „Szarvasi Dalkar” 1929. évi február 3-án vasárnap este 8 órai kezdettel az Ipar- csarnokban nagyszabású jelige bemutató DALESTÉLYT rendez, melyre a magyar dalt kedvelő közönséget tisztelettel meghívja a SZARVASI DALKAR.

Műsori

1. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)	11. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)
2. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)	12. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)
3. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)	13. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)
4. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)	14. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)
5. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)	15. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)
6. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)	16. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)
7. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)	17. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)
8. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)	18. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)
9. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)	19. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)
10. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)	20. Magyar Dal (Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal, Helyi dal)

Belépő díjat nem szedünk.

Önkéntes adományokat a műsor megváltás címén, a debreceni országos dalverseny költségeinek fedezésére köszönettel fogadunk.

Készítette: 1929. február 3-án a Szarvasi Dalkar.

Meghívó a jeleige bemutató dalestélyre

A Mezőturi Iparos Daloskör meghívója

A SZARVASI ÉPÍTŐIPARI MUNKÁSOK

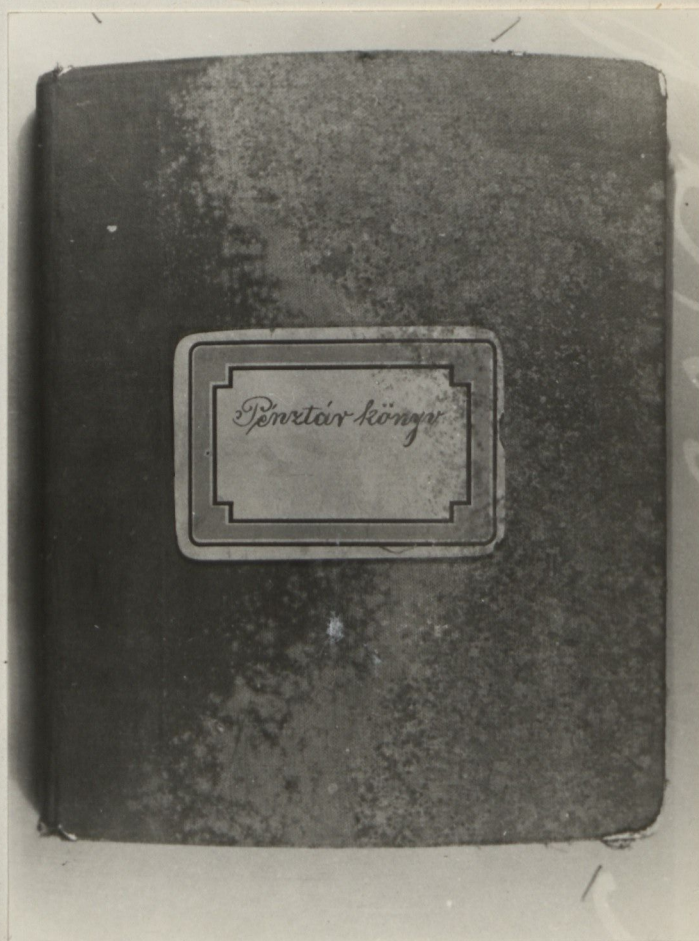
"VILÁGOSSÁG"

DALKÖRÉRE VONATKOZÓ FÉNYKÉPEK

A Világosság Dalkör pecsétje

A Világosság Dalkör Pénztárkönyvének fedőlapja

A Világosság Dalkör karnagya Kollár Mihály/szemüveges/ és
elnöke Urbancsok Mihály a multra gondol

Az elnök és a karnagy a multról mesél

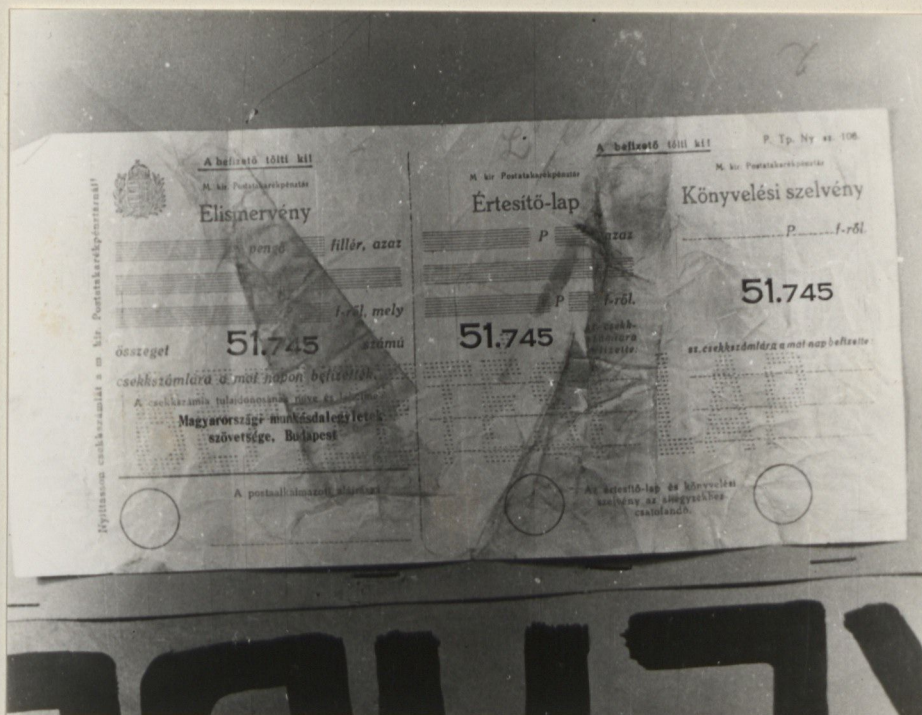
Az elnök és a karnagy a múlt emlékeit mesélik a dolgozat
szerezőjének

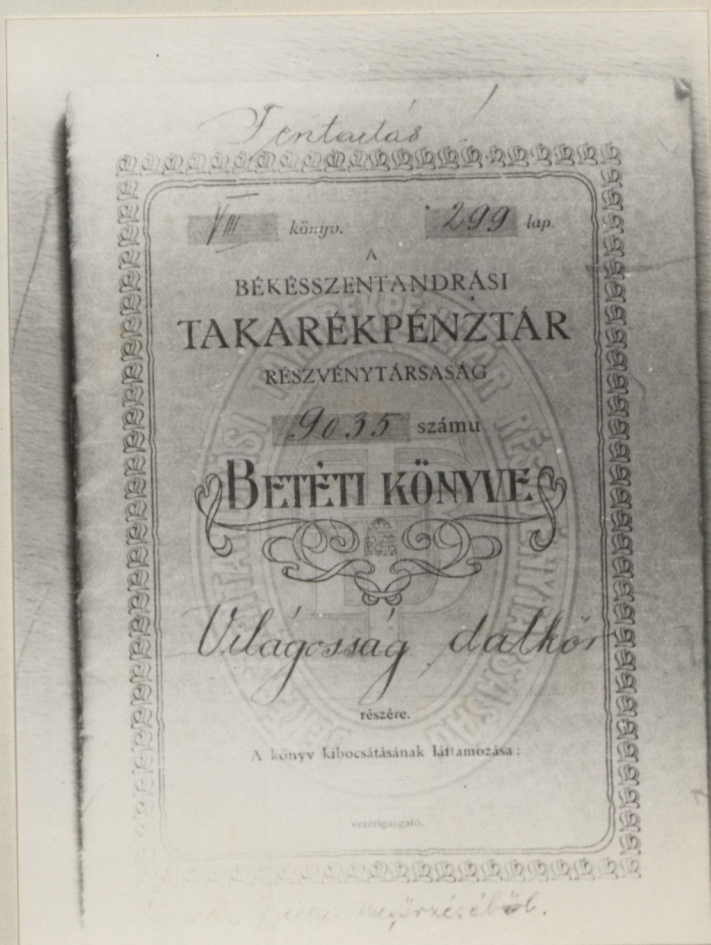
A Világosság Dalköt egyenruhája

/Buzavirág-kék anyagból készült gimnasztika/

Magyarország munkaadóegyleti szövetségének
 bianco csekkre

A Világosság Dalkör Takarékpénztár Betéti Könyvének fedőlapja

1913. év			Kiadás	
nap	Időpont		For	Ft
1	1.	3 dbt. Képesi könyv	2	40
9	2	Grönmark reggelen	2	40
12	3	Prax kilogram	3	80
26	4	Harmonium	14	15
31	5.	12. Tartot Műveltség	125	58

Már a megalakuláskor Pénztárkönyvet nyitottak

Kiadás			
1937	Január	Február	Március
	Április	Május	Június
nap	Időpont		Pengő Ft
30	1.	Vezető a rene sulagában című könyvre	2.50
15	2.	Folyószámlára	30.00
27	3.	Folyószámlára	10.00
			42.50

Még 1937-ben is vezetik

Bevétel

1931 évi Január-hó 1-től Január-hó 31-ig

hó nap tél	Pengő/fil
1. Althorát maradvány	56.36
2. Heltijárulékh 1.95 két @ 10 ffil	9.50
3. Beiratai díj 1.48 @ 1-1	48.00
4. No. O. No. D. G. számán önkéntes adomány 1.5 @ 200 f	3.00
5. Hangversenye ösz. bevétel	663.50

A Pénztárkönyv bevételi oldala
/1931 január hónapban/

Kiadás

1931 évi Január-hó 1-től Január-hó 31-ig

hó nap tél	Pengő/fil
1. Honoruért	6.00
2. Hangversenye ösz. kiadás	235.07
3. Sélbel jórsset 1.92 ffil	169.84
4. Anderrnan 1. önk. gombókh	43.50
5. Jegyzék 1. kanaván, isona, pamut	8.50
6. Szalász Csön 1. színházi festék	2.62
7. Reich L. 1. önk. festék	1.92
8. Jegyzék 1. önk. fogalmazó	1.60
9. Villamvilágítás 1.92 ffil	15.00
10. Rendezőnök tiszteletdíj	50.00

A Pénztárkönyv kiadási oldala
/u.az az év és hónap/

hó nap	tét		Pengo felt.
Jan. 7.	1,	Magyarországi Munkás Dalegyletek Szöv.	5.09
" 14.	2,	100 Klg tűzifa	3.80
" 29.	3,	100 Klg tűzifa 1 dba. kék iron	4.00
Febr. 3.	4,	Dr. Nij. Thottakért	1.62
"	5,	Szinfatak (Thulliszák)	60.42
" 19.	6,	Rendezett Dalestély Kiadásai	235.67
Márc. 4.	7,	Magyarországi M. D. E. Sz. Tagdíj	18.00
" 4.	8,	Dalos Thözlönyre	3.60
" 8.	9,	Folyósítmány az Ált. Fogy. Szöv.-nél	300.00
" 14.	10,	Villanyjáratásért	1.00
" 18.	11,	Egy Klg. irópapír	1.00
" 18.	12,	Thotta papír	0.30
" 26.	13,	Laklőr 1933 Jan. 1-től 1933 Márc. 31-ig	7.50
" 29.	14,	2 dba. ír. csomagoló papír 10 Klg. naftalin	0.34
"	15,	Pótlaköltés	1.15

Pontos kimutatás a kiadásokról

/fent is, lent is/

Kiadás			
1932 Szeptember Október hónapokról			
hó nap	tét		Pengo felt.
12	1.	Utatársak unni. Könyve	1.30
" 18	2.	Oroszári dalosinnepélyre Utaköltés oda Oroszári és vissza barátság	160.10
" 16	3.	Thotta átirás	1.00
"	4.	Vegyes Kiadás Oroszárián	4.94
"	5.	Ált. Fogy. Szöv. Kamatok	12.00
			<hr/> 179.34

A Világosság Dalkör tagjai
 /Ülősorban balszáron Kollár Mihály karnagy
 jobbszáron Ruzsicskai György festőművész/

A Dalkör tagjai
 /Középen ül Kollár Mihály
 Mögötte Urbancsok Mihály elnök és Ruzsicskai György/

A Világosság Dalkör tagjai egyenruhában
 /Ül Ruzsicskai György, mögötte Kollár Mihály/

A Szavalókórus próba közben

A Világosság Dalkör próbája
/ A harmónium mellett Kollár Mihály/

Indulás hangversenyre

A Világosság Dalkör elnöke/háttal/ és karnagya 1932.máj.1.
kiránduláson a kísérő csendőrrel beszélget

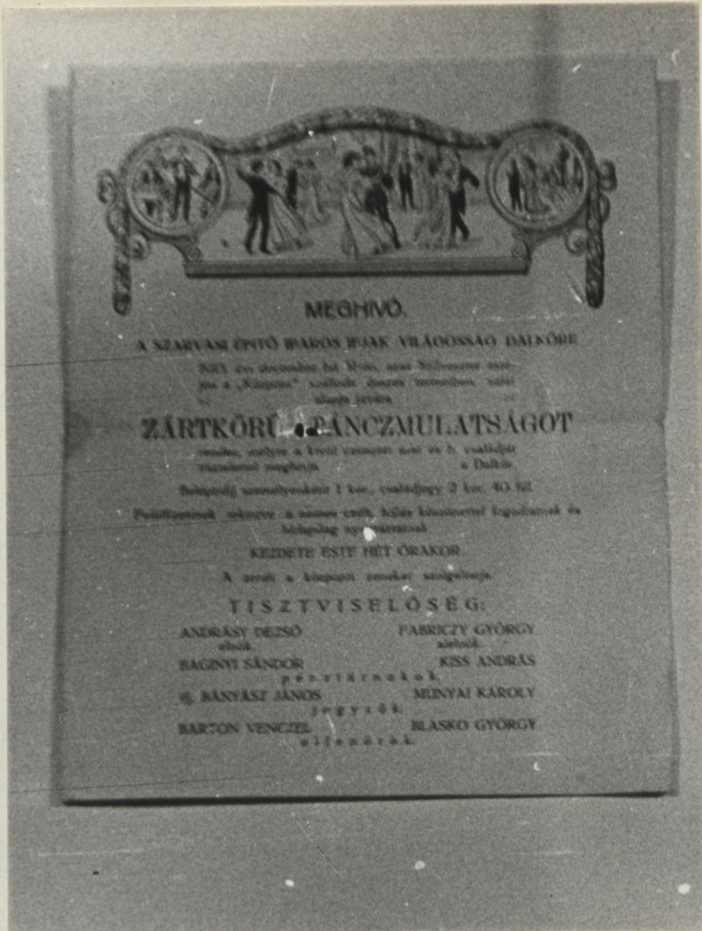
Május elsejei kirándulád csendőri kísérettel

**Az esperantisták szarvasi csoportja 1989-ben
Elsősorban balról a harmadik Kollár Mihály a Világosság
Dalkör karnagya
/Eredeti je a Szarvasi Múzeumban/**

A Világosság Dalkar meghívója

MEGHÍVÓ.

A SZARVASI MUNKÁSOTTHON SZÖVETKEZET

a szarvasi Vigadó helyiségeiben 1934. április hó 15-én, vasárnap este pont 8 órai kezdettel a

MUNKÁSOTTHON-ALAP JAVÁRA TÁNCAL EGYBEKÖTÖTT

műkedvelő előadást

rendez, mely alkalommal színre kerül:

EMBER A HID A LATT

színjáték három felvonásban és három képből. Írta: Indig Ottó.

Közkívánatra másodszor

Személyek:

Dr. Sándor	Ullmanni Miklós	Andrási	Székely István	Trófi István	Dr. Sándor
Dr. Sándor	Ullmanni Miklós	Andrási	Székely István	Trófi István	Dr. Sándor
Agnes	Ullmanni Miklós	Andrási	Székely István	Trófi István	Dr. Sándor
Andrási	Ullmanni Miklós	Andrási	Székely István	Trófi István	Dr. Sándor
Andrási	Ullmanni Miklós	Andrási	Székely István	Trófi István	Dr. Sándor
Andrási	Ullmanni Miklós	Andrási	Székely István	Trófi István	Dr. Sándor

Tisztelettel a kulturális célra, felülfizetéseket köszönettel fogadjuk.

HELYÁRAK: Párhely 650 P, Zsélye 1 P, Zártkörű 80 fill., I. hely 40 fill., II. hely 40 fill., állóhely 20 fill. Az összes jegyek a táncra érvényesek. Tánccal együtt 20 fill.

Jegyek előre válthatók az Általános Fogadási Szövetkezeten, Müller könyvkereskedésben és az előadás napján, vasárnap a vigadói pénztárnál.

Előadás után tánc reggelig!

Tanár a Felsőzsolca színház igazgatója.

Müller nyomda Szarvas

A Szarvasi Munkásotthon Szövetkezet meghívója

MEGHÍVÓ.

A szarvasi Építőipari Munkások „VILÁGOSSÁG” dalköre

a Gazdakör helyiségeiben 1931. május hó 10-én vasárnap este 8 órai kezdettel a Dalkar kotta alapja javára táncszórakozást

MŰSOR-ESTÉT

rendez, melyre a t. közönséget tisztelettel meghívja.

Műsor:

Béke

1. Nagy László: „Szarvasi Építőipari Munkások”
2. Kórhut János: „Az éhes”
3. Uhljár István: „Kislány”
4. Szirony M. II.: „Öreg munkás halálára”
5. Kórhut János: „Zászlóbontás”
6. Kórhut János: „Befejező kórus”

Szeretlem

1. Nagy László: „Szarvasi Építőipari Munkások”
2. Kórhut János: „Az éhes”
3. Uhljár István: „Kislány”
4. Szirony M. II.: „Öreg munkás halálára”
5. Kórhut János: „Zászlóbontás”
6. Kórhut János: „Befejező kórus”

Diéta

1. Nagy László: „Szarvasi Építőipari Munkások”
2. Kórhut János: „Az éhes”
3. Uhljár István: „Kislány”
4. Szirony M. II.: „Öreg munkás halálára”
5. Kórhut János: „Zászlóbontás”
6. Kórhut János: „Befejező kórus”

Munka

1. Nagy László: „Szarvasi Építőipari Munkások”
2. Kórhut János: „Az éhes”
3. Uhljár István: „Kislány”
4. Szirony M. II.: „Öreg munkás halálára”
5. Kórhut János: „Zászlóbontás”
6. Kórhut János: „Befejező kórus”

Ringspiel

1. Nagy László: „Szarvasi Építőipari Munkások”
2. Kórhut János: „Az éhes”
3. Uhljár István: „Kislány”
4. Szirony M. II.: „Öreg munkás halálára”
5. Kórhut János: „Zászlóbontás”
6. Kórhut János: „Befejező kórus”

Helyárak: Paholy 7-50 P, I. hely 1-20 P, II. hely 1-10 P, állóhely 50 fill.

Tekintettel a kulturális célra, felülfizetéseket köszönettel fogadunk.
Jegyek előre várthatók az Általános Fogyasztási Szövetkezetben.

Előadás után reggelig tánc.

Műsor-nyitók Szarvas.

Meghívó 1931 májusából

Tragikomédia 1 felvonásban. Írta: László Miklós.

Személyek:

Az éhes: Tóth István Kórhut János II.
Ideges úr: Uhljár István Kislány: Szirony Jucika
Kövé úr: Lestyan Mihály Nevelő: Gál Kató
Jellemes úr: Szirony M. II. Utcaseprő: Bogyis György
Történik Budapesten ma.

18., Várnai—Dr. Ujj: „Ne csüggedsz...” énekli a Dalkar

19., Várnai: És eljön egyszer... Szavalókoros. Előadja a vegyeskar.

20., Korvin Lajos: „Öreg munkás halálára.” Szavalja Bencsik András

21., Kozmay-Novák: „Zászlóbontás” Énekli a Dalkar

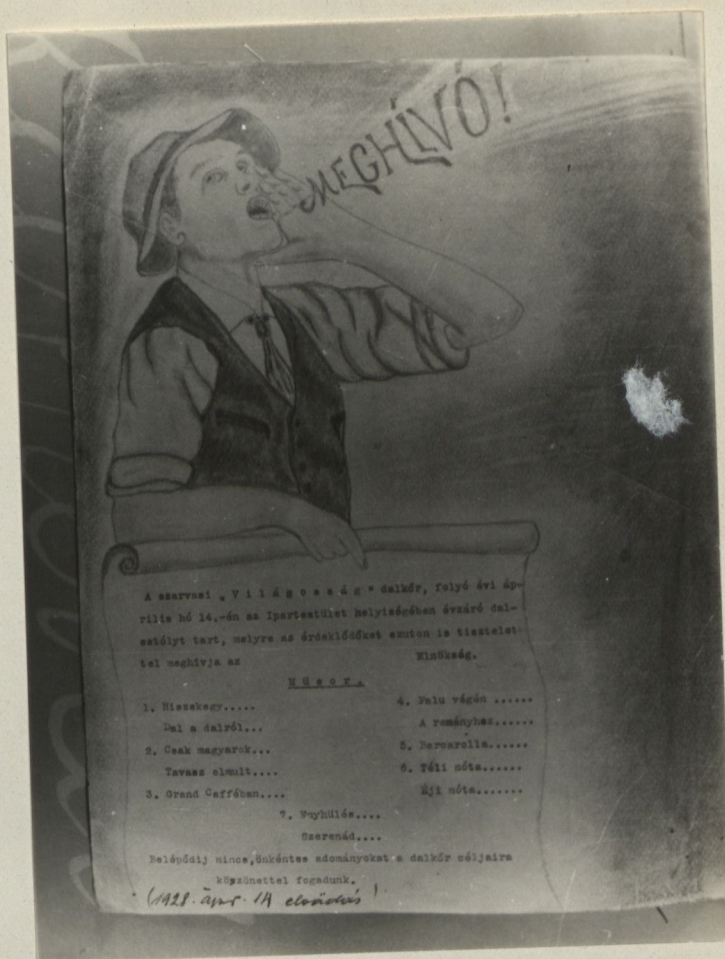
22., Befejező Kórus. Előadja a vegyeskar.

Meghívó részlet 1931-ből

/Mindkettőn a műsor hármass tagozódása látható/

Kézzel rajzolt meghívó 1928-ból

Szinpadtervezet /Ruzsicskai Vázlata/

Szindarab részletfelvételek
/felső, alsó kép/

Szépség.

- Személyek :**

14. Szalay-Révfi: Bercarola. Énekli a dalkar.

Meghívórészlet

HANNOVER 1928

16. 17. 18.
JUNI

ERSTES DEUTSCHES
ARBEITER
SÄNGERBUNDESFEST

Külföldi szoci. folyóirat fedőlapja

/ A dalkar tagjai ismerték /

VIII. évfolyam 4. szám

1932 április hó

MUNKÁSOK
DAL- ÉS ZENE-
KÖZLÖNYE

A MAGYARORSZÁGI MUNKÁSDALEGYLE-
TEK SZÖVETSÉGÉNEK HIVATALOS LAPJA

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest VII, Aréna út 68. sz.
Megjelenik minden hó elején

Munkásdalogylet hivatalos lapjának fedőlapja

/A dalkar rendszeresen járatta/

2449
MUNKÁS

KÖRUS

Walt Whitman
Upton Sinclair
Fritz Rosenfeld
B. Traven
Bresztovszky Ede
Körmendi Zoltán
Kéthly Anna
Gerhard Seger
Knopp Imre
Szegő István
Tiszay Andor
Túri Istvánné
Szalmás Piroska
Radnóti Miklós
Szélpál Árpád

Írásai

ÁRA 40 FILLER

Ár: 40 fillér
a költőre fordítva

I. évfolyam. 2. szám.
1933 május hó

A Munkásokörus c. lap I. évfolyamának 2. sz.

/Cikk jelent meg benne a szavalókórusról/

A Szarvasi Építőipari Munkások Szavalókórusa

A kórus 1929 őszén alakult a „Világosság” Dalkör keretében. Első fellépésük 1930 május 10-én történt Tihanyi László „Tűz” című kórusversével. A hatása döbbenetes volt. Vidéken ez még egészen új, soha nem hallott dolog volt és annyira föllekesítette a hallgatóságot, hogy hangosan követelte az elismétlést. Tapssal, lábdobogással, élénk tetszésnyilvánítással adott kifejezést együttérzésének. Következő előadása 1931 január 11-én történt, amely alkalomra az egységes megjelenési forma kedvéért már kék, zártnyakú zubbonyokat használtak, övvel. A dalkör műsoros estéin az énekszámok mellett mindig kórusversek, illetve játékok voltak az est fénypontjai, amelyeknek szcenizálása által: világítási és fényhatásokkal, dekoratív rendezéssel, a tömeg élettel teljes mozgásával közvetlen és mély hatást gyakoroltak a hallgatóságra.

A kórus tagjai tulajdonképpen dalosok és dalosnők, akik éneklés mellett mint műfajt a kórusverseket és színdarabok előadását is programba vették. Ezt a teljesítményt csak a fáradhatatlan kötelességtudás és eszméink iránt való lelkesedés tudja produkálni és szarvasi elvtársainknak az a példaadó törekvése, hogy a proletárkultúrát ily töretlen talajon mind szélesebb körben terjesszék, a szocializmus híveiben a művelődés vágyát felébresszék és hitében megerősítsék. Előadásaikat mindig csak a legnagyobb nehézségek árán tudták megtartani. 1933 február

12-ére hirdetett műsorukat éppen az előadás napján tiltották be. Azonkívül eljárást indítottak ellenük a kék zubbony viselése miatt, amelyet ugyan csak a színpadon viseltek, mégis „jogosulatlan ruhaviselet” miatt fejenként 20 pengő pénzbüntetés szabtak ki rájuk. Ezek a végzetűrák azonban elvtársainkat csak erősítik hitükben és keményítik harcaikban. A kórus oktatója több mint két éven át Ruzitskay György volt.

Jelenet a Szarvasi Építőipari Munkások Szavalókórusának egyik játékából

A megjelent cikk

1. Vincze Ferenc: Szarvas /Szarvasi füzetek 1. sz. 1960/
2. dr.Neuman Jenő: Szarvas Nagyközség története Szarvas 1922.
3. dr.Maday Pál: Szarvas története Szarvas 1962.
4. dr.Maday Pál: Békés megye története
5. dr.Tóth Lajos: Benka Gyula munkássága és a szarvasi nevelőképzés száz éves története /Szarvas 1964/
6. Irányi István: Petőfi Zoltán / Szarvasi füzetek 4. sz. 1964/
7. Kállay Gyula: Magyar függetlenségi mozgalom Bp.1965.
8. Karsai Elek:Budai vártól a gyepűig Bp.1965.
- 9.Révai József: Marxizmus,népiesség,magyarság 3. kiadás Bp. 1949.
10. Medinszkij: A nevelés története Bp.1951.
11. dr.Nádor Jenő:Szarvas 1848-ban /Szarvasi füzetek 5. sz. Szarvas 1962/
12. Vincze László:Tessedi Sámuel élete és pedagógiai munkássága Bp.1953.
13. dr.Hanzó Lajos: Vajda Péter Békéscsaba 1958.
14. dr.Kemény Gábor: Vajda Péter erkölcsi beszédei Bp.1931.
- 15.Széchy Károly: Vajda Péter élete és művei Bp. 1892.
16. Hegedüs András: Vajda Péter pedagógiai nézetei /Pedagógiai Szemle 1958.
VII.éf. 4. sz./
17. Miklós Róbert: Vajda Péter:Költemények prózában Bp. 1960.
18. Benka Gyula: Aszarvasi főgymnázium történet Gyoma 1895.
20. Rácz Gyula: Pusztuló Magyarország Bp. 1909.
21. Vincze László: A Magyar Tanácsköztársaság közoktatásügyi politikája Bp.9
22. Szöveggyűjtemény a felvilágosodás és a reformkorszak irodalmából I. rész
23. Hét évszázad magyar versei /Szépirodalmi Kiadó 1951/
24. Fejezetek a zenetörténetéből Bp. 1955.
25. Operák könyve /Zenemű kiadó Bp.1954./
26. A Szarvasi Felsőfoku Óvónőképző Intézet Évkönyve /Szarvas 1961 és 1962/
27. Magyarországi Óvónőképző Intézetek Tudományos Közleménye /Szarvas 1963/
28. Magyarország története /Gondolat 1964./
29. Orosháza története Orosháza 1965.
30. Ady összes versei /Szépirodalmi Kiadó 1955/
31. Vajda János:Vál. művei /Szépirodalmi Kiadó 1955./
32. Petőfi összes költeményei /Szépirodalmi Kiadó 1951/